

Yayın Kurulu Başkanı / Editor
A. Burçin YERELİ

Yayın Kurulu Başkan Yrd. / Co-Editors
Alparslan A. BAŞARAN
İ. Erdem SEÇİLMİŞ

Genel Sekreter / Co-Ordinator
Altuğ M. KÖKTAŞ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Coşkun Can AKTAN
Necmiddin BAĞDADIOĞLU
Nurettin BİLİCİ
Ali ÇAĞLAR
Mehmet Cahit GÜRAN
Sibel KALAYCIOĞLU
Ahmet KESİK
Oğuz KARADENİZ
Çağlar ÖZEL
İbrahim ÖZKAN
Mustafa Kemal ÖKTEM
Abuzer PINAR
Fatih Savaşan
Selami SEZGİN
Uğur YILDIRIM

• **Kamu Açıkları ve Borçlanma İlişkisi: Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan Üzerine Bir Uygulama**

The Relation between the Public Deficits and Public Debt:
The Cases of Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan
Murat DEMİR - Erşan SEVER

• **Yerel Yönetimlerde Performans Ölçümü ve Benzer Tıp Belediyelerde Mali Performans Uygulamaları**

The Performance Measurement in Local Governments and Fiscal Performance Implementations in Similar Type of Municipalities
Serpil AĞCAKAYA

• **Vergi Yükümlülerinin Yolsuzluğa İlişkin Tutum ve Tepkileri: Gaziantep Örneği**

Taxpayers' Attitudes and Reactions towards Corruption:
Evidence from Gaziantep
Mehmet KARAKAŞ - Halit ÇİÇEK

• **Temel Bileşenler Yöntemiyle Türk Sermaye Piyasası Gelişiminin Uzun Dönem Ekonomik Büyüme Üzerine Etkilerinin Bir Analizi**

An Analysis of the Effects of the Turkish Stock Market Development on Economic Growth with Principle Components Method
Fatih YÜCEL

• **Effects of Economic Growth on Democratization in Transition Economies: A Panel Data Approach**

Geçiş Ekonomilerindeki İktisadi Büyümenin Demokratikleşme Üzerindeki Etkileri:
Bir Panel Veri Yaklaşımı
Selim BAŞAR - Ali Çağlar GÜLLÜCE - Şaduman YILDIZ

• **İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar**

Twin Deficit Hypothesis: Theoretical Framework and Approaches
Ahmet Atilla UĞUR - Pelin KARATAY

• **Türk Kamu Yönetiminde İnsan Kaynakları Bilgi Sistemi Üzerine**

Upon the Human Resources Information Systems in Turkish Public Administration
Ercüment AYDIN - Mustafa Kemal ÖKTEM

• **Sermaye Kontrolleri: Nedenleri, Türleri ve Ülke Deneyimleri**

Capital Controls: The Reasons, Types and Country Experiences
Nagehan KESKİN

• **Yolsuzluk Olgusunun Ortaya Çıkmasında Asimetrik Bilginin Rolü: Teorik Bir Bakış Açısı**

The Role of Asymmetric Information on the Cause of Corruption:
A Theoretical Point of View
Enver Alper GÜVEL - Ahmet Yılmaz ATA

SOSYOEKONOMİ SOSYOEKONOMİ

Hakemli, Bilimsel, Süreli Refreed, Scientific, Biannual

www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr

T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi
Yıl: 5, Sayı: 9, Ocak-Haziran 2009, ISSN 1305-5577

- Derginin Sahibi / Publisher** : T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi adına / On behalf of T.C. Hacettepe University, Center for Market Economics and Entrepreneurship
- Prof.Dr. Ahmet Burçin YERELİ**
aby@hacettepe.edu.tr
- Yayın Kurulu Başkanı / Editor (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)** : **Prof.Dr. Ahmet Burçin YERELİ**
aby@hacettepe.edu.tr
- Yayın Kurulu Başkan Yardımcıları / Co-Editors** : **Alparslan A. BAŞARAN**
aab@hacettepe.edu.tr
- İ. Erdem SEÇİLMİŞ**
ies@hacettepe.edu.tr
- Genel Sekreter / Co-Ordinator** : **Altuğ M. KÖKTAŞ**
altug@hacettepe.edu.tr
- Yayının Adı** : Sosyoekonomi Dergisi
- Yayının Türü** : Yaygın, Süreli Yayın
- Yayının Şekli ve Dili** : 6 Aylık, İngilizce & Türkçe
- Yayının İdare Adresi** : T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Beytepe Kampusu / ANKARA
Tel: +90 312 297 86 75 – 76
Fax: +90 312 299 20 63
- Basım Yeri** : SÖZKESEN Matbaacılık Tic.Ltd.Şti., İvedik Organize Sanayi, Matbaacılar Sitesi, 558 Sk. No: 41 Yenimahalle / ANKARA
Tel: +90 312 395 21 10 – 395 59 07
Fax: +90 312 395 61 07
- Basım Yeri ve Tarihi** : Ankara, 31.03.2009

Yayın Kurulu / Editorial Board

Coşkun Can	AKTAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Necmiddin	BAĞDADIÖĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Nurettin	BİLİCİ	Hacettepe Üniversitesi
Ali	ÇAĞLAR	Hacettepe Üniversitesi
Mehmet Cahit	GÜRAN	Hacettepe Üniversitesi
Sibel	KALAYCIOĞLU	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ahmet	KESİK	T.C. Maliye Bakanlığı
Oğuz	KARADENİZ	Pamukkale Üniversitesi
Çağlar	ÖZEL	Hacettepe Üniversitesi
İbrahim	ÖZKAN	Hacettepe Üniversitesi
Mustafa Kemal	ÖKTEM	Hacettepe Üniversitesi
Abuzer	PINAR	Ankara Üniversitesi
Fatih	SAVAŞAN	Uşak Üniversitesi
Selami	SEZGİN	Pamukkale Üniversitesi
Uğur	YILDIRIM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue:

Güneri	AKALIN	İstanbul Aydın Üniversitesi
Asuman	ALTAY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Mehmet Devrim	AYDIN	Hacettepe Üniversitesi
Berna	BALCI IZGI	Gaziantep Üniversitesi
Ramazan	GÖKBUNAR	Celal Bayar Üniversitesi
Muhammed	KARATAŞ	Muğla Üniversitesi
Mustafa	KILIÇ	Hacettepe Üniversitesi
Fevzi Rifat	ORTAÇ	Gazi Üniversitesi
İbrahim	ÖZKAN	Hacettepe Üniversitesi
Arif	ÖZSAĞIR	Gaziantep Üniversitesi
Abuzer	PINAR	Ankara Üniversitesi
Fatih	SAVAŞAN	Uşak Üniversitesi
Selami	SEZGİN	Pamukkale Üniversitesi
Keremettin	TEZCAN	Çukurova Üniversitesi
Hilmi	ÜNSAL	Kırıkkale Üniversitesi
Seyfi	YILDIZ	Hitit Üniversitesi
Volkan	YURDADOĞ	Çukurova Üniversitesi
Mehmet	YÜCE	Uludağ Üniversitesi

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Sosyoekonomi Dergisi'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı Dergi Sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni olmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir.

Akademik Danışma Kurulu / Advisory Board

Mustafa	ACAR	Kırıkkale Üniversitesi
Muhammed	AKDIŞ	Süleyman Demirel Üniversitesi, Kazakistan
Şahin	AKKAYA	İstanbul Üniversitesi
Zeynep	ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Turusbek	ASANOV	Kırgız – Rus Slavian Üniversitesi, Kırgızistan
Mehmet	BALCILAR	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Damira	BEKTENOVA	Kırgız – Rus Slavian Üniversitesi, Kırgızistan
Turgay	BERKSOY	Marmara Üniversitesi
Hakan	BERUMENT	Bilkent Üniversitesi
Mehmet	BULUT	Başkent Üniversitesi
Duran	BÜLBÜL	Gazi Üniversitesi
İrfan	CIVCIR	Ankara Üniversitesi
Ünal	ÇAĞLAR	İstanbul Üniversitesi
Ali Kemal	ÇELEBİ	Celal Bayar Üniversitesi
Ömer	DEMİR	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
Turan	EROL	Başkent Üniversitesi
Ramazan	GÖKBUNAR	Celal Bayar Üniversitesi
İhsan	GÜNAYDIN	Gümüşhane Üniversitesi
Enver Alper	GÜVEL	Çukurova Üniversitesi
Osman	KADI	Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi, Kırgızistan
Metin	KARADAĞ	Ege Üniversitesi
Muhammed	KARATAŞ	Muğla Üniversitesi
Bırol	KOVANCILAR	Celal Bayar Üniversitesi
Recep	KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Celal	KÜÇÜKER	Pamukkale Üniversitesi
Metin	MERİÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Asuman	OLGUNCA ALTAY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Fevzi Rifat	ORTAÇ	Gazi Üniversitesi
Ersan	ÖZ	Pamukkale Üniversitesi
Ferhat Başkan	ÖZGEN	Adnan Menderes Üniversitesi
Özlem	ÖZKIVRAK	Trakya Üniversitesi
Ahmet Fazıl	ÖZSOYLU	Çukurova Üniversitesi
İsa	SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Mustafa	SAKAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Süreyya	SAKINÇ	Celal Bayar Üniversitesi
Naci Tolga	SARUÇ	Sakarya Üniversitesi
Esra	SİVEREKLİ DEMİRCAN	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Mehmet	ŞAHİN	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Selahattin	TOGAY	Gazi Üniversitesi
Metin	TOPRAK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mehmet	TOSUNER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Saltanat	TURSUNOVA	Kırgız Milli Üniversitesi, Kırgızistan
Ahmet Atilla	UĞUR	Gaziantep Üniversitesi
Ahmet	ULUSOY	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Hilmi	ÜNSAL	Kırıkkale Üniversitesi
İstiklal Yaşar	VURAL	Dumlupınar Üniversitesi
Yavuz	YAŞAR	Denver Üniversitesi, A.B.D.
Jülide	YILDIRIM	Gazi Üniversitesi
Seyfi	YILDIZ	Hitit Üniversitesi
Volkan	YURDADOĞ	Çukurova Üniversitesi

Editörden

Türkiye’de 2009 yılının ilk çeyreğinde daha çok siyaset konuşuldu. 29 Mart seçimlerine kadar gündemde yerel seçim ağırlıklı bir yer işgal ediyordu. Yerel seçimlerin ardından ekonomi tekrar gündemin en nemli konusu haline geldi. Gelişmiş 20 ülke ve Avrupa Birliği ekonomik krizin etkilerini azaltmaya yönelik olarak nakit destekli önlemler uygulamaya devam ediyorlar. Ülkemizde ise Türkiye ve I.M.F. arasında artık kesinlik kazanan bir kredi anlaşması için geriye gün sayılıyor. Küresel mali krizden en şiddetli etkilenen 3. ülke olma konumundaki Türkiye ekonomisi her ay yaklaşık %25 daralıyor. Dolayısıyla I.M.F. ile imzalanacak yeni kredi anlaşmasının önemi de her geçen gün artıyor. Türkiye ekonomisi ise yaz aylarındaki turizm gelirlerinin artması beklentisi içinde turizm sezonuna hazırlanıyor.

Dergimizin 9. sayısında 9 adet makale yer alıyor. Sosyoekonomi Dergisi olarak 2010 yılı içinde Doç.Dr. Fatih Savaşan editörlüğünde göç konulu bir özel sayı çıkarmayı planlıyoruz. 2009 ve 2010 özel sayıları ile ilgili detaylı bilgiler dergimizin web adresinde yayınlanmış bulunmaktadır.

Prof.Dr. Ahmet Burçin YERELİ
Editör

Editorial

Politics was a popular topic in Turkey in the first quarter of 2009. Up to 29 March election, local elections were at the focus of the agenda. After local elections, economics came into agenda again. The group of twenty and European Union have been continuing to apply cash support programs in order to soften the effects of economic crisis. Turkey and IMF probably will reach a new credit agreement in a short time. Turkey’s economy which ranks in the worst third of states hit by the global financial crisis contracts 25 percent per month. As a result, the importance of the new credit agreement between Turkey and IMF is increasing day by day. Turkish economy is preparing for tourism season with the expectation of rise in tourism revenues in summer.

Volume 9 of the journal includes 9 articles. In 2010, a special issue about migration economics will be published. Assoc. Prof. Fatih Savaşan will act as the guest editor in the special issue. Please visit Journal’s website for detailed information about special issue 2009 and 2010.

Prof. Ahmet Burçin YERELİ
Editor

İçindekiler

Yazar Ad(lar)ı	Makale Başlığı	Sayfa No
Murat DEMİR Erşan SEVER	Kamu Açıkları ve Borçlanma İlişkisi: Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan Üzerine Bir Uygulama The Relation between the Public Deficits and Public Debt: The Cases of Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan	7
Serpil AĞCAKAYA	Yerel Yönetimlerde Performans Ölçümü ve Benzer Tip Belediyelerde Mali Performans Uygulamaları The Performance Measurement in Local Governments and Fiscal Performance Implementations in Similar Type of Municipalities	27
Mehmet KARAKAŞ Halit ÇİÇEK	Vergi Yükümlülerinin Yolsuzluğa İlişkin Tutum ve Tepkileri: Gaziantep Örneği Taxpayers' Attitudes and Reactions towards Corruption: Evidence from Gaziantep	47
Fatih YÜCEL	Temel Bileşenler Yöntemiyle Türk Sermaye Piyasası Gelişiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkilerinin Bir Analizi An Analysis of the Effects of the Turkish Stock Market Development on Economic Growth with Principle Components Method	77
Selim BAŞAR Ali Çağlar GÜLLÜCE Şaduman YILDIZ	Effects of Economic Growth on Democratization in Transition Economies: A Panel Data Approach Geçiş Ekonomilerindeki İktisadi Büyümenin Demokratikleşme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Yaklaşımı	87
Ahmet Atilla UĞUR Pelin KARATAY	İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar Twin Deficit Hypothesis: Theoretical Framework and Approaches	101
Ercüment AYDIN Mustafa Kemal ÖKTEM	Türk Kamu Yönetiminde İnsan Kaynakları Bilgi Sistemi Üzerine Upon the Human Resources Information Systems in Turkish Public Administration	123
Nagehan KESKİN	Sermaye Kontrolleri: Nedenleri, Türleri ve Ülke Deneyimleri Capital Controls: The Reasons, Types and Country Experiences	147
Enver Alper GÜVEL Ahmet Yılmaz ATA	Yolsuzluk Olgusunun Ortaya Çıkmasında Asimetrik Bilginin Rolü: Teorik Bir Bakış Açısı The Role of Asymmetric Information on the Cause of Corruption: A Theoretical Point of View	167
Yazarlar Hakkında		190
About the Authors		192
Yazarlara Duyuru		194
Notes for Contributors		195

Kamu Açıkları ve Borçlanma İlişkisi: Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan Üzerine Bir Uygulama

Murat DEMİR
mdemir@harran.edu.tr

Erşan SEVER
severersan@hotmail.com

The Relation between the Public Deficits and Public Debt: The Cases of Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan

Abstract

While borrowing is accepted as important source of financing for growth, development and technology producing in developed countries, is accepted as important source of financing for public deficits in some developing countries. As it is known, taxes are the most important financing resources for covering the public expenditures. However, at the periods of time that expenses exceed incomes (while this situation is seen periodically in developed countries, held as a chronic case in developing countries and assessed as an economical instability element that is mostly comes with structural problems.) The most important kinds of alternative financing methods that is used for financing the concerned deficits and that takes place in most theoretical discussions, is domestic and external debt. There are plenty of factors which give shape to the amount and the decisions of private investments in developing countries. Real interest rate is the important factor in this process. Public debt that uses to finance intensively public deficits has crowding out effect on private investment level by high interest rate and affect the growth and development process negatively. On the other hand, public deficits in high level are accepted as the cause of negative progress on most of macro economic variables such as interest rate, economic growth, inflation and public debt. Also, problems those caused by deficit become the reasons that lead to more public deficits and make it more costly. The purpose of this study is to examine the relationship between public deficits and public debt on the theoretical generally and empirical grounds for Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan.

Key Words : Public Deficit, Public Debt, Interest Rate.

JEL Classification Codes : H62, H63.

Özet

Borçlanma gelişmiş ülkelerde büyüme ve kalkınmanın finansmanında ve teknolojinin geliştirilmesinde önemli bir finansman kaynağı olarak ortaya çıkarken kimi gelişmekte olan ülkelerde ise kamu açıklarının finansmanında önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Kamu harcamalarının finansmanında vergiler temel finansman kaynağı olarak kabul edilmektedir. Harcamaların gelirleri aştığı dönemlerde ki bu durum gelişmiş ülkelerde nadiren görülürken gelişmekte olan ülkelerde yapısal problemlerle ortaya çıkan temel ekonomik istikrarsızlık unsuru olarak kabul edilmektedir, iç ve dış borçlanma önemli alternatifler olarak devreye etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelere yatırım kararlarına yön veren bir takım faktörler bulunmaktadır. Reel faiz oranları bu bağlamda önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir. Kamu borçlanmasına yoğun bir biçimde başvurulması faiz oranları üzerinde baskılar yaratarak özel yatırımları dışlamakta, büyüme ve kalkınma sürecini olumsuz etkilemektedir. Yüksek düzeydeki kamu açıklarının da faiz oranı, ekonomik büyüme, enflasyon ve kamu borç düzeyi gibi makro değişkenler üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu söylenebilir. Söz konusu değişkenlerdeki olumsuz gelişmeler ise bir süre sonra daha yoğun ve dolayısıyla çok daha maliyetli kamu açıklarının ortaya çıkmasına yol açacaktır. Çalışmada kamu açıkları ve borçlanma arasındaki ilişkisi öncelikle teorik düzeyde, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan pratiğinde de deneysel düzeyde incelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Kamu Açığı, Kamu Borcu, Faiz Oranı.

Acknowledgement

The *Abstract* of this paper is also being printed in “The Proceedings” book of 2nd International Symposium on Public Finance: Recent Fiscal Problems in Transitional Economies which was held by the Public Finance Department of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Kyrgyzstan – Turkey MANAS University, on October 24-27, 2007.

Beyan

Kırgızistan-Türkiye MANAS Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü tarafından 24–27 Ekim 2007 tarihleri arasında Bişkek’te düzenlenen 2. Uluslararası Kamu Maliyesi Sempozyumunda sunulan aynı başlıklı çalışmanın özeti “The Proceedings” kitabında ayrıca basılmıştır.

1. Giriş

Borçlanma kimi ülkelerde büyüme, kalkınma ve teknoloji üretmenin finansmanında kullanılan önemli bir kaynak olarak ortaya çıkarken özellikle vergi sisteminde sorunların yaşandığı kimi ülkelerde yoğun olarak kamu kesimi açıklarının ve kamu harcamalarının finansmanında kullanılan bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Borçlanmanın kamu açıklarının finansmanında kullanılması büyüme ve kalkınmanın finansmanında sorunlar yaşayan çoğu gelişmekte olan ülke için tasarruflar ve faiz oranları üzerinde baskılar yaratarak büyüme sürecini etkilemektedir. Bilindiği gibi kamu açıkları merkez bankası kaynakları temelinde finanse edilmeye çalışıldığında da enflasyon başta olmak üzere başka birtakım ekonomik istikrarsızlık unsurlarının temel nedenleri arasında gösterilmektedir.

Kamu açıkları başta fiyat düzeyi, faiz ve büyüme oranları olmak üzere birçok makro ekonomik değişken üzerindeki olumsuz gelişmenin nedeni olarak görülmektedir. Diğer yandan açıkların yol açtığı sorunlar açıkları besleyen nedenler haline de gelmektedir. Bu önemli etkiler nedeniyle kamu kesimi finansman açıkları ile söz konusu makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişki iktisat yazınında yoğun tartışmaların yaşandığı alanların başında gelmektedir.

Kamu açıklarının kapatılmasına yönelik olarak siyasal iktidarların öncelikle kamu gelir-gider dengesini sağlama konusundaki isteksizlikleri ya da söz konusu dengenin sağlanması yerine yoğun olarak borçlanmanın tercih edilmesi borçlanma-yüksek faiz oranları-kamu açıkları ve borçlanma fasit dairesinin oluşumuna temel olmuştur.

Bu çalışmada kamu açıkları ve borçlanma arasındaki ilişki kuramsal ve deneysel düzeyde incelenecektir. Teorik değerlendirmelerin ardından seçili ülkeler temelinde değerlendirilen Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan’da 1990–2006 arası kamu açıklarının finansmanında borçlanmaya ne düzeyde başvurulduğu incelenerek borçlanmaya bağlı olarak artan faiz oranlarının kamu açıkları üzerinde ne tür etkiye sahip olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. VAR analizinin kullanılacağı deneysel kısımda yer alacak değişkenler kamu açıkları, kamu dış borçları, faiz ve büyüme değişkenleridir.

2. Kamu Açıkları ve Borçlanma İlişkisi: Kuramsal Yaklaşım

Kamusal borçlanma politikaları hakkında iktisatçılar arasında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Klasik iktisatçılardan David Ricardo devlet borçlanmasını “millete azap vermek için herhangi bir zamanda icat edilmiş korkunç bir kırbaçtır” şeklinde ifade ederken, Lorenz von Stein ise “borçsuz devlet, ya geleceğine yönelik çok az şey yapıyor; ya da içinde bulunduğu zamanından çok şey talep ediyor” şeklinde dile getirmiştir (Tuna, 1). Bu bağlamda özellikle ikinci dünya savaşı sonrası Keynesyen iktisadi

görüşün ekonomi politikalarına yön vermeye başlamasıyla birlikte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kamusal harcamalarda artış gözlenmiştir. Esasında bu dönemde gelişmekte olan ülkelerde özel sektörün sermaye yetersizliğinin bulunması da bir bakıma ekonomiye devlet müdahalelerini gerekli kılmıştır. Bu uygulamanın doğal sonucu olarak kamu harcamalarında da artışlar meydana gelmiştir. Bununla birlikte 1970’li yıllardan itibaren hem artan kamu harcamalarının hem de kamu harcamalarının finansman yöntemlerinin ekonomide beklenen etkiyi yapmadığı, aksine ekonomik koşulların gelecekte daha da kötüleşeceği görüşü giderek ağırlık kazanmıştır.

Esasında kamusal borçlanma ile ilgili yaklaşımların bu şekilde değişim göstermesi borçlanmanın meydana getirdiği sonuçlardan kaynaklanmaktadır. Kimi ülkelerde borçlanma gelecekte daha iyi ekonomik performansın yakalanmasına yardım ederken, kimi ülkelerde ise ekonominin giderek kötüleşmesinin nedeni olabilmektedir. Kuşkusuz burada borçlanma kompozisyonu önemli olmaktadır. dönemsel dengesizlik ya da daha yüksek getiri sağlayan ekonomiler için borçlanma önemli bir sorun oluşturmazken, cari giderlerini finanse edebilmek amacıyla yapılan borçlanmalar ise genel ekonomik yapı üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilmektedir.

Kamu harcamalarının karşılanmasında vergi ve benzeri gelirler en önemli finansman kaynakları olarak görülmektedir. Bununla birlikte ülkeler borçlanma ya da para basma gibi alternatif finansman yöntemlerini de kullanabilmektedirler.

Kamunun borçlanma gerekçeleri veya vergileme yerine borçlanma seçeneğinin tercih edilmesi konusu teorik düzeyde de kapsamlı bir biçimde tartışılan konulardan bir tanesidir. Kimi değerlendirmelerde borçlanma sayesinde büyük çaplı yatırımların finansman yükünün kuşaklar arasında dağıtılabileceği belirtilirken¹, kimi değerlendirmelerde kısa sürede vergi gelirlerinin artırılmasının veya azaltılmasının gerekli olduğu durumlarda artış veya azalışlarının yol açacağı belirsizliklerin ancak borçlanma yoluyla hafifletilebileceği öne sürülmektedir². Diğer bir değerlendirmede ise kamu borçlanması, harcamaların doğrudan parasal genişleme yoluyla finansmanı seçeneği ile karşılaştırılmaktadır. Burada da para basma seçeneğine yoğun başvurulması durumunda

¹ Burada büyük çaplı kamu yatırımlarının salt vergi ile finanse edilmesi durumunda bugün düşük gelirli bir kimsenin ödediği vergi ile bu yatırımın finansmanına katılacağı ancak ilgili yatırımın getirisinden yararlanamayacağı, öte yandan gelecek kuşaktan çok daha yüksek ödeme gücüne sahip birinin söz konusu yatırımın maliyetine katılmadığı halde faydalarından yararlanacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda borçlanma ile bu dengesizlik giderilmeye, ilgili yatırımın finansman yükü nesiller arası dağıtılmaya çalışılmaktadır. Ancak burada da şöyle bir sorun söz konusu olmaktadır. Bugün yapılan yatırımların ve dolayısıyla kamu borçlanmasının yüküne katlanacak olan gelecek kuşaklar bugün söz konusu borçlanmayı yapan politikacıları seçmedikleri gibi yatırımlar konusundaki tercihlerine de olumlu ya da olumsuz oy vermiş değildirler. Diğer bir anlatımla hiçbir fikir belirtmedikleri konularda önemli borç yükünün altına girmiş bulunmaktadırlar (Buchanan, 1997: 120).

² Söz gelimi ani ortaya çıkan bir harcamanın finansmanı için vergi oranlarının artırılması veya yeni bir verginin konulması makroekonomik yapıda etkinlik kayıplarına yol açabilir ekonomik belirsizliklerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Aynı şekilde durgunlukla mücadelede vergi oranlarının düşürülmesi de sorun olabilir. En uygun olanı borçlanma ile durumu idare edebilmektir.

enflasyonist etkilerin söz konusu olacağı üzerinde durulmakta, borçlanmanın ertelenmiş vergiler anlamına geldiği vurgulanarak böylesi bir etkiye sahip olmadığı belirtilmektedir (Gill and Pinto, 2005: 3).

Farklı ekonomik yapılara bakıldığında da borçlanma dinamiklerinin söz konusu teorik değerlendirmelere uygun şekillendiğini söylemek mümkündür. Buna göre birçok ülkede devlet, makro ölçekli yatırımların finansmanında, bir maliye politikası aracı olarak ve kamu açıklarının finansmanında borçlanmaya gidebilmektedir. Burada borç kompozisyonundaki farklılıklar makro ve mikro ekonomik yapı üzerine yansımaları değişik nitelikte ve yoğunlukta olacaktır. Borçlanmanın genel ekonomik yapı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olacağı, büyük ölçüde borçlanmanın hangi kaynaklardan, hangi miktarda ve vadede yapıldığına bağlı olarak şekillenecektir. Burada ilgili ülkedeki ekonomik yapının genel durumu ile borçlanmanın yapıldığı dönemdeki uluslararası ekonomik konjonktür koşulları söz konusu etkilerin yönü ve büyüklüğü üzerinde belirleyici olmaktadır. (Dar, Amir Khalkhali, 2002: 690). Bütçe açıkları, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerdekine göre nispi olarak daha önemli, niteliği daha farklı ve sonuçları çok daha ağır olarak kendini hissettirmektedir. Gelişmiş ülkelerde dış borçlanmanın aşırı boyutlarda olmamasından dolayı dış borç geri ödemeleri bütçeye yük oluşturmamaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerden farklı olarak gelişmiş ülkelerde, dış ticaret dengesinin genelde pozitif olması yani ihracat gelirlerindeki artışlar, döviz rezervlerinin yeterli bir büyüklüğe ulaşması, sermaye birikiminin yüksekliği, enflasyon oranlarının düşüklüğü gibi faktörler nedeniyle bütçe açıkları, makro ekonomik dengeler üzerinde pek fazla olumsuz sonuçlara yol açmamaktadır. Bunun yanında Gelişmekte olan ülkelerin yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesinin açık vermesi, fert başına milli gelir seviyesinin düşüklüğü, kamu harcamalarındaki aşırı artışlara karşılık kamu gelirlerinin yeterli seviyeye ulaşamaması gibi yapısal faktörler nedeniyle bütçe açıkları giderek artmakta ve makro ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir (Tüsiad, 1986: 86). Kamu gelir-gider dengesizliklerinin büyük boyutlara ulaşması durumunda söz konusu açıklar öncelikle fiyatlar, faiz oranları, büyüme oranı ve ödemeler dengesi üzerinde önemli baskılar yapabilmektedir³.

Kamu açığının enflasyonist etkisinin temelde kamu açığının finansman biçimi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Kamu açığı monetize edildiği noktadan itibaren enflasyonist süreç üzerinde önemli etkilere sahiptir (Erol, 1998: 179). Enflasyonla mücadelede etkin politikaların yürütüldüğü ekonomilerde de çoğu zaman başlangıç noktası kamu açıklarının kontrol altına alınması ve mali disiplin olmuştur (Özgün, 2000: 2). Kamu kesimi

³ *Kamu kesimi borçlanma gereğindeki artışa bağlı olarak yoğun kamu borçlanmasının anapara ve faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik çalışmaların sonuçlarına bakıldığında kamu borçlanmasının en fazla yatırım harcamaları üzerinde baskı yarattığı görülmektedir. Tanzi 1990'dan sonraki dönemde gelişmiş ülkelerdeki kamu harcamaları gelişimini incelerken faiz ödemeleri ile kamu yatırımları arasında negatif korelasyon olduğunu saptamıştır (Tanzi, Schuknecht, 2000: 47).*

açıklarının enflasyon üzerindeki etkisi, açıkların finansman yöntemleri temelinde merkez bankası finansmanı ile iç ve dış borçlanmanın enflasyonist etkileri genelinde incelenebilir.

Devletin kamu harcamalarının finansmanında merkez bankası kaynaklarına başvurusu durumunda ekonomi üzerinde meydana gelecek etki çoğu durumda genişletici olmaktadır. Merkez bankası kaynaklarına yoğun olarak başvurulmasının enflasyonist etkilere yol açarak faiz oranları üzerinde önemli baskılar meydana getirebilmektedir. Özellikle merkez bankasının siyasi iktidara sıkı sıkıya bağlı çalıştığı ekonomilerde merkez bankası kaynaklarına yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu konuda yapılan bir çalışmada 12 ülkedeki merkez bankası kanunları incelenmiş merkez bankasının bağımsız olduğu ekonomilerde enflasyon oranının söz konusu ülkelere göre daha düşük olduğu sonucu elde edilmiştir (Bade, Parkin, 1985: 310–312).

Bilindiği gibi Merkez bankası finansmanı, kısa vadeli avans, hazine bonusu ve devlet tahvili yoluyla bankanın hazineye verdiği kaynakları kapsamaktadır. Merkez bankası kaynaklarından kamu açıklarının finansmanı emisyon artışı, parasal taban genişlemesi ve para arzı artışı yoluyla toplam talebi çoğaltarak fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine yol açmaktadır⁴. Bu bağlamda genel ekonomik yapıda atıl kapasitenin olmadığı ve toplam arz esnekliğinin düşük olduğu durumlarda para yaratımı yoluyla kamu açıklarının finansmanının enflasyonist etkisinin son derece kuvvetli olduğu söylenebilir (Duran, 1996: 450).

Açıkların borçlanma yoluyla finansmanının ekonomik sonuçları herhangi bir ekonomik birimin (firma, birey) borçlanma yoluyla finanse edilen açığının ekonomik sonuçlarıyla hemen hemen aynıdır. Kamu gelirleri kamu harcamalarına yetmiyorsa bir açık ortaya çıkacak ve eğer gelirler artırılamıyorsa veya giderler azaltılamıyorsa söz konusu açık borçlanma ile karşılanacaktır (Buchanan, 1986/3, 151). Gelişmiş ülkelerde bütçe açıkları çoğunlukla yurt içi borçlanmalarla finanse edilirken, gelişmekte olan ülkelerde borçlanmaları hem yurt içi hem de yabancı fonlar ile yapılmaktadır. Her iki durumda da yüksek seviyeye ulaşan açıklar (çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir) borçların yıllar itibarıyla giderek daha da artmasına neden olmaktadır. Bu durumda çoğunlukla ülkelerin bu açıkları sürdürülebilir kılmaları için mali konsolidasyon ve mali disipline gitmelerini gerekli kılmaktadır (Katraklidis, Tabakis, 2006: 264).

Mevcut borçların ödenmesinde, kamu gelir ve giderlerinin denkleştirilmesinde yer ve zaman bakımından uyumsuzlukların olması durumunda, olağanüstü durumlarda ortaya çıkan acil finansman ihtiyacının karşılanmasında ve harcamaların gelirleri aştığı

⁴ Burada merkez bankası ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik olarak da belirli bir hedefi olan bir parasal büyüklük (parasal taban) seçmek zorundadır. Seçilen parasal büyüklüğün para politikası araçları ile yönlendirilebilmesi ve para arzı ile de makroekonomik hedefler arasında bir uyumu sağlayabilmesi gerekmektedir (Marty, 1968: 865–873).

ancak vergi gelirlerini artırma imkânının olmadığı durumlarda iç borçlanmaya gidilmektedir⁵.

İç borçlar yurt içi piyasalardan sağlandığından vadeleri ve ödeme şartlarına ilişkin koşullar dış borçlara göre daha kolaylıkla belirlenebilmektedir. Bu bağlamda devletler çoğunlukla iç borçlanmayı tercih ederken kamu borçlarının büyük bir bölümü de iç borçlardan oluşmaktadır.

İç borçlanma yoluyla finansmanda bankaların doğrudan kamu kesimine açtığı krediler, hane halkı, özel şirketler, banka dışı finansal aracı kuruluşlar gibi özel kesimce hazine bonosu ve tahvil karşılığında kamu kesimine verilen borçlar söz konusu olmaktadır (Duran, 443). Bazı iktisatçılar kamu borçlanmasının tasarrufları teşvik ettiğine inanmaktadırlar. Onlara göre artan kamu harcamalarına bağlı olarak ekonomik birimler gelecekteki vergi ödemelerinin kendi üzerlerinde oluşturacağı baskıyı düşünüp tüketimlerini azaltarak tasarruflarını artırır. Bu tasarruf düzeyi ödünç verilebilir fon talebine eşit oluncaya kadar devam eder (Eker, 1). Bununla birlikte söz konusu hipoteze yapılan eleştirilerde ise kamu borçlanmasının kovma etkisi yaparak yatırımları dışlayacağı ve nesiller arası kaynak dağılımını gelecek nesiller aleyhine bozabileceği ileri sürülmektedir⁶ (Önder, Kirmanoğlu, 1997: 48).

Para arzında herhangi bir artış yapmadan açıkların iç borçlanma ile finanse edilebilmesi için devlet bütçesindeki açık kadar tasarrufların kamuya aktarılması gerekmektedir. Eğer ekonomide hem kamu hem de özel kesimde açık söz konusu ise bu durumda finanse edilecek kesim ikiye çıkmaktadır. Burada bütçe açıklarının borç ile finanse edilmesinin faiz oranları üzerindeki etkisi ödünç verilebilir fonların arzına bağlı olacaktır. Eğer yatırımcılar, kredi piyasaları yeterli düzeyde fon arz ederse faiz oranları üzerinde baskı oluşmayabilir. Fon arzının yetersiz olması durumunda özel ve kamu kesimi ekonomideki sınırlı tasarrufları çekebilmek için rekabet yapacaklardır. Bu durumda faiz oranları yükselecek ve kredi maliyetleri artacaktır. Kamu kesiminin fon transferi etmek maksadıyla mali sektöre girmesi özel sektöre aktarılan fonlarda daralma (crowding-out) meydana getirecektir (Tuna, 1).

Bununla birlikte devletin kişilerden ve bankalardan borçlanmasının ekonomik etkileri ise söz konusu fonların devlete borç verilmemesi durumunda nasıl değerlendirileceğine bağlı olarak değişmektedir. Tüketimde kullanılacak kaynakların kamu harcamasına dönüşmesi tüketim harcamaları üzerinde baskı yaratabilirken, tasarrufların kamu kesimine yönlendirilmesi faiz oranları ve dolayısıyla özel yatırımlar ve büyüme üzerinde etkili olmaktadır.

⁵ Türkiye pratiğine bakıldığında hazine garantileri ile KİT görev zararlarındaki artışlar ve hızla artan kamu harcamaları borçlanmada öne çıkan söz konusu nedenlere ilave olarak gösterilebilir (Ateş, 2002: 2).

⁶ Bu konu Modigliano-Brumberg (1954) ve Modigliano-Ando (1957) tarafından Barro tezinin ortaya atılmasından önce incelenmiştir.

Bazı değerlendirmelerde ise borçlanmanın etkileri borçlanmaya yol açan nedenler üzerinden incelenerek, söz konusu nedenlerle borçlanmanın etkileri arasındaki korelasyon üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada özellikle kamu sektörünün genel ekonomideki büyüklüğüne vurgu yapılarak kamu sektörünün genel ekonomideki payı küçük olduğu ölçüde, borçlanmanın ve dolayısıyla dışlama etkisinin az olacağı dışlama etkisinin özellikle kamu sektörünün büyük olduğu ekonomilerde söz konusu olacağı belirtilmektedir. Buna göre, büyük kamu sektörünün hem borçlanma ile hem de vergilerle özel sektör yatırımları üzerinde bir dışlamaya neden olacağı ileri sürülmektedir (Dar, Amir Khalkhali, 690).

Açıkların finansmanında dış borçlar söz konusu olduğunda ise genel olarak kamu kesiminin yurt dışından yaptığı borçlanmalar ve döviz rezervlerinin kullanımı üzerinde durulmaktadır. Finansman açığı ile dış borçlanma arasındaki ilişki özellikle sermaye piyasaları zayıf ve iç borçlanma olanaklarının sınırlı olduğu ekonomilerde daha belirgin hale gelmektedir.

Yurt içi finansman imkânlarının sınırlı olması ya da yurt içi finansman yönteminin yurt dışından daha pahalı olmasından dolayı kamusal finansman sorunları dış borçlanma ile de giderilebilmektedir.

Dış borçlanma yoluyla sağlanan fonların finansmanda kullanılması emisyon artışına yol açmakta ve çoğaltan mekanizması kanalıyla toplam talebi genişletmektedir. Öte yandan dış borçlanmanın faiz oranları artışını baskı altında tutması ve sağlanan dövizlerin bir kısmının ithalatın finansmanında kullanılması toplam arz üzerinde yarattığı olumlu etkisiyle enflasyonist baskıyı hafifletmektedir. Kamu kesimi finansman açıklarının döviz rezervleri ile karşılanması durumunda ise döviz karşılığında alınan ulusal paranın kamu gideri olarak harcanması ve emisyonu yol açması nedeniyle enflasyonist etki yaratmaktadır. Bunun yanında döviz rezervlerinin kamu finansman açıklarının finansmanında kullanılmasının ithalat olanaklarını daraltması toplam arzı olumsuz etkileyeceğinden enflasyonist baskının genişlemesi söz konusu olacaktır (Duran, 450).

Kamu kesimi açıklarının gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan birçok ülkede makro ekonomik dengeler üzerindeki olumsuz etkileri, hem açıkları belirleyen etkenler hem de açıkların yol açtığı sonuçlar üzerine oldukça geniş bir literatür oluşturmuştur. Kamu harcamalarının ekonomik yapı üzerindeki olumsuz etkilerinin de çoğu kez kamu kesimi açıkları temelinde geliştiği söylenebilir. Söz konusu açıklar başta fiyat düzeyi, faiz ve büyüme oranları olmak üzere birçok makro ekonomik değişken üzerindeki olumsuz gelişmenin nedeni olarak görülmektedir. Diğer yandan kamu açıklarının yol açtığı sorunlar bu açıkları besleyen nedenler haline de gelmektedir. Kamu harcamaları üzerinde büyük bir baskı oluşturarak büyüme ve faiz oranları üzerinde de etkili olan kamu kesimi finansman açıklarının ortaya çıkışında genel olarak vergi sistemindeki yetersizlikler ve zayıf mali disiplin temel belirleyici olmaktadır. Bunun yanında hızlı nüfus artışı, kamu kesiminin büyüklüğü aşırı istihdam ve sübvansiyonların da etkili olduğu söylenebilir (Akalın, 1996: 17-18).

3. Kamu Açıkları ve Borçlanma İlişkisi

3.1. Veri ve Yöntem

Çalışmada Kamu kesimi borçlanma gereği, (PD, kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı), toplam kamu dış borç stoku (FD, Kamu dış borçlarının GSMH'ya oranı), faiz oranı (İnt, Hazine bonusu yıllık ortalama faiz oranı) ve Büyüme (GR, reel GSMH artışı) değişkenleri 1990 yılından 2006 yılına kadar yıllık olarak analize katılmıştır. Analizde kullanılan veriler ilgili ülkelerin Merkez Bankaları, İstatistik kurumları ile IMF'in istatistikî verilerinden derlenmiştir.

Ampirik analizde değişkenlerin önce durağan olup olmadıklarının incelenmesi yapılmış, daha sonra VAR modeli için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Üçüncü aşamada ise oluşturulan VAR modeline bağlı olarak değişkenlerin varyans ayrışmaları yapılmıştır.

Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin durağan olması düzmece regresyonun oluşmaması bakımından önemlidir. Durağan serilerin zaman içerisinde ortalaması, varyansı ve kovaryansı değişim göstermez. Durağan olmayan değişkenlerde t, Z ve F dağılımları kullanılamaz ve dolayısıyla pek çok standart hipotez kullanılamaz duruma gelir (Granger, Newbold, 1974: 111–120). Zaman serilerinin durağanlıkları çeşitli yöntemlerle sınanmaktadır. Son zamanlarda yoğun olarak ADF (Augmented Dickey-Fuller) testleri birim kök sınavında kullanılmaktadır. Bu çalışmada da değişkenlerin durağanlık araştırması ADF testi ile yapılmıştır. Bir Y_t serisinin birim kökü varlığı araştırılırken aşağıdaki ADF tipi regresyon denklemi kullanılır:

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Serilerdeki yığılım “c” ya da trend “T” etkisine göre (1) regresyon denklemine bu değişkenler de eklenmelidir. Birim kök testi sonucu bir serinin trend ve yığılımla durağan olduğu bulunmuşsa, daha sonraki modellerde trendin ve yığılımın modelize edilmesi gereklidir. ADF birim kök testinin güvenilir olabilmesi için kalıntı $\hat{\varepsilon}_t$ otokorelasyonsuz ve sabit varyanslı olmalıdır. Bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modelde otokorelasyonu önlemek için eklenir. (Δ) fark işlemcisi, (m) modeldeki otokorelasyonu önleyecek minimum gecikme uzunluğudur. m'in belirlenmesinde Akaike, Schwarz, Hannan-Quinn gibi bilgi kriterleri göz önünde bulundurulur.

Sims VAR modelini politik müdahalelerin sonuçlarını değerlendirme aracı olarak kullanmıştır. Bu müdahaleler öngörülerin tersine beklenmedik durumları ve etki

tepki fonksiyonu çerçevesinde sonuçlarını içermektedir (Schorfheide, 2004: 1). Bu doğrultuda VAR modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Kibritçioğlu, Kibritçioğlu, 1999: 28):

$$X_t = C + b(L)X_{t-1} + U_t \quad (4)$$

Denklemden, C sabit terim vektörünü, X_{t-1} modelin değişkenler vektörünü, $b(L)$ polinomial gecikme işlemcisini, U_t hata terimini (ortalama, varyans ve kovaryansı sabit durağan terimler) oluşturmaktadır.

Etki tepki analizi ile modelde bulunan değişkenlerden birine bir birimlik şok uygulandığında hem kendisi hem de diğer değişkenlerin bu değişime vermiş olduğu tepkiler gözlemlenir. Varyans ayrıştırması (variance decomposition) uygulaması ile de değişkenlerin her birinin varyansında meydana gelen değişimlerin % kaçının kendi gecikmesi, % kaçının diğer değişkenler tarafından açıklandığı belirlenir. Bu şekilde şoklar karşısında etki tepki fonksiyonu ile endojen değişkenlerin reaksiyonları; varyans ayrımı ile de şokların nispi önemliliği ortaya çıkmaktadır (Schorfheide, 5).

3.2. Ampirik Bulgular

Değişkenlerin durağanlık testi sınaması Tablo: 1'de sunulmuştur. Kazakistan faiz oranı serisi geometrik artış gösterdiğinden logaritması alınmıştır. Tablo'dan da izleneceği gibi Kazakistan için büyüme, Türkiye için de kamu dış borcu ve büyüme serileri dışında diğer tüm değişkenlerin durağanlık testi sınaması sonucunda birim kök değerine sahip görüldüğünden H_0 hipotezi reddedilememiş ve serilerin farkları alınmıştır.

Tablo: 1
Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKEN		Test Seviyesi	Denklem Tipi	Test İstatistiği	Karar
AZERBAIJAN	FD	Düzy	DF(0)	$\tau_{ct}=-0,779$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau=-3,102$	
	GR	Düzy	ADF(3)	$\tau_{ct}=-2,925$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau_{ct}=-5,180$	
	İNT	Düzy	ADF(2)	$\tau_{ct}=-1,774$	I(1)
		İlk Fark	ADF(2)	$\tau=-2,155$	
	PD	Düzy	ADF(1)	$\tau_{ct}=-2,898$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau=-2,240$	
KAZAKISTAN	FD	Düzy	DF(0)	$\tau_{ct}=-1,322$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau=-3,222$	
	GR	Düzy	ADF(1)	$\tau_{ct}=-4,264$	I(0)
		Düzy	DF(0)	$\tau_{ct}=-1,690$	
	LİNT	İlk Fark	DF(0)	$\tau=-2,112$	I(1)
		Düzy	ADF(1)	$\tau_{ct}=-1,400$	
	PD	Düzy	ADF(1)	$\tau_{ct}=-1,400$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau=-4,894$	
KIRGIZISTAN	FD	Düzy	DF(0)	$\tau_{ct}=-0,664$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau=-2,295$	
	GR	Düzy	ADF(1)	$\tau_{ct}=-2,360$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau_{ct}=-3,106$	
	LİNT	Düzy	DF(0)	$\tau_{ct}=-1,080$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau=-3,351$	
	PD	Düzy	ADF(3)	$\tau_{ct}=-0,337$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau=-7,136$	
TÜRKİYE	FD	Düzy	ADF(3)	$\tau_{ct}=-3,599$	I(0)
	GR	Düzy	DF(0)	$\tau_{ct}=-4,795$	I(0)
	İNT	Düzy	DF(0)	$\tau_{ct}=-2,676$	I(1)
		İlk Fark	DF(0)	$\tau=-6,140$	
	PD	Düzy	ADF(3)	$\tau_{ct}=-4,332$	I(1)
		İlk Fark	DF	$\tau=-3,524$	

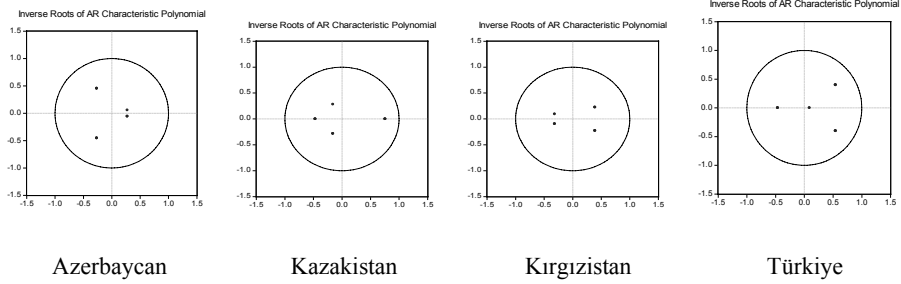
MacKinnon(1996) tek taraflı kritik değeri; $\tau_{0,05}=-1,960$ $\tau_{c,0,05}=-2,998$ $\tau_{ct,0,05}=-3,612$

Çalışmada otokorelasyondan kurtulan en küçük gecikme uzunluğu olan VAR(1) modeli kullanılmıştır. Aynı zamanda etki-tepki analizini görünmez sağlayan Var modelinin kökleri birim çember içerisinde yer almakta (Grafik 1) ve farklı varyanslara rastlanmamaktadır (Tablo:3).

Tablo: 2
Otokorelasyon LM Testi

Gecikme	Azerbaycan		Kazakistan		Kırgızistan		Türkiye	
	LM-İstatistiği	Olasılık	LM-İstatistiği	Olasılık	LM-İstatistiği	Olasılık	LM-İstatistiği	Olasılık
1	10.172	0.857	11.138	0.800	14.386	0.569	7.592	0.960
2	23.417	0.103	20.424	0.201	19.551	0.241	10.211	0.855
3	12.992	0.673	14.759	0.542	18.074	0.319	8.877	0.918
4	9.856	0.874	21.786	0.150	11.708	0.763	17.111	0.378
5	23.029	0.113	24.130	0.086	22.145	0.138	21.812	0.149

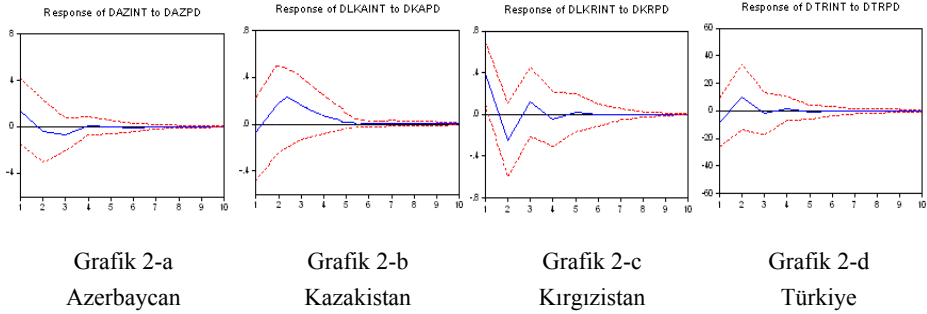
Grafik: 1
Karakteristik Kökler

Tablo:3
White Değişen Varyans Testi

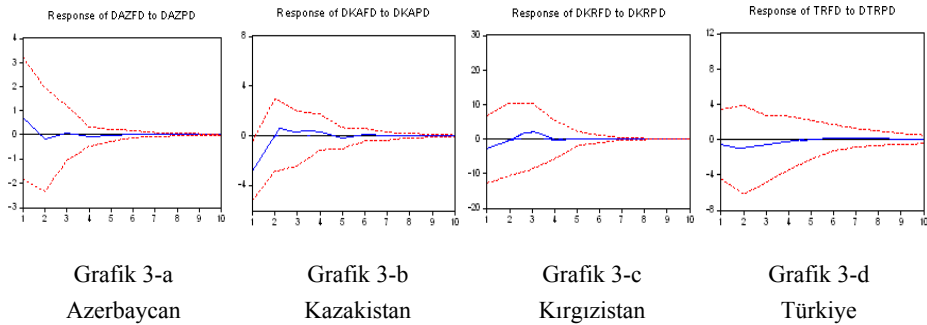
	χ^2 İstatistiği	df	Olasılık
Azerbaycan	84.678	80	0.338
Kazakistan	84.310	80	0.349
Kırgısiztan	84.189	80	0.350
Türkiye	75.193	80	0.631

Grafik: 2

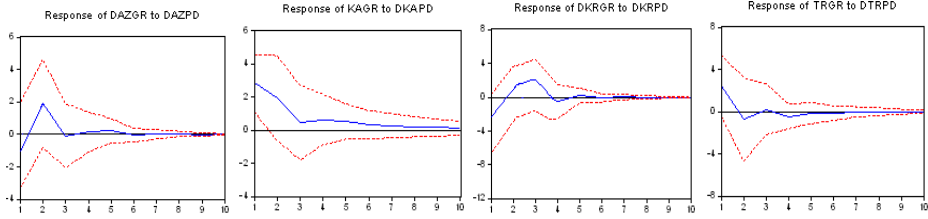

Yukarıdaki grafikler kamu kesimi borçlanma gereğindeki bir birimlik standart sapmalı şoka faizin vermiş olduğu tepkiyi göstermektedir. Azerbaycan ve Kırgızistan'da faiz oranları bir dönem pozitif tepki verirken, Kazakistan ve Türkiye'de ise yaklaşık yarım dönemlik negatif tepkiden sonra faiz oranları artış yapmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda kamu kesimi borçlanma gereğine bağlı olarak artan finansman ihtiyacının Kazakistan ve Türkiye'de bazı dönemlerde merkez bankası kaynakları (monetarizasyon) kullanılarak karşılandığı şeklinde yorumlanabilir.

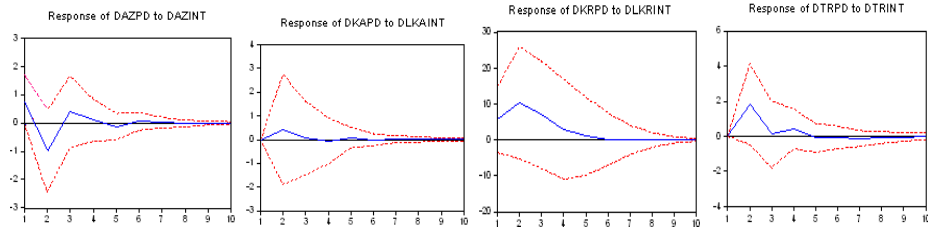
Grafik: 3

Grafik 3'ten de izleneceği üzere Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'de kamu açıklarındaki artış karşısında dış borçlar başlangıçta negatif tepki vermekte ve daha sonra bu tepkinin yönü pozitif olmaktadır. Azerbaycan'da ise kamu açıklarına karşı dış borçlar artış yönlü tepki göstermektedir. Bu sonuçlara bağlı olarak Azerbaycan için artan kamu açıklarının ulusal tasarruf seviyesindeki yetersizliklere bağlı olarak yurt dışı borçların artış gösterdiğini, diğer ülkelerde ise (Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye) kamu finansman ihtiyacının bazı dönemlerde dış borçlanma yerine diğer kaynaklar (iç borçlanma, vergi veya emisyon) kullanılarak giderildiği söylenebilir.

Grafik: 4Grafik 4-a
AzerbaycanGrafik 4-b
KazakistanGrafik 4-c
KırgızistanGrafik 4-d
Türkiye

Kamu açıklarındaki bir birimlik standart sapma şoka büyüme oranlarının tepkisi Grafik 4'te sunulmuştur. Grafikten de görüleceği üzere kamu açıklarındaki artışlar Kazakistan'da büyümeyi pozitif etkilerken, Türkiye'de başlangıçta bir dönem büyümeyi pozitif yönlü etkilemekte daha sonra bu etkinin yönü negatif değer almaktadır. Özellikle Kazakistan'da kamu açıkları ile büyüme arasındaki pozitif korelasyonda ilgili ülkede büyüme ve kalkınma sürecinde kamu kesiminin aktif rol almasının belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Azerbaycan ve Kırgızistan da ise kamu açıklarına büyümenin tepkisi başlangıçta negatif yönlü olmakla birlikte yaklaşık bir dönem sonra bu tepkinin yönü pozitif olmaktadır.

Grafik: 5Grafik 5-a
AzerbaycanGrafik 5-b
KazakistanGrafik 5-c
KırgızistanGrafik 5-d
Türkiye

Grafik 5'te çıkan sonuçlar kamu borçlanma ihtiyacına bağlı olarak faiz oranlarının da artış göstereceği şeklindeki teorik yaklaşımı destekleyici niteliktedir. Buna göre çalışmada ele alınan tüm ülkeler için kamu kesimi finansman ihtiyacındaki artışlara bağlı olarak faiz oranlarının da arttığı gözlemlenmektedir. Fakat faiz oranlarının göstereceği tepkilerin şiddeti de borçlanma ihtiyacının giderildiği ulusal anlamda finansal piyasaların derinliği ve ülkenin dış açıklık düzeyine bağlı olarak değişim gösterebilir.

VAR modelinin çözümünden elde edilen aşağıdaki tablolarda (Tablo: 4,5,6) varyans ayrışım değerleri ile faiz oranında, Kamu sektörü dış borcunda ve büyüme oranında dönemlere göre hangi değişkenlerin ne oranda etkili oldukları gösterilmektedir.

Tablo: 4
Faiz Oranı Varyans Ayrışım Tablosu

	Dönem	Standart Hata	Kamu Açığı	Faiz	Dış Borç	Büyüme
Azerbaycan	1	5.022188	7.155271	92.84473	0.000000	0.000000
	3	5.523912	7.861650	83.20706	0.793435	8.137856
	5	5.583077	7.721302	82.38274	1.806735	8.089221
	7	5.584981	7.733899	82.34282	1.823115	8.100170
	9	5.585176	7.733603	82.34109	1.823325	8.101982
Kazakistan	1	0.482751	21.10865	78.89135	0.000000	0.000000
	3	0.490794	21.84795	77.30478	0.227824	0.619448
	5	0.493227	21.70668	77.27987	0.277288	0.736153
	7	0.493881	21.70040	77.22593	0.296496	0.777178
	9	0.494090	21.69776	77.20975	0.302000	0.790495
Kırgızistan	1	0.590203	44.97328	55.02672	0.000000	0.000000
	3	0.739299	42.43547	42.33069	2.619942	12.61389
	5	0.745085	42.20340	41.80930	2.770778	13.21653
	7	0.745145	42.20238	41.80489	2.771000	13.22173
	9	0.745150	42.20188	41.80517	2.771222	13.22173
Türkiye	1	34.96310	5.665419	94.33458	0.000000	0.000000
	3	43.83957	9.081905	82.99353	2.332620	5.591942
	5	44.19631	9.144764	82.39511	2.439434	6.020693
	7	44.23602	9.142793	82.25879	2.489276	6.109143
	9	44.24867	9.138156	82.22531	2.488837	6.147700

Faiz oranı varyans ayrışım tablosuna baktığımızda faiz oranı değişkeninin kendi gecikmeli değerleri dışında kamu açıkları ve büyüme oranlarından etkilendiği görülmektedir. Bununla birlikte Kazakistan ve Kırgızistan için kamu açıklarının faiz oranlarını açıklayıcı etkileri Azerbaycan ve Türkiye'ye göre daha yüksek çıkmıştır. Buna bağlı olarak söz konusu ülkelerde kamusal dengesizliklere karşı faiz oranlarının esnekliğinin daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Kazakistan da kamu açıklarının faiz oranlarını açıklayıcı etkisi %21 düzeyinde iken, bu durum Kırgızistan'da %42 seviyelerine ulaşmaktadır. Türkiye için bu oranlar tüm dönemler bazında değerlendirildiğinde yaklaşık %9, Azerbaycan için de yaklaşık %7,5 seviyelerindedir.

Tablo: 5
Dış Borçlar Varyans Ayrışım Tablosu

	Dönem	Standart Hata	Kamu Açığı	Faiz	Dış Borç	Büyüme
Azerbaycan	1	4.434589	2.426030	0.046896	97.52707	0.000000
	3	4.535708	2.496270	1.920820	94.73971	0.843198
	5	4.542532	2.537432	2.106598	94.45960	0.896367
	7	4.543054	2.538410	2.112601	94.44993	0.899054
	9	4.543077	2.538491	2.112927	94.44911	0.899469
Kazakistan	1	4.543729	38.28948	4.413989	57.29654	0.000000
	3	5.221854	29.22212	20.01025	50.51420	0.253434
	5	5.245935	29.40217	20.19790	50.13864	0.261287
	7	5.246906	29.41485	20.19441	50.12909	0.261654
	9	5.246953	29.41494	20.19457	50.12874	0.261751
Kırgızistan	1	16.85579	3.018113	11.71279	85.26910	0.000000
	3	21.90778	1.939732	38.98130	53.29831	5.780660
	5	22.46159	1.864918	39.14660	52.07052	6.917960
	7	22.46933	1.864203	39.12697	52.07238	6.936439
	9	22.46964	1.864166	39.12807	52.07110	6.936661
Türkiye	1	7.537688	0.454524	68.63109	30.91439	0.000000
	3	9.505787	3.027640	47.21168	29.96628	19.79440
	5	9.946388	2.934597	44.88089	27.58885	24.59567
	7	10.01021	2.968241	44.88764	27.70163	24.44249
	9	10.02949	2.979552	44.73120	27.62596	24.66329

Tablo 5 Dış borçlanmadaki değişimin hangi değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Azerbaycan için dış borçların kendi gecikmeli değerleri (tüm dönemler bazında yaklaşık %95 oranındadır) en fazla açıklayıcı etkiye sahiptir. Kamu açıklarının açıklayıcı etkisi ise yaklaşık %2,5 düzeyindedir. Kazakistan da ise dış borçların gecikmeli değerleri dışında kamu açıkları ve faiz oranlarının etkisi bulunmaktadır. Yaklaşık olarak Kamu kesimi açıklarının %30 oranında, faiz oranının ise %20 seviyesinde açıklayıcı etkisi görülmektedir. Öte yandan Kırgızistan ve Türkiye’de ise faiz oranları ve büyümenin etkilerinin daha belirgin olduğunu söyleyebiliriz. Yaklaşık olarak Türkiye’de faiz oranları dış borçların %48’ini açıklamakta, büyüme ise %20’sini açıklamaktadır.

Tablo: 6
Büyüme Varyans Ayrışım Tablosu

	Dönem	Standart Hata	Kamu Açığı	Faiz	Dış Borç	Büyüme
Azerbaycan	1	5.417822	0.128262	15.47523	37.03983	47.35669
	3	6.218257	9.511429	16.54177	36.21308	37.73371
	5	6.295824	9.446194	17.22514	35.61114	37.71753
	7	6.302521	9.433844	17.30282	35.61358	37.64975
	9	6.302802	9.434839	17.30333	35.61315	37.64868
Kazakistan	1	3.587438	61.81696	13.84517	1.595829	22.74204
	3	5.173872	44.28395	31.52150	7.097771	17.09678
	5	5.461863	41.98954	33.72872	7.069301	17.21243
	7	5.560246	41.12446	34.64266	7.056437	17.17644
	9	5.591802	40.86912	34.91065	7.053573	17.16665
Kırgızistan	1	8.568112	24.30184	9.963311	9.246263	56.48859
	3	8.979205	23.90511	13.34601	8.647420	54.10146
	5	9.030619	24.01616	13.59011	8.816852	53.57688
	7	9.031632	24.02026	13.59011	8.823383	53.56625
	9	9.031657	24.02023	13.59024	8.823371	53.56616
Türkiye	1	5.831384	18.55912	43.54945	4.623324	33.26810
	3	6.946879	14.28031	52.80177	4.944337	27.97358
	5	7.078738	14.11769	52.53847	5.566158	27.77769
	7	7.099798	14.06769	52.31394	5.552925	28.06544
	9	7.102293	14.06102	52.30892	5.575026	28.05504

Büyüme oranları üzerinde Türkiye, Kırgızistan ve Kazakistan'da kamu açıkları ve faiz oranlarının açıklayıcı etkilerinin daha belirleyici oldukları gözlemlenmektedir. Fakat Türkiye'de faiz oranları kamu açıklarından daha fazla etkileyici olurken (Ortalama %50), Kazakistan ve Kırgızistan'da ise kamu açıkları daha etkileyici durumdadır. Bu bağlamda Türkiye'nin büyüme sürecinde özel sektörün, Kazakistan ve Kırgızistan'da ise kamu sektörünün payının daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan Azerbaycan'ın büyüme oranları üzerinde faiz oranları ve dış borçların etkileri daha belirleyici konumdadır. Tüm dönemler itibarıyla dış borçlar yaklaşık %36, faiz oranları ise %17 oranında büyüme oranını açıklamaktadırlar.

4. Sonuç

Kamu harcamalarının ve kamu açıklarının finansmanında sorunlar görülen özellikle gelişmekte olan ülkelerde borçlanma en önemli finansman kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. İlgili ülkelerde vergi sisteminde görülen sorunlar ve bir kamu harcama disiplininin sağlanamaması borçlanmayı giderek artırmış ve sürdürülemez düzeylere taşımıştır. Gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında gelişmekte olan ülkelerdeki borç/GSMH

rasyoları çok da olumsuz olmamasına rağmen gelişmekte olan ülkelerin kısa vade ve yüksek reel faiz biçiminde şekillenen borç yapıları borçlanmayı bir süre sonra salt kamu açıklarının finansmanında ve borç ödemelerinde kullanılan bir olgu haline getirmektedir. Yüksek reel faiz-kamu açıkları-yüksek kamu borçlanması fasit dairesinin oluşumunda da bu süreçte şekillenen yapının belirleyici olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile söz konusu ülkelerde borçlanmanın yol açtığı sorunlar borçlanmayı besleyen ve daha maliyetli hale getiren nedenler haline dönüşmektedir. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında da incelenen ülkelerin genelinde, yoğunlukla burada belirtilen teorik değerlendirmelere uygun sonuçların elde edildiği, kamu açıkları ile kamu borçlanması arasında doğrudan ya da dolaylı biçimde yakın bir korelasyonun olduğu gözlemlenmektedir.

VAR modeli kapsamında yapılan analizine göre, Azerbaycan ve Kırgızistan'da faiz oranları kamu kesimi borçlanma gereğine bir dönem pozitif tepki verirken, Kazakistan ve Türkiye de ise sadece yarım dönemlik negatif tepkiden sonra faiz oranları artış yapmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda kamu kesimi borçlanma gereğine bağlı olarak artan finansman ihtiyacının Kazakistan ve Türkiye'de bazı dönemlerde merkez bankası kaynakları (monetarizasyon) kullanılarak karşılandığı şeklinde yorumlanabilir.

Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'de kamu açıklarındaki artış karşısında dış borçlar başlangıçta negatif tepki vermekte ve daha sonra bu tepkinin yönü pozitif olmaktadır. Azerbaycan'da ise kamu açıklarına karşı dış borçlar artış yönlü tepki göstermektedir. Bu sonuçlara bağlı olarak Azerbaycan için artan kamu açıklarının ulusal tasarruf seviyesindeki yetersizliklere bağlı olarak yurt dışı borçların artış gösterdiğini, diğer ülkelerde ise (Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye) kamu finansman ihtiyacının bazı dönemlerde dış borçlanma yerine diğer kaynaklar (iç borçlanma, vergi veya emisyon) kullanılarak giderildiği söylenebilir.

Faiz oranı varyans ayrışım tablosu sonuçlarına göre ise; Kazakistan ve Kırgızistan için kamu açıklarının faiz oranlarını açıklayıcı etkileri Azerbaycan ve Türkiye'ye göre daha yüksek çıkmıştır. Diğer yandan büyüme oranları üzerinde Türkiye, Kırgızistan ve Kazakistan'da kamu açıkları ve faiz oranlarının açıklayıcı etkilerinin daha belirleyici oldukları görülmüştür. Fakat Türkiye'de faiz oranları kamu açıklarından daha fazla etkileyici olurken (Ortalama %50), Kazakistan ve Kırgızistan'da ise kamu açıkları daha etkileyici durumdadır.

İlgili ülkeler için ele alınan değişkenler arasında farklı yoğunlukta korelasyonun ortaya çıkmasında söz konusu ülkelerde mali piyasaların derinliği, dışa açıklık düzeyi, dış ticaret dengesi ve her şeyden önemlisi bu ülkelerdeki kamu açıklarının finansman biçiminin doğrudan belirleyici olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akalın, Güneri (1996), “Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, *X. Maliye Sempozyumu*, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul.
- Ateş, Gürkan (2002), *Borç Yönetim Ofisi ve Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Çalışma*, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Bade Robin and Michael Parkin (1985), “Central Bank Laws and Monetary Policy”, *Unpublished Manuscript*, University of Western, Ontario.
- Buchanan, James M. (1997), “The Balanced Budget Amendment: Clarifying the Arguments”, *Public Choice*, Vol. 90, No. 1–4, (117–138).
- Buchanan, James M. (1986/3), “The Economic Consequences of Deficit”, *Journal of Public Finance and Public Choice*, (149–156).
- Duran, Mahmut (1996), “Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, *X. Maliye Sempozyumu*, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi, No: 554, İstanbul.
- Eker, Ayça (Çevrimiçi), *Bütçe Açıklarının Ekonomik Sonuçları*, <http://www.ekodialog.com/Makaleler/butce_aciklari_sonucdari.html>, 12.08.2007.
- Erol, Ümit (1998), “Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, Türkiye’de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz, *XII. Maliye Sempozyumu*, Mayıs 1997, Antalya, Emek Matbaacılık, İstanbul.
- Granger, C. and P. Newbold (1974), “Spurious Regression in Econometrics”, *Journal of Econometrics*, Vol. 2, p. 111–120.
- International Monetary Fund, (Çevrimiçi), <<http://www.imf.org/external/country/>>, 25.08.2007.
- Katraklidis, Constantinos P. & Nikolaos M. Tabakis (2006), “Greek Budget Deficits, Structural Breaks and The Concept of Sustainability: New Econometric Evidence”, *Economic and Business Review*, Vol. 8, No.3, (263–278).
- Kibritçioğlu, Aykut, Bengi Kibritçioğlu (1999), *Ham Petrol ve Akaryakıt Ürünü Fiyat Artışlarının Türkiye’deki Enflasyonist Etkileri*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırmalar Genel Müdürlüğü, <www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme/ar_inc21.pdf>, 16.08.2007.
- Marty, Alvin L. (1968), “The Optimal Rate of Growth of Money”, *The Journal of Political Economy*, Vol.76, No.4, July-August, (865–873).

- National Bank of The Kyrgyz Republic (Çevrimiçi),
<http://www.nbkr.kg/web/interfeis.builder_frame?language=ENG>,
25.08.2007.
- Önder, İzzettin, Hülya Kirmanoğlu (1996), “Kamu Açıklarının Tanımlanması ,Ölçümü ve Etkileri”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, *X. Maliye Sempozyumu*, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul.
- Özgün, Didem Bahar (2000), “An Empirical Approach to Fiscal Deficits and Inflation: Evidence from Turkey”, *Annual Meeting of MEEA*, January 2000,
<www.ceterisparibus.net_turkiye/makaleler.htm> , 18.09.2007.
- Schorfheide, Frank (2003), *Learning and Monetary Policy Shifts*,
<<http://www.ssc.upenn.edu/~schorf/papers/lp.pdf>>, 10.06.2004.
- Tanzi, Vito & Ludger Schuknecht (2000), *Public Expenditures in the 20th Century: A Global Perspective*, Cambridge, Cambridge University Pres.
- The National Bank of Azerbaijan (Çevrimiçi), <<http://www.nba.az/>>, 24.08.2007.
- The National Bank of Kazakhstan (Çevrimiçi),
<<http://www.nationalbank.kz/?uid=5047DE88-802C-E8FB-36ED78856B997526&docid=127>>, 24.08.2007.
- Tuna, Yusuf (Çevrimiçi), *Türkiye 'de Kamu Kesimi Açıkları*,
<http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede_kamu_kesimi_aciklari.html>,
12.08.2007.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (Çevrimiçi),
<<http://www.dpt.gov.tr/>>, 29.08.2007.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (Çevrimiçi),
<<http://www.hazine.gov.tr/>>, 28.08.2007.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (Çevrimiçi),
<<http://evds.tcmb.gov.tr/>>, 28.08.2007.
- TÜSİAD (1986), *Türkiye 'de Enflasyon ve Enflasyonda Başarı Koşulları*, Yayın No. TÜSİAD - T/86-790, İstanbul.

Yerel Yönetimlerde Performans Ölçümü ve Benzer Tip Belediyelerde Mali Performans Uygulamaları

Serpil AĞCAKAYA

sagcakaya@iibf.sdu.edu.tr

The Performance Measurement in Local Governments and Fiscal Performance Implementations in Similar Type of Municipalities

Abstract

Implementations' of performance measurements and the usage of these measurements in local governments have become more significant. Performance rating contributes to managers and local governments on the issues such as activating the process of decision making, improving performance and the public services, expanding accountability, enhancing budget process and public communication and the participation of citizens/clients. In this study, fiscal performance of municipalities was analyzed using data from Isparta, Afyon, Kütahya local governments for 2002, 2003 and 2004. First, brief information is given about the Project of Performance Rating in the Municipalities (BEPER) and then twenty criteria have been adapted in the evaluation of fiscal performance of municipalities within BEPER. These 20 criteria grouped under 3 categories: general fiscal indicators, revenue and expenditure. Finally, A fiscal performance evaluation was performed from the obtained results.

Key Words : Local Governments, Performance Measurement, BEPER, Fiscal Performance Indicators.

JEL Classification Codes : H70, H71, H72, H74, H76.

Özet

Performans ölçümü uygulamaları ve bunlardan elde edilen sonuçların kullanımı, yerel yönetimlerde gittikçe daha önemli hale gelmektedir. Performans ölçümü karar verme sürecini etkin kılabilmek, performansı ve kamu hizmetlerini iyileştirmek, kamusal hesap verilebilirliği artırmak, kamu iletişimi ve vatandaş/müşteri katılımını sağlamak, bütçe sürecini geliştirmek gibi konularda yerel yönetimlere ve yöneticilere katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada; Isparta, Afyonkarahisar ve Kütahya Belediyelerinin 2002-2003 ve 2004 yıllarına ait verileri kullanılarak belediyelerin mali performansı ölçülmüştür. Önce “Belediyelerde Performans Ölçüm Projesi” (BEPER) hakkında bilgi verilip, daha sonra BEPER’de belediyelerin mali performansının değerlendirilmesinde 20 kriterden yararlanılmıştır. 20 kriter; genel mali göstergeler, gelir ve harcamalar şeklinde üç başlık altında toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre de, mali performans değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Yerel Yönetimler, Performans Ölçümü, BEPER, Mali Performans Göstergeleri.

1. Giriş

İnsanlara en yakın yönetim şekli olarak yerel yönetimler, vatandaşların yaşam kalitelerinde önemli farklılıkları gerçekleştirebilmek amacıyla başarıyı, başarısızlığı ve bu süreci ölçecek bir yöntemle mutlaka sahip olmalıdırlar. Performans ölçümü ve yönetimi, yerel yönetim faaliyetlerinin ölçülmesinde ve bu ölçümlerin sonuçlarının planlama sürecine dâhil edilerek gelecekteki performansını geliştirmesi için çok önemli bir araç olarak kabul edilmektedir.

Çalışmada önce performans ölçümü ve performans yönetimi konusuna ilişkin temel kavramlar açıklandıktan sonra, yerel yönetimlerde performans ölçümünün öneminden bahsedilmiştir. Daha sonra Türkiye’de performans ölçümünün yasal dayanakları ve ülkemizde yerel yönetimlerin performanslarını ölçmek için başlatılan BEPER projesinin performans ölçü ve göstergeleri üzerinde etkisinin ne olduğu açıklanmıştır.

Çalışmanın temel amacı; BEPER verileri doğrultusunda, Isparta, Afyonkarahisar ve Kütahya Belediyesi’nin mali performans başarılarının değerlendirilmesidir. Benzer özellikler taşımaları nedeniyle seçilen bu üç belediyenin performanslarını 20 kriter altında ölçerek sonuçları ile kıyaslamak ve elde edilen bulgular doğrultusunda belediyelerin mali performans başarısını ortaya koymaktır.

2. Performans Ölçümü Kavramı

Performans esaslı bütçe temelde kamu idarelerinin performansının ölçülebileceği düşüncesi üzerinde gerçekleştirildiğinden dolayı performans ölçümü performans esaslı bütçelemenin temelini oluşturmaktadır.

Performans ölçümünün herkes tarafından kabul görmüş bir tanımı yoktur. Performans ölçümü (Demirkaya, 2000: 3), ürünlerin hizmetlerin veya işlemlerin yerine getirilmesinde görevlerin nasıl gerçekleştiğinin bir program dahilinde tarafsız olarak ölçülmesi yöntemidir. Paul D. Epstein (1997: 3) ise basit bir tanım ile performans ölçümünü şöyle tanımlamıştır: Performans ölçümü, bir devletin sunduğu hizmetlerin kamusal ihtiyaçlara ne kadar yanıt verebildiğini öğrenmek ve açıklamak için yapılan sistematik bir girişim olup, kısaca kamu sektörünün kabul edilebilir bir maliyetle, kaliteli üretim yapıp yapmadığının belirlenmesinde kullanılan bir araçtır. Performans ölçümünün en temel işlevlerinden birisi de yasama organına ve hatta kamuoyuna karşı olan dış hesap verme yükümlülüğünün bir aracı olmasıdır.

Performans ölçümü, performans hedeflerinin ve göstergelerinin tanımlanması ve kaynak imkânlarına paralel olarak niceliksel hedeflerin oluşturulması, bunlara ilişkin verilerin toplanması, yıl içinde izlenmesi, değerlendirilmesi unsurlarını içerisinde bulundurmaktadır. Bu nedenle, idarelerde, yönetim bilgi sisteminin içerisinde bir performans bilgi sistemi oluşturulmasını gerekli kılmaktadır (Erüz, 2006: 228).

Performans ölçümü, bir kurumun önceden belirlenen amaçlara ve hedeflere göre ortaya çıkan ürünlerin, hizmetleri ve/veya sonuçları birlikte değerlendirmesine yönelik analitik bir süreçtir. Daha teknik bir ifadeyle, bir kurumun kullandığı kaynakları, ürettiği ürünleri ve hizmetleri, elde ettiği sonuçları takip etmesi için düzenli ve sistematik bir biçimde veri toplaması, bunları analiz etmesi ve raporlaması sürecidir. (Sayıştay, 2002: 6) Performans ölçümü ve değerlendirilmesinde hedef ve sonuç göstergelerinin oluşturulması ile kurum kaynak ihtiyacının tahmin edilmesi, kaynakların yeniden dağılımı, kurumsal gelişme stratejilerinin belirlenmesi ve çalışanların performansını geliştirmek üzere motivasyonun artırılması amaçları güdülür (Holzer, Yang, 2004: 17).

3. Performans Yönetiminin Özü: Performans Ölçümü

Performans yönetimi nihai olarak kurumların hesap verme sorumluluğu ile ilgili bir konudur ve kurumun ürettiği çıktıları ve ulaştığı sonuçları yönetmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda kurumsal performansın etkin şekilde yönetilebilmesinde performans ölçülmesi ve performans ölçülerinin tespit edilmesi önemli bir rol oynamaktadır (Sayıştay, 2003: 11).

Performans yönetimi¹, kurumsal anlamda bir başarının elde edilebilmesi için her çalışanın, birimin ve sürecin performansının ölçülmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için gereken önlemlerin alınması ve bunların uygulanmasıdır (Şentürk, 2005: 28).

“Ölçülemeyenin yönetilemeyeceği” sözü, ölçüm kavramının altını çizmektedir. Performans ölçümü ve yönetiminin amacı kontrol mekanizması oluşturarak yönetimin geliştirilmesi ve değişen koşullara uyum sağlanmasıdır. Performans ölçümü ve performans geliştirme arasındaki bu doğrudan ilişki düzenli geri bildirimin oluşmasına ve bu sayede mevcut durumun sürekli denetlenip daha iyi bir seviyeye erişebilmesine önemli katkılarda bulunur (Kubalı, 1994: 41).

¹ Performans yönetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sayıştay'ın *Performans Ölçümüne İlişkin Öneri Raporu, Araştırma, İnceleme, Çeviri Dizisi: 28, Ankara 2003, s. 34–36, Çev: Cem Suat Aral, Performans Ölçümü, Sayıştay, Araştırma, İnceleme, Çeviri Dizisi: 19, Mayıs-Ankara 2001, s. 1–8, H. Mehmet Songur, Mahalli İdarelerde Performans Ölçümü, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın No: 6, Ankara 1995, s. 45–48.*

Performans ölçümü, yöneticilerin organizasyonu kontrol altında tutmasını, performans için sonuç geliştirilebilmesini, vatandaş ve müşterilerin yönetimin onlara verdiği önemi yargılamalarını sağlayacak ve yöneticileri de performans gelişimi için gerekli veriyi sunacaktır (Osborne ve Plastrik, 2007: 247).

Performans yönetimi ve ölçümü, kamu veya özel tüm başarılı organizasyonların anahtar özelliğidir (Osborne ve Gaebler, 1993: 147–154). Çünkü:

- Sonuç ölçülemezse, başarı veya başarısızlık söylenemez (değerlendirme),
- Başarı görülemezse ödüllendirilemez (motivasyon),
- Başarı görülemezse, ondan bir şeyler öğrenilemez (öğrenme),
- Başarı ödüllendirilemezse muhtemelen başarısızlık ödüllendiriliyordur,
- Başarısızlık tanınamıyorsa, düzeltilemez (geliştirme),
- Sonuçlar gösterilebiliyorsa, kamuoyu desteği sağlanır (destekleme).

Günümüzde performans ölçüm sistemlerini² kullanarak başarılarını tespit eden ve yüksek başarılar elde etmeyi amaçlayan her türlü organizasyon kendi performans ölçüm modelini geliştirmektedir. Bu modellerin isimleri ve ölçüm yöntemleri birbirinden farklı olsa da hepsinde de değerlendirilmeye alınan unsurlar “girdiler”, “çıktılar” ve “sonuçlar”dır. 14 Şubat 2002 de Sayıştay’ın “Performans Ölçümüne İlişkin Ön Araştırma Raporunda” yapılan sınıflamada temel olarak 5 çeşit performans ölçüsü bulunduğu belirtilmiştir. Bunlar; girdi, çıktı, sonuç, verimlilik ve kalite ölçüleridir. Bunlara ek olarak kamu kurumlarındaki çıktıların ve sonuçların farklı özellikler taşıması ve farklı grupların ilgisinin de değişik alanlara yönelmesi nedeniyle, tutumluluk, etkinlik ve finansal ölçülerinin de belirtilen 5 ölçü grubuna ilave edilmesi gerektiği Sayıştay raporunda belirtilmiştir.

Günümüzde performans ölçümü ve gelişimi için organizasyonlar tarafından birçok farklı yaklaşım ve modelin³ kullanıldığı görülmektedir. Performansın hesaplanması ve performansın belirlenmesinde tek bir yolun olmaması nedeniyle bu durum bir sürpriz değildir.

² Performans ölçüleri çeşitli boyutlarıyla sınıflandırılmaktadır. Ammons, Norfleet ve Coble (2002: 3), çıktı (işgücü) ölçülerini, verimlilik ölçülerini, sonuç (etkinlik) ölçülerini ve üretkenlik ölçülerini ele alırken, Caiden (1998: 35–50), performans ölçülerini; girdiler, faaliyet düzeyi, çıktılar, sonuçlar, verimlilik, maliyetler ve tüketici memnuniyetine göre sınıflandırmıştır. Parker (1993: 1), girdileri çıktıları, sonuçları ve verimliliği ele almıştır.

³ Bu yaklaşımlara yönelik ayrıntılı bilgi için bkz: Sayıştay Başkanlığı Web Sayfası, <<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/ekutuphanel.asp?konuld=60>>, Koseoglu, 2005, s. 23-30, The Balanced Scorecard Institute, Web sayfası, <<http://www.balancedscorecard.org/basics/bscl.html>>, The Performance Institute, What is the Logic Model?, <<http://www.performanceweb.org/research/logicmodel.html#faq#>>.

Bu yaklaşımlar; Program Mantığı Yaklaşımı (Logic Modeli), Dengeli Skort Kart Yaklaşımı, Endüstriyel Mühendislik Yaklaşımı, Benchmarking ve diğer yaklaşımlardır. Bu farklı yaklaşımların birbirinden tamamen bağımsız olmayıp, birbirlerinin tamamlayıcısı niteliğinde olduğu bir gerçektir.

Pilcher’a (2005: 453–454) göre, kamu kesiminde performans ölçümlerinin kurumlara getirdiği faydalar şunlardır:

- Bir takım göstergeler sayesinde kurumların performanslarını görebilmelerine yardımcı olmak,
- Performansı daha saydam hale getirmek,
- Kurumun amaç ve sorumluluklarını yerine getirmesine açık bir şekilde destek sağlamak,
- Sağlanan hizmetlerin performansı hakkında daha fazla kesime bilgi sağlamak,
- Sürdürülebilir performans gelişimine destek sağlamasıdır.

Tüm bu yararların yanında performans ölçümleri, kamu kurumu yöneticilerinin, mali işlerle ilgilenen yöneticilerin ve diğer yöneticilerin doğru ve yerinde kararlar alma becerilerinin artmasına katkıda bulunmaktadır.

4. Yerel Yönetimlerde Performans Ölçümü

Yerel yönetimlerde performans ölçümünün gelişim süreci, uzun bir geçmişe sahiptir. Yerel yönetimlerde ilk performans ölçümü uygulamalarının yapıldığı alanlar, finansal, iş ve sosyal durum ölçülerini kapsamaktaydı. 1912’den itibaren ise performans ölçümü girdi, çıktı ve sonuçları ölçen, hesap verilebilirlik ve tahsisata odaklanan, gruplar arasında karşılaştırma yapan ve üretkenliğe hizmet eden bir yapıya sahip olmuştur (Williams, 2002: 457–458).

Yerel yönetimlerde performans ölçümü gelişim süreci içerisinde 1913-1915’de ABD’nin Richmond eyaletinde yapılan çalışma önem taşımaktadır. Bu çalışmada, caddelerin temizlenmesi, kanalizasyonun bakımı ve yolların onarılması gibi faaliyetler ele alınmış, hizmetlerin her birinin fiziksel birimleri gösterilmiş, hizmetlerde birim maliyet, toplam maliyet ve toplam harcamalar konusu ortaya konulmaya çalışılmıştır (Falay, 2000: 4).

Bu gelişim sürecinde İngiltere, Avustralya, Kanada ve ABD gibi Anglo-Sakson ülkelerin önemli rolleri olmuştur. 1980'lere kadar birçok uygulama hayata geçirilse de yerel yönetimlerde kurumsal bazda performans ölçümünün gelişimi 1980'lerden sonraya rastlamaktadır.⁴

1980'lerin başında yerel yönetimlerde performans ölçüm uygulamaları ve araştırmaları artmaya devam etmiştir. Bunun nedenlerini aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür (Ghobadian ve Ashworth, 1994: 36):

- Merkezi hükümetten ve üst kurullardan gelen baskı,
- Kaliteli kamusal hizmet beklentilerinin ve tüketiciliğin gelişmesi,
- Rekabete dayalı zorlayıcı fiyatlama,
- Yerel yöneticiler arasındaki davranış ve kültür değişiklikleri,
- Kamu kurumlarına olan güven kaybı.

1990'lı yıllardan sonra performans ölçüm konusunun daha da önem kazanması ile ICMA⁵ gibi uluslararası kuruluşların sunmakta oldukları hizmetler profesyonel bir hale gelmiştir. ICMA'nın "Karşılaştırmalı Performans Ölçüm Konsorsiyumu" ve "Kuzey Karolayna Projesi"⁶ gibi büyük performans karşılaştırma projeleri, yerel yönetimlerde performans ölçümüne olan ilgiyi daha da artırmıştır.

Osborne ve Gaebler'in (1993), bir dönüm noktası olan "Yönetimin Yeniden Yapılandırılması" adlı çalışmalarında, vatandaşlar, seçilmiş yöneticiler ve birçoklarının bilgiye ulaşma yollarının bu grupların anlayışlarına uygun olması gerektiğini vurgulayarak, yeterli bilgiye sahip olmayan kurumların kararlarının da hatalı olabileceğini belirtmişler ve bilginin sağlanmasında performans ölçümünün bir araç olduğunu belirtmişlerdir.

⁴ Yerel yönetimlerde performans ölçümü ile ilgili gelişim süreci için bkz: Clarence E. Ridley ve Herbert Simon, *Measuring Municipal Activities* Chicago: ICMA, 1938, Daniel W. Williams, "Measuring Government in the Early Twentieth Century", *Public Administration Review*, Vol: 63, Issue: 6, November-December 2003, David Osborne ve Peter Plastrik, *The Reinventors Fieldbook: Tools for Transforming Your Government*, San Francisco, CA: Jossey-Baas, 2000.

⁵ Uluslararası Şehir/belde Yönetimleri Birliği olan ICMA (International City/Country Management Association), yerel yönetimlerde performans ölçümü konusunda uluslararası alanda faaliyette bulunan, mükemmelliğe ulaşmayı misyon edinmiş en etkili ve büyük bir organizasyondur (Bilge, 2006).

⁶ Proje 1995'te Kuzey Karolayna'daki yerel yönetimler tarafından başlatılmış olup amacı, yerel yönetimlerin hizmetlerini ve maliyetlerini karşılaştırmada standart bir ölçüt oluşturmaktır. KK projesi bir kıyaslama konsorsiyumu olup, bu projeye katılanların performans ve maliyet verilerini karşılaştırma amacı ile kurulmuştur (Jones, 1997: 35).

Reinverting Government adlı kitap çalışmalarında performans ölçülerinin islemesi için önerilerde bulunmuşlardır. ABD, GAO (Government Accounting Office-Devlet Muhasebe Ofisi) ve OECD (2003) ülkelerinde Wang ve Berman⁷ performans ölçümlerinin kullanımlarını tartışmak üzere anketler düzenlemişlerdir. Bu çalışmalarda yerel yönetimler açısından performans ölçümünün yayılmasında, halkın katılımının, idarecilerin desteğinin, merkezi idarenin pozitif yönlü katkısının önemli birer etken oldukları anlaşılmıştır.

2000’li yılların başından itibaren “insanlara en yakın” yönetim şekli olarak yerel yönetimler, daha önce hiç olmadığı şekilde etkin bir çalışma temposu ile karşı karşıya gelmiştir. Yerel yönetimler, yerel düzeyde vatandaşların yaşam kalitelerinde farklılıklar yapabilecek bir kapasiteye sahip idare şekli olarak tanınmıştır. Bu durumu sağlayabilmek için yerel yönetimler amaçlarını gerçekleştirme yolunda başarıyı, başarısızlığı ve bu süreciölçecek bir yöntememutlaka sahip olmalıdırlar (Logotri, 2003: 4).

Görüldüğü üzere yerel yönetimler yaklaşık son otuz yılda birçok performans ölçüm ve yönetimini hayata geçirmişler ve performans ölçümünün yerel yönetimlerde kullanım alanı gittikçe artma eğilimine girmiştir.

5. Türkiye’de Performans Ölçümünün Yasal Dayanağı ve BEPER Projesi

Kamu yönetiminde yeniden yapılandırma çalışmaları çerçevesinde Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı’ndan performans odaklı bir yönetim anlayışına yer verilmiştir. Yerel yönetimler reformu kapsamında düzenlenen yasa tasarıları içerisinde 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda da stratejik planlama ve performans esaslı bütçelemeye ilişkin hükümler bulunmaktadır. Stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme kapsamında mahalli idareler kendilerine uzun/orta vadeli ve yıllık hedefler ile bu hedeflere yönelik olarak performans göstergeleri belirlemektedirler. Türkiye de bugün için İçişleri Bakanlığı’nın geliştirdiği Belediyelerde Performans Ölçümü Projesi (BEPER), bir performans ölçümü uygulaması olarak gösterilebilir.

⁷ Wang ve Berman’ın bu ülkeler için yapmış oldukları performans ölçüm anketleri için bkz: XiaoHu Wang ve Evan Berman: "Hypotheses About Performance Measurement in U.S. Counties: Finding from a Survey", *Journal of Public Administration and Theory*, Vol: 11, Issue,3, 2000.

5.1. Yasal Dayanak

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

Kanunun 9. maddesine göre; kamu idareleri kalkınma planları, programları, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturur, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptar, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçer ve bu sürecin izleme ve değerlendirilmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlarlar.

Stratejik planların hazırlanma süreci, takvimi, kalkınma plan ve programıyla ilişkilendirilmesine yönelik usul ve esasları belirleme yetkisinin Devlet Planlama Teşkilatı'nda olduğu, hazırlanacak performans esaslı bütçeler ile ilgili hususları belirlemeye yetkili kurumun ise Maliye Bakanlığı olduğu kanunun aynı maddesinde yer almaktadır. 13. maddenin c fıkrasına göre, bütçeler kalkınma planı ve programlar da yer alan politika, hedef ve önceliklere uygun şekilde, idarelerin stratejik planları ile performans ölçülerine ve fayda-maliyet analizine göre hazırlanır, uygulanır ve kontrol edilir. Merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması kapsamında 17. maddede, performans hedefleri doğrultusunda bütçenin hazırlanması, faaliyet raporları kapsamında 41. maddede, dönem sonunda oluşturulacak faaliyet raporlarında da performans ölçüm sonuçlarının, performans hedeflerinin gerçekleşme durumu varsa ortaya çıkan sapmaların nedenlerinin belirtilmesini istemektedir.

5393 Sayılı Belediye Kanun

Belediye meclisinin görev ve yetkileri kapsamında madde 18'e göre, stratejik plan ile yatırım ve çalışma programlarını, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini görüşmek ve kabul etmektir. Madde 38'de Belediye başkanının görev ve yetkisi dâhilinde personelin performans ölçütlerini hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak olarak belirtilmiştir. Madde 41'de Belediye başkanı seçimleri takiben altı ay içerisinde yıllık performans planı hazırlayıp belediye meclisine sunar. Madde 54, 55, 56'da Belediyelerin performans ölçütlerine uymaları gerektiğinden, denetlemelerin yapılacağından bahsedilmiş, Belediye başkanının diğer bir görevinin, performans ölçütlerine göre hedef ve gerçekleşme durumu ile meydana gelen sapmaların nedenlerini ve belediye borçlarının durumunu açıklayan faaliyet raporunu hazırlamak olarak kararlaştırılmıştır.

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu

10. ve 30. madde de stratejik plan ile yatırım ve çalışma programlarının özel idare faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerine göre değerlendirilmesi ve

karara bağlanması, İl genel meclislerinin sorumluluğu altındadır. Vali ise, kurumsal stratejiler oluşturmak, bu stratejiler doğrultusunda, bütçeyi, kurum faaliyetlerinin ve personelin performans ölçütlerini hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, sonuç olarak da bunlarla ilgili raporları meclise sunmakla görevlidir.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

Madde 18'e göre Büyükşehir Belediye Başkanının görev ve yetkileri dâhilinde belediyeyi stratejik plana uygun olarak yönetmek, belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi hazırlamak ve uygulamak görevlerini üstlenmesi, kurum faaliyetlerinin ve personelin performans ölçütlerini belirlemesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi, bunlarla ilgili raporları meclise sunmasıdır.

Performansa dayalı yönetim anlayışının ve uygulamalarının yasal dayanakları sadece kanunlarla sınırlı değildir. 58. Hükümet Acil Eylem Planında ve kalkınma planlarında da performans kavramının ve performans unsurlarının tanımlandığı ve hedeflendiği açıkça görülmektedir⁸. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında da, etkinliği ölçen temel araçlardan birisi olarak performans denetimine geçileceği belirtilmiştir⁹. 2007–2013 yıllarını kapsayan 9. Beş Yıllık Kalkınma Planının, temel ilkeleri arasında ise, kamusal hizmet sunumunda şeffaflık, hesap verilebilirlik, katılımcılık, verimlilik ve vatandaş memnuniyetinin esas olduğu belirtilmektedir¹⁰.

5.2. Belediyelerde Performans Ölçümü BEPER Projesi

Performans ölçümü; bir kuruluşun yürüttüğü faaliyetlerde hedeflenen sonuçlara ulaşıp ulaşılmadığı, hizmetlerin verimli, etkin ve tutumlu bir düzeyde gerçekleşip gerçekleşmediği hususlarının değerlendirilmesinde önemli bir yönetim aracı işlevi görür. Performans ölçümünden elde edilen bilgi; “Hedefimiz nedir?”, “Arzuladığımız ve elde ettiğimiz sonuçlar nelerdir?”, “Başarılı olduğumuzu nasıl anlarız?”, “Bu başarıları verimli, etkin ve tutumlu bir biçimde mi elde ediyoruz?” ve “Ürettiğimiz hizmetler müşterilerimiz ve paydaşlarımızı ne ölçüde memnun ediyor?” gibi soruların cevabını arayan yöneticilere yapacakları değerlendirmelerde katkı sağlayacaktır (Bilge, 2007).

Performans ölçümü ile ilgili mevzuatta yeni somut adımlar atılmaya başlanmış olsa da, 2002 yılının Ağustos ayından itibaren İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, “Belediyelerde Performans Ölçüm Projesi (BEPER)” adında belediyelerin performansını ölçmek ve aralarında kıyaslama yapmak için, bir performans ölçüm sistemi

⁸ Bkz: 58. Hükümet Acil Eylem Planı, <<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/>>.

⁹ Bkz: Uzun Vadeli Strateji ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005), T.B.M.M. Kararı, Karar No. 697, Karar Tarihi: 27.6.2000.

¹⁰ Bkz: 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007–2013), T.B.M.M. Kararı, Resmî Gazete, 01.07.2006 Mükerrer tarih, Sayı: 26215.

geliştirmeyi amaçlamıştır. Dünya Bankası ile yapılan biri ikraz anlaşması sonucunda elde edilen 350000 dolar tutarında hibe kredisi ile finanse edilen BEPER projesini kurumsallaştırmak amacıyla Bakanlık Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü bünyesinde bir “Proje Uygulama Birimi (PUB)” kurulmuştur.

Proje kapsamında bakanlığın seçtiği 7 pilot belediye ve nüfusu 100000’in üzerinde olan toplam 129 belediye ile çalışılmıştır.

Bu belediyelerde 2000 yılı itibari ile yaklaşık 30 milyon kişi yaşamaktadır. BEPER projesi Türkiye nüfusunun %42’sini, belediye nüfusunun ise %54’ünü kapsamaktadır.

Belediyelerde projenin amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Belediyeler tarafından sunulan hizmetler için bir takım temel performans ölçülerinin belirlenmesi ve belediyelerinin performanslarının bu kriterler baz alınarak ölçülmesi,
- Ölçümler sonucu, belediyeler arasında başarı karşılaştırmalarının yapılmasını mümkün kılacak bir model oluşturulması,
- Belediyelerin sundukları mal ve hizmetlerin kalitesini artırmak,
- Demokratik katılım, şeffaflık ve hesap verme sorumluluğu mekanizmalarını güçlendirmek,
- Yöneticilere, karar mercilerine ve vatandaşlara objektif verilere dayanarak değerlendirme yapma imkânını sağlamak,
- Etkin ve verimli bir hizmet anlayışının yerleştirilmesi.

Proje kapsamında belediye hizmetlerini kapsayan 300’ün üzerindeki soruya cevap alınarak bu hizmetler için performans ölçüleri tespit edilmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Belediyelerden elde edilen verilere göre; Büyükşehir belediyeleri için 63 adet, diğer belediyeler ile Büyükşehir ilçe ve İlk Kademe Belediyeleri için 70 adet performans göstergesi geliştirilmiştir.

Performans göstergeleri 3 temel konu ile sınırlandırılmıştır:

- Hizmet Göstergeleri (Bilgisayarlaşma, su şebekesine bağlı nüfus, kişi başına günlük su tüketimi, idari personel/1000 kişi, imar, itfaiye, zabıta hizmetleri gibi göstergeler)
- Altyapı Göstergeleri (Kamuya açık yeşil alan/kişi, yol/kişi, katı atık bertaraf faktörü, atık su toplama oranı gibi göstergeler)

- Mali Göstergeler (Bütçe gerçekleşmesi, gerçekleşen kesin hesap harcamaları/kişi, bütçe/kişi, iç gelir yaratma kapasitesi gibi göstergeler)

Bunlara ilaveten 5 adet “Anahtar Başarı Göstergesi” geliştirilmiştir. Bunlar ise; sunulan hizmetlerin büyüklüğü, hizmet maliyetleri, sunulan hizmetin kalitesi, yönetsel etkinlik ve çevre koruma göstergeleridir.

BEPER projesi, belediyelerin genel performansı ve hizmet birimi performans ile ilgilenmiştir. Alt hizmet birimi performansı veya birey/grup performansı ile ilgilenmemiştir.

6. Benzer Tip Belediyelerde Mali Performans Uygulamaları

Belediyelerin mali performansı kısaca mali konularda gösterdiği başarıdır. Belediyeler kendi gelirlerini toplamada ve harcamalarını yapmada ne kadar başarılı ise mali performansları da o kadar yüksektir. Belediyelerde mali performans ölçüm süreci iki aşamalıdır. Birinci aşamada mali performans göstergeleri (kriterleri) belirlenmekte, ikinci aşamada ise bu göstergelerin kullanıldığı yöntemler belirlenerek mali performans ölçümü yapılmaktadır. Fakat her iki aşamada da herkesin üzerine hem fikir olduğu bir gösterge kümesi ve yöntemin bulunmayışıdır (Sağbaş vd., 2006).

Ülkemizde yaşanan yerel yönetim sorunlarına çözüm getirme konusunda yerel yönetim birimi olan belediyelerimizde performans ölçümünü geliştirmek amaçlanmaktadır. Ancak performans ölçümünün çok yönlü ve uzmanlık gerektiren bir süreç olması nedeniyle bu çalışmada mali açıdan performans ölçümü değerlendirilecek ve belediyelerde mali performanstan bahsedilecektir.

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Belediyelerde Performans Ölçüm Projesi’nde (BEPER) belediyelerin mali performansı 20 kriter ışığı altında ölçülmektedir. Bu kriterler Tablo: 1’de verilmiştir.

Tablo: 1’de de görüldüğü gibi, her 20 kriter için bir hedef belirlenmiştir. Kullanılan 20 kriter üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; mali göstergeler, mali yıl içinde elde edilen gelirlerin dağılımı ve harcamaların dağılımı şeklindedir. 20 kriterden 13’ü karşılaştırma amacı ile kullanılmaktadır. Karşılaştırma amacı ile bu göstergelerde bir belediyenin değerleri kendi grup belediye ortalaması ve ülke ortalaması ile karşılaştırılabilmektedir. Mali performans kriterlerine göre, BEPER’deki gösterge hedefine ne kadar yakınsa adı geçen belediyenin performansı da o kadar başarılıdır sonucuna ulaşılmaktadır¹¹.

¹¹ Belediyelerde mali performansın ölçümünün hedeflendiği hem göstergeler, hem de ölçümün yapılması konusunda BEPER yaklaşımından farklı bir yöntem (mali performansın ölçümü için 3’ü gelir tarafı, 3’ü gider

Tablo: 1
Belediyelerde Performans Ölçümü Projesinde Mali Performans Göstergeleri

	Mali Göstergeler	Hedef
1	Yıl Sonu Mali Varlıklar / Kişi	Olabildiğince yüksek değer
2	Yıl Sonu Borçlar / Kişi	Düşük değer daha iyi
3	Bütçe / Kişi	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
4	Kesin Hesap/ Kişi. Gerçekleşen Harcamalar/Kişi	Olabildiğince yüksek değer
5	Merkezi Vergiler Payı / Kişi	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
6	Harcamalara Katılım Payları / Kişi	Olabildiğince yüksek değer
7	Bütçe Gerçekleşmesi (%)	0%
8	Kesin Hesap Açık Veya Fazlası / Gelir (%)	En az % 0
	Mali Yıl İçinde Elde Edilen Gelirin Dağılımı %	
1	İç Gelir Yaratma Kapasitesi	Olabildiğince yüksek değer
2	Tarifeli Hizmetlerden Elde Edilen Gelir	Karşılaştırma amacı taşımaktadır.
3	Taşınmaz Gelirleri (%)	Karşılaştırma amacı taşımaktadır.
4	İç Ve Dış Borçlanma	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
	Harcamaların Dağılımı %	
1	Yönetim	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
2	Zabıta Ve İtfaiye Giderleri	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
3	Çevre Koruma Ve Ulaştırma Ve Su Ve Kanalizasyon	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
4	Sosyal Yardım Ve Sağlık	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
5	Fen İşleri	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
6	Eğitim, Kültür Ve Halkla İlişkiler	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
7	Tarım Ve Ekonomik Gelişme	Karşılaştırma amacı taşımaktadır
8	Transfer Harcamaları	Karşılaştırma amacı taşımaktadır

Çalışmada; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanında belediyelere yönelik veriler, ekonomik sınıflandırmaya göre sunulduğundan dolayı TÜİK verileri kullanılmamıştır. BEPER’de kullanılan ölçüm fonksiyonel sınıflandırma verilerine dayanmaktadır ve veri teminine bağlı kalarak fonksiyonel sınıflandırma ile ilgili performans göstergeleri kullanılmıştır. Fakat son yıllara ilişkin göstergelerin BEPER’den temin edilememesi çalışmayı, 2002, 2003 ve 2004 yılları ile sınırlı kılmıştır.

Benzer özellikler taşımaları nedeniyle Isparta, Afyonkarahisar ve Kütahya Belediyelerinin mali performans ölçüm sonuçları ile kıyaslanması aşağıdaki Tablo’larda yer almaktadır.

tarafından olmak üzere toplam 6 gösterge kullanılarak yapılan) çalışması için bkz: İsa Sağbas, Abdülkerim Çalışkan, Gülsüm Gürler Hazman, Türkiye’de Belediyelerin Mali Performansının Ölçülmesi, Kocaeli Üniversitesi, 5. Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 2006.

Kullanılan 20 kriterden birincisi olan mali göstergeler grubu içerisinde, kişi başına düşen yıl sonu mali varlık ve borç miktarı, kişi başına yıllık bütçe büyüklüğü, kesin hesaba göre kişi başına ne kadar harcama gerçekleştiği, bütçe gerçekleşmesi, kişi başına merkezi vergilerden alınan pay, kesin hesap açık veya fazlası ve kişi başına harcamalara katılım payları olmak üzere toplam 8 göstere yer almaktadır.

Tablo: 2
Benzer Tip Üç Belediyenin (Isparta-Afyonkarahisar-Kütahya) Mali Göstergeler
Açısından Performans Sonuçlarının Ortalama Değerleri*

Gösterge/Ölçü Türü	Isparta Belediyesi için 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması	Afyonkarahisar Belediyesi için 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması	Kütahya Belediyesi için 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması
Yıl Sonu Mali Varlıklar/Kişi (Ytl)	1,00	0,00*	2,25
Yıl Sonu Borçlar/Kişi (Ytl)	22,78	206,89	0,00
Bütçe/Kişi (Ytl)	175,84	190,47	169,64
Kesin Hesap/Kişi Başına Gerçekleşen Harcamalar/Kişi (Ytl)	156,99	154,98	146,26
Merkezi Vergiler Payı/Kişi (Ytl)	57,10	66,76	58,55
Harcamalara Katılma Payları/Kişi (Ytl)	21,67	4,17	1,04
Bütçe Gerçekleşmesi (%)	-8,32	-21,32	-11,63
Kesin Hesap Açık veya Fazlası/Gelir (%)	-5,66	21,07	-2,09

* Bazı göstergelerde 0,00 olması, veri toplanamadığı düşüncesiyle o yıl ve ya diğer yıllar dâhil edilmeden ortalama sonuçlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: <www.beper.gov.tr>.

Isparta- Afyon ve Kütahya Belediyeleri ile 2002–2003 ve 2004 yılları ortalama verileriyle yapılan kıyaslamada Tablo 2’de görülen şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Yılsonu mali varlıklar konusunda kişi başına 206,89 YTL ile Afyonkarahisar Belediyesine diğer belediyelere nazaran oldukça yüksek bir borç miktarı düşmekte ve düşük bir performansla sahip olduğu gözükmemekte, kişi başına düşen yılsonu borçlar konusunda Kütahya Belediyesi ise en belirsiz sonuca sahiptir.

Kişi başına düşen yıllık bütçe büyüklüğü göstergesinde; Afyonkarahisar Belediyesi 190,47 YTL ile birinci sırada yer almakta, kesin hesaba göre belirlenen kişi başına gerçekleşen harcamalar konusunda 156,99 YTL ile Isparta Belediyesi iyi bir performansla birinci sırada yer alırken, kişi başına genel bütçeden alınan pay 57,10 YTL ile de en düşük değere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Kütahya Belediyesinin harcamalara katılım payı 1,04 YTL ile en düşük seviyede kalırken, Isparta Belediyesinde ise 21,67 YTL olarak gerçekleşmiştir.

Kesin hesap gelirleri ile giderleri arasındaki farkın gelirlere oranı konusunda Afyonkarahisar Belediyesi'nin %21,07 oranı ile Isparta ve Kütahya Belediyeleri arasında bu gösterge açısından en yüksek performansa sahip belediye olduğu söylenebilir¹².

Mali göstergeler kapsamında, diğer gösterge grubu olan gelir ile ilgili göstergeler arasında; iç gelir yaratma kapasitesi, tarifeli hizmetlerden elde edilen gelir, taşınmaz gelirleri ve iç-dış borçlanma olmak üzere toplam 4 gösterge bulunmaktadır.

Tablo: 3
Benzer Tip Üç Belediyenin (Isparta-Afyonkarahisar-Kütahya) Gelirler ile İlgili
Göstergeler Açısından Performans Sonuçlarının Ortalama Değerleri

Gösterge/Ölçü Türü	Isparta Belediyesi için 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması	Afyonkarahisar Belediyesi için 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması	Kütahya Belediyesi İçin 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması
İç Gelir Yaratma Kapasitesi (%)	34,98	53,60	50,51
Tarifeli Hizmetlerden Elde Edilen Gelir (%)	5,08	22,90	26,04
Taşınmaz Gelirleri (%)	15,64	16,49	8,17
İç ve Dış Borçlanma	0,00	0,00	0,00

Afyonkarahisar Belediyesi iç gelir yaratma kapasitesi açısından diğer belediyelere göre 53,60 YTL ile en yüksek performansı göstermekte, tarifeli hizmetlerden elde edilen gelir konusunda da başarılı olduğu ve Kütahya Belediyesini izlediği görülmektedir. Taşınmaz gelirleri ile Afyonkarahisar ve Isparta Belediyelerinin hemen hemen aynı sonuçlarla birbirini takip ettiği anlaşılmaktadır. İç ve dış borçlanma konusundaki verilerin 0,00 olmasından dolayı verilerin henüz yayınlanmadığı düşünülmektedir.

Mali göstergeler kapsamında yer alan harcamalar ile ilgili göstergeler grubunda yönetim, zabıta-itfaiye, sosyal yardım-sağlık, fen işleri, eğitim-kültür-halkla ilişkiler, tarım-ekonomik gelişme, çevre koruma-ulaştırma-su-kanalizasyon ve transfer harcamaları olmak üzere 8 adet harcama unsurunun toplam harcamalar içerisindeki oranın belirtildiği göstergeler yer almaktadır.

¹² Ayrıntılı bilgi için; www.beper.gov.tr adresinden her yılın verilerine bakılabilir. Ayrıca proje kapsamında belirlenmiş olan “Belediye” kategorisinde bulunan belediyeler arasındaki performans başarı sıralamaları illere göre yer almaktadır.

Tablo: 4
Benzer Tip Üç Belediyenin (Isparta-Afyonkarahisar-Kütahya) Harcamalar ile İlgili
Göstergeler Açısından Performans Sonuçlarının Ortalama Değerleri

Gösterge/Ölçü Türü	Isparta Belediyesi için 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması	Afyonkarahisar Belediyesi için 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması	Kütahya Belediyesi için 2002–2003–2004 Yılları Ortalaması
Yönetim (%)	14,44	7,66	6,02
Zabıta ve İtfaiye Giderleri (%)	8,43	8,17	4,60
Çevre Koruma, Ulaştırma, Su ve Kanalizasyon (%)	29,93	58,29	44,95
Sosyal Yardım ve Sağlık (%)	0,49	1,80	1,56
Fen İşleri (%)	26,19	11,93	25,37
Eğitim, Kültür ve Halkla İlişkiler (%)	0,00	0,00	3,62
Tarım ve Ekonomik Gelişme (%)	14,99	4,58	5,45
Transfer Harcamaları (%)	5,50	7,55	8,39

Tablo: 4’te de görüldüğü gibi Isparta Belediyesi yönetim harcamaları ile zabıta-itfaiye harcamaları açısından birinci sıradayken, bu durumu ikinci sırada Afyonkarahisar Belediyesi izlemektedir. Afyonkarahisar Belediyesi’nin çevre koruma, ulaştırma, su ve kanalizasyon hizmetleri için ve sosyal yardım ve sağlık hizmetleri için yapılan harcamalarda Isparta ve Kütahya Belediyeleri arasında en yüksek miktara sahip belediye olduğu görülmektedir. Tarım ve ekonomik gelişme ve halkla iliksiler konusunda geride kalan Kütahya Belediyesi’nin transfer harcamalarında Isparta ve Afyonkarahisar Belediyelerinin üzerinde olduğu görülmektedir.

Mali performans göstergeleri açısından benzer tip üç belediyenin, ortalama düzeyde bir mali performans gösterdikleri gözlemlenmektedir.

7. Sonuç

Performans yönetimi, yaklaşık 30 yıl içinde kamu yönetiminin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Türkiye’de kamu yönetiminde köklü reformlar yapan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu performans odaklı bir yönetim anlayışına yer vermiş ve performans unsurlarının en önemli yasal dayanağı haline gelmiştir. Yerel yönetimler reformu kapsamında yeniden düzenlenen yasalardan Büyükşehir Belediyeleri Kanunu, Belediyeler Kanunu ve İl Özel İdareleri Kanunlarının çeşitli maddelerinde de performans yönetimine, denetimine ve ölçütlerine yer verilerek performans odaklı yönetimin yerel yönetimler için de gerekliliği vurgulanmıştır.

BEPER projesi, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmalarının temel unsurlarından biri olan performansa dayalı yönetim anlayışının öncü projelerinden birisi olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada, BEPER projesinde Isparta, Afyonkarahisar ve Kütahya Belediyesi'nin mali performanslarının değerlendirilmesinde 20 kriterden yararlanılmıştır. Kullanılan bu kriterler; mali göstergeler, gelir ve harcamalar olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Mali performans göstergeleri açısından adı geçen belediyelere ayrı ayrı değerlendirme yapılmış ve bu belediyelerin bazı verilere göre yüksek, bazı verilere göre ise düşük performans gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Son yıllara ilişkin göstergelerin BEPER'den temin edilememesi çalışmayı 2002–2003 ve 2004 yılları ile sınırlı kılmıştır. Bunun nedeni ise, BEPER tarafından istatistikî olarak düzgün veri toplanamaması, veri girişinin belediyelere bırakılması belediyelerin politik kaygılar nedeni ile yanlış veri girmeleri, verilerin güvenilirliğini zedelemekte ve sınırlı sayıda göstergenin analizine neden olmaktadır. Her şeyden önce veri giriş sisteminin yeniden ele alınması gerekmektedir. Veri giriş işlemlerinin belediyelere bırakılmaması, veri toplamada anket, bire bir görüşme gibi diğer veri toplama tekniklerinin kullanılması ve bu işin uzman birimlerce yapılması ve koordinasyon görevi gören bir yapıya kavuşturulması bu sorunun giderilmesine katkı sağlayacaktır. BEPER projesi sadece veri girişi yapılan bir sistem değil, koordinasyon görevi gören bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Yerel yönetimlerde performans yönetiminin, yönetim sürecinin bir parçası olabilmesi için performans yönetimi kültürünün yerleştirilmesi ve doğru bir çerçevenin seçilmesi, bu öğrenme sürecini destekleyecektir.

Kaynakça

- Ammons, David, Eric S. Norfleet ve Brian T. Coble (2002), *Performance Measures and Benchmarks in Local Government Facilities Maintenance*, Washington D.C: ICMA, Association Pres.
- BEPER, <<http://www.beper.gov.tr>>, 18.10.2008.
- Bilge, Semih (2006), “Yerel Yönetimlerde Performans Ölçümü: Uluslararası Şehir/Belde Yönetimleri Birliği (ICMA)”, *E-Akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler*, Aylık İnternet Dergisi, Sayı 58, <<http://www.e-akademi.org/makaleler/sbilge-2.html>>, 23.11.2008.
- Bilge, Semih (2007), “Belediyelerde Performans Ölçümü (Beper) Projesi”, *E-Akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler*, Aylık İnternet Dergisi, Sayı 59.
- Caiden, Naomi (1998), “Public Service Professionalizm for Performance Measurement and Evaluation”, *Public Budgeting & Finance*, Summer, Vol. 18, No: 2.
- Epstein, Paul (1988), *Using Performance Measurement in Local Government*, National Civic League Pres, New York.

- Erüz, Ertan (2006), “5018 Sayılı Kanuna Göre Performans Esaslı Bütçeleme”, İçinde: *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme*, Ed. C. Can Aktan, Seçkin Yayıncılık.
- Falay, Nihat (2000); “Yerel Yönetimlerde Performans Ölçümü: Bir Ön Çalışma”, *XV. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 15–17 Mayıs, Antalya.
- Ghobadian, Abby & John Ashwort (1994), “Performance Measurement in Local Government: Concept and Practice”, *Internatioanl Journal of Operations & Production Management*, Vol. 14, iss.5.
- Holzer, Marc & Kaifeng Yang (2004), “Performance Measurement and Improvement: An Assessment of the State of the Art”, *International Review of Administrative Sciences*, Vol.70 (1).
- Jones, A. (1997), “Winston-Salem’s Participation in North Carolina Performance Measurement Project”, *Government Finance Review*, 13.
- Köseoğlu, M. Akif (2005), *Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Performans Ölçümü*, D.P.T., Yayın No: 2688, Ankara.
- Kubalı, Derya (1999), “Performans Denetimi”, *Amme İdare Dergisi*, 32/1, Ankara.
- Logotri (2003), “Performance Measurement and Management in Asia- Pacific Local Government”, *A Discussion Paper*, Report 4, September, <<http://www.logotri.net>>, 21.08.2008.
- OECD - World Bank (2003), *Survey on Budget Practices*, <<http://www.oecd.org>>, 21.11.2008.
- Osborne, David and Peter Plastrik (2000), *The Reinventor’s Fieldbook: Tools for Transforming Your Government*, San Francisco, CA: Jossey-Baas.
- Osborne, David and T. Gaebler (1993) , *Reinventing Goverment: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, New York: Plume.
- Parker, Wayne C. (1993), *Performance Measurement*, Governor’s Office of Planning and Budget State of Utah, November, <<http://www.governor.state.ut.us/planning/PerformanceMeasurePrimer.html>>, 18.06.2008.
- Pilcher, Robyn (2005), “Local Government Financial Key Performance Indicators - Not So Relevant, Reliable and Accountable”, *International Journal of Productivity and Performance Management*, Vol: 54, No: 5/6.
- Ridley, Clarence E. & Herbert Simon (1938), *Measuring Municipal Activities*, Chicago: ICMA.
- Sağbaş, İsa, Abdülkerim Çalışkan ve Gülsüm Gürler Hazman (2006), “Türkiye’de Belediyelerin Mali Performansının Ölçülmesi”, *Kocaeli Üniversitesi, 5. Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi*.
- Sayıştay Başkanlığı (2000), *Performans Ölçüm Rehberi*, Çeviren: Hülya Demirkaya, Ankara: Sayıştay Araştırma, İnceleme, Çeviri Dizisi, 7 Şubat.

- Sayıştay Başkanlığı (2002), “Sayıştay’ın Performans Ölçümüne İlişkin Öneri Raporu”, *2001 Eylem Planının 6.2 Stratejisi Kalkınmasında Kurulan Komisyon Raporu*, 14 Şubat.
- Sayıştay Başkanlığı (2003), *Sayıştay’ın Performans Ölçümüne İlişkin Öneri Raporu*, Araştırma, İnceleme, Çeviri Dizisi: 28, Ankara.
- Sayıştay Başkanlığı (2001), *Performans Ölçümü*, Çeviren: Cem Suat Aral, Araştırma, İnceleme, Çeviri Dizisi: 19 Mayıs, Ankara.
- Songur, H. Mehmet (1995), *Mahalli İdarelerde Performans Ölçümü*, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın No: 6, Ankara.
- Şentürk Hulusi (2005), *Belediyelerde Performans Yönetimi*, İlke Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- The Balanced Scorecard Institute, <<http://www.balancedscorecard.org/basics/bsc1.html>>, 13.12.2008.
- The Performance Institute, *What is the Logic Model?*, <<http://www.performanceweb.org/research/logicmodel.html#faq#>>, 17.10.2008.
- Wang, XiaoHu and Evan Bermen (2000), “Hypotheses About Performance Measurement in U.S. Counties: Finding from a Survey”, *Journal of Public Administration and Theory*, Vol: 11, Issue,3.
- Williams, Daniel, W. (2002), “Before Performance Measurement”, *Administrative Theory & Praxis*, Vol. 24, No: 3.
- Williams, Daniel W. (2003), “Measuring Government in the Early Twentieth Century”, *Public Administration Review*, Vol: 63, Issue: 6, November-December.

Vergi Yükümlülerinin Yolsuzluğa İlişkin Tutum ve Tepkileri: Gaziantep Örneği

Mehmet KARAKAŞ

mkarakas70@hotmail.com

Halit ÇİÇEK

hcicek70@yahoo.com

Taxpayers' Attitudes and Reactions towards Corruption: Evidence from Gaziantep

Abstract

Knowing taxpayers' point of view with regard to corruption is very important in order to efficient combating corruption. Our study is structured by gathering data from a field study realized in Gaziantep so as to introduce the taxpayers' attitudes, and reactions towards corruption. With the completion of the study, it will be reached opinions of taxpayers who are settled in Gaziantep, with respect to their reactions towards corruption, combating corruption, taxes-public services relation, extravagance in public expenditures, etc.

Key Words : Corruption, Combating Corruption, Taxpayers' Corruption Related Reactions.

JEL Classification Codes : D73, H20, H29.

Özet

Yolsuzlukla etkin ve verimli bir şekilde mücadele etmek için, yükümlülerin yolsuzluğa bakış açılarının bilinmesi ve değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Çalışmamız, Gaziantep'te yaşayan vergi yükümlülerinin yolsuzlukla ilgili tutum ve tepkilerini ortaya koymak amacıyla anket yapılarak verilerin toplanması ve analizi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın tamamlanması ile birlikte, Gaziantep'deki yükümlülerinin yolsuzluk, yolsuzluğa ilişkin tepkileri, yolsuzluğun yoğunlaştığı gruplar, yolsuzlukla mücadele, vergi-kamu hizmeti ilişkisi, kamu harcamalarında savurganlık hususlarındaki düşüncelerine erişilmiş olacaktır.

Anahtar Sözcükler : Yolsuzluk, Yolsuzlukla Mücadele, Yükümlülerin Yolsuzluğa İlişkin Tepkileri.

Acknowledgement

Mehmet Karakas's publication "The Reasons and Effects of Corruption and Governance as an Alternative Method in the Fight Against Corruption" which was published in the 50th series of the *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları (Finance Research Center Conference)*, also together with the same author and Murat Cak wrote the publication "The Role of International Organizations in the Fight Against Corruption" which was published in the 153rd issue of *Maliye Dergisi* were made us of in the theoretical section of this study.

Beyan

Bu çalışmanın teorik kısmında Mehmet Karakaş'ın *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*'nın 50. serisinde yayınlanan "Yolsuzluğun Nedenleri, Etkileri ve Yolsuzlukla Mücadelede Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Yönetişim" adlı yayını ile yine aynı yazarın Murat Çak ile birlikte yazdıkları ve *Maliye Dergisi*'nin 153. sayısında yayınlanan "Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü" adlı yayınlarından yararlanılmıştır.

1. Giriş

Yolsuzluk, günümüzde birçok ülkede küçük ya da büyük ölçekte karşı karşıya kalınan bir olgu halini almıştır. Yolsuzluk nedeniyle, toplumların var olan kaynakları geniş halk kitlelerinin değil de, yalnızca belli kesim/kesimlerin kullanımına sunulmuş olmaktadır. Böylece, yolsuzluk, halkların daha az beslenmesi, daha düşük düzeyde eğitim ve sağlık hizmeti alması, ülke yönetimleri açısından ise, daha az demokratikleşme ve daha az kurumsallaşma nedeniyle kötü yönetim anlamlarına gelmektedir.

Yolsuzluklar, gerek üretilen kamu mal ve hizmetlerinin maliyetini artırarak, gerekse devletin tahsil etmesi gereken gelirleri azaltarak parasal gelir ihtiyacını (yapılan yolsuzluk miktarı kadar) artırmaktadır. İşte bu nedenle yolsuzlukla mücadele edilmelidir. Bu makale, halkın yolsuzluğu algılama şekli ve yolsuzluğa ilişkin tepkilerinin ölçülmesi amacıyla alanda yapılan bir anket çalışmasının sonuçlarını yansıtmaktadır. Makalede, öncelikle, yolsuzluğun tanımı ve başlıca yolsuzluk türleri üzerinde durulmuş; daha sonra, Gaziantep’deki yükümlülerin yolsuzluğa ilişkin tutum ve tepkileri ile ilgili alan araştırması ve analizine (sıklık dağılımı ve çapraz dağılım) yer verilmiştir.

2. Yolsuzluğun Tanımı

Yolsuzluk sözcüğü, sosyal bilimler alanında yer alan siyaset bilimi, hukuk, kamu yönetimi, sosyoloji gibi birçok bilim dalı tarafından kullanılmaktadır. Hatta bu konuda bir yolsuzluk literatürü oluştuğu bile söylenebilir. Yine sosyal bilimler alanında yer alan iktisat ve maliye disiplinlerinde de yolsuzluk, özellikle 1980’lerden sonraki süreçte geniş şekilde çalışılan bir alan olmuştur (Abed and Gupta, 2008).

Yolsuzluk, toplumun bütün kesimlerine olumsuz dışsallık yayan bir tür kamusal kötülük olarak değerlendirilebilir. Gerek kamusal kötülüklerin, gerekse olumsuz dışsallıkların analizi, genel olarak ekonominin, özel olarak da kamu ekonomisinin, kapsamında yer almaktadır (Çelen, 2007: 23). Bu bağlamda, kamusal kötülük olarak değerlendirilebilen yolsuzluk, bireylerin tek başına çabaları ile giderilebilecek bir olgu değildir. Bu nedenle, ulusal düzeyde devletlerin, yolsuzluk konusunda toplumun çeşitli kesimlerini (sivil toplum kuruluşları, medya, kamuoyu) içeren bütüncül bir mücadele politikası geliştirmesi, uluslar arası düzeyde ise, ilgili örgütlenmelerin (Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu vb.) katkısının sağlanması gerekmektedir.

Yolsuzluğun tanımı birçok uluslararası kuruluş tarafından yapılmaktadır. Bu tanımların içinde en çok kullanılanı ve yaygın olanı Dünya Bankası’nın yaptığı tanımdır. Buna göre, *“yolsuzluk, kamu yetkisinin özel çıkar amaçlı olarak kötüye kullanılmasıdır”* (Tanzi, 2002: 7–8). Huntington tarafından yapılan tanıma göre *“yolsuzluk, bir kamu otoritesinin kabul görmüş davranış biçimlerinden kişisel çıkar sağlamak amacıyla sapmasıdır”* (Huntington, 1968: 9). Bu tanıma ilişkin, sorun genel kabul görmüş davranış biçimlerinin neler olduğu konusunda çıkmaktadır. Çünkü bu davranış biçimleri, toplumların inançlarına, geleneklerine, adetlerine göre değişmektedir. Bu durumda yolsuzluğu; *bir kimsenin elinde bulunan karar verme yetkisini toplumun kabul ettiği ahlaki değer yargılarına aykırı olarak, kendisine veya bir başkasına çıkar sağlayacak şekilde kullanması* olarak da tanımlayabiliriz.

Bazı yazarlar ise, yolsuzluğun tanımına kamu yararı açısından yaklaşmışlardır. Fredrich tarafından 1966 yılında yapılan klasik tanım bu yaklaşıma bir örnek olarak verilebilir. Bu tanıma göre, *“yolsuzluk davranışı; elinde belirli faaliyetleri yapabilmeye gücünü bulunduran kişilerin, kendilerine yasal olmayan yollardan parasal ya da daha*

farklı biçimlerde ödüller sunabilen şahıslar lehine söz konusu yetkilerini kullanmaları ve bunun bir sonucu olarak da kamu çıkarına zarar vermeleridir” (Fredrich, 1966: 74).

Bir kamu görevlisinin almış olduğu hediyein yolsuzluk davranışına örnek olup/olmayacağı hususunda hangi kriterlerle değerlendirme yapıldığı önemlidir. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu tür davranışlar değerlendirilirken, öncelikle, o toplumdaki normların, davranış kalıplarının ve geleneklerin incelenmesi gerekmektedir. Bazı toplumlarda bir kamu ya da özel sektör çalışanı tarafından gerçekleştirilen bir hizmet karşılığında hizmetin bedeli dışında bir hediyein görevliye sunulması geleneksel olabilir. Bu nedenle, araştırmacılar yolsuzluğun uluslararası alanda genel geçer bir tanımını yapmakta zorlanmaktadır. Ancak, gerçekleştirdiği görev nedeniyle hediye almanın kanıksandığı toplumlarda bile söz konusu hediyein hangi aşamada yolsuzluğa yol açan bir davranış olarak nitelendirilebileceğinin sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Görevliye verilen hediyein ekonomik açıdan taşıdığı değerın büyüklüğü ya da sunulan hediye karşılığında ne türlü bir hizmet talep edildiği hususları bu konuda birer karine oluşturabilmektedir (Anand vd., 2001: 44). Yine, hediyein verildiği zaman da, bu konu hakkında bir değer yargısına ulaşmamıza yardımcı olacak kriterler arasında gösterilebilir (Ackerman, 1999: 91–111). Bu konudaki bir başka kriter ise, ilgili toplumda geçerli hukuk kurallarıdır. Şöyle ki; kimi ülkelerde işadamlarının seçimlerde bir siyasi partiye maddi anlamda destek vermeleri hukuk kurallarına aykırı iken, bazılarında(A.B.D. gibi) ise bütünüyle yasal olabilmektedir.

Yolsuzluk, yapılan işlemin açıkça kanuna aykırı olması ya da olmaması durumuna göre dar ve geniş anlamda yolsuzluk olarak ikiye ayrılabilir. Dar anlamda yolsuzlukta, yapılan işlem açık bir şekilde kanuna aykırıdır ve bunlara ilişkin yaptırımlar kanunlarla düzenlenmiştir. Buna örnek olarak rüşvet, irtikâp, zimmet, ihtilas vb. gösterilebilir. Geniş anlamda yolsuzluk ise, kanunlarda yasak olduğu açıkça ifade edilmeyen, kanuna aykırı olmayan ancak kamu yararı da bulunmayan durumlarda söz konusu olacaktır. Örneğin, iktidar partisine oy verilmesi karşılığında il olacak niteliklere sahip bulunmadığı halde bir ilçenin il yapılması ya da objektif şekilde değerlendirilmeden bir ile havaalanı yapılması gibi (Adaman vd., 2001: 15-16).

Yolsuzluğun tanımlanması konusunda birçok çalışması bulunan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının önerisi ise aşağıda bir denklem halinde verilmiştir. Buna göre(UNDP, 2004: 2–3);

$$Yolsuzluk = (Tekelci Yapı + Aşırı Yetki Verilmesi) - (Hesap Verme Sorumluluğu + Bütüncül Bakış + Saydamlık)$$

Yukarıdaki denklemden de anlaşılacağı gibi; hesap verme sorumluluğu, bütüncül bir bakış açısı ve saydamlığın olmamasının yanı sıra, ekonomide tekelci bir yapısal özellik ve karar alıcılardaki yoğun yetki birikimi yolsuzluğun temel nedenlerini oluşturmaktadır.

3. Başlıca Yolsuzluk Türleri

Yolsuzluk olgusunun sınıflandırılmasına yönelik olarak çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ancak biz çalışmamızın kapsamının sınırlılığı nedeniyle farklı kaynaklardaki sınıflandırmaların ortak yönleri üzerinde duracağız.

3.1. Rüşvet

Birçok farklı tanımlaması olan rüşvet, hemen hemen her toplumda belirli işlerin yapılmasını kolaylaştıran bir yol olarak tercih edilmekte ve kullanılmaktadır. Hatta bazı yazarlar rüşveti yasadışı bulmalarına karşın veren kişiye adil olmayan avantajlar sağlayan bir iş eylemi olarak tanımlamaktadırlar (Pacini vd.: 385-407). Bu tanımdan, rüşvetin adil bulunmamasına karşın iş dünyasında artık sıradan bir işlem gibi görüldüğü sonucu çıkartılabilir. Yine de *bir kişiye ya da kuruma doğrudan veya aracılar yoluyla verilen bir söz, öngörülmemiş bir ödeme/yarar ya da bir kamu otoritesinin kişisel ya da kurumsal bir çıkar elde edilmesi amaçlarıyla alacağı bir karardan vazgeçmesini ya da bu kararı yavaşlatmasını sağlamak için etkilenmesi* doğru bir tanımlama olacaktır (Korkmaz, 2001: 20).

Kamu kesimindeki ücret seviyesinin genellikle düşük olması, devlet işlerinde saydamlığın ön planda tutulmaması, kamu kesimindeki işlerde bürokrasinin çokluğu, özelleştirme işlemlerindeki boşluklar, medya üzerindeki sansürler, yabancı sermaye yatırımlarındaki artışlar vb. birçok nedenden dolayı ortaya çıkan rüşvet, bir kamu görevlisine verildiği durumda, veren taraf ile kamu görevlisi arasında söz konusu işin istenilen şekilde sonuçlanması için adeta bir sözleşme etkisi oluşturmaktadır (Turrow: 249-251). Bu esnada kaynaklar özel kesimden kamuda görev yapanlara aktarılmaktadır. Bu nedenden dolayı bazı akademisyenler, rüşveti ekonomik gelişmenin önündeki en büyük engellerden biri olarak görmektedirler. Nitekim 2002 yılında yapılan bir çalışmada dünyada yaklaşık olarak 80 milyar doların her yıl rüşvet sayılabilecek çeşitli şekillerde dağıtıldığından söz edilmektedir (Ferrell, 2002). Yine Tanzi ve Davoodi'nin birlikte yaptıkları bir çalışmaya göre de, rüşvetin ve yolsuzluğun verimsiz alanlara yapılan kamu harcamalarını arttırırken, verimli alanlara yapılan kamu harcamalarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Tanzi and Davoodi, 2000).

3.2. Rant Kollama

Rant kollama, çoğunlukla devlet tarafından bazı piyasalara girişte koyulan kısıtlamaların belirli bir zümre tarafından kendi lehlerine olacak şekilde ve kâr elde etmek amacıyla aşılması girişiminin etkileri olarak tanımlanmaktadır (Buchanan vd., 1980: 20). Rant kollama, devlet tarafından yapay biçimde oluşturulmuş bir ekonomik transferi elde etmek amacıyla çıkar ve baskı gruplarının giriştikleri faaliyetlerin bütünü olarak da tanımlanmaktadır (Aktan, 1998: 306-307). Rant kollama, devletin ekonomik faaliyetler içerisinde yoğun şekilde bulunması nedeniyle meydana gelen olanaklardan kimlerin yararlanacağı konusunda ortaya çıkmaktadır. Kamu kaynaklarının kullanımı esnasında politik süreçteki aktörler özel çıkarlarını arttırmak amacıyla sosyo-ekonomik yapıyı yozlaştırmakta; yani rant kollama faaliyetlerine girişmektedirler (Demir ve Karaman, 2000: 30-31). Bu durum toplumsal dokuyu zedelemektedir. Rant kollayan kimseler rantların dağıtılmasında rekabete girmekte ve bu rekabet esnasında büyük kaynak kayıpları yaşanmaktadır.

3.3. Kara Paranın Aklanması

Yasadışı faaliyetler (kaçakçılık, uyuşturucu madde ticareti, kalpazanlık vb.) aracılığıyla elde edilmiş gelirin ticari faaliyetler nedeniyle elde edilmiş gelir gibi ekonomiye sokulmasına kara paranın aklanması denilmektedir.

Karapara, yerleştirme, ayrıştırma ve bütünleştirme olmak üzere üç aşamada aklanmaktadır. Yerleştirme aşamasında, nakit para, banka mevduat hesaplarına yatırılarak ya da elektronik transferlerle mali sisteme sokulmaktadır. Bunun dışında tahvil, hisse senedi gibi finansal enstrümanlara dönüştürülerek veya lüks mallar satın alınarak da yapılabilir. Ayrıştırma aşamasında, büyük ya da küçük ölçekli çok sayıda işlem gerçekleştirilmekte ve paranın kaynağına ulaşılmasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Böylece kara para, kaynağından mümkün olduğunca uzaklaştırılmış olacaktır. Son aşama olan bütünleştirme aşamasında ise, ayrıştırma aşaması sonucunda aklanan ve kaynağı konusunda artık kuşku duyulmayacağına inanılan paranın mali sisteme tekrar sokulması gerçekleşmektedir.

3.4. Akraba ve Eş-Dost Kayırmacılığı

Akraba kayırmacılığı (Nepotizm) aslında bir tür çıkar çatışmasıdır ve genellikle kamu kesimi çerçevesinde kullanılmaktadır. Bir kişinin kendi güç ve otoritesini kullanmak suretiyle kendi akraba ve aile fertlerine yeteneklerine bakılmaksızın kamuda istihdam olanağı sağlaması durumuna denilmektedir. Başka bir deyişle, halk arasında çokça duyduğumuz işe göre adam değil, adama göre iş ayarlanması durumunu yansıtmaktadır (Boadi, 2007). Genelde toplum içerisinde rüşvet, zimmete para geçirme, ihalelere fesat karıştırma gibi diğer yolsuzluk türlerine göre daha az tepkiyle karşılanmaktadır.

Eş-Dost Kayırmacılığı (Kronizm) ise, nepotizmden daha geniş anlamda kullanılmakta yakın arkadaşların da saadet çemberi içine alındığı bir durumu anlatmaktadır. Bu durumda da işe alımlar ve ihaleler sen, ben ve bizim oğlan zihniyetiyle yakın çevreye dağıtılmaktadır.

Yine benzer bir tanım olan Clientelism’de, kamuda bulunan mevcut kaynakların ve rant yaratacak zenginliklerin kamu mal ve hizmetlerinin kalitesini arttırmaktansa ihaleler, özelleştirmeler vb. yolların kullanılmasıyla arkadaş çevresi ve siyasal yandaşlara dağıtılması olarak tanımlanmaktadır (Keefer, 2003: 5). Tüm bunlar ekonomide kaynak savurganlığına yol açmaktadır.

3.5. Oy Değişimi

Literatürde logrolling olarak da bilinen *oy değişimi*, bazı milletvekillerinin belli bir konuda mecliste alınmasını istedikleri karar için diğer milletvekillerinin olumlu oy vermeleri, karşı grubun talep ettiği bir karar ile ilgili olarak da aynı şekilde olumlu bir tavır sergilemeleri tarafların böylece oylarını birbirlerini destekleyecek şekilde kullanmaları biçiminde tanımlanabilir (Fisher, 2002: 686). Bu sayede her iki gruba ait istenen düzenlemeler, farklı görüşte olsalar bile, milletvekillerinin birbirlerini desteklemeleri sonucunda rahatlıkla yapılabilir. Buna güzel bir örnek olarak parti liderlerinin muhatap olduğu çeşitli suçlamaların, suçlamayı iddia eden partilerin milletvekillerinin de ortak ve lehte oylarıyla mecliste aklanması oluşturmaktadır.

4. Alan Araştırması

Gaziantep’de yapılan bu anket çalışması bağlamında araştırmanın amacı, evreni, örnek kitlesi, yöntemi, veri analizi, kullanılan istatistiksel teknikler, örnek kitle hakkında genel bilgiler ve bulgular (sıklık dağılımı analizi ve çapraz tablo analizi) aşağıda açıklanmıştır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Yolsuzlukla etkin ve verimli bir şekilde mücadele etmek için, yükümlülerin yolsuzluk karşısındaki tutum ve davranışlarının bilinmesi ve değerlendirilmesi oldukça önem taşımaktadır. Yapılan alan araştırması, Gaziantep’de yaşayan vergi yükümlülerinin yolsuzlukla ilgili tutum ve tepkilerini ortaya koymak amacıyla anket yapılarak verilerin toplanması ve analizi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma aracılığıyla yükümlülerin kazanç gruplarına göre dağılımı, işletmelerin faaliyet süreleri, yükümlülerin vergi yükü algılaması, ödenen vergilerle devletten alınan hizmetler arasında doğru orantılı bir ilişki kurup/kurmadıkları, yapılan kamu harcamalarının yükümlülerce izlenip/izlenmediği, yükümlülerin yolsuzluğu nasıl tanımladıkları, yolsuzluğu önleme yolları, yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı gruplar, yükümlülerin yolsuzluğun en çok yoğunlaştığını düşündüğü kamu görevli grupları hakkındaki görüşlerinin dağılımı, yükümlülerin yolsuzluğun sonuçlarının kendilerine olumsuz yansıyor/yansımadığına ilişkin düşüncelerinin dağılımı, yükümlülere göre Türkiye’nin en önemli üç sorununun sıralaması, yükümlülerin ülkemizde yolsuzluk yapanların gereğince cezalandırılıp/cezalandırılmadıklarına ilişkin düşünceleri, yükümlülerin yolsuzluk yapanların gereğince cezalandırılmama nedenleri hakkındaki görüşleri, yükümlülerin kamu harcamalarında bir savurganlığın olup/olmadığı hakkındaki görüşleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.2. Araştırma Evreni ve Örnek Kitle

Bilimsel araştırmalar, hem zaman, hem de maliyet açısından külfetli olduğu ve belirli bir zaman dilimi içerisinde tamamlanması gerektiği için, araştırmacılar konu edindikleri araştırma evreninde (araştırmanın alanı) bulunan bütün denekleri araştırmaya dâhil etme şansına sahip değildirler. Bu nedenle, araştırmacılar evreni temsil ettiklerine inandıkları küçük bir grubu (örnek kitleyi) değişik yöntemler kullanarak oluşturup çalışmalarını bu kitle üzerinde yürütürler. Bu kitleye ilişkin bulgularını da evrene genellerler. Kural olarak örnek kitlenin büyüklüğü evrene yaklaştıkça temsil gücü artmaktadır.

Örnek kitle belirlenirken olasılığa dayalı (önyargısız) ve olasılığa dayalı olmayan (önyargılı) örnekleme yöntemlerinden birisi kullanılmaktadır. Olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinin en yaygın olanı basit rastlantısal örnekleme yöntemidir. Genellikle, 100.000 ve üzeri evren büyüklükleri için, rastgele belirlenmiş 384 adetlik örnek büyüklüğü kabul edilebilir bir büyüklük olarak istatistikçilerce yeterli görülmektedir¹.

Anket çalışmasının alanı, Gaziantep ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren tüm vergi yükümlüleridir. Kitle ise Gaziantep’de faaliyet gösteren gelir vergisi yükümlüleri, kurumlar vergisi yükümlüleri, basit usule tabi vergi yükümlüleri, ücretliler, servet vergisi ödeyenler ve KDV’ye muhatap olan tüketicilerden oluşan vergi yükümlüleridir. Gaziantep’de görüşlerine başvuru alan 470 kişilik örnek kitleyi oluşturanlar rastgele belirlenmiş, böylece deneklerden toplanan verilerden elde edilen sonuçların tüm kitleyi temsil edileceği varsayılmıştır. Ayrıca ileriki sayfalarda örnek kitlenin durumuna ilişkin verilen genel bilgiler içerisinde Tablo 4’de yükümlülerin kazanç gruplarına göre dağılımı verilmiştir. Bu tabloda dikkat edilmelidir ki, sadece gelir vergisi elde edenler için gelirin

¹ Remzi Altunışık, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu, Engin Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı*, Geliştirilmiş 3. Baskı, Sakarya Kitapevi, Sakarya, 2004; Hülya Çingir, *Örnekleme Kuramı*, Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları Ders Kitapları Dizisi, No: 20, Ankara, 1990; Taro Yamane, *Temel Örnekleme Yöntemleri* (Çev: Alptekin Esin, Celal Aydın ve Diğerleri), Literatür Yayınları, İstanbul, 2001.

unsurlarına göre dağılımı ve kurumlar vergisinin ağırlığı görülmektedir. Bu yükümlüler in büyük bir kısmı ayrıca tüketim vergisi de ödemektedir ama bu tabloda bu gösterilmemiştir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma verileri, rastgele örnekleme esas alınarak anket yöntemi ile toplanmıştır. Verilere daha kısa sürede ulaşılması, düşük maliyetle, daha doğru ve sağlıklı sonuçlar elde edilmesi için 470 yükümlü ile karşılıklı görüşme yöntemi benimsenmiştir. Raslantısal olarak belirlenen bu sayıdaki bir örneklemin ana kitleyi temsil ettiği varsayımıyla, elde edilen bulgular Gaziantep'deki tüm vergi yükümlülerine genelleştirilmiştir. Birden çok amaçlı olarak hazırlanan soruların deneklerce kolay anlaşılır olmasına, açık, yalın bir dil kullanılmasına özen gösterilmeye çalışılmıştır. Ankette tercih edilen kapalı uçlu cevap şıklarının her hangi bir yönlendirmeye meydan vermeyecek şekilde oluşturulmasına dikkat edilmiştir².

4.4. Veri Analizi Ve Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Değerlendirilebilir niteliklere sahip anket formlarının analizi işletme, ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve pazarlama gibi birçok alanda yaygın olarak kullanılan Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi (Statistical Package for Social Science- SPSS 11.5 for Windows) ile yapılmıştır. Analizde herhangi bir karışıklığa yol açmaması için veriler önceden ayrı ayrı numaralandırılarak kodlanmıştır.

Araştırmada, *sıklık (frekans) ve yüzde oranları tablo analizi ile çapraz tablo analiz teknikleri* kullanılmıştır. Anket formunda yer alan değişkenlerin sıklık (frekans) ve yüzdelerinin hesaplanması, sorulara verilen yanıtların dağılımını incelemek açısından önemlidir. Sıklık (frekans), miktar ve sayı olarak bilgi sunarken; yüzdeler, oransal dağılımı yansıtmaktadır. Çapraz tablo analizinde ise, varsa farklı değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi araştırılmaktadır³.

4.5. Örnek Kitleye İlişkin Genel Bilgiler

Araştırma kullanılan örnek kitlenin evreni temsil yeteneğinin olup/olmadığı sınıanmıştır. Ankete katılmak isteyen tüm mükellefler kabul edildiği için taraf tutulmamış; başka, bir deyişle, belirli bir grup herhangi bir nedenle tercih edilmemiştir. Çünkü örneklem seçiminin taraf tutmayarak, rastgele yapılması, araştırmanın güvenilirliği açısından gerekli görülmüştür (Akgül ve Çevik, 2003: 69). Ankette öncelikle deneklerin

² Anket sorularının hazırlanmasında, anket soruları hazırlama yöntemleri ve dikkat edilmesi gereken hususlar konusunda, Baş Türker, *Anket-Anket Nasıl Hazırlanır? Anket Nasıl Uygulanır?-Anket Nasıl Değerlendirilir?*, 2.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003. adlı eserden yararlanılmıştır. Anket sorularının oluşturulmasında Naci Muter, Süreyya Sakıncı ve A.Kemal Çelebi, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması- Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması*, Manisa, 1993; İhsan Cemil Demir, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları (Afyon İli Anket Çalışması)*, Yayılanmamış Y.L. Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999; Halit Çiçek, *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)*, İSMMMO Yayın no: 65, İstanbul, 2006 adlı çalışmalarından yararlanılmıştır.

³ Anketin değerlendirilmesinde, Baş, a.g.e., s. 127-150; Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı*, Geliştirilmiş 3. Baskı, Sakarya Kitabevi, Sakarya, 2004; Kazım Özdamar, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, 2. Baskı, Kaan Kitabevi, Eskişehir, 1999; Kazım Özdamar, *Temel Örnekleme Yöntemleri* (Çev: Alptekin Esin, Celal Aydın ve Diğerleri), Literatür Yayınları, 2001, İstanbul adlı eserlerden yararlanılmıştır.

genel özelliklerine ilişkin bilgi sağlama amaçlı sorular yöneltilmiştir. Kişisel nitelikler açısından ulaşılan istatistiksel veriler, yolsuzluğa karşı gösterilen davranışların değişip değişmediği hakkında bilgi sağlayacaktır. Bu nedenle, öncelikle anketimize katılan yükümlülerin kişisel profilleri hakkında veri sunulmasının, yükümlülerin nasıl bir yapıda oldukları hakkında değerlendirme yapılmasına da olanak sağlayacağı düşünülmüştür. Ayrıca burada bir not düşülmelidir ki, kurumlar vergisi mükellefi olarak anket sorularını yanıtlayanlar, bu tüzel kişilikleri temsil eden bireyler olarak ankette dikkate alınmışlardır. Dolayısıyla, yaş, eğitim ve öğrenim düzeyi ile ilgili analizlerde kurum adına anket sorularını yanıtlamaya haiz kişilerin durumu ve onların diğer anket sorularına verdikleri yanıtlar değerlendirilmiştir.

Tablo: 1
Yükümlülerin Cinsiyet Durumu

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Erkek	327	69,6	69,6
Kadın	143	30,4	30,4
Toplam	470	100,0	100,0

Tablo: 2
Yükümlülerin Yaş Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
18–30	162	34,5	34,5
31–40	159	33,8	33,8
41–60	136	28,9	28,9
61 ve yukarısı	13	2,8	2,8
Toplam	470	100,0	100,0

Cinsiyet dağılımına ilişkin verilere göre, ankete katılanların %69,6 sı erkek, %30,4'ü kadın yükümlülerden oluşmaktadır (Tablo: 1). Deneklerin yaş itibarıyla, %34,5'i 18–30 yaş aralığında, %33,8'i 31–40 yaş aralığında, %28,9'u 41–60 yaş aralığında ve %2,8'i de 61 yaş ve üzerinde yer almaktadır. Başka bir deyişle, ankete katılan yükümlülerin %68,3'ü, yani üçte ikisi 40 yaş ve altında yer almaktadır (Tablo: 2). Bu durumda, anketi yanıtlayan yükümlülerin görece genç ve orta yaş grubunda olduğu söylenebilir.

Tablo: 3
Yükümlülerin Öğrenim Durumu

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
İlkokul	66	14,0	14,0
Orta öğrenim (Lise öğrenimi dâhil)	161	34,3	34,3
Yüksek öğrenim ve üstü	243	51,7	51,7
Toplam	470	100,0	100,0

Öğrenim durumu bir başka kişisel özelliktir. Buna ilişkin verilere göre ankete katılanların %14'ü ilköğretim mezunu, %34,3'ü ortaöğretim (lise dâhil) mezunu ve geriye kalan %51,7'si ise üniversite ve üstü derecede mezun olanlardır (Tablo: 3). Bu tablo, değişik oranlarda olmakla birlikte, her eğitim düzeyinden yükümlünün ankete katıldığını göstermektedir.

Tablo: 4
Yükümlülerin Kazanç Gruplarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Ticari kazanç	112	23,8	23,8
Zirai kazanç	9	1,9	1,9
Serbest meslek kazancı	87	18,5	18,5
Ücretli	169	36,0	36,0
Basit usul	41	8,7	8,7
Kurum kazancı	46	9,8	9,8
Diğer	6	1,3	1,3
Toplam	470	100,0	100,0

Deneklerin bulundukları kazanç gruplarına ilişkin veriler Tablo: 4’de görülmektedir. Bu açıdan, ankete katılanların %23,8’ini ticari kazanç, %1,9’u zirai kazanç, %18,5’i serbest meslek kazancı, %36’sı ücretliler, %8,7’si basit usule tabi olanlar, %9,8’i kurum kazancı elde edenler, %1, 3’ü ise diğer kazanç grubundaki yükümlülerdir. Bu dağılım değişik sayılarda olmakla birlikte, farklı kazanç gruplarındaki yükümlülere büyük ölçüde ulaşıldığını göstermektedir.

Tablo: 5
İşletmelerin Faaliyet Süreleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
1–10	153	32,6	32,6
11–20	97	20,6	20,6
21–30	29	6,2	6,2
31 ve daha yukarı	9	1,9	1,9
İşletme sahibi değilim	182	38,7	38,7
Toplam	470	100,0	100,0

Tablo: 5’deki veriler, ankete katılan kişi ve kurumların yükümlü oldukları sürelerin dağılımını yansıtmaktadır. Buna göre, 1–10, 11–20, 21–30 ve 31 yıl ve daha yukarı süredir devam eden yükümlülerin oranı sırasıyla %32,6; %20,6, %6,2, %1,9’dur. İşletme sahibi olmadıklarını belirten diğer yükümlüler oranı ise %38,7 oranındadır. Buna göre ankete katılanlardan bir işletme sahibi olarak yükümlü olduklarını beyan edenler, toplam içerisinde %61,3 ağırlıktadır ve bunlardan da yalnızca %1,9’u 31 yıl ve daha uzun süredir faaliyette bulunmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin büyük bir kısmının (%59,4) faaliyet sürelerinin 30 yıl ve daha az olduğu, bunların da yarısının 1–10 yıl arasında faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu verilerle işletmelerin önemli bir kısmının kuruluş ya da gelişme aşamasındaki genç işletmeler oldukları söylenebilir.

4.6. Araştırmanın Bulguları

Bölgede yaşayan vergi mükelleflerinin öncelikle kendilerine yöneltilen anket sorularına verdikleri yanıtların yüzde olarak ağırlıkları saptanmış; daha sonra, farklı değişkenler arasındaki ilişki (bağımlılık), çapraz tablolar oluşturularak değerlendirilmiştir. Böylece, mükelleflerin, cinsiyet, yaş ve öğrenim durumu itibarıyla kişisel özelliklerinin sorulara verdikleri cevapları ne yönde değiştirdiği belirlenmeye çalışılmıştır.

4.6.1. Sıklık Dağılımı Analizi Sonuçları

4.6.1.1. Vergi Yükü Algılaması Hakkındaki Görüşler

Yükümlülerin ödedikleri vergilerin yükünü nasıl hissettiklerini anlamak amacıyla, **“Ödediğiniz verginin yükünü nasıl buluyorsunuz?”** şeklindeki soruya verdikleri yanıtların dağılımı Tablo: 6’da görülmektedir. Buna göre; 470 kişilik bir yükümlü kitlesinin 243’ü (%51,7) ödedikleri vergileri ağır, 116’sı (%24,7) çok ağır, 101’i (%21,5) normal ve 10’u da (%2,1) az bulduklarını belirtmişlerdir. Bu veriler, çok ağır ve ağır seçeneklerini işaretleyenleri birlikte düşündüğümüz zaman vergi yükümlülerinin %76,4 gibi büyük bir çoğunluğunun ödedikleri vergilerin yüklerini ağır ve çok ağır olarak hissettiklerini göstermektedir. Başka bir deyişle, yükümlülerin $\frac{3}{4}$ ’ü kendilerini subjektif vergi yükü denilen vergi baskısı altında hissetmektedirler.

Tablo: 6
Yükümlülerin Vergi Yükü
Algılaması

	Sıklık	Yüzde	Geçerli %
Çok ağır	116	24,7	24,7
Ağır	243	51,7	51,7
Normal	101	21,5	21,5
Az	10	2,1	2,1
Toplam	470	100,0	100,0

Tablo: 7
Ödenen Vergilerle Devletten Alınan Hizmetler
Arasında Doğru Orantılı Bir İlişki Kurma

	Sıklık	Yüzde	Geçerli %
Evet	51	10,9	10,9
Hayır	235	50,0	50,0
Zaman zaman	184	39,1	39,1
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.1.2. Vergilerle Devletten Sağlanan Hizmetler Arasında İlişki Kurma ve Kamu Harcamalarının Yükümlülerce İzlenmesi Hakkındaki Görüşler

Yükümlülerin ödedikleri vergilerin kamu hizmeti olarak tekrar kendilerine geri dönüp/ dönmemesine ilişkin düşüncelerini ölçme amacıyla **“Ödediğiniz vergi ile devletten sağladığınız hizmet arasında doğru orantılı bir bağ kuruyor musunuz?”** şeklinde yöneltilen soruya verilen yanıtların dağılımı Tablo: 7’de görülmektedir. Buna göre, ankete katılan 470 kişiden 235’i (%50) hayır, 184’ü (%39,1) zaman zaman ve geriye kalan 51 kişi de (%10,9) evet yanıtını vermişlerdir. Bu sonuçlar deneklerin yarısının ödedikleri vergilerle, aldıkları kamu hizmeti arasında paralel bir bağ kuramadıklarını göstermektedir ki, bu da bireylerin subjektif vergi yüklerini olumsuz yönde etkileyen bir unsurdur. %39,1’lik kesim, alınan kamu hizmeti ile ödenen vergiler arasında beledikleri oranda bir bağ kuramadıklarını ifade etmişlerdir. Bu ilişkiyi kuranların oranı ise %10,9 gibi oldukça düşük bir orandadır. Burada, vergilerin niteliğini ve alınma gerekçelerini açıklayan teorilerden yararlanma ilkesi uyarınca, yükümlülerin kamu hizmetlerinden bir yarar elde etmenin karşılığı olarak vergi vermeleri gerektiğini düşündüklerini, böyle bir karşılık beklentisi içerisine girdiğini; ancak, bu beklentilerini gerçekleştiremediklerini söyleyebiliriz.

Kamu harcamalarının yükümlülerce izlenip izlenmediğini anlamak amacıyla, **“Yükümlü olarak, devlet harcamalarının yöneldiği alanları ve yapıma şeklini izliyor ve bunları ödediğiniz vergilerle ilişkilendirerek değerlendirmede bulunuyor musunuz?”** şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Deneklerin 256’sı (%54,5) izliyorum ve kendimce

değerlendirmeler yapıyorum, 108'i (%23) yalnızca izliyorum, 63'ü (%13,4) bu konuda bilgi sahibi değilim ve geriye kalan 43'ü de (%9,1) izlemiyorum yanıtını vermişlerdir. Bu dağılım, vergi yükümlülerinin birer vatandaş olarak ödedikleri vergilerin nerelerde ve nasıl harcadığını genel olarak izledikleri sonucunu vermektedir. Ankete katılanların 3/4'den çoğu kamu harcamalarının yöneldiği alanları ve yapıma şeklini izlemektedirler. Bu yüksek oran, yükümlülerin görece bilinçli olduğu yönünde bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

Tablo: 8
Yapılan Kamu Harcamalarının Yükümlülerce İzlenip İzlenmemesi

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yalnızca izliyorum	108	23,0	23,0
İzliyorum ve kendimce değerlendirmeler yapıyorum	256	54,5	54,5
İzlemiyorum	43	9,1	9,1
Bu konuda bilgi sahibi değilim	63	13,4	13,4
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.1.3. Yolsuzluğun Tanımı ve Önleme Yollarına İlişkin Düşünceler

Yolsuzluğu nasıl tanımladıklarına ilişkin soruya, deneklerin 193'ü (%41,1) hırsızlık, 140'ı (%29,8) haksız kazanç, 65'i (%13,8) rüşvet, 16'sı (%3,4) adam kayırma, 14'ü (%3) siyasi popülizm, 10'u (%2,1) hemşehri/akraba kayırma ve diğer şekillerde yanıtlamışlardır. Bu dağılım, ankete katılan vergi yükümlülerinin yaklaşık 3/4'ünün (%70,9) yolsuzluğu hırsızlık ve haksız kazanç olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

Tablo: 9
Yükümlülerin Yolsuzluğu Nasıl Tanımladıklarının Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hırsızlık	193	41,1	41,1
Adam Kayırma	16	3,4	3,4
Haksız Kazanç	140	29,8	29,8
Hemşehri/Akraba Kayırma	10	2,1	2,1
Siyasi Popülizm	14	3,0	3,0
Rüşvet	65	13,8	13,8
Diğer	32	6,8	6,8
Toplam	470	100,0	100,0

Yolsuzluğu önleme yollarının neler olduğuna ilişkin soruya verilen yanıtlara göre, deneklerin 100'ü (%21,3) ahlaki değerlerle, 73'ü (%15,5) yasal düzenlemelerle, 94'ü (%20) eğitimle, 78'i (%16,6) cezayla, 68'i (%14,5) adil gelir dağılımıyla, 39'u (%8,3) şeffaflıkla, 18'i (%3,8) refah artışıyla yolsuzluğun önlenebileceğine inanmaktadırlar. Bu dağılım yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili olarak, alınacak tedbirlerin bir veya birkaç unsura değil de bir politika setine dayanmasının daha doğru olacağını göstermektedir.

Tablo: 10
Yolsuzluğu Önleme Yolları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Eğitimle	94	20,0	20,0
Cezayla	78	16,6	16,6
Ahlâki değerlerle	100	21,3	21,3
Yasal düzenlemelerle	73	15,5	15,5
Adil gelir dağılımıyla	68	14,5	14,5
Refah artışıyla	18	3,8	3,8
Şeffaflıkla	39	8,3	8,3
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.1.4. Yolsuzluğun En Çok Yoğunlaştığı Gruplara İlişkin Düşünceler

Yükümlülerin yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı grupların neler olduğuna ilişkin soruya verdikleri yanıtların dağılımı Tablo: 11'deki gibidir. Bu soruyu, ankete katılan yükümlülerin 191'i (%40,6) siyasiler, 164'ü (%34,9) kamu görevlileri, 83'ü (%17,7) işadamları, 12'si (%2,6) bankacılar, 20'si (%4,3) diğer gruplar şeklinde yanıtlamışlardır. Buna göre deneklerin 3/4'ü (%75,5), kamu görevlileri ile siyasilerin (iktidar partisi ya da partileri yoluyla yapılan yolsuzluk) en çok yolsuzluk yapan gruplar olduğu inancındadırlar. Bu sonuçlar, yolsuzlukla mücadelenin öncelikle siyasilerden başlaması ve yolsuzluk alanında özellikle kamu sektöründe çalışanlarla ilgili yapılacak reformların yeterince kapsamlı ve caydırıcı olması gerektiğine ilişkin önemli bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

Tablo: 11
Yolsuzluğun En Çok Yoğunlaştığı Gruplar

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
İşadamları	83	17,7	17,7
Siyasiler	191	40,6	40,6
Kamu Görevlileri	164	34,9	34,9
Bankacılar	12	2,6	2,6
Diğer	20	4,3	4,3
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.1.5. Yolsuzluğun En Çok Yoğunlaştığının Düşünüldüğü Kamu Görevli Grupları

Yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı düşünülen kamu çalışma alanlarına ilişkin soruyu, deneklerin 58'i (%12,3) tapu kadastro çalışanları, 55'i (%11,7) gümrük çalışanları, 46'sı (%9,8) polisler, 34'ü (%7,2) maliyeciler, 20 si (%4,3) belediye çalışanları, 10'u (%2,1) adliye çalışanları, 19'u (%4) diğer kamu görevlileri şeklinde yanıtlamışlardır (Tablo: 12). Çıkan sonuçlardan da görüleceği üzere, kamu kesimindeki çalışanlarda, belli alanlarda toplulaşma olmakla birlikte, geniş ölçüde yolsuzluk vardır. Dolayısıyla yolsuzlukla mücadele için yapılacak reformlarda bu durumun özenle dikkate alınması gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo: 12
Yükümlülerin Yolsuzluğun En Çok Yoğunlaştığını Düşündüğü Kamu Görevlisi Gruplarının Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Adliye çalışanları	10	2,1	4,1
Belediye çalışanları	20	4,3	8,3
Gümrük çalışanları	55	11,7	22,7
Maliyeciler	34	7,2	14,0
Polisler	46	9,8	19,0
Tapu kadastro çalışanları	58	12,3	24,0
Diğer	19	4,0	7,9
Toplam	242	51,5	100,0
Boş	228	48,5	
Toplam	470	100,0	

Tablo: 13
Yükümlülerin Yolsuzluğun Sonuçlarının Kendilerine Olumsuz Yansıyıp Yansımadığına İlişkin İnançlarının Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Kesinlikle inanıyorum	279	59,4	59,4
İnanıyorum	148	31,5	31,5
İnanmıyorum	15	3,2	3,2
Kesinlikle inanmıyorum	17	3,6	3,6
Bilmiyorum	11	2,3	2,3
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.1.6. Yolsuzluğun Sonuçlarının Yükümlülere Olumsuz Yansıyıp Yansımadığına İlişkin Düşünceler

Yükümlülerin yolsuzluğun sonuçlarının kendilerine olumsuz olarak yansıyıp yansımadığına ilişkin soruya verdikleri yanıtlar Tablo: 13 de gösterilmiştir. Buna göre, ankete katılan yükümlülerin 279'u (%59,4) kesinlikle inanıyorum, 148'i (%31,5) inanıyorum, 15'i (%3,2) inanmıyorum, 17'si (%3,6) kesinlikle inanmıyorum, 11'i bilmiyorum (%2,3) şeklinde cevaplamışlardır. Görüldüğü üzere ankete katılan 470 yükümlüden 427'si (%90,9) kesinlikle inanıyorum ve inanıyorum yanıtını vermişlerdir. Bu yüksek oran, yolsuzluğun olumsuz sonuçlarının farkında olduğuna ilişkin güçlü bir karine olarak algılanabilir. Bu oran aynı zamanda, yolsuzlukla mücadelenin en önemli unsurlarından birisi olan kamuoyu desteğinin yeterince bulunduğu şeklinde de değerlendirilebilir.

4.6.1.7. Yükümlülerin Türkiye'nin En Önemli Üç Sorununa İlişkin Düşünceleri

Türkiye'nin en önemli üç sorununun neler olduğuna ilişkin soruya verilen yanıtların dağılımı Tablo: 14 deki gibidir. Bu soruyu deneklerin 187'si (%39,8) işsizlik, 97'si (%20,6) yolsuzluk, 74'ü (%15,7) din ve vicdan özgürlüğü, 38'i (%8,1) terör, 36'sı (%7,7) demokrasi ve insan hakları, 34'ü (%7,2) yoksulluk, 4'ü (%0,9) diğer olarak

yanıtlamışlardır. Dolayısıyla, ankete katılanlar, Türkiye'nin en önemli üç sorununu İşsizlik, Yolsuzluk ve Din ve Vicdan Özgürlüğü olarak sıralamaktadırlar.

Tablo: 14
Yükümlülere Göre Türkiye'nin En Önemli Üç Sorununun Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
İşsizlik	187	39,8	39,8
Terör	38	8,1	8,1
Yoksulluk	34	7,2	7,2
Demokrasi ve insan hakları	36	7,7	7,7
Yolsuzluk	97	20,6	20,6
Din ve vicdan özgürlüğü	74	15,7	15,7
Diğer	4	0,9	0,9
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.1.8. Yükümlülerin Yolsuzluk Yapanların Gereğince Cezalandırılıp Cezalandırılmadıklarına İlişkin Düşünceleri

Yolsuzluk yapanların gereğince cezalandırılıp cezalandırılmadıklarına ilişkin soruya, ankete katılanların 432'si (%91,9) hayır, 6'sı (%1,3) evet, 32'si (%6,8) bilmiyorum yanıtını vermişlerdir. Dolayısıyla çok büyük bir çoğunluk (%91,9) yolsuzluk yapanların gereği kadar cezalandırılmadıklarına inanmaktadır. Bu durum, yolsuzlukla mücadelede alınan önlemlerin ve uygulanan cezai yaptırımların yeterli olmadığı görüşünün halk tarafından geniş ölçüde paylaşıldığını göstermektedir.

Tablo: 15
Yükümlülerin Ülkemizde Yolsuzluk Yapanların Gereğince Cezalandırılıp Cezalandırılmadıklarına Olan İnançları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	6	1,3	1,3
Hayır	432	91,9	91,9
Bilmiyorum	32	6,8	6,8
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.1.9. Yükümlülerin Yolsuzluk Yapanların Gereğince Cezalandırılmama Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Yolsuzluk yapanların gereğince cezalandırılmama nedenlerine ilişkin olarak yöneltilen soruyu deneklerin 129'u (%27,4) cezaların yetersiz olması, 112'si (23,8) yasal boşluklar, 104'ü (%22,1) siyasal iktidarların göz yumması, 90'ı (%19,1) yargıdaki gecikmeler, 22'si (%4,7) kamuoyu baskısının yetersizliği, 7'si (%1,5) medyanın gereken önemi vermemesi, 6'sı (%1,3) diğer şeklinde yanıtlamışlardır. Verilerin dağılımına göre, ankete katılanların büyük bir çoğunluğu (%70,3) yargı alanında yeni düzenlemelere (yasal boşluklar, cezaların yetersiz olması, yargıdaki gecikmeler) gibi nedenlerle ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Bu konudaki bir başka önemli neden de, ankete katılanların %22,1'inin iktidar partisi ya da partilerinin kendi dönemlerinde yapılan yolsuzlukları göz ardı ettiklerini düşünmeleridir.

Tablo: 16
Yükümlülerin Yolsuzluk Yapanların Gereğince Cezalandırılmama Nedenleri
Hakkında Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yasal boşluklar	112	23,8	23,8
Yargıdaki gecikmeler	90	19,1	19,1
Cezaların yetersiz olması	129	27,4	27,4
Siyasal iktidarların göz yumması	104	22,1	22,1
Kamuoyu baskısının yetersizliği	22	4,7	4,7
Medyanın gereken önemi vermemesi	7	1,5	1,5
Diğer	6	1,3	1,3
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.1.10. Yükümlülerin Kamu Harcamalarında Savurganlığın Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

Kamu harcamalarında savurganlığın olup/olmadığına ilişkin soruya, ankete katılan yükümlülerin 358'i (%76,2) evet, 112'si (%23,8) hayır yanıtını vermişlerdir. Bu durumda, ankete katılanların $\frac{3}{4}$ gibi önemli bir çoğunluğunun kamu harcamalarında savurganlığın yapıldığı görüşünü paylaştıkları söylenebilir.

Tablo: 17
Kamu Harcamalarında Savurganlık Olup Olmadığına İlişkin Görüşler

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	358	76,2	76,2
Hayır	112	23,8	23,8
Toplam	470	100,0	100,0

4.6.2. Çapraz Dağılım Analizi Sonuçları

Anket sorularının değişkenleri ve kavramları arasındaki ilişkilerin incelenmesi için çapraz tablolar oluşturularak ki-kare (χ^2) testi ve korelasyon analizleri veri alınarak değerlendirilmeler yapılmıştır.

Çapraz tablo analizlerinde iki değişkenin birbirinden bağımsız olması, aralarında bir ilişkinin olmaması anlamına gelmektedir. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda genellikle ki-kare testi yaygın olarak ve iki değişkenin bağımsızlığını ölçmede kullanılmaktadır. Başka bir deyişle ki-kare testi bir çapraz tabloda yer alan değişkenler arasındaki gözlenen ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır ve %5 anlamlılık seviyesinde Null Hipotezine göre değişkenler arasında ilişki yoktur varsayımına dayanmakta ve bu test edilmektedir. Bulunan Pearson ki-kare değeri (p katsayısı) %5'den küçükse, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı (Null hipotezinin kabulü), %5'den büyükse yokluğu (Null hipotezinin reddi) söz konusudur (Altunışık vd., 2004: 189–197).

Ki-kare analizi sonucunda değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığını bulunması (Null hipotezinin kabul edilmesi durumu) iki değişken arasında ilişkinin olmaması anlamına gelmez. Nedeni, değişkenler arasında doğrusal olmayan bir yapı söz

konusu olabilir. Bu durumda, korelasyon katsayısına bakılarak iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin veya bağımlılığın şiddeti belirlenerek analiz yapılmaktadır. Anketimiz parametrik olmayan (non-parametrik) bir ölçüm yapmak için düzenlendiğinden iki değişken arası ilişkilerin belirlenmesinde Sperman-rank korelasyonu test edilerek analiz yapılmıştır. Sperman-rank korelasyon katsayısı “r” harfi ile gösterilmiştir. “r” katsayısı +1 ile -1 arasında değer alabilmektedir. Bu katsayı +1’e yaklaştığında değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin artmakta, -1’e yaklaştığında ise iki değişken arasında negatif bir ilişkinin artmakta olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır (Altunışık vd., 2004: 197–200).

Araştırmamızın bu bölümü, yükümlülerin cinsiyetlerine, yaşlarına ve öğrenim durumlarına göre farklı değişkenlerin test edildiği çapraz tabloların analiz edilmesi suretiyle, ankete katılan yükümlülerin tercihlerine ilişkin genelleştirmeye elverişli daha ayrıntılı bilgi edinme amacı taşımaktadır.

Tablo: 18
Yükümlülerin Cinsiyetlerine Göre Verginin Tanımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 10.020 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.040 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.711		Verginin tanımına ilişkin görüşler					Toplam
		Zorunlu bir ödemedir	Kamu hizmetlerinin karşılığıdır	Bir ödevdir	Bir yüktür	Teşebbüs kabiliyetini engellemektedir	
Yükümlülerin cinsiyet durumu	Erkek	80	118	73	46	10	327
		%24,5	%36,1	%22,3	%14,1	%3,1	%100,0
		%17,0	%25,1	%15,5	%9,8	%2,1	%69,6
	Kadın	41	37	28	34	3	143
		%28,7	%25,9	%19,6	%23,8	%2,1	%100,0
		%8,7	%7,9	%6,0	%7,2	%0,6	%30,4
Toplam		121	155	101	80	13	470
		%25,7	%33,0	%21,5	%17,0	%2,8	%100,0

Tablo: 19
Yükümlülerin Cinsiyetlerine Göre Yolsuzluk Tanımlamalarının Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 11.202 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.082 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.911		Yolsuzluk tanımlamalarının dağılımı							Toplam
		Hırsızlık	Adam Kayırma	Haksız Kazanç	Hemşehri/ Akraba Kayırma	Siyasi Popülizm	Rüşvet	Diğer	
Yükümlülerin cinsiyet durumu	Erkek	137	13	95	5	11	50	16	327
		%41,9	%4,0	%29,1	%1,5	%3,4	%15,3	%4,9	%100,0
		%29,1	%2,8	%20,2	%1,1	%2,3	%10,6	%3,4	%69,6
	Kadın	56	3	45	5	3	15	16	143
		%39,2	%2,1	%31,5	%3,5	%2,1	%10,5	%11,2	%100,0
		%11,9	%0,6	%9,6	%1,1	%0,6	%3,2	%3,4	%30,4
Toplam	193	16	140	10	14	65	32	470	
	%41,1	%3,4	%29,8	%2,1	%3,0	%13,8	%6,8	%100,0	

4.6.2.1. Yükümlülerin Cinsiyetlerine Göre Anket Sorularına Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Cinsiyet durumu esas alınarak yapılan çapraz analiz bulgularına göre, erkekler daha çok vergiyi kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak; kadınlar ise daha çok zorunlu bir ödeme olarak tanımlamaktadır (Tablo: 18). Çapraz analiz sonuçlarını gösteren bu tabloda görülen istatistiksel verilere (p değeri ve r katsayısı) bakıldığında, değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklama gücünün

yeterli düzeyde olduğu görülmektedir. Yani verginin tanımındaki değişimler yükümlülerin erkek veya kadın olmalarından etkilenmektedir.

Tablo: 19’da yükümlülerin cinsiyet durumuna göre, yolsuzluğu nasıl tanımladıklarına ilişkin görüşlerinin dağılımı görülmektedir. Tabloya göre, yolsuzluğu erkekler daha çok hırsızlık; kadınlar ise daha çok haksız kazanç olarak değerlendirmektedirler. Çapraz analiz açısından, bu sonuçların anlamlı olduğu ve değişkenler arasında yüksek oranda korelasyonun olduğu (%91,1) görülmektedir. Bu da, yükümlülerin yolsuzluğa ilişkin tanımlamalarının cinsiyet farklılığından büyük ölçüde etkilendiğini göstermektedir.

Tablo: 20’ye göre erkekler yolsuzluğun sırasıyla ahlaki değerlerle, eğitimle ve cezayla; kadınlar ise sırasıyla yasal düzenlemelerle, eğitimle ve ahlaki değerlerle önlenebileceğini düşünmektedirler. P değeri anlamlılık düzeyinin %2,4 olması değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu, yani ilişki düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Açıklayıcı (bağımsız) değişken ve açıklanan (bağımlı) değişken arasında doğrusal bir ilişki vardır, fakat bu ilişkinin derecesi çok yüksek değildir (r: %62,8).

Tablo: 20
Yükümlülerin Cinsiyetlerine Göre Yolsuzluğu Önleme Yollarının Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ. 14.591 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.024 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.628		Yolsuzluğu önleme yolları							Toplam
		Eğitimle	Cezayla	Ahlâki değerlerle	Yasal düzenlemelerle	Adil gelir dağılımıyla	Refah artışıyla	Şeffaflıkla	
Yükümlülerin cinsiyet durumu	Erkek	65	57	75	40	52	9	29	327
		%19,9	%17,4	%22,9	%12,2	%15,9	%2,8	%8,9	%100,0
		%13,8	%12,1	%16,0	%8,5	%11,1	%1,9	%6,2	%69,6
	Kadın	29	21	25	33	16	9	10	143
		%20,3	%14,7	%17,5	%23,1	%11,2	%6,3	%7,0	%100,0
		%6,2	%4,5	%5,3	%7,0	%3,4	%1,9	%2,1	%30,4
Toplam		94	78	100	73	68	18	39	470
		%20,0	%16,6	%21,3	%15,5	%14,5	%3,8	%8,3	%100,0

Tablo: 21
Yükümlülerin Cinsiyetlerine Göre Yolsuzluğun En Çok Yoğunlaştığı Kamu Görevlisi Gruplarının Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 7.107 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.307 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.940		Yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı düşünülen kamu görevlisi grupları							Toplam
		Adliye çalışanları	Belediye çalışanları	Gümrük çalışanları	Maliyeciler	Polisler	Tapu kadastro çalışanları	Diğer	
Yükümlülerin cinsiyet durumu	Erkek	9	12	40	21	29	45	12	168
		%5,4	%7,1	%23,8	%12,5	%17,3	%26,8	%7,1	%100,0
		%3,7	%5,0	%16,5	%8,7	%12,0	%18,6	%5,0	%69,4
	Kadın	1	8	15	13	17	13	7	74
		%1,4	%10,8	%20,3	%17,6	%23,0	%17,6	%9,5	%100,0
		%0,4	%3,3	%6,2	%5,4	%7,0	%5,4	%2,9	%30,6
Toplam		10	20	55	34	46	58	19	242
		%4,1	%8,3	%22,7	%14,0	%19,0	%24,0	%7,9	%100,0

Tablo: 21 yükümlülerin cinsiyet durumuna göre, yolsuzluğun en çok yoğunlaştığını düşündükleri kamu görevlilerinin dağılımını yansıtmaktadır. Erkekler yolsuzluğun daha çok sırasıyla tapu kadastro çalışanları, gümrük çalışanları, polisler, maliyeciler, belediye çalışanları, adliye çalışanları gruplarında yoğunlaştığını; kadınlar ise

daha çok sırasıyla polisler, gümrük çalışanları, tapu kadastro çalışanları, maliyeciler, belediye çalışanları, adliye çalışanları gruplarında rastlandığını düşünmektedir. İstatistiksel verilere bakıldığında ise, p değeri anlamlılık düzeyi düşük, fakat açıklayıcı (bağımsız) değişken ve açıklanan (bağımlı) değişken arasında kuvvetli bir doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Yani, yükümlülerin cinsiyetlerinin farklılaşması ile birlikte yolsuzluğun en çok yoğunlaştığını düşündükleri gruplar değişmektedir.

Tablo: 22'ye göre erkekler Türkiye'nin en önemli sorunlarını sırasıyla İşsizlik, Yolsuzluk, Din ve vicdan özgürlüğü, Yoksulluk, Terör, Demokrasi ve insan hakları; kadınlar ise yine sırasıyla işsizlik, Yolsuzluk, Din ve vicdan özgürlüğü, Demokrasi ve İnsan Hakları, Terör ve Yoksulluk olarak değerlendirmektedirler. Dolayısıyla hem erkekler, hem de kadınlar Türkiye'nin en önemli sorunu olarak işsizliği ve daha sonra ise yolsuzluğu görmektedirler. Değişkenler arasındaki çapraz analiz için ortaya çıkan istatistiksel verilere bakıldığında ise, p değeri anlamlılık düzeyinin oldukça yüksek olduğu, yani yükümlülerin cinsiyetinin değişmesinin Türkiye'nin en önemli üç sorununa ilişkin görüşleri değiştirdiği görülmektedir. Bunu karşın değişkenler arasındaki korelasyon doğrusal biçimdedir, fakat zayıftır.

Tablo: 22
Yükümlülerin Cinsiyetlerine Göre Türkiye'nin En Önemli Üç Sorununun Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 13.419 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.037 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.062		Yükümlülere göre Türkiye'nin en önemli üç sorununun dağılımı							Toplam
		İşsizlik	Terör	Yoksulluk	Demokrasi ve insan hakları	Yolsuzluk	Din ve vicdan özgürlüğü	Diğer	
Yükümlülerin cinsiyet durumu	Erkek	120	26	29	23	71	57	1	327
		%36,7	%8,0	%8,9	%7,0	%21,7	%17,4	%0,3	%100,0
		%25,5	%5,5	%6,2	%4,9	%15,1	%12,1	%0,2	%69,6
	Kadın	67	12	5	13	26	17	3	143
		%46,9	%8,4	%3,5	%9,1	%18,2	%11,9	%2,1	%100,0
		%14,3	%2,6	%1,1	%2,8	%5,5	%3,6	%0,6	%30,4
Toplam	187	38	34	36	97	74	4	470	
	%39,8	%8,1	%7,2	%7,7	%20,6	%15,7	%0,9	%100,0	

Tablo: 23
Yükümlülerin Cinsiyetlerine Göre Kamu Harcamalarında Bir Savurganlığın Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 6.794 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.009 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): -0.120		Kamu harcamalarında bir savurganlığın olup olmadığına ilişkin görüşleri		Toplam
		Evet	Hayır	
Yükümlülerin cinsiyet durumu	Erkek	238	89	327
		%72,8	%27,2	%100,0
		%50,6	%18,9	%69,6
	Kadın	120	23	143
		%83,9	%16,1	%100,0
		%25,5	%4,9	%30,4
Toplam	358	112	470	
	%76,2	%23,8	%100,0	

Ankete katılan kadın yükümlülerin %83,9'u; erkek yükümlülerin ise %72,8'i kamu harcamalarında savurganlığın yapıldığını düşünmektedirler (Tablo: 23). Bu verilerle, kadınlar erkeklerle karşılaştırıldığında daha çok savurganlık yapıldığı görüşündedirler. Bu tabloda yer alan istatistiksel veriler de açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada yeterli olduğunu, fakat korelasyonun negatif yönde olduğunu göstermektedir.

Tablo: 24
Yükümlülerin Yaşlarına Göre Verginin Tanımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 17.710 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.102 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.103		Verginin tanımına ilişkin görüşler					Toplam
		Zorunlu bir ödemedir	Kamu hizmetlerinin karşılığıdır	Bir ödevdir	Bir yüküdür	Teşebbüs kabiliyetini engellemektedir	
Yükümlülerin yaş dağılımı	18–30	46	64	22	26	4	162
		%28,4	%39,5	%13,6	%16,0	%2,5	%100,0
		%9,8	%13,6	%4,7	%5,5	%0,9	%34,5
	31–40	42	50	36	25	6	159
		%26,4	%31,4	%22,6	%15,7	%3,8	%100,0
		%8,9	%10,6	%7,7	%5,3	%1,3	%33,8
	41–60	28	39	40	26	3	136
		%20,6	%28,7	%29,4	%19,1	%2,2	%100,0
		%6,0	%8,3	%8,5	%5,5	%0,6	%28,9
	61 ve yukarısı	5	2	3	3	0	13
		%38,5	%15,4	%23,1	%23,1	%0	%100,0
		%1,1	%0,4	%0,6	%0,6	%0	%2,8
Toplam	121	155	101	80	13	470	
	%25,7	%33,0	%21,5	%17,0	%2,8	%100,0	

Tablo: 25
Yükümlülerin Yaşlarına Göre Yolsuzluk Tanımlamalarının Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 31.899 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.023 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.988		Yolsuzluk tanımlamalarının dağılımı							Toplam
		Hırsızlık	Adam Kayırma	Haksız Kazanç	Hemşehri/Akraba Kayırma	Siyasi Popülizm	Rüşvet	Diğer	
Yükümlülerin yaş dağılımı	18–30	65	7	47	6	3	20	14	162
		%40,1	%4,3	%29,0	%3,7	%1,9	%12,3	%8,6	%100,0
		%13,8	%1,5	%10,0	%1,3	%0,6	%4,3	%3,0	%34,5
	31–40	69	5	47	2	4	19	13	159
		%43,4	%3,1	%29,6	%1,3	%2,5	%11,9	%8,2	%100,0
		%14,7	%1,1	%10,0	%0,4	%0,9	%4,0	%2,8	%33,8
	41–60	53	4	45	2	4	24	4	136
		%39,0	%2,9	%33,1	%1,5	%2,9	%17,6	%2,9	%100,0
		%11,3	%0,9	%9,6	%0,4	%0,9	%5,1	%0,9	%28,9
	61 ve yukarısı	6	0	1	0	3	2	1	13
		%46,2	%0	%7,7	%0	%23,1	%15,4	%7,7	%100,0
		%1,3	%0	%0,2	%0	%0,6	%0,4	%0,2	%2,8
Toplam	193	16	140	10	14	65	32	470	
	%41,1	%3,4	%29,8	%2,1	%3,0	%13,8	%6,8	%100,0	

4.6.2.2. Yükümlülerin Yaşlarına Göre Anket Sorularına Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Ödedikleri vergiyi zorunlu bir ödeme ve bir yük olarak görenler daha çok 61 ve yukarısı yaş grubundadır. Vergiyi devletçe sunulan kamu hizmetlerinin bir karşılığı sayanlar daha çok 18–30 yaş grubundaki genç yükümlülerdir. Öte yandan, vergiyi bir ödev olarak tanımlayanlar daha çok 41–60 yaş grubunda yer alırken, vergiyi girişimcilik kabiliyetlerini engelleyen bir unsur olarak görenler, daha çok 31–40 yaş grubunda olan yükümlülerdir. Bu tablodaki istatistiksel veriler ise, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada zayıf kaldığını göstermektedir ($P=0,102$). Yani yükümlülerin

vergiyi nasıl tanımladıklarında, hangi yaş grubunda olduklarının etkisi çok değildir. Korelasyon katsayısı da iki değişken arasında doğrusal ilişkinin düşük olduğunu göstermektedir.

Yükümlülerin yaş grupları itibarıyla yolsuzluğu tanımlama şekillerinin dağılımını yansıtan Tablo: 25 de görüleceği üzere; yolsuzluğu hırsızlık olarak değerlendirenler daha çok 61 yaş ve üzerinde olanlar, haksız kazanç olarak değerlendirenler ise daha çok 41–60 yaş arasında olanlardır. İstatistiksel verilere bakıldığında ise, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Yani, yaş grupları farklılaştıkça yolsuzluğun tanımı da farklılaşabilmektedir. İki değişken arasındaki korelasyon katsayısı da çok yüksektir.

Tablo: 26, yükümlülerin yaş grupları ile yolsuzluğu önleme yollarına ilişkin görüşleri arasındaki çapraz analiz bulgularını yansıtmaktadır. Elde edilen verilerden görüleceği üzere, ağırlıklı olarak 18–30 yaş grubu yolsuzluğun yasal düzenlemelerle, 31–40 yaş aralığındakiler ahlaki değerlerle, 41–60 yaş grubundakiler eğitimle, 61 yaş ve üzerindeki yükümlüler ise yolsuzluğun önem derecesi aynı olmak üzere ahlaki değerlerle, adil gelir dağılımıyla ve yasal düzenlemelerle önlenebileceğine inanmaktadırlar. Bu durumda, ileri yaştaki yükümlülerin yaşlarının ve yaşadıkları hayatın verdiği deneyimle ideal çözümü sundukları söylenebilir. Çapraz analiz test sonuçlarına bakıldığı zaman, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Yani, yükümlülere göre yolsuzluğu önlemede etkili yolların ne olduğu, onların yaş gruplarına göre farklılaşabilmektedir. Buna karşın, değişkenler arasındaki korelasyon aynı yönde, fakat düşüktür.

Tablo: 26
Yükümlülerin Yaşlarına Göre Yolsuzluğu Önleme Yollarının Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 30.196 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.036 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.281		Yolsuzluğu önleme yolları							
		Eğitimle	Cezayla	Ahlâki değerlerle	Yasal düzenlemelerle	Adil gelir dağılımıyla	Refah artışıyla	Şeffaflıkla	Toplam
Yükümlülerin yaş dağılımı	18–30	30	27	23	39	28	3	12	162
		%18,5	%16,7	%14,2	%24,1	%17,3	%1,9	%7,4	%100,0
		%6,4	%5,7	%4,9	%8,3	%6,0	%0,6	%2,6	%34,5
	31–40	31	24	43	16	21	9	15	159
		%19,5	%15,1	%27,0	%10,1	%13,2	%5,7	%9,4	%100,0
		%6,6	%5,1	%9,1	%3,4	%4,5	%1,9	%3,2	%33,8
	41–60	32	26	31	15	16	6	10	136
		%23,5	%19,1	%22,8	%11,0	%11,8	%4,4	%7,4	%100,0
		%6,8	%5,5	%6,6	%3,2	%3,4	%1,3	%2,1	%28,9
	61 ve yukarısı	1	1	3	3	3	0	2	13
		%7,7	%7,7	%23,1	%23,1	%23,1	%0	%15,4	%100,0
		%0,2	%0,2	%0,6	%0,6	%0,6	%0	%0,4	%2,8
Toplam		94	78	100	73	68	18	39	470
		%20,0	%16,6	%21,3	%15,5	%14,5	%3,8	%8,3	%100,0

Yaş grupları ile yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı düşünülen kamu görevli grupları arasındaki çapraz dağılım Tablo: 27 deki gibidir. Yolsuzluğu daha çok yapan kamu görevlilerini, 18–30 yaş grubundakiler tapu kadastro çalışanları, 31–40 ve 41–60 yaş grubundakiler gümrük çalışanları olarak görmektedirler. 61 yaş ve üzerindeki ise belediye çalışanları, gümrük çalışanları, polisler, tapu kadastro çalışanları ve diğer kamu

çalışanlarının aynı oranda yolsuzluk yaptıklarını düşünmektedirler. Çapraz analiz açısından, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada zayıf olduğu ($P=0.698$) görülmektedir. Yani bu verilere göre, yükümlülerin yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı kamu görevlisi grupları hakkındaki görüşlerinin yaş farklılıklarından etkilenmediği görülmektedir. Değişkenler arasındaki korelasyonun düşük çıkması da (%14,2) bu sonucu desteklemektedir.

Tablo: 27
Yükümlülerin Yaşlarına Göre Yolsuzluğun En Çok Yoğunlaştığı Kamu Görevlisi Gruplarının Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 14.464 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.698 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.142		Yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı düşünülen kamu görevlisi grupları							Toplam
		Adliye çalışanları	Belediye çalışanları	Gümrük çalışanları	Maliyeciler	Polisler	Tapu kadastro çalışanları	Diğer	
Yükümlülerin yaş dağılımı	18–30	2	6	14	17	14	24	8	85
		%2,4	%7,1	%16,5	%20,0	%16,5	%28,2	%9,4	%100,0
		%0,8	%2,5	%5,8	%7,0	%5,8	%9,9	%3,3	%35,1
	31–40	6	7	21	7	16	19	6	82
		%7,3	%8,5	%25,6	%8,5	%19,5	%23,2	%7,3	%100,0
		%2,5	%2,9	%8,7	%2,9	%6,6	%7,9	%2,5	%33,9
	41–60	2	6	19	10	15	14	4	70
		%2,9	%8,6	%27,1	%14,3	%21,4	%20,0	%5,7	%100,0
		%0,8	%2,5	%7,9	%4,1	%6,2	%5,8	%1,7	%28,9
	61 ve yukarısı	0	1	1	0	1	1	1	5
		%0	%20,0	%20,0	%0	%20,0	%20,0	%20,0	%100,0
		%0	%0,4	%0,4	%0	%0,4	%0,4	%0,4	%2,1
Toplam	10	20	55	34	46	58	19	242	
	%4,1	%8,3	%22,7	%14,0	%19,0	%24,0	%7,9	%100,0	

Tablo: 28
Yükümlülerin Yaşlarına Göre Türkiye'nin En Önemli Üç Sorununun Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 33.828 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.013 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.111		Türkiye'nin en önemli üç sorununun dağılımı							Toplam
		İşsizlik	Terör	Yoksulluk	Demokrasi ve insan hakları	Yolsuzluk	Din ve vicdan özgürlüğü	Diğer	
Yükümlülerin yaş dağılımı	18–30	77	9	14	11	36	14	1	162
		%47,5	%5,6	%8,6	%6,8	%22,2	%8,6	%0,6	%100,0
		%16,4	%1,9	%3,0	%2,3	%7,7	%3,0	%0,2	%34,5
	31–40	45	18	14	17	31	31	3	159
		%28,3	%11,3	%8,8	%10,7	%19,5	%19,5	%1,9	%100,0
		%9,6	%3,8	%3,0	%3,6	%6,6	%6,6	%0,6	%33,8
	41–60	60	11	5	8	25	27	0	136
		%44,1	%8,1	%3,7	%5,9	%18,4	%19,9	%0	%100,0
		%12,8	%2,3	%1,1	%1,7	%5,3	%5,7	%0	%28,9
	61 ve yukarısı	5	0	1	0	5	2	0	13
		%38,5	%0	%7,7	%0	%38,5	%15,4	%0	%100,0
		%1,1	%0	%0,2	%0	%1,1	%0,4	%0	%2,8
Toplam		187	38	34	36	97	74	4	470
		%39,8	%8,1	%7,2	%7,7	%20,6	%15,7	%0,9	%100,0

Yaş grupları ile Türkiye'nin en önemli sorunlarına ilişkin görüşlerin dağılımı görüleceği üzere; bütün yaş gruplarında, özellikle 18–30 yaş aralığında, işsizlik Türkiye'nin en önemli sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. 18–30 ve 31–40 yaş grubu

yolsuzluğu, 41–60 yaş grubu din ve vicdan özgürlüğünü ikinci sorun olarak görmektedirler. 61 yaş ve üzerindeki ise işsizlik ve yolsuzluğun aynı derecede önemli sorunlar olduğunu düşünmektedirler (Tablo: 28). Burada özellikle genç yaştaki deneklerin (18–30), diğer yaş gruplarına göre işsizliği daha çok hissettiklerini söyleyebiliriz. Yolsuzluk ise, hemen hemen tüm yaş gruplarında ikinci önemli sorun olarak belirtilmiştir. Çapraz analize göre, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Yani, yaş gruplarının değişmesine göre yükümlülerin Türkiye'nin en önemli sorununa ilişkin algıları da değişmektedir. Değişkenler arasındaki korelasyon aynı yönde, fakat düşük gözükmemektedir.

Tablo: 29'da yükümlülerin yaş gruplarına göre kamu harcamalarında savurganlık olup/ olmadığı hakkındaki görüşlerinin dağılımı bulunmaktadır. Tablodan da görüleceği üzere; diğer yaş gruplarına göre 61 yaşın üzerindekielerde kamu harcamalarında savurganlık olduğunu düşünenler daha düşük orandadır (%69,2). Buna karşılık, 18–30, 31–40 ve 41–60 yaş grubundaki yükümlüler, kamu harcamalarında savurganlığın olduğunu %70–80'i aşan yüksek oranlarda düşünmektedirler. Bu analizdeki test sonuçları da, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada güçlü olduğunu göstermektedir. Yani, yükümlülerin yaş grubunun değişmesi, kamu harcamalarında bir savurganlığın olup olmadığı hakkındaki görüşlerini güçlü bir şekilde etkilemektedir. Değişkenler arasındaki ilişki aynı yönde, ama zayıftır.

Tablo: 29
Yükümlülerin Yaşlarına Göre Kamu Harcamalarında Bir Savurganlığın Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 9.657 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.022 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.125		Kamu harcamalarında bir savurganlığın olup olmadığına ilişkin görüşler		Toplam
		Evet	Hayır	
Yükümlülerin yaş dağılımı	18–30	137	25	162
		%84,6	%15,4	%100,0
		%29,1	%5,3	%34,5
	31–40	114	45	159
		%71,7	%28,3	%100,0
		%24,3	%9,6	%33,8
	41–60	98	38	136
		%72,1	%27,9	%100,0
		%20,9	%8,1	%28,9
	61 ve yukarı	9	4	13
		%69,2	%30,8	%100,0
		%1,9	%0,9	%2,8
Toplam		358	112	470
		%76,2	%23,8	%100,0

4.6.2.3. Öğrenim Durumlarına Göre Anket Sorularına Verilen Yanıtların Dağılımı

Öğrenim durumu ve ödenen verginin tanımı değişkenleri dağılım verilerine göre, vergiyi zorunlu bir ödeme olarak tanımlayanlar daha çok ortaöğrenim mezunu (lise öğrenimi dahil) yükümlüler, kamu hizmetlerinin bir karşılığı kabul edenler daha çok yüksek öğrenim ve üstü dereceye sahip olan, bir ödev olarak tanımlayanlar daha çok ilkökul mezunu olanlar, teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur olarak görenler ise, daha çok orta öğrenim (lise öğrenimi dahil) düzeyinde eğitimi olanlar arasındadır (Tablo: 30). Bir anlamda, eğitim düzeyi arttıkça vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak

tanımlayan yükümlülerin sayısı da artmaktadır. Çapraz analiz ile ilgili olarak, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada güçlü olduğu görülmektedir. Çünkü, P değeri %1.9 çıkmış, yani %5'in çok altındadır. Korelasyon katsayısı da yüksek denecek düzeydedir. Bu da, yükümlülerin verginin tanımı hakkındaki görüşlerinin öğrenim düzeylerindeki değişimlerden büyük ölçüde etkilenmekte olduğunun bir göstergesidir.

Tablo: 30
Yükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Verginin Tanımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 18.360 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.019 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.707		Yükümlülerin verginin tanımına ilişkin görüşleri					Toplam
		Zorunlu bir ödemedir	Kamu hizmetlerinin karşılığıdır	Bir ödevdir	Bir yüküttür	Teşebbüs kabiliyetini engellemektedir	
Yükümlülerin öğrenim durumu	İlkokul	14	15	23	12	2	66
		%21,2	%22,7	%34,8	%18,2	%3,0	%100,0
		%3,0	%3,2	%4,9	%2,6	%0,4	%14,0
	Orta öğrenim (Lise öğrenimi dâhil)	53	52	30	20	6	161
		%32,9	%32,3	%18,6	%12,4	%3,7	%100,0
		%11,3	%11,1	%6,4	%4,3	%1,3	%34,3
	Yüksek öğrenim ve üstü	54	88	48	48	5	243
		%22,2	%36,2	%19,8	%19,8	%2,1	%100,0
		%11,5	%18,7	%10,2	%10,2	%1,1	%51,7
	Toplam	121	155	101	80	13	470
		%25,7	%33,0	%21,5	%17,0	%2,8	%100,0

Diğer yandan çapraz analiz sonuçlarına göre yolsuzluk, tüm eğitim düzeylerinde yükümlüler tarafından, sırasıyla, hırsızlık, haksız kazanç ve rüşvet olarak değerlendirilmektedir (Tablo: 31). Ayrıca, test sonuçları da, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada güçlü olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasındaki korelasyon ise çok güçlü gözükmemektedir.

Tablo: 31
Yükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Yolsuzluk Tanımlamalarının Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 17.680 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.126 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.553		Yolsuzluk tanımladıklarının dağılımı							Toplam
		Hırsızlık	Adam Kayırma	Haksız Kazanç	Hemşehri/Akraba Kayırma	Siyasi Popülizm	Rüşvet	Diğer	
Yükümlülerin öğrenim durumu	İlkokul	26	2	16	1	2	15	4	66
		%39,4	%3,0	%24,2	%1,5	%3,0	%22,7	%6,1	%100,0
		%5,5	%0,4	%3,4	%0,2	%0,4	%3,2	%0,9	%14,0
	Orta öğrenim (Lise öğrenimi dâhil)	66	10	42	4	5	26	8	161
		%41,0	%6,2	%26,1	%2,5	%3,1	%16,1	%5,0	%100,0
		%14,0	%2,1	%8,9	%0,9	%1,1	%5,5	%1,7	%34,3
	Yüksek öğrenim ve üstü	101	4	82	5	7	24	20	243
		%41,6	%1,6	%33,7	%2,1	%2,9	%9,9	%8,2	%100,0
		%21,5	%0,9	%17,4	%1,1	%1,5	%5,1	%4,3	%51,7
	Toplam	193	16	140	10	14	65	32	470
%41,1		%3,4	%29,8	%2,1	%3,0	%13,8	%6,8	%100,0	

Öğrenim durumları ve yolsuzluğu önleme yolları arasındaki çapraz ilişki verilerine göre ilkökul düzeyinde eğitimi olanların yolsuzluğun önlenmesine ilişkin üç önerisi; bunun eğitimle, ceza ile ahlaki değerlerle olacağı şeklindedir. Orta öğrenim (lise dâhil) düzeyinde eğitim alanlara göre yolsuzluk; ahlaki değerler, eğitim ve ceza ile

ölenebilir. Yüksek öğrenim ve üstü için ise, eğitim, yasal düzenlemeler ve ahlaki değerler üzerinde durulmalıdır (Tablo: 32). Sonuç olarak, eğitim düzeyleri ve öncelik sıraları değişmekle birlikte, yükümlüler yolsuzlukla mücadele için eğitimi, yasal düzenlemeleri, ahlaki değerleri ve cezayı ön planda tutmaktadırlar. Test sonuçlarına bakıldığında ise, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada çok az yeterli olduğu görülmektedir. Yani, vergi yükümlülerinin yolsuzluğu önleme yolları hakkındaki düşünceleri öğrenim düzeylerinden pek etkilenmemektedir. Korelasyon katsayısına bakıldığında da açıklayıcı değişkenle açıklanan değişken arasında zayıf bir yönde ilişki söz konusudur.

Tablo: 32
Yükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Yolsuzluğu Önleme Yollarına İlişkin Görüşleri

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 12.735 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.389 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.129		Yolsuzluğu önleme yolları							Toplam
		Eğitimle	Cezayla	Ahlâki değerlerle	Yasal düzenlemelerle	Adil gelir dağılımıyla	Refah artışıyla	Şeffaflıkla	
Yükümlülerin öğrenim durumu	İlkokul	14	14	14	7	7	2	8	66
		%21,2	%21,2	%21,2	%10,6	%10,6	%3,0	%12,1	%100,0
		%3,0	%3,0	%3,0	%1,5	%1,5	%0,4	%1,7	%14,0
	Orta öğrenim (Lise öğrenimi dâhil)	32	27	44	23	20	6	9	161
		%19,9	%16,8	%27,3	%14,3	%12,4	%3,7	%5,6	%100,0
		%6,8	%5,7	%9,4	%4,9	%4,3	%1,3	%1,9	%34,3
	Yüksek öğrenim ve üstü	48	37	42	43	41	10	22	243
		%19,8	%15,2	%17,3	%17,7	%16,9	%4,1	%9,1	%100,0
		%10,2	%7,9	%8,9	%9,1	%8,7	%2,1	%4,7	%51,7
Toplam	94	78	100	73	68	18	39	470	
	%20,0	%16,6	%21,3	%15,5	%14,5	%3,8	%8,3	%100,0	

Tablo: 33
Yükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Yolsuzluğun En Çok Yoğunlaştığı Düşünülen Kamu Görevlisi Gruplarının Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 12.320 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.237 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.821		Yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı düşünülen kamu görevlisi grupları							Toplam
		Adliye çalışanları	Belediye çalışanları	Gümrük çalışanları	Maliyeciler	Polisler	Tapu kadastro çalışanları	Diğer	
Yükümlülerin öğrenim durumu	İlkokul	0	2	9	2	8	11	3	35
		%0	%5,7	%25,7	%5,7	%22,9	%31,4	%8,6	%100,0
	Orta öğrenim (Lise öğrenimi dâhil)	%0	%0,8	%3,7	%0,8	%3,3	%4,5	%1,2	%14,5
		5	9	18	18	15	13	7	85
		%5,9	%10,6	%21,2	%21,2	%17,6	%15,3	%8,2	%100,0
		%2,1	%3,7	%7,4	%7,4	%6,2	%5,4	%2,9	%35,1
	Yüksek öğrenim ve üstü	5	9	28	14	23	34	9	122
		%4,1	%7,4	%23,0	%11,5	%18,9	%27,9	%7,4	%100,0
Toplam	%2,1	%3,7	%11,6	%5,8	%9,5	%14,0	%3,7	%50,4	
	10	20	55	34	46	58	19	242	
	%4,1	%8,3	%22,7	%14,0	%19,0	%24,0	%7,9	%100,0	
	%4,1	%8,3	%22,7	%14,0	%19,0	%24,0	%7,9	%100,0	

Tablo: 33'deki çapraz dağılım verilerine göre, ilkökul ve yüksek öğrenim ve üstü mezunu olanlar yolsuzluğun en çok tapu kadastro çalışanları tarafından yapıldığını, orta öğrenim (lise dâhil) mezunları ise, gümrük çalışanları ve maliyecilerin en çok yolsuzluk yapan kamu görevlileri olduklarını düşünmektedirler. Çapraz analiz açısından, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada az yeterli olduğu görülmektedir. Yani, yükümlülerin yolsuzluğun en çok yoğunlaştığı kamu görevlileri düşünceleri eğitim öğretim düzeyinden bağımsız olarak oluşmaktadır. Korelasyon katsayısına bakıldığında da açıklayıcı değişkenle açıklanan değişken arasında güçlü bir yöndeş ilişki söz konusudur.

Yükümlülerin öğrenim durumları ile Türkiye'nin en önemli sorunlarına ilişkin düşüncelerinin çapraz dağılımını gösteren Tablo: 34 verilerine göre, ilkökul düzeyinde eğitim alanlar, Türkiye'nin en önemli üç sorununu sırasıyla din ve vicdan özgürlüğü, işsizlik ve yolsuzluk olarak görmektedirler. Orta öğrenim (lise dâhil) mezunları, işsizlik, din ve vicdan özgürlüğü ve yolsuzluk olarak; yüksek öğrenim ve üstü düzeyinde eğitimliler ise işsizlik, yolsuzluk ve demokrasi ve insan hakları şeklinde sıralamaktadırlar. Çapraz analiz ile ilgili olarak, açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada hiç yeterli olmadığı ve bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında doğrusal hiçbir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Yani, Türkiye'nin en önemli üç sorununun neler olduğunu belirten yükümlülerin bu tercihlerinin şekillenmesinde öğrenim düzeyinin hiçbir etkisi yoktur. Bir başka deyişle, bu soruyla ilgili tercihlerinin şekillenmesi öğrenim düzeyi farklılıklarından bağımsız olarak gelişmektedir.

Tablo: 34
Yükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Türkiye'nin En Önemli Üç Sorununun Dağılımı

Ki-Kare Testleri: Pearson Ki-Kare Değ: 70.051 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.000 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.000		Yükümlülere göre Türkiye'nin en önemli üç sorunu dağılımı							Toplam
		İşsizlik	Terör	Yoksulluk	Demokrasi ve insan hakları	Yolsuzluk	Din ve vicdan özgürlüğü	Diğer	
Yükümlülerin öğrenim durumu	İlkökul	20	3	1	1	11	30	0	66
		%30,3	%4,5	%1,5	%1,5	%16,7	%45,5	%0	%100,0
		%4,3	%0,6	%0,2	%0,2	%2,3	%6,4	%0	%14,0
	Orta öğrenim (Lise öğrenimi dâhil)	64	14	14	9	29	30	1	161
		%39,8	%8,7	%8,7	%5,6	%18,0	%18,6	%0,6	%100,0
		%13,6	%3,0	%3,0	%1,9		%6,4	%0,2	%34,3
	Yüksek öğrenim ve üstü	103	21	19	26	57	14	3	243
		%42,4	%8,6	%7,8	%10,7	%23,5	%5,8	%1,2	%100,0
		%21,9	%4,5	%4,0	%5,5	%12,1	%3,0	%0,6	%51,7
	Toplam	187	38	34	36	97	74	4	470
		%39,8	%8,1	%7,2	%7,7	%20,6	%15,7	%0,9	%100,0

Tablo: 35'de deneklerin öğrenim durumlarına göre kamu harcamalarında bir savurganlığın olup olmadığına ilişkin düşüncelerinin çapraz dağılımı görülmektedir. Tabloya göre, kamu harcamalarında savurganlığın olduğunu en yüksek oranda düşünenler yüksek öğrenim ve üstü düzeyde eğitimli kişilerdir. Orta öğrenim ve ilkökul mezunu gruplarında kamu harcamalarında savurganlığın olduğunu düşünenlerin oranı ise, sırasıyla %72 ve %56, 1'dir. Dolayısıyla, eğitim düzeyi arttıkça kamu harcamalarında savurganlığın yapıldığını düşünen yükümlülerin sayısının arttığı, bir anlamda doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu analizin test sonuçlarına bakıldığında da yukarıdaki ile benzer bir sonuç söz konusudur. Açıklayıcı değişkenin açıklanan değişkeni açıklamada hiç yeterli olmadığı ve bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında doğrusal hiçbir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Yani, vergi yükümlülerinin kamu harcamalarında bir

savurganlığın olduğu veya olmadığı yönünde tercihte bulunması eğitim öğretim düzeyi farklılıklarından etkilenmemektedir.

Tablo: 35
Yükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Kamu Harcamalarında Bir Savurganlığın Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

Ki-Kare Testleri:		Yükümlülerin kamu harcamalarında bir savurganlığın olup olmadığı hakkındaki görüşleri		Toplam
Pearson Ki-Kare Değ: 25.194 P Değ. Anlamlılık Düzeyi: 0.000 Korelasyon: Sperman Kor. Kats: (r): 0.000		Evet	Hayır	
Yükümlülerin öğrenim durumu	İlkokul	37	29	66
		%56,1	%43,9	%100,0
		%7,9	%6,2	%14,0
	Orta öğrenim (Lise öğrenimi dâhil)	116	45	161
		%72,0	%28,0	%100,0
		%24,7	%9,6	%34,3
	Yüksek öğrenim ve üstü	205	38	243
		%84,4	%15,6	%100,0
		%43,6	%8,1	%51,7
Toplam	358	112	470	
	%76,2	%23,8	%100,0	

5. Sonuç

Yolsuzluk, genel olarak “*kamusal bir kötülük*” ya da “*kamusal başarısızlık*” olarak değerlendirilmektedir. Hem sosyal, hem de ekonomik alanda olumsuz etkileri olan yolsuzluğun yapılmasında, süreç kişinin elinde bulundurduğu yetkiyi kötü amaçla kullanmak istemesiyle başlamakta ve toplumun geniş kesimlerini etkileyerek sonlanmaktadır. Buradan yolsuzluğun yaygın olarak kamu sektöründe yapıldığı anlamı çıkartılabilirse de, artık günümüzde yolsuzluğun özel sektörde de gerçekleştiği yadsınamayacak bir olgudur. Yolsuzlukların ortaya çıkardığı eşitsizlikler ve adaletsizlikler nedeniyle, kurallara uyarak sorunlarını çözemeyeceğini anlayan vatandaş, bu kez kurallara karşı hile yolunu seçecektir. Ayrıca, devleti ve memurlarını kendisine hizmet veren olarak değil de, yaşamını güçleştiren birer unsur olarak değerlendirecektir. Bu durumun doğal sonucu ise, devlete ve kurumlarına karşı potansiyel bir tepkinin ve hoşnutsuzluğun oluşmasıdır.

Gaziantep ilindeki çalışmamızın tabloların analiziyle ilgili bölümünden elde edilen sonuçlara aşağıda değinilecektir. Gaziantep ilinde gerçekleştirilen ankete katılanların %69,6’sı erkek, %30,4’ü ise kadınlardan oluşmaktadır. Deneklerin %68,3’ü, yani üçte ikisi 40 yaş ve altında, dolayısıyla görece genç ve orta yaş grubundadır. Öte yandan, eğitim durumu itibarıyla her eğitim düzeyinden katılım sağlanabilmiştir.

İşletmelerin büyük bir kısmının (%59,4) 30 yıl ve daha az süredir faaliyette bulunduğu; bunların da yarısından fazlasının (%32,6) 1–10 yıl arasında faaliyet gösterdikleri belirlenmiştir. Bu durumda, Gaziantep’teki işletmelerin 1/3’ü nün henüz kuruluş ve gelişme aşamasında oldukları anlaşılmaktadır.

Deneklerin, kamu harcamalarının izlenip izlenmediğine ilişkin soruya verdikleri yanıtlardan, birer vatandaş olarak ödedikleri vergilerin nerelerde ve nasıl harcadığını genel olarak izledikleri sonucu çıkarılabilir.

Deneklerin yolsuzluğu nasıl tanımladıklarına ilişkin soruya verdikleri yanıtlara göre, yaklaşık 3/4'ü (%70,9) yolsuzluğu hırsızlık ve haksız kazanç şeklinde değerlendirmektedirler. Yolsuzluğu önleme yollarının neler olduğuna ilişkin soruya verilen yanıtlar, yolsuzlukla mücadelede bütüncül bir politika yürütmenin gerekliliği olarak algılanmalıdır. Yolsuzluğun önlenmesine cinsiyet açısından bakacak olursak; erkek yükümlüler yolsuzluğun sırasıyla ahlaki değerlerle, eğitimle, cezayla; kadın yükümlüler ise sırasıyla yasal düzenlemelerle, eğitimle, ahlaki değerlerle önenebileceğini düşünmektedirler.

Yolsuzluğun en yoğunlaştığı gruplara ilişkin soruyu, ankete katılanların 3/4'ü (%75,5) kamu görevlileri ve siyasilere (iktidar partisi ya da partileri yoluyla yapılan yolsuzluk) olarak yanıtlamışlardır. Bu sonuç, yolsuzluk alanında yapılacak düzenlemelerin daha kapsamlı ve caydırıcı olması gerektiği şeklinde algılanmalıdır.

Yükümlülerin yolsuzluğun en çok yoğunlaştığını düşündükleri kamu görevlilerinin çalışma alanlarına ilişkin soruya verdikleri yanıtlar, kamu kesiminde yapılacak reformların kapsamlı olması gerektiğinin teyidi olarak değerlendirilmelidir.

Yolsuzluğun sonuçlarının kendilerine olumsuz olarak yansıyor yansımadığına ilişkin soruyu yükümlülerin %90,9'u kesinlikle inanıyorum ve inanıyorum şeklinde yanıtlamışlardır. Bu yüksek oran yolsuzluğun olumsuz sonuçlarının farkında olduğunu göstermektedir. Öte yandan Gaziantep'teki yükümlüler Türkiye'nin en önemli üç sorununu İşsizlik, Yolsuzluk ve Din ve Vicdan Özgürlüğü olarak sıralamışlardır.

Deneklerin çok büyük bir çoğunluğu (%91,9) yolsuzluk yapanların gereği kadar cezalandırılmadığına inanmaktadır. Bu sonuç, Gaziantep'teki yükümlülerin yolsuzlukla mücadelede alınan önlemlerin yeterli olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Ankete katılanların büyük bir çoğunluğu (%70,3) yolsuzluk yapanların gereğince cezalandırılması için yargı alanındaki düzenlemelere (yasal boşluklar, cezaların yetersiz olması, yargıdaki gecikmeler) ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Deneklerin %22,1'inin iktidar partisi ya da partilerinin kendi dönemlerinde yapılan yolsuzlukları göz ardı ettiği görüşünde olmaları bu konudaki bir başka önemli bulgudur.

Kamu harcamalarında savurganlığın olup/olmadığına ilişkin soruyu deneklerin 358'i (%76,2) evet, 112'si (%23,8) hayır şeklinde yanıtlamışlardır. Buna göre, ankete katılanların yaklaşık 3/4 gibi büyük bir çoğunluğu kamu harcamalarında savurganlığın yapıldığına inanmaktadır.

Yükümlülerin öğrenim durumları ile kamu harcamaları arasındaki çapraz dağılım verilerine göre, kamu harcamalarında savurganlığın olduğunu en yüksek oranda düşünenler yüksek öğrenimli olanlardır. İkinci ve üçüncü derecede ise sırasıyla orta öğrenim ve ilköğretim mezunu olanlardır. Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça kamu harcamalarında savurganlığın yapıldığını düşünen yükümlülerin sayısının da arttığı, iki değişken arasında aynı yönde doğrusal bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Öğrenim durumu ile verginin tanımı arasındaki çapraz ilişki verilerine göre; ödedikleri vergiyi zorunlu bir ödeme ve teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur olarak gören vergi yükümlülerini daha çok ortaöğretim mezunu olan yükümlüler arasında, kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak gören vergi yükümlülerini daha çok yüksek öğrenim ve üstü derecede sahip olan vergi yükümlülerini arasında, bir ödev olarak görenler daha çok ilköğretim mezunu olan vergi yükümlülerini arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Abed, George T., Sanjeev Gupta (2002), “The Economics of Corruption: An Overview”, *Governance & Economic Performance*, Editors: George T. Abed and Sanjeev Gupta, I.M.F., September, <<http://www.imf.org/external/pubs/nft/2002/govern/index.htm>>, 20.08.2008.
- Ackerman S. R. (1999), *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*, New York, Cambridge University Press, p. 91–111.
- Adaman Fikret, Ali Çarkoğlu, Burhan Şenatalar (2001), *Hanehalkı Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Önlemler*, TESEV, İstanbul.
- Akgül, Aziz, Osman Çevik (2003), *İstatistiksel Analiz Teknikleri*, Yeni Mustafa Kitapevi, Ankara.
- Aktan, Coşkun Can (1998), *Türkiye Dünyanın Neresinde?*, Ege Genç İşadamları Derneği, Aralık.
- Altunışık Remzi, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu, Engin Yıldırım (2004), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı*, Geliştirilmiş 3. Baskı, Sakarya Kitapevi, Sakarya.
- Anand S., S. Knack, L. Young, O. Azfar (2001), “Gender and corruption”, *Journal of Development Economics*, Elsevier, vol. 64 (1).
- Baş, Türker (2003), *ANKET - Anket Nasıl Hazırlanır? Anket Nasıl Uygulanır?-Anket Nasıl Değerlendirilir?*, 2.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Boadi, E. G. (2007); “Conflict of Interest Nepotism and Cronyism”, <www.transparency.org/sourcebook/21.pdf>, 01.03.2007.
- Buchanan J., R. Tollison and G. Tullock (1980), *Toward a Theory of the Rent Seeking Society*, College Station, Texas A&M University Press.
- Çelen, Mustafa (2007), *Yolsuzluk Ekonomisi: Kamusal Bir Kötülük Olarak Yolsuzluğun Ekonomik Analizi*, İSMMMÖ Yayın No: 77, İstanbul.
- Çingı, Hülya (1990), *Örnekleme Kuramı*, Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları Ders Kitapları Dizisi, No: 20, Ankara.
- Çiçek, Halit (2006), *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)*, İSMMMÖ Yayın no: 65, İstanbul.
- Demir, İhsan Cemil (1999), *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları (Afyon İli Anket Çalışması)*, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir Murat, Doğan Karaman (2000), “Kuramsal Olarak Rant ve Rant Kollama”, *İktisat Dergisi*, Ocak-Şubat, Sayı: 397-398.
- Ferrell O., C.J. Friedrich and L. Ferrell (2002), *Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases*, New York, Houghton Mifflin Company.
- Friedrich, C.J. (1966), “Political Pathology”, *The Political Quarterly*, Volume 37.
- Fisher L. (2002), “A Dose of Law and Realism for Presidential Studies”, *Presidential Studies Quarterly*, Volume 32, No 4.
- Huntington, Samuel (1968), *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press.
- Keefer P. (2003), *Democratization and Clientelism: Why are Young Democracies Badly Governed?*, The World Bank Publication.

- Korkmaz, Esfender, vd. (2001), *Türkiye’de Yolsuzluğun Sosyo-Ekonomik Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Önerileri*, İTO Yayınları, Yayın No.35, İstanbul.
- Muter, Naci Birol, Süreyya Sakıncı, A.Kemal Çelebi (1993), *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması- Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması*, Manisa.
- Özdamar, Kazım (1999), *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, 2. Baskı, Kaan Kitapevi, Eskişehir.
- Özdamar, Kazım (2001), *Temel Örneklem Yöntemleri* (Çev. Alptekin Esin, Celal Aydın ve Diğerleri), Literatür Yayınları, İstanbul.
- Pacini C., J.A. Swingen and H. Rogers (2002), “The Role of the OECD and EU Conventions in Combatting Bribery of Foreign Public Officials”, *Journal of Business Ethics*, Volume 37, Issue 4, June, pp. 385–407.
- Tanzi, V. and R.H. Davoodi (2000), “Corruption, Growth and Public Finances”, *IMF Working Paper*, WP/00/182.
- Tanzi, Vito (2002), “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, *IMF Staff Papers*, Vol: 45, No: 4.
- Turrow, S. (2002), “Bribery: What’s Wrong with Bribery?”, *Journal of Business Ethics*, Volume 37, Issue 4, June, 249-251.
- UNDP (2004), *Anti-corruption (Final version)*, February.
- Yamane, Taro (2001), *Temel Örneklem Yöntemleri* (Çev: Alptekin Esin, Celal Aydın ve Diğerleri), Literatür Yayınları, İstanbul.

Temel Bileşenler Yöntemiyle Türk Sermaye Piyasası Gelişiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkilerinin Bir Analizi

Fatih YÜCEL

fatihyucel@nigde.edu.tr

An Analysis of the Effects of the Turkish Stock Market Development on Economic Growth with Principle Components Method

Abstract

This paper investigates the relationship between stock market development and economic growth. Four different dimensions of stock market development have been combined by using principle components method. In this way, the latent variable for stock market development is constructed from four different proxies and using this variable the relationship between stock market development and economic growth is examined. The analyses show that stock market development has a positive effect on economic growth.

Key Words : Stock Market Development, Economic Development,
Principle Components Method.

JEL Classification Codes : F20, F36, F43.

Özet

Bu çalışmada, sermaye piyasası gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bunun için sermaye piyasası kalkınmışlık düzeyinin dört farklı boyutu 1997M1-2007M8 dönemi aylık verileri kullanılarak temel bileşenler analizi ile birleştirilmiştir. Bu yolla bütünleşik sermaye piyasası kalkınma gölge değişkeni oluşturulmuştur. Analizler sonucunda sermaye piyasası gelişiminin ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisi olduğu bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler : Sermaye Piyasası Gelişimi, Ekonomik Büyüme, Temel
Bileşenler Yöntemi.

1. Giriş

Geçtiğimiz 20 yıl içinde, gelişmiş ülke sermaye piyasalarının hızlı genişleme eğilimine girdiği ve dünya piyasalarına entegre olmaya çalışan yükselen ekonomilerinde bu gelişmelerden etkilendiği gözlenmektedir. Gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan sorunlar ve fırsatlar, hem akademisyenler ve hem de politika yapıcılar için sermaye piyasaları-ekonomi ilişkisini en önemli araştırma konularından birisi haline getirmiştir. Sermaye piyasalarının analizi birçok açıdan önemli olmakla birlikte, özellikle, sermaye piyasalardaki genişlemelerin yükselen ekonomilerde gözlenen ekonomik büyüme üzerinde etkiye sahip olup olmadığı son yıllarda üzerinde yoğunlaşılan araştırma alanı olmuştur.

Son yıllarda sermaye piyasası-ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunda, “sermaye piyasaları göstergelerindeki değişimlerin ekonomik büyüme üzerinde artan bir etkiye sahip olduğu” bulgusuna ulaşıldığı görülmektedir (Levine, (1991,1997), Atje ve Jovanovic (1993), (Demirgüç-Kunt ve Levine (1995), Bencivenga vd. (1996), Levine ve Zervos (1993, 1995, 1998), Rousseau ve Wachtel (2000) Beck and Levine (2003), Arestis, Demetriades ve Luintel (2001), Abu-Sharia (2005), VanNieuwerburgh (1998, 2005)). Bununla birlikte, literatürde yer alan ve sermaye piyasası-ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğunu gösteren çalışmaların büyük çoğunluğunun gelişmiş ülke sermaye piyasaları üzerine yapılmış çalışmalar olduğu görülmektedir. Yükselen ekonomi sermaye piyasaları üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Ayrıca bu çalışmaların sonuçlarının çelişkili bulgulara yer vermesi, sermaye piyasası-ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Yükselen ekonomiler için geçerli olup olmadığı tam olarak belirlenememektedir.

Yükselen ekonomilerden birisi olan Türk Ekonomisi içinde sermaye piyasaları 20 yılın üstünde bir geçmişe sahip olmasına rağmen, uluslar arası göstergeler dikkate alındığında, yeterince gelişmediği görülmektedir. Elbette, bu durumun oluşmasında ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların rolü büyüktür. İstikrarsızlıkların birer sonucu olarak, devletin borçlanma yapısındaki aksaklıklar, ekonomideki kayıt dışılık, uzun süre varlığını sürdürmüş yüksek reel faiz yapısı ve hukuksal eksiklikler sermaye piyasalarının ülkemizde istenilen düzeyde gelişmesini ve derinleşmesini olumsuz etkilemiştir. Bunların yanında sermaye piyasası aktörlerinin sayıca az olması, katılım ve bilgi eksiklikleri de olumsuzluğu etkileyen diğer faktörler arasında sayılabilir. Dünya ekonomilerindeki genel eğilim dikkate alındığında, görece sığ olan sermaye piyasalarının gelişiminin hızlanması ve derinliğinin artması için düzenli yabancı sermaye girişleri önemli rol oynar. Zaman için yaşanan istikrarsızlıklar benzer ülke piyasalarına göre ülkemiz sermaye piyasasına yabancı sermaye girişlerinin düzensiz ve düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir.

Türk Ekonomisi içinde sermaye piyasalarındaki gelişim ve ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Ayrıca, mevcut çalışmalarda, ekonomik büyümeyi belirleyen diğer değişkenlerin dikkate alınmadığı ve yalnızca sermaye piyasası

ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin test edildiği ve nedensellik ilişkisinin yönü konusunda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Uluslararası ve ulusal literatür dikkate alınarak bu çalışmada, Türk ekonomisinde gözlenen ekonomik büyüme üzerinde sermaye piyasalarındaki gelişmelerin bir etkisinin olup olmadığını araştırılacaktır. Bu çerçevede, çalışmanın yapıla gelmiş diğer çalışmalardan farklı olarak literatüre katkısı ve çıkış noktası şudur; Son yıllarda yapılan çalışmalarda sermaye piyasasındaki gelişmeler yansıtan göstergelerin bir veya birkaçının modele dâhil edilmiş olması, elde edilen sonuçların yanıltıcı olma olasılığını gündeme getirmektedir. Bu nedenle, hem sermaye piyasasındaki değişimleri hem de ekonomik büyümeyi ölçen göstergelerin model içinde bütün olarak ele alınması yanıltıcı sonuç olasılığını ortadan kaldıracığı düşünülmüştür.

Bu çalışmada, sermaye piyasalardaki genişlemenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Türk ekonomisi açısından incelenecektir. İktisat yazınında yapılmış çeşitli çalışmalardan sermaye piyasa gelişimi ile ekonomik büyümeyi ölçen göstergelerin neler olduğu araştırılacaktır. Bu araştırma sonucunda elde edilen birden çok gösterge Temel Bileşenler Yöntemi (Principle Component Method) ile analizi yoluyla sermaye piyasa gelişimi ile ekonomik büyüme için ayrı ayrı olmak üzere yeni iki gösterge oluşturmak hedeflenmiştir. Elde edilen göstergeler, zaman serisi ve VAR yöntemleriyle analiz edilmesi planlanmaktadır. Analiz sonucunda elde edilecek sonuçlar yardımıyla Türk ekonomisindeki büyüme ile sermaye piyasalarındaki değişim arasında bir ilişkinin varlığı araştırılacaktır.

Çalışmanın sistematigi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur. İkinci bölümde Türkiye ekonomisi için sermaye piyasası ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen deneysel çalışmaların özetleri literatür taraması halinde sunulmuştur. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve ekonometrik yöntemler açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise analiz sonuçları tartışılmıştır.

2. Literatür Taraması

Müslümov ve Aras (2002), 22 OECD ülkesine yönelik 1982–2000 dönemine ait yıllık reel kişi başına GSYİH, sermaye piyasası kapitalizasyonu ile sermaye piyasası likiditesi verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında ilgili ülkelerin sermaye piyasalarındaki gelişim ile ekonomik büyümeleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel Veri Yöntemi ve Sims bazlı Granger nedensellik sınamasıyla elde ettikleri sonuca göre Türkiye’de, sermaye piyasası kapitalizasyonu ve likiditesi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisine rastlamamışlardır.

Gökdeniz, Erdoğan ve Kalyüncü (2003), çalışmalarında, 1989–2002 dönemine ait üçer aylık GSYİH, M2, toplam hisse senedi piyasası, özel banka varlık artışları,

enflasyon oranı ve tahvil değerleri verilerini kullanarak Türkiye ekonomisi için finansal piyasaların ve ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemişler. En Küçük Kareler (OLS) yöntemiyle elde ettikleri sonuca göre, Türkiye’de hisse senedi piyasasının büyümeyi desteklemediği, özel tahvillerin büyümeyi açıklayıcı güce sahip olmadığı, toplam ticari banka varlıklarının oranındaki bir artışın büyümeyi desteklemediği, buna karşın para arzının büyümeyi açıkladığı ve enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediğini bulmuşlardır.

Onur (2005) çalışmasında 1980–2003 dönemine ait yıllık GSMH, M2 para arzı, dış ticaret hacmi ve sermaye hareketleri verilerini kullanarak Türkiye ekonomisi için finansal liberalizasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş. Granger nedensellik sınamasından elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de finansal liberalizasyon ve finansal kalkınmanın ekonomik büyümenin nedeni olmadığı ancak ekonomik büyümenin finansal liberalizasyon ve finansal kalkınmanın nedeni olduğunu bulunmuştur.

Aslan ve Küçükaksoy (2006), çalışmalarında, 1970–2004 dönemine ait yıllık kişi başı reel GSYİH ve özel sektör kredi hacmi büyüklüğü verilerini kullanarak Türkiye ekonomisi için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler. Dickey-Fuller birim kök ve VAR Granger nedensellik sınamalarından elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de finansal gelişmenin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu bulmuşlardır.

Karagöz ve Armutlu (2007), çalışmalarında, 1988–2006 dönemine ait üçer aylık GSYH ve İMKB–100 verilerini kullanarak, Türkiye’deki hisse senedi piyasasının gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler. Granger nedensellik sınamasını kullandıkları çalışmalarında, ekonomik büyümenin hisse senedi piyasasının gelişmesinin nedeni olduğu, buna karşın, hisse senedi piyasasının gelişiminin ekonomik büyüme üzerinde etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

3. Veriler ve Metodoloji

3.1. Veri

Çalışmada kullanılan 1997M1-2007M8 dönemine ilişkin aylık GSYİH verileri TCMB, diğer veriler İMKB elektronik veri dağıtım sisteminden alınmıştır. Bu döneme ait piyasa değeri verilerine ulaşılmadığı için İMKB tüm endeks verileri piyasa değeri değişkeni yerine gölge değişken olarak kullanılmıştır.

Temel Bileşenler Analizi yardımıyla oluşturulan sermaye piyasası kalkınma gölge değişkenin elde edilmesinde kullanılan ve sermaye piyasası kalkınma düzeyinin dört farklı yönünü temsil eden gölge değişkenlerin tanımları aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

Uluslararası entegrasyon gölge değişkeni ($pc^{int\ eg}$): hisse senedi yatırımlarının IMKB tüm endeksine bölünmesi ile elde edilmiştir. Likidite1 gölge değişkeni (pc^{liq1}): IMKB işlem hacminin nominal GSYİH verisine bölünmesi ile elde edilmiştir. Likidite2 gölge değişkeni (pc^{liq2}): IMKB toplam işlem hacminin IMKB tüm endeksine bölünerek hesaplanmıştır. Piyasa değeri gölge değişkeni (pc^{mcap}): IMKB tüm endeksinin GSYİH verisine bölünmesiyle hesaplanmıştır.

3.2. Temel Bileşenler Analizi¹

Bu bölümde, makalenin deneysel uygulama bölümünde kullanılacak olan metodoloji, Temel Bileşenler Analizi, tanıtılacaktır. Sermaye piyasası kalkınma değişkeni olarak kullanılabilecek hazır bir değişken bulunmamaktadır. Bundan dolayı, teorik argümanları kullanarak, sermaye piyasası kalkınma boyutlarını gösterebilecek gölge değişkenlerin neler olabileceğini tartıştık. Bu tartışmaların sonucunda, her ne kadar sermaye piyasası kalkınmasının farklı boyutlarının hangi değişkenlerce gösterilebileceğine karar verilmiş ise de, bu değişkenlerden her birinin sermaye piyasası kalkınmasının yalnızca tek bir yönünü ortaya koyabiliyor olması ve dahası bu gölge değişkenlerin birbirleriyle yakın etkileşim içerisinde olmaları sermaye piyasası kalkınmasının tam olarak ifade edilebilmesi için yapılanların yeterli olmadığını göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı, alternatif gölge değişkenler arasındaki ilişkiyi kullanarak ve dışa açıklığın daha güvenilir bir ölçümünü sağlayabilecek bir analiz tekniğine ihtiyacımız vardır. İşte, Temel Bileşenler Analizi tam aradığımız türde bir tekniktir. Bu teknik, dışa açıklığın farklı yönlerini birleştirip sermaye piyasası kalkınmasının tek ölçütü olabilecek gizli bir değişken (latent variable) bulmamızı sağlayacaktır.

Temel bileşenler analizi çok değişkenli bir analiz tekniğidir ve değişkenler arasındaki ilişkinin yapısını irdelemek için kullanılır. Bu teknikteki temel fikir, birbirleriyle ilişkili birçok değişken içeren veri setinin boyutlarını, veri setindeki mevcut değişimin mümkün olduğunca büyük miktarını korurken, bu veriler arasındaki kovaryansı kullanarak, azaltmaktır (Jolliffe, 1986). Bu, verilerin birbirlerine orthogonal olacak şekilde lineer dönüşümünün yapılması ile gerçekleştirilir. Temel Bileşenler Analizi, verilerin orijinal değerleri veya standartlaştırılmış değerleri kullanılarak yapılabilir. Analiz ölçü birimine duyarlı olduğu için, değişkenlerin ölçü birimlerinin farklı olduğunda durumlarda standartlaştırılmış değerlerin kullanılması daha uygundur. Temel Bileşenlerin varyansları, verilerin varyans-kovaryans matrisinin ($\sum$) eigen değerlerine (A_j) eşittir. Ek olarak, her bir eigen değere karşılık gelen eigen vektörler dışa açıklık gölge değişkeninin lineer birleşiminde kullanılabilecek katsayılardır.

¹ Detaylı bilgi için bkz. Kaplan ve Aslan (2006).

Tablo: 1
Eigen Değerler ve Eigen Vektörler: Sermaye Piyasası Kalkınma 1997M1-2007M8

	Temel Bileşenler	1	2	3	4
Sermaye Piyasası	Eigen Değerler	1.708471	1.033409	0.996005	0.262115
	Toplam Varyansın %'si	0.4271	0.2584	0.2490	0.0055
	Eigen Vektörler				
	pc^{liq1}	0.667798	-0.025487	-0.354783	0.653854
	$pc^{int\ eg}$	0.294243	0.891076	0.018104	0.345074
	pc^{liq2}	0.257644	-0.028010	0.934771	0.242979
	pc^{mcap}	0.633314	0.452271	0.002230	-0.627981

Not: pc^{liq1} , $pc^{int\ eg}$, pc^{liq2} ve pc^{mcap} , sırasıyla, ihracat gölge değişkeni Likidite1, uluslararası entegrasyon, likidite2 ve piyasa değeri gölge değişkenini göstermektedir.

Daha önce tanımladığımız dört sermaye piyasası kalkınma gölge değişkenini içeren veri matrisi kullanılarak 1997M1-2007M8 dönemine ilişkin hesaplanan Temel Bileşenler Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde görülecektir ki, birinci Temel bileşenler veri setindeki toplam varyansın yaklaşık olarak %43'ünü açıklamaktadır. Tablo 1'de yer alan eigen vektörlerin işaretleri birinci Temel bileşenlerde pc^{liq1} , $pc^{int\ eg}$, pc^{liq2} ve pc^{mcap} , gölge değişkenleri için pozitif olduğu görülmektedir.

Şimdi, Tablo 1'de yer alan eigen vektör değerlerini kullanarak, tek boyutlu sermaye piyasası kalkınma gölge değişkenini şu şekilde bulabiliriz:

$$pc_t = \prod_{i=1}^4 \left(pc_t^i \right)^{\lambda_i} \quad (3.1)$$

Denklem (3.1)'de yer alan pc_t , tek boyutlu karma Temel Bileşen Gölge sermaye piyasası kalkınma değişkeninin t dönemindeki değerini, pc_t^i , i 'nci sermaye piyasası kalkınma değişkeninin t dönemine ait standartlaştırılmış değerini ve λ_i , eigen vektörün i 'nci gölge değişkene karşılık gelen elemanını temsil etmektedir.

3.3. Birim Kök Testi

Çalışmada, serilerin gecikme uzunlukları belirlendikten sonra ADF birim kök testi için aşağıda sunulan aşamalar izlenmiştir (Özmen,2002; Yücel ve Yanar, 2005); Model 1, sabit ve doğrusal trend içeren bir modeli ifade etmekte ve test istatistiği Model1 ile gösterilmiştir. Serinin sabit ve doğrusal trend içeren rastsal yürüyüş (Random Walk)

izlediğini söyleyen hipotez reddedilmez ise, $trend=0$ ve $kök=1$ hipotezinin birlikte test edilecektir. Bu hipotez için ilgili test istatistiği ψ_3 ile gösterilmiştir. Doğrusal trendin olmadığı ve birim kökün bulunduğu hipotez reddedilemezse, Model 2 kullanılarak test edilecektir. Model 2, sabitin içerildiği ve trendin olmadığı modeli ifade etmektedir. Burada birim kök boş hipotezi Model 2 ile test edilmektedir. Bu hipotezin reddedilmemesi durumunda bir sonraki aşama, sabit=0 ve kök=1 hipotezinin birlikte test edilmesidir. Bunun için ilgili test istatistiği de Model 2 ile gösterilmiştir. Her iki durumda hipotezin reddedilmesi durumunda bir sonraki aşamaya geçilmeyerek serinin durağan olduğu sonucuna varılır.

Çalışmada, seriler için ADF birim kök testleri düzey ve birinci fark olarak kullanılmıştır. Bütün seriler I(1)'dir. Serilerinin gecikmesinin belirlenmesinde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) temel alınmıştır. Bu teste ait bilgiler Tablo: 2'de rapor edilmiştir.

Tablo: 2
ADF Birim Kök Testi

Değişkenler	ADF-t istatistiği (Düzy)			ADF-t istatistiği (Birinci Fark)		
	AIC*	Model 1**	Model 2**	AIC*	Model 1**	Model 2**
LnPC	5	-2,3625 [-3,4470]	-2,5692[-2,8844]	1	-13,6886[-3,4458]	-10,0117[-2,8846]
LnRGDP	12	-3,2825[-3,4493]	-0,5560[-2,8867]	12	-3,7893[-3,4497]	-3,3257[-2,8869]

* AIC, Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre cecimce uzunlukları

* AIC, Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre gecikme uzunlukları

** Model 1 ve Model 2 sırasıyla sabit ve trendli, sabit ve trendsiz durumları göstermektedir.

*** Köşeli parantez değerleri % 95 düzeyindeki McKinnon kritik değerleridir.

3.4. Johansen-Juselius (JJ) Eşbütünleşme Testi

Durağan olmayan iki serinin doğrusal bileşimleri de durağan olmamaktadır. Eğer kalıntı serisi durağan olursa bu iki serinin uzun dönemde birlikte hareket edeceklerini yeni bir uzun dönem denge ilişkisine sahip olabilecekleri söylenebilir. Bu amaçla iki serinin uzun dönem ilişkisine sahip olup olmadıkları Maksimum olabilirlik yöntemi kullanılarak eşbütünleşik vektörlerin varlığının test edildiği Johansen-Juselius (1990) eşbütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yöntemle durağan olmayan serilerin düzey değerleri ve farklarını içeren VAR (Vector Auto Regression) tahmininden oluşmaktadır. Tahmin edilen denklemden yararlanarak Johansen-Juselius eşbütünleşme analizinde İz İstatistiği (trace statistics) ve Maksimum Özdeğer (Maximum Eigenvalue) İstatistiği olmak üzere iki test istatistiği kullanılmaktadır. İz İstatistiği, test edilen hipotez en fazla r adet eşbütünleşik vektör olduğudur. Maksimum Özdeğer İstatistiğinde ise, “r+1 adet eşbütünleşik vektör vardır” alternatif hipotezine karşı test edilen hipotez “r adet eşbütünleşik vektör vardır” olarak kurulmaktadır (Pazarhoğlu, M. V. ve T. Turgutlu, 2007). Maksimum Özdeğer istatistiği ve/veya İz İstatistiği değerleri olarak eşbütünleşim vektör ya da vektörlerin önemli olduğunu gösteriyorsa, seriler arasında uzun dönemli durağan bir ilişki olduğu kabul edilir. Hesaplamanın İz İstatistiği ve Maksimum Özdeğer İstatistiği sonuçları tablo kritik değerleri ile karşılaştırılır. Her ikisi de test istatistiğinin

kritik değerleri, Johansen ve Juselius (1990), tarafından verilmiştir. Testler, istatistiksel

olarak eşbütünleşik vektör/vektörlerin önemli olduğunu gösteriyorsa seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu kabul edilir. İz ve Maksimum Özdeğer istatistikleri aynı zamanda eş bütünleşik vektör sayısının bulunmasında da kullanılmaktadır (Artan ve Berber, 2004, s.23). Modelde kullanılan değişkenler için modelin gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre 2 olarak belirlenmiştir. Test sonuçları Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo: 3
Johansen-Juselius (JJ) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotezler	Özdeğer Testi	L-max	Hipotezler	İz Testi
Ho: $r=0$, H ₁ : $r=1$	0.121383	14.622[14.264]	Ho: $r=0$, H ₁ : $r \geq 1$	14.636[15.494]
Ho: $r \leq 0$, H ₁ : $r=2$	0.000119	0.0134[3.841]	Ho: $r \leq 0$, H ₁ : $r=2$	0.0134[3.841]

AIC:15

Eşbütünleşme vektörü: Lnrndp = lnpc(0,2580)
0,0564 (standart hata)

Notlar: *Köşeli Parantez içi değerler %5 düzeyindeki kritik değerlerdir.

** AIC, Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre Oluşturulan VAR modellerinin maksimum gecikme uzunlukları
Akaike Bilgi Kriteri (AIC) 'ni minimum yapan değer gecikme uzunlukları

***r koentregre vektör sayısıdır.

Tablo 3'de ayrıca eş bütünleşme ilişkisi bulunan serilerin katsayıları rapor edilmiştir. Buna göre, sermaye piyasası gelişiminin uzun dönem ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Sermaye piyasası gelişimini temsil etmeye yönelik olarak hazırlanan LnPC gölge değişkeninin katsayısı 0.26'dır ve istatistiksel olarak da anlamlıdır.

4. Sonuç

Bu çalışmadaki asıl amaç sermaye piyasası gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda teorik literatürde sermaye piyasası kalkınmışlık düzeyinin farklı boyutlarının olmasından deneysel uygulamalarda bu boyutlara karşılık gelen farklı değişkenler kullanılmıştır. Bu uygulamalar sonucunda, her ne kadar sermaye piyasası kalkınmasının farklı boyutlarının hangi değişkenlerce gösterilebileceğine karar verilmiş ise de, bu değişkenlerden her birinin sermaye piyasası kalkınmasının yalnızca tek bir yönünü ortaya koymakta olduğu görülmektedir. Dahası bu gölge değişkenlerin birbirleriyle yakın etkileşim içerisinde olmaları, sermaye piyasası kalkınmasının tam olarak ifade edilebilmesi için yapılanların yeterli olmadığını da göstermektedir.

Bu çalışmada, sermaye piyasası kalkınmışlık düzeyinin dört farklı boyutu temel bileşenler analizi ile birleştirilmiştir. Bu yolla bütünleşik sermaye piyasası kalkınma gölge değişkeni oluşturulmuştur. Bu değişken yardımıyla yapılan analiz sonucunda, sermaye piyasası gelişiminin ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisi olduğu bulunmuştur.

Kaynakça

- Artan, S. ve M. Berber (2004), “Kamu Kesimi Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çoklu Ko-İntegrasyon Analizi”, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı:2, s. 23.
- Aslan, Özgür ve İ. Küçükaksoy (2006), “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:4, 12–28.
- Gökdeniz, İ., M. Erdoğan ve K. Kalyüncü (2003), “Finansal Piyasaların Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Türkiye Örneği (1989-2002)”, *G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, 107-117.
- Johansen, S. (1988), “Statistical Analysis of Cointegrating Vectors”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231–254.
- Johansen, S. ve K. Juselius (1990), “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169–209.
- Jolliffe, I.T. (1986), *Principle Component Analysis*, Springer-Verlag, New York.
- Kaplan, M. ve A. Aslan (2006), “Quantifying International Openness in Turkey, 1965–1995”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1), 86–98.
- Karagöz, K. ve R. Armutlu (2007), “Hisse Senedi Piyasasının Gelişimi ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, İnönü Üniversitesi”, 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, 24–25 Mayıs, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Müslümov, A. ve G. Aras (2002), “Sermaye Piyasası Gelişmesi ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği”, *İktisat, İşletme-finance Dergisi*, Sayı:198, s. 90–100.
- Onur, S. (2005), “Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.
- Özmen, M. (2002), *Dışa Açık Ekonomilerde Para Talebi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Pazarlıoğlu, M.V. ve T. Turgutlu (2007), “Gelir, İşsizlik ve Suç: Türkiye Örneği”, 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, 24–25 Mayıs, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yücel, F. ve R. Yanar (2005), “Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:14, Sayı:2.

Effects of Economic Growth on Democratization in Transition Economies: A Panel Data Approach

Selim BAŞAR

selim@atauni.edu.tr

Ali Çağlar GÜLLÜCE

achaglar@atauni.edu.tr

Şaduman YILDIZ

y.saduman@gmail.com

Geçiş Ekonomilerindeki İktisadi Büyümenin Demokratikleşme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Yaklaşımı

Abstract

Democratization had occurred in a long historical process and had developed itself by having different evolutions. It had been claimed that democratization was based on some social conditions until 1959. However, Lipset (1959) suggested that democracy is based not only on social conditions but also on economic growth. Relationships between economic growth and democratization have been a significant issue for many studies particularly in the last three decades. Within this study, the effects of economic growth on democratization have been investigated by using a panel data set for 1993-2005 periods for 24 transition economies. According to the estimating results, democratization process is positively affected by income level. Whilst democratization level is negatively affected by increasing population, the effect of inflation is ambiguous.

Key Words : Democracy, Economic Growth, Panel Data.

JEL Classification Codes : C12, I00, O10.

Özet

Demokratikleşme uzun bir tarihsel süreç içinde ortaya çıkmış ve farklı evrimler geçirerek kendi kendini geliştirmiştir. 1959 yılına kadar demokratikleşmenin bir takım sosyal şartların etkisine bağlı olduğu ileri sürülmekteydi. Bununla birlikte Lipset (1959) demokratikleşmenin yalnızca bazı sosyal şartlara değil aynı zamanda iktisadi büyümeyle de bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda iktisadi büyüme ve demokratikleşme arasındaki ilişkiler özellikle son otuz yılda literatürde sıklıkla ele alınmıştır. Bu çalışmada 1993-2005 dönemine ait panel veri ile 24 geçiş ekonomisi için iktisadi büyümenin demokratikleşme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre gelir düzeyi arttıkça ülkelerdeki demokratikleşme süreci olumlu olarak etkilenmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular literatürde yer alan ve demokratikleşmenin enflasyondan olumsuz olarak etkilendiğine dair görüşleri desteklememektedir. Elde edilen bir diğer sonuç ise nüfus artışının demokratikleşmeyi olumsuz olarak etkilediği yönündedir.

Anahtar Sözcükler : Demokrasi, İktisadi Büyüme, Panel Veri.

Acknowledgement

This paper presented at International Scientific conference under the name of “Georgia and The Middle East” in Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, on December 22-24, 2008.

Beyan

Bu çalışma, Javakhishvili Tiflis Devlet Üniversitesi tarafından 22–24 Aralık 2008 tarihleri arasında Gürcistan’da düzenlenen “Gürcistan ve Orta Doğu” başlıklı uluslararası sempozyumda tebliğ olarak sunulmuştur.

1. Introduction

Economic dimension of democracy and democracy dimension of the economics and their interactions and relations carry utmost importance to fulfill democratization process. (Türkkan, 1996: 8). Within this context, Lipset's (1959) leading study gave acceleration to the relationship between democracy and economic growth that is discussed in scientific settings as a controversial issue. Lipset (1959: 75), pointed out the effect of economic development on democracy with the statement "The richer the nation is, the luckier is to maintain the democracy". At the same time, it is clear that most of the wealthiest countries of the world are among the most democratic countries. On the other hand, gulf countries are among the richest countries whereas they are not governed by democracy.

The effect of economic growth on democratization is explained with the concepts such as education, citizenship culture, view to political actions, urban middle class. According to Lipset (1959: 78–9), education level within the country increases together with the economic growth; the characteristics of "being comprehension" increases due to enhanced education level and this leads people have a broader view on social and political actions and they do not approve radical doctrines even after. Besides, Lipset (1959: 83–4) stressed that the effect of economic growth on democracy has been effected by political culture and social structure which are mutually related. According to this, structure of social stratification with economic growth and development are parted from being widening sharp pyramid to enlarging diamond section and thus political role of the middle class appeared prominently. An educated middle class softens the conflicts among the extreme groups by punishing and encouraging the moderate and democratic parties. Where a country is poor and life standards of the lower classes are not adequate; upper classes have strong pressure to isolate lower classes from the society and qualify them as lower class. In such circumstances, upper classes do not accept lower classes to have sharing rights on political power. The same thoughts are conveyed by Huntington (1991). Huntington (1991: 68–9) explains the correlation between economic growth and democratization via education. Population will have better access to education through increasing funds to education after growth. Middle class will enhance qualitatively with educated population and stated population will have citizenship culture as much as they can. Increase in citizenship culture will contribute to democratization.

According to Muller (1995: 968–9) who investigates the effect of economic culture on democratization, as far as economic growth sustains, either urban or working middle class will develop. Increase in the urban middle class after workforce flow from agricultural sector to industry and service sectors will contribute to the increase in democratization level. On the contrary, there will be distortion in growth and income inequality within the context of Kuznets curve. This inequality will make working groups radicalize and will increase polarization among the classes. Consequently, the effect of

economic growth on democratization will be determined according to the magnificence of the two contrast effects.

In the second part of this study, that the effect of economic growth on democratization in transition economies studies will be classified as multi country, sub-region and one country. In the third part, countries' scores will be given that represent the democratization and some data will be dealt to evaluate the level of democracy. In the forth and fifth parts, the effect of growth on democratization is tested empirically. In the final part of the study, findings and evaluations are mentioned.

2. Literature Review

The studies with regard to the effect of economic growth on democratization will be classified as multi country, sub-region and one country.

First study was implemented on multi country by Lipset (1959). In the leading study that the relationship between income level and democratization was mentioned was classified European and English speaking countries and Latin American countries relatively as stable democracies and stable dictatorships. To the results of the study, democratization process increases as the income level increases. Later studies by Coleman (1960), Cutright (1963), Helliwell (1992, 1994), Burkhart et al. (1994), Boix et al. (2003), Epstein (2006) support the Lipset's findings (1959). Not similar findings are supported by some studies. Neubauer (1967) argued that no evidence is available to prove developed societies developed tend to be more democratic. Similarly, Jackman (1973) concluded that Neubauer's hypothesis (1967) is more consistent when compared with Lipset's (1959) and Cutright's (1963) hypothesis. To these findings, there is no linear relationship between economic growth and democratization. Again, Arat (1988) verifies Neubauer's (1967) and Jackman's (1973) claims after long term analyzes that there is no positive relationship between economic growth and democratization as supposed by Lipset (1959) and Coleman (1960).

Arguments kept going on with the years 1990s. Inglehart (1990) argued that democratic stability is affected by the variables such as GNP and the percentage of the population in service sector. To the findings of the study, it was stressed that variables in question have positively and statistically significant effects on democratic stability. Alesina et al. (1996) concluded that low growth increases the propensity of political instability. Londragen et al. (1996) stated that the effect of income on democratization is an important stimulant that creates democratic political bodies. Contrarily, Przeworski and Limogni (1997) denied Lipset's (1959) hypothesis, and concluded that income is important in transition to higher democracy levels. Barro (1999) stressed that democracy increases with GNP, school numbers in primary education, the gap between girls and boys in attending the schools in primary education, however it tends to decrease due to over

independence to urbanization and natural resources. Acemoglu et al. (2005) stated that positive relation appears between democracy and income when historical factors have not been taken into consideration, but in case of including historical factors with long term analyzes, no evidence is available verifying the effect of income on democratization.

First study in sub-region level was conducted by Landman (1999). Landman (1999) conducted a study in 70 countries within Latin America and tested whether Lipset's theory (1959) is valid in the region in question. To the findings of the study, no relationship can be proposed between GNP per person and democracy measures. On the contrary, Bernhagen (2001) tested Landman's (1999) theory in which there is a positive relationship between democracy and economic development and concluded that there is a significant and positive relationship between democracy and economic development. Alfaro (2002) examined Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras and Nicaragua countries within Central America to verify Lipset's theory (1959) in sub-region. To the findings, democratization is not dependent upon economic growth and development in terms of the mentioned countries.

Kim (1971) conducted the first study in one country level. Kim investigated Lipset's (1959) and Cutright's (1963) hypothesis regarding "to be in a specific level for socio-economic development is necessary for the stability of the democracy", whether it is consistent for Japan or not according to the data of 1968. Monshipouri et al. (1995) proposed that economic growth in Pakistan did not create a strong and wealthy middle class but led elite groups to appear and strengthen. In the study, it was stressed that economic growth in Pakistan does not support sustainable democracy, but supports authoritarian democracy.

3. Measuring the Level of Democracy

It is hard to measure the democracy directly. Dahl's (1971) Poliarchy study has been accepted as a reference in measuring the democracy by some investigations. Poliarchy means the sovereignty of the majority. The concept was coined by Alstedius in the 17th century. Alstedius described poliarchy as a system that keeps the highest power by the public (Maier, 1985: 190).

To Dahl (1989), these following characteristics are required to mention about a fully developed poliarchy: i) election of people in charge, ii) elections executed regularly and fairly, iii) an election system being voted by all adults, iv) a passive voting right that all adults have, v) freedom of thought, vi) freedom of communication, vii) freedom of organizing and coalition. Dahl (1971), taking into consideration these characteristics, presents indicators to demonstrate the availability of democracy. Democracy can be measured accurately under this context.

In 1980s and 1990s, many democracy measures, taking Dahl (1971) as a reference, have been developed so as to compare especially the countries. These measures are Polity I (Gurr, 1974), Sussman (1982), Coppedge et al. (1990), Polity II (Gurr, 1990), Arat (1991), Inkeles (1991), Hadenius (1992), Bollen (1993), Banks (1994), Beetham (1994), Poe and Tate (1994), Polity III (Jaggers and Gurr, 1995), Gasiorowski (1996), Przeworski and Limogni (1997), Vanhanen (1997), Polity IV (Marshall and Jaggers, 2002), Freedom House (2005).

One of the frequently experienced democracy indices is Freedom House Democracy Index. It analyzes the democratization process in the World and Freedom House (USA), one of the independent NGOs, is available in Freedom in the World reports annually. This index having published since 1972 consists of two time series: Political Rights and Civil Rights. By the index, it may be possible to determine the political regime of one country whether it is democracy or not. Indicators necessary for democracy is existence of multi party and competitive system, preference by citizens among many candidates freely and fairly, coming to power by opponents in an official way.

Political systems having these kinds of qualifications are classified as democratic systems. Political systems of the governments are categorized as free, partially free, and not-free according to political rights and civil freedoms. Countries within the index are numbered between '1' and '7'. Score '1' means fully developed democracies and score '7' means non democratic democracies. According to this, if annual average of political rights and civil rights in Freedom House Index is between '1' and '2,5', this means free, if average is between '3' and '5,5', this means partially free, and if the average is between '5,5' and '7', it is called as non-democratic political systems.

Another democracy index is Polity Democracy Index. Polity I (Gurr, 1974), Polity II (Gurr, 1990), Polity III (Jaggers & Gurr, 1995) and Polity IV (Marshall & Jaggers, 2002) data set means the levels of Polity (political system or governing style) that codes the governing characteristics of the countries in the world system. The number of the countries is increased in every level when compared with the prior level. Polity IV that composed the final form of this study has 161 countries.

In Polity data set, democracy score takes '0'-'10' values and '0' means no democracy is available; '10' means fully developed democracy. Index in question was prepared by the codes such as Competitiveness of Executive Recruitment, Openness of Executive Recruitment, and Constraints on the Chief Executive. Beside, autocracy score changes between '0' and '10'. '0' means no autocracy, and '10' means fully developed autocracy. Autocracy score like democracy score was prepared by the codes as Competitiveness of Executive Recruitment, Openness of Executive Recruitment, and Constraints on the Chief Executive. Polity index is obtained by deriving autocracy score from democracy score. Polity index, that means the difference between democracy and autocracy scores, is widely used measure for democracies. In that index, '-10' (powerful

autocracy) and '+10' (powerful democracy) values are available. Polity IV data set is somewhat different from other data sets, because Polity II score was supplemented to index in question so as facilitate Polity Democracy Index to be used time series analyzes. Standard governing scores (-66, -77, -88)¹ in Polity index with Polity II score were transformed to traditional governing scores² (Marshall and Jagers, 2002). Table: 1 presents the Freedom House and Polity Democracy Indices for Various Countries

Table: 1
Freedom House (PR, CL) and Polity IV (POLITY) Scores for Preferred Countries

Countries/Index	PR	CL	POLITY	Countries/Index	PR	CL	POLITY
Ukraine	3	2	7	Latvia	2	1	8
Tajikistan	6	5	-3	Kyrgyzstan	5	4	4
Slovenia	1	1	10	Kazakhstan	6	5	-6
Slovakia	1	1	10	Croatia	2	2	9
Russia	6	5	7	Georgia	4	4	7
Romania	2	2	9	Estonia	1	1	6
Poland	1	1	10	Armenia	5	4	5
Uzbekistan	7	7	-9	Czech Rep.	1	1	8
Moldova	3	4	8	Bulgaria	1	2	9
Macedonia	3	3	9	Belarus	7	6	-7
Hungary	1	1	10	Azerbaijan	6	5	-7
Lithuania	1	1	10	Albania	3	3	9

Source: Freedom House (2008) and Polity IV Project (2006).

To the table scores,, Poland, Hungary, Lithuania, Czech Republic, Bulgaria, Slovakia and Slovenia with market economy, in terms of democratization, ascend the throne with 1990s. On the contrary, countries such as Uzbekistan, Azerbaijan, Kazakhstan and Tajikistan have significant inadequacy in democratization process.

4. Data and Methodology

Panel data set analyzes was applied within the study where the effect of economic growth democratization was investigated. Panel data set offers a wide range of opportunities in terms of spatial and temporal dimension for researchers within regression analyzes. Panel data set was divided into three as Constant Coefficient Model (CCM), Fixed Effect Model (FEM) and Random Effect Model (REM). Constant and coefficients are fixed in CCM. Data is gathered and estimations were made by OLS method. CCM is also named as pooled regression model.

¹ (-66) score represents interregnum in governing of the countries, (-77) represents anarchy period, and (-88) represents transition period.

² Traditional governing score changes between -10 and +10.

In FEM, slope is fixed to sections but cutting edges are different. So as to define a section in FEM, dummy variable is used in $i - 1$ and sometimes this model is named as least squares dummy variable model. A FEM is written as below;

$$y_{it} = a_1 + a_2 group_1 + a_3 group_2 + \beta_2 x_{2it} + \beta_3 x_{3it} + e_{it} \quad (1)$$

REM can define as a regression having random constant term (Greene, 2003). The random error (v_i) is heterogeneity-specific to a cross-sectional unit –in this case, country.

A Random efficient model is as follows;

$$y_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 x_{it} + \beta_2 x_{it} + e_{it} \quad (2)$$

$$\beta_{0i} = \beta_i + \beta_1 x_{it} + \beta_2 x_{it} + e_{it} + v_i \quad (3)$$

$$\therefore y_{it} = \beta_i + \beta_1 x_{it} + \beta_2 x_{it} + e_{it} + v_i \quad (4)$$

Here, Random error term (v_i) is constant over time. As regards this acception $E = [v_i^2 | x] = \sigma_i^2$. Individual effects must be vertical in order to set v_i conveniently (Yaffee, 2003, Greene 2003, Baltaghi, 2005).

24 countries were taken into consideration and data of 1993–2005 was used for this study. Democracy variable represents the Polity IV score of the Polity Democracy Index. Though Polity score changes between -10 and + 10, variable in question was re-scaled. Inflation (INF) represents the annual inflation ratio that is calculated according to the GDP deflator. Income level (Y) was calculated as GDP per capita in US Dollar according to the PPP. POP variable shows the population of the country as million people.

5. Findings

Having a temporal dimension of panel data set leads to search unit root process. Availability of general unit root in series was investigated by Levin, Lin and Chu test; unit root process within sections was investigated by Im, Pesaran and Shin test. All variables were evaluated within individual trend and intercept process. Lag length in unit root tests were determined with Schwarz Information Criteria (SIC). Barlett Kernel method was applied to Spectral estimation and bandwidth was evaluated with Newey-West method. Findings for unit root tests are as Table: 2.

Table: 2
Findings for Unit Root Tests

	ln DEM	ln Y	ln POP	INF
Levin, Lin&Chu <i>t</i>	-8.8E+14 ^a	-9.912 ^a	-13.834 ^a	-249.98 ^a
Im, Pesaran, Shin <i>W</i>	-8.3E+13 ^a	-2.152 ^b	-3.195 ^a	-114.55 ^a

(^a) and (^b) represents 0.01 and 0.05 significance level, respectively.

As seen in the table, all variables, whether general unit root or unit roots process within sections, are stationary in level values.

Following model, *i* for country and *t* for time, was estimated in investigation of the effects of growth on democratization.

$$\ln DEM_{it} = \alpha_i + \beta_1 \ln Y_{it} + \beta_2 INF_{it} + \beta_3 \ln POP_{it} + e_{it} \quad (5)$$

Equation (5) was estimated as CCM, FEM and REM, relatively. *F* value in the model shows the individual effects and Hausman statistics provides preference between FEM and REM in case of individual effects. Estimation results are as Table: 3.

Table: 3
Estimation Results (dependent variable ln DEM)

	CCM	FEM	REM
<i>Constant</i>	-0.3002 (-0.4778)	-0.4778 (-0.7457)	-0.3002 (-0.4731)
<i>Ln Y</i>	0.5067 ^a (11.2615)	0.5294 ^a (11.3094)	0.5067 ^a (11.1504)
<i>INF</i>	4.85E-05 (1.2527)	3.02E-05 (0.7229)	4.85E-05 (1.2403)
<i>Ln POP</i>	-0.0975 ^a (-2.9010)	-0.0982 ^a (-2.8926)	-0.0975 ^a (-2.8724)
<i>R</i> ²	0.30	0.31	0.30
<i>F-ist</i>	43.6151 (0.00)	8.9548 (0.00)	43.6151 (0.00)
<i>F-değ.</i>		0.5039	
<i>Hausman χ</i> ²			4.8475

Values in parenthesis show *t*-statistics.

(^a) Represents 0.01 significance level.

To the findings, *F* value rejects hypothesis including the existence of individual effects. For this reason, comments must be made according to CCM. To CCM results, increase in income has significant and strong positive effect on democracy level. The effect of increase in inflation is not clear on democratization. Democratization level decreases with the increase in population.

6. Results and Recommendations

Within this study, the effects of economic growth on democratization have been investigated by for 1993-2005 period for 24 transition economies. According to the estimating results, democratization process is positively affected by income level. Findings of this study do not support the literature as “democratization level is negatively affected by inflation”. Other finding is democratization is negatively effected by population increase.

In line with the findings of the study, it can be argued that enhancing of growing processes for countries positively contribute to the democratization process. Under these circumstances, countries in pursuit of democracy must take economic factors beyond the political, bureaucratic and legal factors. Furthermore; we, upon a wide literature search, argue that policies, rather than the population increase, but towards the increase in the level of education, widely spread of education through social base and equal opportunities are able to contribute to the democratization process.

Appendix: 1 List of Countries

Ukraine, Tajikistan, Slovenia, Slovakia, Russia, Romania, Poland, Uzbekistan, Moldova, Macedonia, Hungary, Lithuania, Latvia, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Croatia, Georgia, Estonia, Armenia, Czech Republic, Bulgaria, Belarus, Azerbaijan, Albania.

Appendix: 2 Descriptive Statistics

	$\ln DEM$	$\ln Y$	INF	$\ln POP$
Average	2.459513	8.472454	171.5570	15.80920
Median	2.833213	8.656955	13.00000	15.50018
Max.	2.995732	10.01010	15442.00	18.81623
Min.	0.000000	6.522093	-1.000000	14.11272
Standart Dev.	0.763490	0.830136	962.2064	1.095299
Skewness	-1.800384	-0.438921	13.49840	0.885177
Kurtosis	5.485462	2.175919	209.3890	3.486802
Jarque-Bera	244.8716	18.54427	554202.3	43.12238
Prob.	0.000000	0.000094	0.000000	0.000000

References

- Acemoglu, D., S. Johnson, J.A. Robinson, P. Yared (2005), "Income and Democracy", *NBER Working Paper Series*, 11205, 1-64.
- Alesina, A., S. Özler, N. Roubini, P. Swagel (1996), "Political Instability and Economic Growth", *Journal of Economic Growth*, 1, 189-211.
- Alfaro, J.A. (2002), "Economic Development and Democracy: Can Modernization Theory Be Upheld in Central America?", 2. *Revista de Ciencias Economicas*, Universidad de Costa Rica, XX (1), <<http://www.geocities.com/jaacun/Democracy.PDF>>, (22.06.2007).
- Arat, Z.F. (1988), "Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited", *Comparative Politics*, 21 (1), 21-36.
- Arat, Z.F. (1991), *Democracy and Human Rights in Developing Countries*, Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Baltaghi, B.H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley and Sons.
- Banks, A.S. (1994), *Cross-Polity Time-Series Data Archive*, Binghamton NY: State University of New York.
- Barro, R.J. (1999), "Determinants of Democracy", *Journal of Political Economy*, 107 (6), 158-83.
- Beetham, D. (1994), *Defining and Measuring Democracy*, London.
- Bernhagen, P. (2001), *Economic Development and Democracy in Latin America: A Replication and Extension*, <http://www.tcd.ie/Political_Science/P.Bernhagen/DemDevExt.pdf>, (12.10.2006).
- Boix, C., S.C. Stokes (2003), "Endogenous Democratization", *World Politics*, 55, 517-49.
- Bollen, K.A. (1979), "Political Democracy and the Timing of Development", *American Sociological Review*, 44, 572-87.
- Bollen, K.A. (1993), "Liberal Democracy: Validity and Method Factors in Cross-National Measures", *American Journal of Political Science*, 37, 1207-1230.
- Burkhart, R.E., M.S. Lewis-Beck (1994), "Comparative Democracy: The Economic Development Thesis", *American Political Science Review*, 88 (4), 903-10.
- Coleman, J.S. (1960), "Conclusion: The Political Systems of The Developing Area", in Almond, G.A., Coleman, J.S., eds., *The Politics of Developing Areas*, Princeton: Princeton University Press, 532-81'den aktaran: Arat, Z.F. (1988), "Democracy and Development: Modernization Theory Revisited", *Comparative Politics*, 21 (1), 22.

- Coppedge, M., H. Wolfgang (1990), "Measuring Polyarchy", *Studies on Comparative International Development*, 25, 51-72.
- Cutright, P. (1963), "National Political Development: Measurement and Analysis", *American Sociological Review*, 28, 253-64.
- Dahl, R.A. (1971), *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale University Press.
- Epstein, D.L. (2006), "Democratic Transitions", *American Journal of Political Science*, 50 (3), 1-33.
- Freedom House (2007), *Freedom in the World*,
<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ara_page=333&year=2007>, (08.02.2007).
- Freedom House (2006 & 2008), *Freedom in the World Country Ratings (1972 – 2006)*,
<<http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw/FWAllScores.xls>>, (25.09.2006).
- Gasiorowski, M.J. (1996), "An Overview of the Political Regime Change Dataset", *Comparative Political Studies*, 29, 469-483.
- Greene, W.H. (2002), *Econometric Analysis*, Prentice Hall.
- Gurr, T.R. (1974), "Persistence and Change in Political Systems, 1800-1971", *American Political Science Review*, 74 (December), 1482-1504.
- Gurr, T.R. (1990), *Polity II: Political Structures and Regime Change, 1800-1986*, Ann Arbor: ICPSR.
- Hadenius, A. (1992), *Democracy and Development*, Cambridge.
- Helliwell, J.F. (1992), "Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth", *NBER Working Paper*, No: 4066.
- Helliwell, J.F. (1994), "Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth", *British Journal of Political Science*, 24, 225-48.
- Huntington, S. (1991), *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press.
- Inglehart, R. (1990), *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton: Princeton University Press'den aktaran Granato, J., Inglehart, R., Leblang, D. (1996), "Cultural Values, Stable Democracy, and Economic Development: A Reply", *American Journal of Political Science*, 40 (3), 682.
- Inkeles, A. (1991), *On Measuring Democracy*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishing.
- Jackman, R.W. (1973), "On the Relation of Economic Development to Democratic Performance", *American Journal of Political Science*, 17(3), 611-21.
- Jagers, K., T.R. Gurr (1995), "Tracking Democracies Third Wave With the Polity III Data", *Journal of Peace Research*, 32, 469-484.

- Kim, C.L. (1971), "Socio-Economic Development and Political Democracy in Japanese Prefectures", *The American Political Science Review*, 65 (1), 184–6.
- Landman, T. (1999), "Economic Development and Democracy: The View from Latin America", *Political Studies*, XLVII, 607–26.
- Lipset, S.M. (1959), "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *American Political Science Review*, 53, 69–105.
- Maier, H. (1985), Zur neueren Geschichte des Demokratiebegriff, in: Mnier, H., Pölitische Wissenschaft in Deutschland, München/Zürich, 189-218'den aktaran Schmidt, M. G. (2001), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çev. Köktaş, M.E., Ankara: Vadi Yayınları, 256.
- Marshall, M.G., K. Jaggers (2002), *Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800 – 2002: Dataset Users' Manual*, Maryland: University of Maryland, <<http://www.cidcm.umd.edu/inscr/polity>>, (18.09.2006).
- Monshipouri, M., A. Samuel (1995), "Development and Democracy in Pakistan: Tenuous or Plausible Nexus?", *Asian Survey*, 35 (11), 973–89.
- Muller, E.N. (1995), "Economic Determinants of Democracy", *American Sociological Review*, 60 (6), 966–82.
- Neubauer, D.E. (1967), "Some Conditions of Democracy", *The American Political Science Review*, 6 (4), 1002–9.
- Poe, S.C., C.N. Tate (1994), "Repression of Human Rights to Personal Integrity in the 1980s: A Global Analysis", *American Political Science Review*, 88, 853-72.
- Polity IV Project (2006), *Dataset Users' Manual*, <<http://www.cidcm.umd.edu/polity/data/showlic.htm>>, (19.06.2006).
- Przeworski, A., F. Limongi (1997), "Modernization: Theories and Facts", *World Politics*, 49 (2), 155-83.
- Schmidt, M.G. (2001), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çev. Köktaş, M.E., Ankara: Vadi Yayınları.
- Sussman, L.R. (1982), *The Continuing Struggle for Freedom of Information. In Raymond D. Gastil (Ed.), Freedom in the World, 1982* (pp. 101-119). Westport, CT: Greenwood.
- Türkkan, E. (1996), *Ekonomi ve Demokrasi*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Vanhanen, T. (1997), *Prospects of Democracy: A Study of 172 Countries*, London and New York.
- Yaffee (2003), *A Primer for Panel Data Analysis*, Social Sciences, Statistics & Mapping.

İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar

Ahmet Atilla UĞUR
augur@gantep.edu.tr

Pelin KARATAY
pkaratay@gantep.edu.tr

Twin Deficit Hypothesis: Theoretical Framework and Approaches

Abstract

Twin deficit hypothesis is a phenomenon came up with there is a relation between budget deficit and current account deficit. Whether there is causality relation between these two means of evidence and, if there is a relation, searching course of causality is critically important. Actuality of twin deficit hypothesis and interaction between budget deficit and current account deficit is positive have been determinative at economic policies of open economies. There isn't a consensus at studies about twin deficit hypothesis. Coming upon is possible both Classical Approach which accepted actuality of theory and Ricardo's Equivalence Hypothesis which come up with there isn't a relation between budget deficit and current account deficit. Also Monetary Approach holds a place in studies about this caseuous.

Key Words : Budget Deficit, Current Account Deficit, Twin Deficit Hypothesis.

JEL Classification Codes : H62, F11, H30.

Özet

İkiz açıklar hipotezi, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Bu iki kanıt arasındaki nedensellik ilişkisinin olup olmadığını, varsa nedenselliğin yönünü araştırmak büyük önem taşımaktadır. Dışa açık ekonomilerin ekonomi politikalarında ikiz açıklar hipotezinin varlığı ve bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki etkileşimin pozitif yönde olması belirleyici olmaktadır. İkiz açıklar hipotezi ile ilgili yapılan çalışmalarda, bir görüş birliği söz konusu değildir. Hem teorinin varlığını kabul eden Geleneksel Yaklaşımı destekleyen çalışmalara, hem de cari açık ve bütçe açığı arasında bir ilişki olmadığını ileri süren Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezini destekleyen çalışmalara rastlamak mümkündür. Ayrıca Parasalcı Yaklaşım da bu konu ile ilgili çalışmalarda yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler : Bütçe Açığı, Cari Açık, İkiz Açıklar Hipotezi.

1. İkiz Açıklar Hipotezi

Bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasında güçlü bir role sahip olmakla beraber, iç ve dış dengeyi temsil eden en önemli iki gösterge bütçe açıkları ve cari açıklardır. İkiz açıklar hipotezi, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri süren bir olgudur. Bu iki kanıt arasındaki nedensellik ilişkisinin olup-olmadığını, varsa nedenselliğin yönünü araştırmak büyük önem taşımaktadır. Dışa açık ekonomilerin ekonomi politikalarında ikiz açıklar hipotezinin varlığı ve bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki etkileşimin pozitif yönde olması belirleyici olmaktadır (Papadogonas ve Stournaras, 2006: 595).

Bütçe ve dış ticaret değişkenleri arasındaki etkileşimin yönünün bilinmesi etkileşim içinde rol alan diğer makroekonomik değişkenlerin tespiti, ikiz açığın giderilmesi için uygulanacak politikalar açısından kritik öneme sahiptir (Zengin, 2000: 38). Her iki açığın giderilmesi için, tek başına para veya tek başına maliye politikasını uygulamak yeterli olmamaktadır. Genel politika, hem para hem de maliye politikalarının kombinasyonu ile ortaya çıkmalıdır. Çünkü her iki açığı tetikleyen ve bu açıkları birbiriyle ilişkilendiren işsizlik, enflasyon, yüksek orandaki borçlanma, döviz kurlarının yüksekliği...vs gibi ekonomik sorunların çözülmesi, ekonomi politikalarının optimal kullanılması ile mümkün olmakta ve açıklarda düşüş sağlanabilmektedir (Klein, 2006: 675).

Devletin gelir ve giderlerinin gelecek bir dönem için tahmin edildiği, gelirlerin toplanmasına ve giderlerin gerçekleşmesine izin ve yetki veren bütçe sistemine göre, bütçenin denk olması gerekmektedir (Aksoy, 1993: 219). Klasik iktisatçılar ve maliyeciler tarafından benimsenen bu ilke, 1929'daki ekonomik buhrana kadar geçerliliğini korusa da, bu tarihten sonra müdahaleci devlet anlayışı benimsenmiş ve devletin ekonomide artan rolü kamu harcamalarının da artmasına yol açmıştır. Kamu gelirlerinin artan kamu harcamalarını karşılayamaması ile de bütçe açıkları ortaya çıkmıştır (Özen, 2002: 1).

İthal edilen mal ve hizmetlerin ihraç edilen mal ve hizmetlerden fazla çıkması sonucu ortaya çıkan cari işlemler bilançosu açığı konusunda da Klasik, Keynezyen ve Monetarist iktisat okulları tedavi edici farklı politikalar ortaya koymuşlardır. Dış açıkları önlemek için devalüasyon yapılması gerektiğini söyleyen Esneklikler Yaklaşımı, iktisat politikası aracı olarak döviz kurunun değer kazanmasını öngörmektedir. Keynezyen anlayış, dış açıkların gelir ve gider dengesizliği sonucu oluştuğunu ve söz konusu açıkların, uygulanacak maliye politikası ile giderilebileceğini savunmaktadır. Monetarist anlayışa göre ise, dış açıklara temelde aşırı para arzı neden olmakta ve bu yüzden kullanılacak politika aracı da para politikası olmak durumundadır (Utkulu, 2003: 46).

2. Konu İle İlgili Literatür Araştırması

Bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişki konusundaki tartışmalar, 1970’li yıllarda ABD’de başlamıştır. Bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları, özellikle 1980’lerde ABD Devlet Başkanı Reagan döneminde aynı anda açık vermeye başlamış ve bu açıkların ikiz olup-olmadığı sorusunu akıllara getirmiştir (Salvatore, 2006: 1). Çalışmaların başlangıç aşamasında bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi analiz ederken, 1990’lardan sonra yapılan çalışmalar derinlik kazanmış ve yapılan analizlere sermaye hareketleri de eklenmiş, bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişki test edilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda ve sonrasında çok sayıdaki araştırmacı farklı model ve yöntemler kullanarak ikiz açıklar arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Ancak çalışma sonuçları konusunda bir görüş birliği sağlanamamıştır. Yani, bu konudaki deneysel analizler, herhangi bir uzlaşma sağlamada başarısız olmuştur. Kimi analizler gelişmekte olan ülkeleri analize katarken, kimileri gelişmiş ülkeleri seçmişlerdir. Bu ayrım da araştırma sonuçlarında farklı sonuçlar elde edilmiş olmasının diğer bir sebebi olmuştur (Günaydın, 2004:149).

Yapılan çalışmalar bütçe açıklarından cari açıklara doğru olan bir nedensellik ilişkisinin olduğu geleneksel Keynesyen teoriyi kabul ettiği gibi, nedenselliğin yönünün cari açıklardan bütçe açıklarına doğru olduğunu da ortaya koymuştur. Keynesyen teorisinin kabul ettiği nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu savunan görüşün tersine nedenselliğin yönünün cari açıklardan bütçe açıklarına doğru olduğunu savunan diğer bir sonuca da ulaşılmıştır. Varılan bir diğer sonuç da, Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezini kabul eden bütçe açıkları ve cari açıklar arasında nedenselliğin olmadığı sonucu olmuştur. Yapılan çalışmalardan en önemli olanlarından bahsedilirse;

Darrat (1988), ABD ekonomisini 1960:1–1984:4 dönemini kapsayan üç aylık GSYİH’a oranlanmış reel verilerle, Granger nedensellik testi uygulayarak hipotezi sınamıştır. Analizinde parasal taban, reel üretim, enflasyon, emek maliyeti, döviz kuru, faiz oranı gibi değişkenleri de kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda hem bütçe açıklarından cari açıklara hem de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Enders ve Lee (1990), ABD ekonomisinin 1947:3 – 1987:1 dönemi için üçer aylık verilerle reel tüketim harcamaları, reel borçlar, reel faiz oranları, cari işlemler hesabı ve döviz kurları değişkenlerini içeren vektör otoregresyon (VAR) model kullanmışlardır. Model, bütçe açıklarının cari işlemler üzerinde bir etkisi olmadığını ileri süren hipotezi reddedememiştir.

Feldstein (1992), 1980 dönemi sonrası ABD ekonomisi için uyguladığı çalışmada bütçe açıkları ve cari açıkların her zaman birlikte açık vermediğini ortaya koymuştur. Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş olan ülkelerde farklı sonuçlara

ulaşıldığını, yine kısa vadede ikiz açıklar hipotezinin varlığı doğrulanmamasına rağmen uzun vadede, teoremin varlığından söz edilebileceğini tespit etmiştir.

Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar; Faik Bilgili ve Emre Bilgili (1998), Ahmet Zengin (2000), Kuştepelı (2001), Akbostancı ve Tunç (2002), Kutlar ve Şimşek (2001), Ata ve Yücel (2003), Utkulu (2004), Günaydın (2004), Ay, Karaçor, Mucuk, Erdoğan (2004), Aksu ve Başar (2005), Ünsal (2006), Timur (2006), Gök ve Altay, (2007), şeklindedir.

Faik Bilgili ve Emre Bilgili (1998) geleneksel teoriyi test etmek üzere Türkiye, Singapur ve ABD için 1975–93 dönemini kapsayan regresyon analizi yapmışlardır. Analiz sonunda her üç ülke için bütçe açıklarının cari işlem açıkları üzerinde bir etkiye sahip olmadığı böylece Ricardocu Denklik Hipotezinin desteklendiği görüşünü ortaya koymuşlardır.

Zengin (2000) çalışmasında, 1987–1999 dönemi üçer aylık verileri kullanarak makro ekonomik modelleme vektör otoregresif (VAR) modeli uygulamıştır. Bütçe açığı, dış ticaret açığı, faiz oranı milli gelir, para arzı, döviz kuru modelde kullanılan değişkenler olmuştur. Elde edilen bulgular Geleneksel Yaklaşımı destekler nitelikte olmuştur. Bütçe açıkları doğrudan cari işlem açıklarını etkilerken aynı zamanda dolaylı olarak da cari işlem açıklarının etkisi altında olduğunu ortaya koymuştur.

Kutlar ve Şimşek (2001) Türkiye’de ikiz açıklar hipotezini Geleneksel ve Ricardocu Eşdeğerlik hipotezi çerçevesinde analiz etmeye çalışmışlardır. 1984–2000 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak iki değişkenli modellerle çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Ampirik uygulamalar sonucu bütçe açıkları ve cari açıklar arasında nedensellik ilişkisinin varlığı doğrulanmış, koentegrasyon analizi uzun dönemde ilişki olduğunu göstermiştir.

Kuştepelı (2001), 1975- 1995 dönemi için yıllık verilerle yaptığı çalışmasında Feldstein Zinciri’nin Türkiye ekonomisi için geçerliliğini eş-bütünleşme testleri ile sınamış, ancak teoremin doğruluğunu kanıtlar sonuçlara rastlamamıştır.

Akbostancı ve Tunç’un (2002) çalışmasında ise 1987–2001 dönemine ait veriler kullanılarak EMC (güç kalitesi ve harmonik analizi) ve koentegrasyon analizleri ile ikiz açıklar hipotezi Türkiye için test edilmiştir. Kısa dönem analizinde EMC kullanılmış ve kısa dönem için bütçe açıklarının cari açıkları kötüleştirdiği ortaya çıkmıştır. Koentegrasyon analizi ise uzun dönem için uygulanmış ve iki açık arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu doğrular bulgulara rastlanmıştır. Ancak nedenselliğin yönü konusunda bir sonuca rastlanmamıştır.

Ata ve Yücel (2003) 1975–2002 dönemine ait yıllık verileri kullanarak iki aşamalı Enger-Granger Nedensellik testini uygulamışlardır. Eş-bütünleşme analizi

göstermiştir ki, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Ayrıca, nedensellik analizinin sonuçlarına göre, birinci gecikmede bütçe açıklarından cari açıklara doğru, üçüncü ve yedinci gecikmede da cari açıklardan bütçe açıklarına doğru nedensellik bulunmuştur.

Utkulu (2004) da Türkiye’de 1950–2000 yılları arasında bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki uzun dönemli ilişkiyi durağanlık testi, eş-bütünleşme testi ve hata düzeltme modelini kullanarak araştırmıştır. Çalışılan veri seti zaman serisi olduğu için zaman serilerinin gerektirdiği testler yapılarak söz konusu dönemde bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki teorik bağın varlığı deneysel olarak da iki yönlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Ay, Karaçor, Mucuk ve Erdoğan (2004) yaptıkları çalışmada, 1992–2003 aylık verilerinden hareketle bu hipotezlerden hangisinin geçerli olduğunu Granger nedensellik testi ve regresyon analizi yardımıyla sınımışlardır. Analiz sonuçları Türkiye’de ele alınan dönem itibariyle iki açık arasında karşılıklı ilişki bulunduğunu, dolayısıyla Keynesyen Görüşün geçerli olduğunu yansıtmaktadır.

Günaydın (2004), ikiz açıklar hipotezini Toda-Yamamoto testi çerçevesinde 1987- 2003 dönemini esas alarak Türkiye için test etmiştir. Ampirik çalışma sonucu bütçe açıkları ve cari açıklar arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını doğrular sonuçlara ulaşılma ile beraber nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğu ortaya konulmuştur.

Aksu ve Başar (2005) 1989–2003 yılları için bütçe gelirlerinin giderlerine oranı, ithalatın ihracata oranı, reel efektif kur endeksi ve ABD dolarına uygulanan 1 ay vadeli döviz tevdiat hesabı faiz oranı değişkenlerini kullanarak uyguladıkları VAR analizi ve Granger nedensellik testi sonuçlarına göre hipotezin Türkiye için geçerliliğini ortaya koyan sonuçlara rastlamamışlardır.

Timur (2006), bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi uygulayarak 1985–2003 dönemi için test etmiştir. Sonuçlar geleneksel yaklaşımı destekler nitelikte ortaya çıkmıştır.

Ünsal (2006) 1980–2004 dönemi verilerini kullanarak Granger nedensellik testi ve eş-bütünleşme analizi yapmıştır. Granger nedensellik testine göre, ödemeler bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi ortaya konulurken, eş-bütünleşme analizi sonuçlarına göre de iki değişken arasında kısa ve uzun dönemde bir denge ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gök ve Altay, (2007), çalışmalarında 1988:1–2005:12 dönemi için bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi zaman serisi yaklaşımı kullanarak makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını eş-bütünleşme

testleri ile sınımlardır. Makroekonomik değişkenler arasında meydana gelen dinamik geri beslemenin ve değişkenlerin birbirleri üzerine etkilerinin gözlenebilmesi amacıyla VAR yöntemi yardımıyla etki-tepki analizleri yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda, İkiz Açıklar Hipotezi'nin söz konusu dönem için uzun dönemde geçerli olmadığı ancak, kısa dönem için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu güne kadar İkiz Açıklar Hipotezini test eden çalışmaları vardıkları sonuçlara göre toparlarsak aşağıdaki ayrımı yapabiliriz.

3. İkiz Açıklar Hipotezinin Teorik Çerçevesi

İkiz Açıklar Hipotezi'nin teorik çerçevesi milli gelir üzerinden oluşmaktadır. Hipotezi daha iyi analiz etmek için milli gelir tanımlamasının dikkatli incelenmesi gerekir. Basit anlamda dışa kapalı bir ekonomide Keynes'in milli gelir (Y) modeli, tüketim (C), yatırım (I) ve kamu harcamaları (G) toplamından oluşur. Milli gelir için aşağıdaki eşitlik yazılabilir.

$$Y = C + I + G \quad (1)$$

Ancak, gayrisafı yurtiçi hâsıla (GSYİH), bir yıl içerisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin nihai değeridir. Üretilen mal ve hizmetler, ülke içerisinde ticarete konu olabildiği gibi ülke dışında da ticarete konu olurlar. Dolayısıyla teorik çerçevenin oluşumunda açık ekonomilerde milli gelirin oluşumu bizim için önemlidir. Bu nedenle dış âlem gelir ve giderlerini de modele dâhil etmek gerekir. Böylece milli gelir için öncelikle tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve cari ihracat (X) toplamından oluşan aşağıdaki eşitlik yazılabilir.

$$Y = C + I + G + X \quad (2)$$

Söz konusu tüketim, yatırım, kamu harcamaları ülke sınırları içerisinde yapıldığı gibi ülke sınırları dışında da yapılır. Aynı zamanda ülke içerisindeki ekonomik faaliyetlere dışarıdan gelen harcama ve yatırımlar da konu olur. Bu nedenle milli gelir düzeyini belirlerken yabancı mal ve hizmet ithalini göz önünde bulundurup bu eşitlikten çıkarmak gerekir. Milli gelir aşağıdaki eşitlik haline dönüştürülür.

C^d , I^d , G^d iç ekonomiye konu olan tüketim, yatırım ve kamu harcamaları olmak üzere milli gelir bu değişkenlerle birlikte ihracat toplamından oluşur. Ancak yabancı mal ve hizmet ithali de düşünülürse, yabancı tüketim, yatırım ve kamu harcamalarını ($C^f + I^f + G^f$) milli gelirden çıkarmak gerekir.

$$Y = C^d + I^d + G^d + X \quad (3)$$

$$Y = (C - C^f) + (I - I^f) + (G - G^f) + X \quad (4)$$

$$Y = C + I + G + X - (C^f + I^f + G^f) \quad (5)$$

Yabancı mal ve hizmet ithalinin ihracattan çıkarılması sonucu cari işlemler bilançosuna (*current account*) ulaşılır.

$$CA = X - (C^f + I^f + G^f) \quad (6)$$

$$Y = C + I + G + CA \quad (7)$$

$C + I + G \rightarrow$ Yerel harcamalar

$CA \rightarrow$ Cari işlemler bilançosu (*current account*)

Dolayısıyla cari işlemler bilançosunun açık vermesi (ithalatın ihracattan fazla olması) toplam talebin azalmasına ve milli gelirin düşmesine sebep olur. Cari işlemler bilançosunun fazla vermesi (ihracatın ithalattan fazla olması) ise toplam talebin artması sonucunu doğurur ve milli gelir düzeyine katkı sağlar.

Öte yandan formül aşağıdaki şekle dönüştürüldüğünde, cari işlemler bilançosunun üretim düzeyi ve harcama düzeyi arasındaki farka eşit olduğu sonucu ortaya çıkar.

$$CA = X - M = Y - (C + I + G) \quad (8)$$

Üretim düzeyi harcama düzeyinden fazla iken cari işlemler bilançosu fazla, harcama düzeyi üretim düzeyinden fazla olursa, cari işlemler bilançosu açık verir.

Milli gelir analizine bir de tasarruflar cephesinden bakarsak bütçe açıklarının, cari açıklarla ilişkilendiğini görürüz. Bir başka deyişle, milli gelir dengede iken $I = S$ olacağından 1 nolu formülde I yerine S konarak, aşağıdaki milli gelir eşitliği elde edilir.

$$Y = C + S + G \quad (9)$$

Burada, tasarrufları çekersek,

$$S = Y - C - G \text{ olur.}$$

Eşitliğin sağ tarafına vergileri (T) ekleyip çıkardığımızda eşitliğin değeri değişmeyecektir.

$$S = Y - C - T + (T - G) \quad (10)$$

$$S = (Y - C - T) + (T - G)$$

$Y - C - T$ özel tasarrufları ifade etmektedir. Özel tasarruflar, hane halkının vergi sonrası eline geçen kullanılabilir gelirin harcanmadığı kısmıdır.

$$S^p = Y - C - T \quad (11)$$

$T - G$ ise kamu tasarruflarını ifade etmektedir. Kamu tasarrufu, kamunun harcama yerine tuttuğu vergi gelirleridir.

$$S^g = T - G \quad (12)$$

Kamu ve özel tasarruf toplamı toplam tasarrufları oluşturur.

$$S = S^p + S^g \quad (13)$$

Bu ilişkiden yola çıkarak, cari işlemler bilançosu ile milli tasarruflar arasında bir ilişki ortaya çıkar. Daha önce ulaşılan $Y = C + I + G + CA$ eşitliğinden CA 'ı çekersek aşağıdaki eşitliğe ulaşılır.

$$CA = Y - (C + I + G) \quad (14)$$

Eşitlik aşağıdaki şekilde tekrar düzenlenirse yine daha önce ulaşılan $S = Y - C - G$ eşitliği karşımıza çıkar.

$$CA = (Y - C - G) - I \quad (15)$$

$$= S - I \quad (16)$$

Görüldüğü gibi, bu eşitlik cari açık ve tasarruflar arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmaktadır.

$$\text{Cari hesap} = \text{Milli Tasarruf} - \text{Yatırım}$$

$$\text{Cari hesap} = \text{Net yabancı yatırım}$$

Buradan ithalatı ihracatından daha fazla olan bir ülkenin milli tasarrufunun yatırımlarına göre daha düşük olduğu görülebilir.

$$S = I + CA \text{ veya } CA = S - I$$

Bu eşitliklerden, cari işlemler açığının bir finansal sermaye akışını veya negatif net dış yatırımı ifade ettiği söylenebilir. Dolayısıyla, ülkeler yatırımları ya tasarruflarla, ya

da cari işlemler hesabı açığına eşit yabancı sermaye ile finanse edebilmektedirler. Tasarrufların yatırımlardan büyük olması durumunda ($S > I$), cari açık fazla verecek ($CA > 0$) böylece, yatırımlar ve finansal sermaye dışarı akacaktır. Tersine ($S < I$) durumunda ise cari açık ortaya çıkacaktır.

Toplam tasarrufları, kamu ve özel tasarruf şeklinde ayırırsak, cari açık için $CA = S^p + S^g - I$ diyebiliriz. S^g yerine konulursa eşitlik yeniden düzenlenmiş olur.

$$S^g = T - G \text{ olduğundan,}$$

$$CA = S^p - T + G - I \quad (17)$$

$$= S^p - I + G - I$$

$$= S^p - I + BD \quad (18)$$

$BD \rightarrow$ Bütçe açığı (*budget deficit*)

$(S^p - I)$ özel tasarruf-yatırım farkını ifade ettiğine göre, bu ifade için de tasarruf açığı (SD) (*saving deficit*) denilebilir. Dolayısıyla eşitliğin son hali aşağıdaki gibi olur.

$$CA = SD + BD$$

Görüldüğü gibi, ikiz açıklar hipotezinin teorik çerçevesi içerisinde cari açıklar ile bütçe açıkları arasında bir ilişki vardır. Yüksek bir kamu açığı, özel tasarruf ve özel yatırımlar arasındaki fark sıfır iken, negatif ödemeler bilançosu dengesine yol açar (Krugman and Obstfeld, 2006).

4. İkiz Açıklar Hipotezine Yönelik Yaklaşımlar

Görüldüğü gibi, gerek bütçe açıklarına ve gerekse cari açıklara yönelik tartışmalar yeni değildir. Bu bağlamda bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki etkileşimden bahseden ikiz açıklar hipotezine yönelik farklı iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan *Geleneksel Yaklaşım* bütçe açıklarının cari açıklara neden olduğunu, *Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi* ise hipotezin geçersizliğini savunur. Bir de bu iki yaklaşıma ek olarak ikiz açıklar hipotezini ekonominin parasal boyutunu ele alarak farklı bir yöntemle açıklayan *Parasalcı Yaklaşımdan* söz edilebilir.

4.1. Geleneksel Yaklaşım (Mundell-Fleming Modeli Analizi)

Geleneksel Yaklaşım, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu iddia etmektedir. İkiz açıklar hipotezi, Keynezyen Teoriye

dayanmakta olup bu yaklaşıma göre, söz konusu açıklar arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Geleneksel yaklaşım bu iki parametre arasındaki etkileşim konusunda iki çıkarımda bulunmaktadır. İlki; bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkinin pozitif olduğu, diğeri ise; ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğudur (Alkswani, 2000: 4).

Geleneksel yaklaşım, Keynezyen IS-LM modeline dayalı olarak bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki pozitif ilişkiyi açıklamaktadır. Bütçe açığındaki artışlar, dış ticaret açığındaki bir artışa sebep olur hipotezi doğrudan Mundell-Fleming modelinden izlenebilir. Model makroekonomik denge için iç denge ile birlikte, dış dengenin de aynı anda sağlanmasını öngörmektedir. Mundell-Fleming modeli, Keynezyen IS-LM modeline sermaye hareketlerinde serbestlik varsayımı eklenerek geliştirilmiştir. Model, uluslar arası sermaye hareketlerinin serbest olması varsayımı altında farklı döviz kuru rejimlerinde, para ve maliye politikalarının sistematik bir şekilde analizini yaparak ekonomi literatürüne önemli katkı sağlamıştır (Günaydın, 2004:146).

Mal piyasasında dengeyi gösteren IS, para piyasasında dengeyi gösteren LM dışı kapalı bir ekonomi için denge şartı sağlarken, dışı açık bir ekonomide bunlara dış dengede dengeyi ifade eden BP (ödemeler bilançosu dengesi) de katılmalıdır ki; bu noktada Mundell-Fleming modeli önem kazanmaktadır. Mundell-Fleming modeli, dışı açık küçük bir ekonomide toplam arzın tam esnek olduğu, fiyatlar genel düzeyinin dengede olduğu, bugünkü döviz kuru ile gelecek döviz kuru beklentilerinin aynı olması nedeniyle sınırsız sermaye hareketliliğinin olduğu, kısa dönemli bir model üzerine kurulmuştur (Ünsal, 2007: 65). Sermayenin hareketliliği varsayımı ile faiz oranları esnek olmaktadır. Eğer sermaye yüksek derecede hareketli ise, reel faiz oranı mali uyarıcıya karşı esnek değildir. Çünkü yurtdışından gelen fonlar, mali açığın yarattığı iç tasarruflar üzerindeki sızıntıyı baskılar. Bu sermaye akışı, ya nominal döviz kuru üzerinden (esnek döviz kuru varsayımı altında), ya da fiyatlar genel düzeyinde yükselme aracılığı ile reel döviz kurları üzerinde artış yönünde baskı yaratır (Anoruo ve Ramchander, 1998: 490).

Her noktasında yatırım tasarruf eşitliğinin sağlandığı ($I=S$) IS eğrisi mal piyasasında değişik faiz oranları ve reel milli gelir düzeyi bileşenlerini verir. IS eğrisinin negatif eğimli olması, faiz oranları yükseldikçe yatırım-tasarruf eşitliğinin sağlandığı gelir seviyesinin düşmesi anlamına gelmektedir. Çünkü tasarruflar milli gelirin ve faiz oranlarının bir fonksiyonudur ($S= f(Y,r)$) ve pozitif yönlü ilişki vardır, milli gelir ve faiz oranı arttıkça tasarruflar da artar. Yatırımlar ise, faiz oranlarının bir fonksiyonudur ($I= f(r)$) ve negatif yönlü bir ilişki vardır, faiz oranları yükseldikçe yatırımlar azalır.

Her noktasında para arz ve talebinin eşitlendiği ($L=M$) LM eğrisi ise, farklı gelir seviyelerinde faiz hadleri vasıtasıyla para arz ve talebinin dengelendiği pozitif eğimli bir eğri olup para piyasasındaki dengeyi ifade eder. Eğrinin pozitif eğimli olması faiz oranları yükseldikçe para arz ve talebi eşitliğinin sağlandığı gelir seviyesinin artacağını gösterir. Bunun sebebi, para arzının para otoritelerince belirlenmesi söz konusu iken, para talebinin

faiz oranları ve milli gelir seviyesine göre belirlenmesidir ($L = f(Y, r)$). Milli gelir seviyesi yükseldikçe para talebi artacaktır, yani pozitif yönlü ilişki vardır. Faiz oranları yükseldikçe, para talebi azalacaktır, ters yönlü ilişki mevcuttur (Stiglitz, 1996: 331).

BP eğrisine gelince, veri döviz kuru ile ödemeler bilançosu dengesini sağlayan, faiz hadleri ve milli gelir düzeylerinin değişik bileşimlerini ifade etmektedir. Dış dengeyi ifade eden BP doğrusu pozitif eğimli olup, cari işlemler bilançosu ve sermaye bilançosu toplamından oluşmaktadır. Buna göre cari işlem bilançosu açığı sermaye bilançosu fazlası ile kapatılırsa ödemeler bilançosu dengededir. Bir başka deyişle, Ödemeler Bilançosu = Cari İşlemler Açığı + Sermaye Bilançosu Fazlası = 0 olması durumudur. Faiz oranları yükseldikçe, ülkeye daha büyük sermaye akışı olacağından ödemeler bilançosu daha yüksek bir milli gelir seviyesinde dengeye gelecektir. Bu doğrunun eğimi sermayenin faiz oranları farkına karşı duyarlılığına bağlıdır. Sermayenin faiz esnekliği yüksek olursa eğri yatıklaşır (Seyidoğlu, 2001: 510). Eğrinin sağı dış açığı, solu ise dış fazlayı ifade eder. Makroekonomik denge IS, LM ve BP parametrelerinin aynı anda dengeye gelmesiyle iç ve dış denge aynı anda sağlanması şeklinde gerçekleşir.

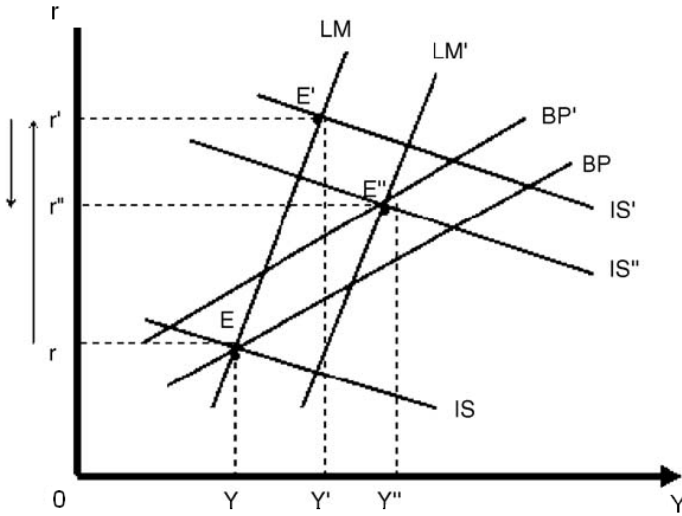
Mundell-Fleming Modelinde ekonomide meydana gelen parasal genişleme veya mali genişleme ekonominin iç ve dış dengesini etkilemektedir. Dolayısıyla analizin daha doğru tespiti için her iki durumun da incelenmesi gerekmektedir. Kapalı bir ekonomide para ve maliye politikalarının özel tüketim ve özel yatırım üzerindeki etkisi tamdır. Ancak açık ekonomilerde bu politikaların etkisi sermaye hareketliliğinin derecesine bağlıdır. Model açık ekonomi ve tam sermaye hareketliliği varsayımı altında incelendiğinden para ve maliye politikalarının farklı etkileri söz konusu olmaktadır (Peeters, 1999: 579). Modele göre para ve maliye politikalarının etkinliğini sağlayan en önemli faktör döviz kurlarıdır (Anoruo ve Ramchander, 1998: 489). Bu nedenle hem mali genişlemenin hem de parasal genişlemenin sabit ve esnek döviz kurları çerçevesinde ayrıca incelenmesi önem kazanmaktadır ki; aşağıdaki bölümde bu incelemeler verilmiştir.

4.1.1. Mali Genişlemenin İç ve Dış Dengeye Etkisi

Genişletici bir maliye politikasının uygulanması piyasada toplam talebin artması mal piyasası dengesi üzerinden iç denge ve sonrasında dış denge üzerinde değişme meydana getirecektir. Mali genişlemenin yol açtığı bütçe açığı, milli tasarruflar ve tüketimi etkileyerek, ithalat eğilimi çerçevesinde cari açığa sebep olmaktadır. Vergi oranlarının düşürülmesiyle ortaya çıkan bütçe açığı, faiz oranlarının yükselmesiyle milli tasarrufların azalmasına, harcanabilir gelirin artmasıyla da tüketim harcamalarının artmasına yol açmaktadır. Bu iki etkinin birleşmesiyle de cari açık ortaya çıkmaktadır. 1972–2003 dönemini kapsayan ABD ekonomisi için yapılan bir çalışmada, bütçe açığındaki her bir dolarlık artışın milli tasarruflar üzerinde 35 centlik azalışa (veya tüketim harcamalarında 35 centlik artışa), cari açıkta ise 30 centlik açığa yol açtığı ispatlanmıştır (Bartolini and Lahiri, 2006: 2).

Analizimize mali genişlemenin esnek kur sistemi çerçevesinde incelenmesiyle başlanır ve Mundell-Fleming modeli grafik üzerinde analiz edilmeye çalışılırsa, mal piyasasında (IS), para piyasasında (LM) ve ödemeler bilançosunda aynı anda dengenin sağlandığı nokta E noktası olmaktadır. Şekil 1'de görüldüğü gibi, denge noktasındaki milli gelir düzeyi Y , faiz oranı da r 'dir.

Şekil: 1
Mundell-Fleming Analizi

Ülkenin E denge noktasında ve Y milli gelir düzeyinde tam istihdam milli gelir düzeyini yakalayamadığını ve bunun için genişletici maliye politikası uyguladığını varsayalım. Bu durumda IS eğrisi sağa kayarak IS' konumuna gelir. Yeni denge noktası E' olarak belirlenir ve yeni milli gelir seviyesi Y' olurken, faiz oranı r' seviyesine yükselir. Faiz oranlarındaki yükseliş nedeniyle, E' denge noktası BP eğrisinin yukarısında kalmakta yani net sermaye akışını fazla vermektedir. Bunun sonucunda reel para değer kazanmakta ve BP eğrisi BP' seviyesine geçmektedir. Yerli paranın değer kazanması cari işlemler dengesinin kötüleşmesine ve IS' eğrisinin IS'' seviyesine gerilemesine sebep olmaktadır. Yerli paranın değer kazanması aynı zamanda ithalatın ucuzlamasına ve ülke içinde fiyatlar genel seviyesinin düşmesine neden olur. Fiyatların düşmesi durumunda para arzı sabitken LM eğrisi sağa kayar ve LM' seviyesine yükselir.

Görüldüğü gibi nihai denge noktası IS'', LM' ve BP' bileşiminden oluşmaktadır. Bu denge noktasında, faiz oranı seviyesi r'' olurken, denge milli gelir seviyesi de Y'' olarak gerçekleşir. Genişletici maliye politikası uygulanması ilk aşamada, ülkenin para biriminin

reel olarak değer kazanmasına, dolayısıyla cari işlemler açığına ve sermaye akımlarına ve bütçe açıklarına neden olmaktadır (Salvatore, 2006: 706).

Sonuç olarak, bu durum bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Esnek döviz kuru rejiminde, bütçe açığındaki bir artış toplam talepte bir artışa sebep olacak ve iç reel faiz oranları üzerinde yukarıya doğru bir baskı yapacaktır. Faiz oranlarının yükselmesi ile sermaye girişleri artacak ve böylece ülke parası değer kazanacaktır. Dolayısıyla ülke parası cinsinden ihracat pahalılaşacak ithalat ucuzlayacaktır ve cari işlemler bilançosunda bozulma meydana gelecektir. Görüldüğü gibi Mundell-Fleming modeli hem esnek hem de sabit döviz kuru rejimlerinde, farklı iletim mekanizmalarıyla ikiz açıklar hipotezini geleneksel yaklaşım çerçevesinde desteklemekte, bütçe açığının cari açığa yol açtığını ifade etmektedir (Günaydın, 2004: 146).

Bütçe açığı vererek mali genişlemenin gerçekleşmesi durumunda, bu açığın finansmanı para arzının arttırılması rezervlerin kullanılması şeklinde gerçekleşebilir. Çünkü sabit döviz kuru altında, para arzının denetimi para otoritelerinin denetiminde değildir. Dolayısıyla, ülke için ya borçlanmaya gitmek veya rezervleri kullanmak şeklinde iki seçim söz konusu olacaktır. Borçlanmaya gitmek cari açıklar ve bütçe açıkları arasındaki pozitif ilişkiyi daha güçlendirir (Vyshnyak, 2000: 9). Çünkü sabit döviz kuru rejiminde, mali teşvik daha yüksek reel gelir veya fiyatlar meydana getirir ve bu cari açıkların daha fazla açık vermesi demek olur (Günaydın, 2004: 146). Sabit döviz kuru geçerli iken ülke rezervlerinin aşırı kullanılması ülkeler arasındaki ödemeler dengesinde krize yol açar. Döviz rezervlerinin bütçe açığını finanse etmek için kullanılması durumunda ulusal para değer kazanacaktır. Bu durumda ulusal paranın devalüasyonu kaçınılmaz olacak ve sermaye kaçışları gerçekleşecek böylece, ödemeler dengesi krizi baş gösterecektir (Vyshnyak, 2000: 9).

Geleneksel yaklaşımda, yüksek bütçe açıklarının cari açık üzerindeki etkisi, mal piyasası (reel döviz kuru yolu ile) ve sermaye hesabı (reel faiz oranı yolu ile) üzerinden iletilir (Papadogonas ve Stournaras 2006: 596). Diğer bir ifade ile mali genişleme sonucu oluşan bütçe açıklarının dış ticaret açıkları üzerinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki tür etkisi söz konusudur (Timur, 2005: 47).

i. Doğrudan etki (Keynesyen gelir harcama yaklaşımı)

Keynezyen Gelir Harcama Yaklaşımına göre, kamu harcamalarının arttırılması, ya da vergilerin azaltılmasıyla kamu bütçe açıklarında bir artışın ortaya çıkması sonucu milli gelir uyarılacaktır. Uyarılan milli gelir sonucu ithalat oranında artış meydana gelecek ve cari açık ortaya çıkacaktır (Gök ve Altay, 2007: 188).

Kamu harcamalarında bir artış, veya vergilerde azalma yolu ile genişletici maliye politikasının doğrudan etkisi üretim ve tüketim üzerinde pozitif etkide bulunarak

ulusal geliri arttırması ve böylece marjinal ithalat eğilimine bağlı olarak ithalatı arttırması söz konusu olur. İhracatta bir değişme yaşanmadığı varsayımıyla, bu durumda dış ticaretteki açık ulusal tasarruftaki düşüğe denk bir açık olacaktır. Bunun yanı sıra, faiz oranlarındaki yükselme, özel yatırımları ve özel tüketim harcamalarını olumsuz etkileyerek dışlama etkisine yol açacaktır. Bu durum yatırım-tasarruf eşitsizliğine sebep olur (Timur, 2005: 48).

ii. Dolaylı etki (Feldstein zinciri)

Genişletici maliye politikası, döviz kurunda meydana gelen değişmeler yolu ile dış ticaret açığı üzerinde dolaylı etkiye sahiptir. Feldstein Zinciri'ne göre, kamunun bütçe açığı vermesi sonucu yerel faiz oranlarında yükselme olacak, faiz oranlarının yükselmesi ise, ülke içi yatırımı cazip hale getirerek ulusal paraya olan talebi ve dolayısıyla ulusal paranın değerini arttıracaktır (Gök ve Altay, 2007: 188). Bu durumda ithal edilen mallar ucuzlarken, ihraç edilen mallar pahalılaşmaktadır. Bu da ithalatın artmasına, ihracatın azalmasına yol açmakta ve cari işlemler bilançosu açık vermektedir. Dolayısıyla geleneksel yaklaşıma göre cari açıkların sebebi bütçe açıklarıdır.

Feldstein zincirine göre işleyen bütçe açığı, cari açık arasındaki teorik ilişki sermaye hareketlerinin serbesti derecesine bağlıdır. Faiz oranlarının yükselmesi, yurtiçine akan sermaye girişlerini hızlandıracaktır. Ancak sermaye hareketliliği ne kadar yüksekse kısa vadeli sermaye girişi artacak ve ulusal paraya talep o kadar artmış olacaktır (Marinheiro, 2006: 8).

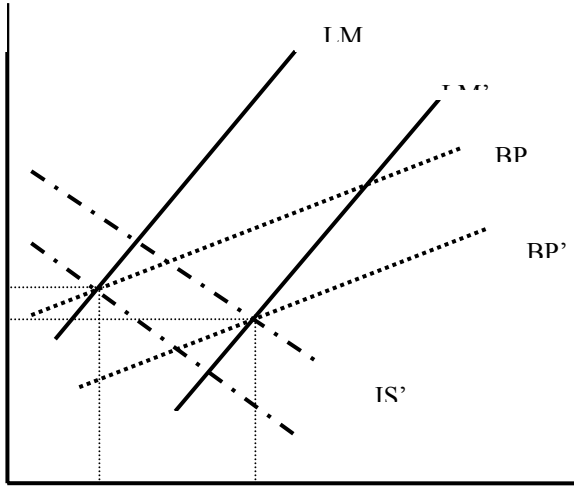
4.1.2. Parasal Genişlemenin İç ve Dış Dengeye Etkisi

Mundell-Fleming modeli farklı döviz kurlarında ekonomi politikalarının sistematik bir analizi olması nedeniyle, hem para hem de maliye politikaları çerçevesinde incelenmelidir. Yukarıda genişletici maliye politikası sonucu bütçe açıkları ve cari açıkların nasıl etkilendiği analiz edildikten sonra aynı analizin genişletici para politikası sonucu bütçe açıkları ve cari açıkları etkileme şekline bakmakta fayda vardır. Şekil 2'de de görüldüğü gibi IS, LM, ve BP dengesinin sağlandığı E noktası başlangıçtaki denge noktasıdır.

Bu durumda, esnek döviz kuru varsayımı altında ekonomide genişletici para politikası uygulandığını varsayalım. LM eğrisi bu durumda LM' eğrisine dönüşecektir. Parasal genişlemenin arttırdığı piyasadaki para miktarı, döviz kurlarının yükselmesini, nominal gelir düzeyinin yükselmesini, ihracatın artarak, ithalatın azalmasını ve böylece cari işlemler bilançosunun iyileşmesini sağlar. Artan gelir IS eğrisinin IS' seviyesine kaymasına, yükselen döviz kurları ise; BP'nin BP' eğrisine dönüşmesine yol açar. Fiyatlar genel seviyesinin değişmeyeceği varsayımı altında, para arzında meydana gelen artış faiz oranlarını düşürür ve nitekim r' seviyesine iner. Düşük faiz oranlarının etkisiyle yurtdışına

sermaye kaçıışı söz konusu olur. Bu da dövize olan talebi arttıracığından dolayı döviz kurları yükselir.

Şekil: 2
Parasal Genişleme Analizi

Sabit döviz kurunun geçerli olması durumunda döviz kurlarının parasal genişlemeden etkilenmesi söz konusu olmayacaktır. Para otoritesi döviz kurlarını sabitlemek için rezervlerini kullanarak piyasadaki para arzını daraltacaktır. Dolayısıyla Mundell-Fleming modeline göre sabit kur rejimi geçerli iken parasal genişleme olması durumunda, bütçe açıkları ve cari açıklar arasında bir etkileşim meydana gelmemektedir (Benigno, 2007: 6–8).

4.2. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi

Baro (1989) tarafından öne sürülen ikiz açıklar hipotezine karşı görüş, Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezidir ki, bu hipotez cari açık ve bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi reddetmektedir. Hipoteze göre, dış ticaret dengesi faiz oranları ve yatırım miktarı bütçe açığındaki değişimlerden etkilenmemektedir. Bu yaklaşım hane halkının davranışları üzerine yoğunlaşmaktadır. Baro'ya göre, devlet kamu harcamalarını arttırırken vergileri arttırmazsa bütçe açığı meydana gelecektir. Bütçe açığı, açık borçlanma ile

finanse edilirse bu durumda bireyler, borç anapara ve faiz ödemeleri sırasında vergilerin zorunlu olarak arttırılacağını bilirler.

Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezinin bazı varsayımları söz konusudur (Bilgili ve Bilgili, 1998: 9):

- Sermaye piyasası tam rekabettir;
- Tüketicilerin likidite kısıtı yoktur;
- Herkesten götürü usulü vergi alınmaktadır; vergilerin bozucu etkisi yoktur;
- Nesiller arası transferler söz konusudur;
- Devletin geleceğe yönelik maliye politikası tam olarak belirgindir;
- Bireyler rasyonel düşünmektedirler.

Ricardocu eşdeğerlik hipotezini destekleyen çalışmaların çoğunda, devletin vergileme zamanlarını değiştirme yetkisini elinde bulundurması sebebiyle, cari açığı etkileme kabiliyetinin olduğu ifade edilmektedir (Normandin, 1999: 173). Hipoteze göre, vergilerde yapılacak bir indirim yoluyla oluşacak bütçe açığı, cari işlemler bilançosunu etkilemeyecektir. Sabit kamu harcamaları ve borçlanmada herhangi bir kısıtlamaya gidilmediği varsayımı altında, uygulanacak bir vergi indirimi, ileride bir vergi artırımını ile giderileceğinden cari vergilerdeki azalma planlanan tasarruf düzeyinde bir etkiye sahip olmayacaktır (Utkulu, 2003: 48). Çünkü bütçe açıkları ulusal tasarruf düzeyi ile ilişkisizdir; özel tasarruflardaki artışlar bütçe açıklarını dengeleyerek etkisiz hale getirir. Dolayısıyla bütçe açıklarının ekonomi üzerinde herhangi bir etkisi oluşmayacaktır (Şimşek, 2005: 2).

Kamu otoritesinin, bütçe açığını borçlanma yoluyla kapatması durumunda ileride bu borcu geri ödeyebilmek için vergileri, vergi borcu ve faizi kadar arttıracaktır. Rasyonel düşünen bireyler, vergilerin azalması sonucu harcanabilir gelirlerindeki artışı tüketime değil, tasarrufa ayıracaklardır. Böylece Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezine göre, kamunun genişletici maliye politikası izleyerek bütçe açığı vermesi, geleneksel yaklaşımdan farklı olarak bireylerin tüketim davranışlarını değiştirmemektedir (Gök ve Altay, 2007: 189). Rasyonel düşünen bireyler, alınan borçların ertelenen vergiler olduğunu bildikleri için, uzun dönemde, hükümetin toplam harcamaları toplam gelirlerine eşit olacaktır. Çünkü bütçe açıklarını finanse etmek için başvuru olan iç borçlanma, toplam tasarruf/toplam refah düzeyini etkilememektedir. Bu sebeple bütçe açıkları faiz oranları, para talebi, yatırım harcamaları, cari açık gibi herhangi bir makroekonomik değişken üzerinde etkili değildir (Akbostancı ve Tunç, 2002: 3).

Hükümet, bütçe açığını kapatmak için tahvil çıkarırsa, bu tahviller devlet tarafından vergilendirilen hane halkları için bir yükümlülük ortaya çıkarır. Varlıklar ve

yükümlülükler birbirini dengelerse, hane halkları harcanabilir gelirlerinde bir artış hissetmeyecek ve harcamalarını değiştirmeyeceklerdir. Toplam harcamayı etkilemeyen vergi indirimleri de, tasarruflar üzerinde bir etkiye sahip olmayacağı için, bütçe açıklarının tüketimle birlikte tasarrufları da etkilemesi söz konusu olmaz. Bütçe açığındaki değişme, tasarruflardaki değişme ile dengelenir. Sonuç olarak, faiz oranları istikrarlı olmaya devam eder. IS-LM modelinde, bütçe açıklarının artışı IS ve LM eğrilerini hareket ettirmez. Bu da tasarruf, tüketim, yatırım ve faiz oranlarının değişmeyeceği anlamına gelir (Vamvukas, 1998: 376).

Günümüzde açıkların geçici ve sürekli olması durumuna göre, farklı etkilerin olduğu kabul edilmektedir. Geçici bütçe açıklarının finansmanında devlet borçlarının kullanılması, bireylerin servetlerini ve toplam talebi arttırıcı bir etki meydana getirmektedir. Bu durumda bütçe açıkları ortadan kalksa bile, toplam talep gerilemeyecektir. Bu sebeple, bir ekonomide toplam talebin yetersiz olması durumunda, en uygun bütçe politikası vergi indirimleri olacaktır. Bütçe açıklarının sürekli olması durumunda ise, ekonomik büyümenin artması önem kazanmaktadır (Şimşek, 2007: 55).

4.3. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım Geleneksel Yaklaşımda olduğu gibi bütçe açıkları ve cari açıklar arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ve ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu ileri sürmektedir. Sadece farklı olarak ekonominin parasal boyutunu ele almaktadır. Ödemeler bilançosunda meydana gelen bir bozulma, para arzı ile para talebi dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Ödemeler bilançosunda meydana gelen bu bozulmalar ise kendiliğinden giderilebilir.

Parasalcı yaklaşıma göre, parasal denge ile ödemeler bilançosu dengesi para arz ve talebine göre şekillenir. Para talebi sabitken para arzındaki bir artış, piyasadaki para miktarını ve harcamaları arttıracak, artan harcamalar ithalatı arttırarak, ihracatı azaltacak ve dış açığa neden olacaktır. Bu durumda Merkez Bankası, dış açığı azaltmak için rezervlerini kullanacaktır. Resmi rezervlerdeki azalma, parasal tabanı daraltacaktır. Bu durumda yabancı menkul kıymetlere ve mallara talep azalacak ve böylece ödemeler dengesi sağlanacaktır.

Para arzının daralması durumunda ise, mekanizma tersine işleyecek ve dış fazla oluşacaktır. Dış fazlayla birlikte resmi rezervler hesabı fazla verir ve döviz kurları düşer. Bu kez Merkez Bankası piyasadaki yerli para miktarını arttırmak için piyasadan döviz satın alır. Artan para miktarına paralel olarak yurtdışı menkul kıymetlere talep artar ve dış fazla eritilmiş olur. Parasalcı yaklaşımda görüldüğü gibi bütçe açıkları ve cari açıklar arasında bir ilişki kurulurken temel alınan parametre net dış varlıklardır (Ünsal, 2007: 77–78).

5. Sonuç

Bütçe açıkları ve cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri süren İkiz açıklar hipotezinin konu alındığı bu çalışmada, bu değişkenler arasındaki ilişki teorik çerçevede incelenmiş, bu konudaki farklı yaklaşımlardan bahsedilmiştir. İkiz açıklar hipotezi ile ilgili yapılan çalışmalarda, bir görüş birliği söz konusu değildir. Hem teorinin varlığını kabul eden Geleneksel Yaklaşımı destekleyen çalışmalara, hem de cari açık ve bütçe açığı arasında bir ilişki olmadığını ileri süren Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezini destekleyen çalışmalara rastlamak mümkündür. Ayrıca Parasalcı Yaklaşım da bu konu ile ilgili çalışmalarda yer almaktadır.

Geleneksel Yaklaşım, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu iddia etmektedir. Mundell-Fleming Analizine dayanan Geleneksel yaklaşım bu iki parametre arasındaki etkileşim konusunda iki çıkarımda bulunur. İlki; bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkinin pozitif olduğu, diğeri ise; ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğudur.

Etkileşim mekanizması, bütçe açığındaki bir artışın toplam talepte bir artışa sebep olması ve iç reel faiz oranları üzerinde yukarıya doğru bir baskı yapması ile başlamaktadır. Faiz oranlarının yükselmesi ile sermaye girişleri artmakta ve böylece ülke parası değer kazanmaktadır. Dolayısıyla ülke parası cinsinden ihracat pahalılaşmakta ithalat ucuzlamakta ve cari işlemler bilançosunda bozulma meydana gelmektedir.

Parasalcı yaklaşım Geleneksel Yaklaşımında olduğu gibi bütçe açıkları ve cari açıklar arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ve ilişkinin yönünün Geleneksel Yaklaşımında kabul edildiği gibi, bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu ileri sürmektedir. Sadece farklı olarak ekonominin parasal boyutunu ele almaktadır.

Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi, dış ticaret dengesi, faiz oranları ve yatırım miktarının bütçe açığındaki değişimlerden etkilenmediğini ileri sürmektedir. Hane halkının davranışları üzerine yoğunlaşan bu yaklaşıma göre, devlet kamu harcamalarını arttırırken vergileri arttırmazsa bütçe açığı meydana gelecektir. Bütçe açığı, açık borçlanma ile finanse edilirse bu durumda bireyler, borç anapara ve faiz ödemeleri sırasında vergilerin zorunlu olarak arttırılacağını bilmektedirler.

Bu konudaki farklı yaklaşımlar olmakla birlikte teorinin varlığı söz konusu iken ülkelerin uygulayacağı ekonomi politikaları tercihi önem kazanmaktadır. Bu sebeple teorinin ülke ekonomileri için geçerli olup olmadığı her ülke için test edilmeli bu sonuca göre ekonomi politikaları belirlenmelidir.

Kaynakça

- Akbostancı, E. ve G.İ. Tunç (2002), “Turkish Twin Deficit: An Error Correction Model of Trade Balance”, Middle East Technical Universty, *ERC working papers*, 1–17.
- Aksoy, Ş. (1993), *Kamu Bütçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Aksu, H ve S. Başar (2005), “İkiz Açıklar Hipotezi’nin Türkiye Açısından Araştırılması”, *İktisat, İşletme ve Finansa Dergisi*, (20), 109–114.
- Alkswani, A.M. (2000), “Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia”, *Seventh Annual Conference, Economic Research Forum*, Amman.
- Anoruo, E. and S. Ramchander (1998), “Current Account and Fiscal Deficit: Evidence from Five Developing Economies of Asia”, *Journal of Asian Economics*, 9 (3), 487–501.
- Ata, A. Y. ve F. Yücel (2003), “Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, *Çukurova Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (12).
- Ay, A., Z. Karaçor, M. Mucuk, S. Erdoğan (2004), “Bütçe Açığı - Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 75–82.
- Bartolini, L. and A. Lahiri (2006), “Twin Deficits, Twenty Years Later. Fedaral Reserve Bank of New York”, *Current Issues in Economic and Finance*, 12 (7), 5–11.
- Baro, R.J. (1989), “The Ricardian Approach to Budget Deficits”, *Journal of Economic Perspectives*, 3 (2), 37–54.
- Benigno, G. (2007), *Elasticity Approach To The Balance Of Payment: Mundell-Fleming Model*. London School of Economics, Political Science, *İnternational Economics*. <<http://econ.lse.ac.uk/staff/gbenigno/own/Lecture6.pdf>>, 27.08.2007.
- Bilgili, E. ve F. Bilgili (1998), “Bütçe Açıklarının Cari İşlem Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama”, *İşletme-Finans Dergisi*, (146), 4–16.
- Darrat, D.A. (1988), “Have Large Budget Deficit Couased Rising Trade Deficit?”, *Southern Economic Journal*, (54), 879–887.
- Enders, W. and B.S. Lee (1990), “Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins”, *Review of Economics and Statistics*, 72 (3), 373–381.
- Feldstein, M. (1992), “The Budget Deficit and Trade Deficit Aren’t Really Twins”, National Bureau of Economic Research, *NBER Working Papers Series*, 1050 Massachusetts Avenue Cambrige.
- Gök, B. ve O. Altay (2007), “Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi 1989–2005”, *TİSK Akademi Dergisi*, 13 (2), 186–196.

- Günaydın, İ. (2004), “Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 15 (52–53), 143–159.
- Klein, L. R (2006), “Issues Posed by Chronic US deficit”, *Journal of Policy Modeling*, (28), 673–677.
- Krugman, P.R. and M. Obsfeld (2006), *International Economics*, <http://elsa.berkeley.edu/~obstfeld/182_sp06/chapter12.pdf>, 10.02.2007.
- Kuştepelı, Y.R. (2001), “An Emprical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey”, *Dokuz Eylöl Üniversitesi İşletme Faköltesi Dergisi*, 2 (1).
- Kutlar, A. ve M. Şimşek (2001), “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984–2000”, *Dokuz Eylöl Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 16 (1), 1–13.
- Marinho, C.F. (2006), “Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein-Horioka puzzle in Egypt”, *Grupo de Estudos Monetários e Financeiros*, Faculty of Economics University of Coimbra, Portugal.
- Normandin, M. (1999), “Budget deficit persistence and the twin deficits hypothesis”, *Journal of International Economics*, Department of Economics and Center for Research on Economic Fluctuations and Employment, Université’du Que’bec a’Montre’al, Canada, (49), 171–193.
- Özen, A. (2002), “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi”, *Maliye Dergisi*, (141) Eylül-Aralık.
- Utkulu U. (2003), “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları”, *D.E.Ü. İİBF Dergisi*, 1 (18), 45–61.
- Papadogonas, T. & Y. Stournaras (2006), “Twin Deficit and Financial Integration in EU Member-States”, *Journal of Policy Modelling*, (28), 595–602.
- Peeters, M. (1999), “The Public-Private Saving Mirror and Causality Relations Among Private Saving, Invesment, and (twin) Deficit: A Full Modeling Approach”, Econometric Research and Special Studies Department, *Journal of Policy Modeling*, De Nederlandsche Bank, Amstersam, 21 (5) 579–605.
- Salvatore, D. (2006), “Twin Deficits in the G–7 countries and global structural imbalances”, *Journal of Policy Modelling*, (28), 701–712.
- Seyidoğlu, H. (2001), *Ulusarası İktisat*, 14. baskı, Birsen Yayınevi, İstanbul.
- Stiglitz, J.E. (1996), *Principles Of Makroeconomics*, Second edition, Norton&Company, New York & London.
- Şimşek, M. (2005), “Türkiye’deki Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (2).
- Şimşek, S. (2007), “Bütçe Açığı ve Türkiye’de Bütçe Açığının Finansmanı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, S.B.E., Eskişehir.

- Timur, Y. (2005), “Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, S.B.E., Kayseri.
- Ünsal, H. (2006), “Kamu Açıkları İle Ödemeler Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, *Basılmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi S.B.E., Ankara.
- Vamvukas, G.A. (1998), “The relationship Between Budget Deficit and Money Demand: Evidence From Small Economy”, *Applied Economics*, (30), 376.
- Vyshnyak, O. (2000), *Twin Deficit Hypothesis: The Case of Ukraine*, <<http://eerc.kiev.ua./research/matheses/2000/pdf/Vyshnyak.pdf>>, 1–45, 28.08.2007.
- Zengin, A. (2000), “İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması)”, *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 11 (39), 37–67.

Türk Kamu Yönetiminde İnsan Kaynakları Bilgi Sistemi Üzerine

Ercüment AYDIN
ercumentaydin@gmail.com

Mustafa Kemal ÖKTEM
kemalok@hacettepe.edu.tr

Upon the Human Resources Information Systems in Turkish Public Administration

Abstract

While the information technology is rapidly changing in this century, organizations are required to develop and adapt themselves in this environment in order to survive. Public organizations have changing their recruitment processes, training, performance management and other human resource management procedures to adapt themselves to technological improvements. “E-Human Resource Management” allows personnel to participate in the applications actively, resulting in an increase in job satisfaction. Public organizations try to use this technology for being transparent and effective. In terms of Total Quality approach, e-applications of organizations are playing a role in increasing satisfaction levels of internal and external stakeholders.

Key Words : Human Resources, E-Human Resources, E-government, Information Systems.

JEL Classification Codes : M12.

Özet

Bilgi teknolojilerinin hızla geliştiği çağımızda kurumların varlıklarını sürdürebilmek için değişim içerisinde olduklarını görmektediriz. Kamu kurumlarının da yapısal değişimlerinin yanında işgörenlerinin temini, gelişimi, performans değerlendirme uygulamaları, kısacası tüm insan kaynakları işlemlerinin çağın teknolojik gelişmelerine uyum sürecinde oldukları gözlenmektedir. İnsan kaynakları işlemlerinin bilgi sistemleri tabanına kayması ile insan kaynakları birimleri işlerini kolaylaştırmasının ve uygulamaların verimliliğini artırmasının yanı sıra çalışanların uygulamalara etkin katılımını sağlamakta, bu sayede çalışan tatmini de artmaktadır. Kamu kuruluşlarının şeffaflaştırılması yolunda önemli bir adım olarak görülmekte, toplam kalite açısından e-uygulamalar, hizmet sunumu kalitesiyle iç ve dış etkileşenlerin memnuniyetini de artırmaktadır.

Anahtar Sözcükler : İnsan Kaynakları, E-insan Kaynakları, E-devlet, Bilgi Teknolojileri, Bilgi Sistemleri.

1. Genel Olarak İnsan Kaynakları Bilgi Sistemi (İKBS)

Günümüzde İK faaliyetlerinin kurumlar içerisindeki stratejik niteliğinin artması ve kurumsal stratejiler üzerinde etkili olması, İK işlevlerine odaklanılmasına ve kurum çalışanlarına dönük kararların daha rasyonel alınması gereğine neden olmuştur. Bu durum kurumların İK ile ilgili bilgileri düzenli olarak tutmalarını, bilimsel yöntem ve teknikler ile işlemelerini gerektirmiştir. Bir kurumun İK yönetimi ihtiyacına doğrudan yönelik özel bilgi sistemi olan insan kaynakları bilgi sistemi, gelişen ve geleceğe dönük bir çalışma alanıdır. Kamu yönetiminde mikrobilgisayar uygulamalarıyla başlayan serüven, son 25 yılda epey yol almış bulunmaktadır (Garson, 1983) ve artık sistemli ve etkileşimli yazılım ve donanım sayesinde daha verimli bilgi işleme araçları gelişmiştir. Kamu yönetiminde “ofis teknolojileri”, artık bilgi sistemine dönüşmektedir (Öktem 1989). İKBS, yönetim bilgi sisteminin bir alt ögesi olarak karşımıza çıkmakta ve İK ile ilgili kararların verilmesinde ilgili yöneticilere gerekli olan bilgileri sağlamaktadır. Kamu yönetiminde bilgi teknolojileri, kullanım ve geçiş süreci sorunları gibi çeşitli incelemelere konu edilmekte olan yönleriyle, bilgi sistemi verimliliğine etkilerine dikkat edilmesi kaydıyla (Öktem, 2004) ve etkililiğinin değerlendirilmesi (Leblebici, Öktem ve Aydın, 2003b) zorunluluğunu gözeterek; insan kaynakları bilgisine erişim ve karar destek sistemlerine katkısı büyüktür.

İKBS, “kurumun insan kaynakları hakkındaki bilginin elde edilmesi, depolanması, analiz edilmesi, düzeltilmesi ve dağıtılmasında rol alan bireyler, süreçler, şekiller ile veriden oluşan bütüne” denir. Bu yüzden sistem sadece bilgisayar donanım ile yazılımından –bu elementler etkin bir sistem için önemli olsalar da- ibaret olmayıp çok daha fazlasını ifade eder. Bu süreçte yoğun olarak bilgisayarlardan faydalanılmakta, uygun yazılım ve donanım birimleri ile insan kaynaklarının etkin kullanımı önemli olmaktadır. Sistemin başlıca amacı, zamanlama açısından uygun, tam ve doğru bilgiyi insan kaynağına dönük kararlar verecek olan ilgililere sağlamaktır (DeNisi ve Griffin, 2001). Kavram ile ilgili olarak daha kapsamlı bir tanım vermemiz gerekirse; “insan kaynakları işlevinin etkin olarak işlemesine yardım etmek için kurumun, göreve alımdan yöneticilerin üst düzey görevlere hazırlanmasına (Öktem, 1988); insan kaynakları ile ilgili bireysel ve kurumsal verilerin toplanması, saklanması, güncelleştirilmesi, stratejik ve yönetsel kararların verilmesine yardımcı olacak biçimde e-bilgi haline dönüştürülmesini sağlayan sistem” olarak ortaya koyabiliriz (Tonus, 2004). Olumlu yönlerinin yanı sıra, “kâğıt işlerine dalmış, kişisel olmayan, esnek olmayan, öngörülemez ve kavranamaz bürokratik model yerine; teknolojinin baskın olduğu, elektrokrasi modeli mi ortaya çıkacaktır” tartışması da yapılabilir (Ganascia 2006: 159). Ya da İKBS, “bürokratik davranışın anlaşılmasında, efendi mi/Hizmetkâr mı?” çelişisini dengeleyici bir değerlendirme ölçütü de sunabilir (Ömürgönülşen ve Öktem, 2004a).

İK birimleri, kamu görevlerinde iş çözümlemesini (Öktem ve Ömürgönülşen, 1989) de belki daha olası kılan ve çalışanlar ile ilgili bilgilerin depolandığı bir veri tabanı

oluşturarak ilgililerin bilgi ihtiyaçlarını giderecek şekilde verileri buraya depolayabilir. Bir İKBS'nin insan kaynakları yöneticisinin şu tür “kurumsal sorulara” yanıt vermesi gerekir (Kaynak ve diğ., 1998):

- Her bir işin görev, sorumlulukları, gereken bilgi, beceri ve yetenekler nelerdir?
- Gelecekteki insan kaynağı gereksinimi ne olacaktır?
- Boş kadro ya da boşalacak iş veya görevler için hangi kaynaklara başvurulacaktır?
- Ne tür eğitim ve geliştirme programları planlanıp uygulanacaktır?
- Çalışanlar ve kurum istenilen performansa ulaşabilmiş midir?

Bu sorulara kurumun özellikleri ve mevcut koşullar doğrultusunda daha başka yeni soruların eklenmesi de mümkündür. Personelin seçimi sırasında, “başarı isteği” ölçülebilmekte midir (Öktem, 1991a)? Kamu yöneticilerimizin, isteklendirme ve yetiştirilmesi, kuramsal gelişmelere koşut bir modelde gerçekleştirilebilmekte midir (Öktem, 1991b)? Bu ve benzeri nitelikteki sorulara ilişkin gerekli olan cevap niteliğindeki bilgilerin İKBS'nden elde edilmesi ilgili yöneticilerin zamanında ve tutarlı kararlar vermesine olanak sağlayacaktır.

İK yöneticileri bu ve benzeri bilgilerden farklı amaçlar için çeşitli İK işlevlerinin yerine getirilmesinde yararlanırlar. İKBS'nin sağladığı bilgilerin güncel ve istenilen zamanda ulaşılabilir, doğru, eksiksiz ve tam, ilgili ve istenilen nitelikte ve anlaşılır olması beklenir (Kaynak, 1998). Bu niteliklerden herhangi birisinin eksik olması halinde karar verme sürecinde sorunlar yaşanabilir. Sistemden sorumlu olan yöneticinin hem teknik hem de İKY'ne ilişkin yeterli bilgi ve yeteneğe sahip olması sistemin etkinliğini belirleyecektir. Bilgisayar teknolojisi ile insan kaynakları işlevlerine ilişkin yeterli bilgiye sahip yönetici ile astlar, çeşitli işlemler için gerekli bilgilerin işlenmesini gerçekleştirebileceklerinden, kurumdaki İKBS'nin etkinliği arzulanan düzeye ulaşacaktır. Böylece herhangi bir İKBS'nin özgünlüğü kurumsal ihtiyaçlara bağlıdır (DeNisi ve Griffin, 2001).

İKBS'nin amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Sabuncuoğlu, 2000);

- Çalışanların yeteneklerini yönetimin ihtiyaçları ile uyumlaştıran kurumsal esneklik,
- Kurumsal işleyiş, işlem ve yapıları kaydederek herkesin bilgilendirilmesi,
- “Toplam Kalite Yönetimi” çerçevesinde çalışanların karar süreçlerine daha fazla katkıda bulunmaları,

- Çalışanlar tarafından kendilerine ait bilgilerin güncel tutulması ve gerçekleşen değişiklikler sonucunda sahip olabilecekleri hakların zamanında uygulamaya geçirilmesini,
- Uluslar arası etkinliği olan kurumların farklı coğrafi bölgelerdeki birimlerinde aynı sistemi kullanarak çalışanları gerçek anlamda evrensel tarzda yönetmek,
- Boş pozisyon tanımları ile başlayan ve seçilen kişinin işe yerleştirilmesini içeren süreçleri etkin bir biçimde yönetmek,
- Çalışanların durumlarını izleyip ilgili yöneysel kararları hızlıca almak,
- Çalışanların eğitimlerini iş tanımlarına göre sağlamak, personelin yetenek ve beceri gereksinimlerini planlamak ve bütçelemek. Sistemin başlıca amacını, insan kaynağına dönük kararlar verecek olan ilgili kişilere zamanlama açısından uygun, tam, doğru ve faydalı bilgiyi sağlamak şeklinde kısaca özetleyebiliriz (DeNisi ve Griffin, 2001). Çalışanların, “norm kadro incelemelerine karşı tutumlarını belki doğrudan olumlayamazsa da; sistemli ve nesnel (objektif)/tarafsız analizler yapılmasına ortam hazırlayabilir (Ömürgönülşen ve Öktem, 2004b).

1.1. İnsan Kaynakları Bilgi Sisteminin Kurum Düzeyinde Kurulması ve Temel Kullanım Alanları

İnsan kaynaklarına ilişkin çok sayıda ve farklı nitelikte bilgiye ihtiyaç duyulması, ilgili bilgilerin toplanması, saklanması ve işlenmesi sürecinin bilgisayar ile yapılmasını gerektirmektedir. Kurumdaki İKBS'nin varlığı ile etkinliği özellikle stratejik nitelikli İK işlevlerini üstlenen günümüz İK yöneticilerinin başarılarını belirleyecektir. Bu amaçla kurumsal düzeyde kurulacak olan sistemin, kurumsal amaçlar doğrultusunda tasarlanması ve uygulamaya geçirilebilmesi için gerekli olan adımlar aşağıda verilmiştir (Mondy ve Noe, 1987).

- *Mevcut İKBS'nin İncelenmesi:* Yeni sistemin başarısında, işe öncelikle mevcut resmi ya da resmi olmayan eski sistemin durumunu incelemekle başlanması önemlidir. Yapılacak kapsamlı bir çalışma mevcut sistemin performansı hakkında gerekli olan bilgiyi sağlayacak ve sistem ile ilgili sorunlar tespit edilecektir.
- *İK Bilgi Önceliklerinin Geliştirilmesi:* Bu aşamada İKBS'nde yer alacak olan bilgilerin, insan kaynakları işlevlerinin yerine getirilmesindeki önemine göre belirlenmesi söz konusudur. Bu belirleme çalışmasında, İK birimlerinin kurumsal konumu ile bilimsel karakterli uygulamaları benimsemiş oluşu da bilginin öncelik sıralamasını etkileyecektir.

- *Yeni İKBS'nin Geliştirilmesi*: Bu son aşamada kurumun hangi alan veya alanlarda bu sistemden faydalanacağı belirlenmeli ve sistem uygun yazılım-donanım ile bilgisayar ortamında kurulmalıdır. Kurumlar kendilerine özgü bilgi sistemi kurabilecekleri gibi piyasadaki mevcut yazılım ürünlerini (Excel, Oracle, SqlServer, vb.) satın alarak kullanabilirler. Uygun yazılım programına dönük “*doğru tercih*” yapıldıktan sonra sıra donanım -bilgisayar sisteminin teknik özellikleri- tespitine gelir. Özellikle bilgisayarın bellek kapasitesi, hızı v.b. özellikler dikkate alınarak en yararlı donanımın seçilmesi gerekir.
- *İKBS'nin Denetimi ve Güncelleştirilmesi*: Sistem kullanılmaya başlandıktan sonra güncel bilginin zamanında ve doğru olarak sağlanıp sağlanmadığının denetimi yapılarak sistemin etkinliği ölçülmelidir. Bu noktada sistemin performansında sorunlar ile karşılaşan kurumların, bilgi ihtiyacındaki değişiklikler ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda İKBS'nde gerekli düzenlemeleri yapmaları ve güncelleştirmeleri gerekli olacaktır. Özellikle bilgisayar teknolojisinde meydana gelen hızlı gelişme ve değişimlere uygun olarak sistemin mutlaka zaman içerisinde sık sık gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması şart olacaktır.

İK yönetimine karar sürecinde destek sağlayacak olan İKBS'nin tüm İK işlevlerine dönük bütünsel (holistik) bir yapıya sahip olması gerekir. İKBS'nden, İK planlaması işlevinden başlayarak tüm işlevlerde sistemin yeterliliği ve kurumsal amaçlar doğrultusunda belirli ölçülerde yararlanmak mümkündür. Bir İKBS'nden İK yönetimi işlevlerinde nasıl yararlanılabileceğini ana hatlarıyla şu şekilde izleyen başlıklarda ifade edebiliriz.

1.1.1. İnsan Kaynakları Planlaması

İK planlaması gerek kuramsal temelleri (Öktem, 1990a) gerekse uygulama (Öktem, 1991c) boyutuyla, kamu yönetiminde insan kaynağının geliştirilmesinde (Canman ve Öktem, 1992) İKBS'nin önem arz ettiği alanların başında yer alır. Kurumlar, gerek bugün için gerekse de gelecek yıllara dönük olarak kendi insan kaynakları ihtiyaçlarını planlama aşamasında, faaliyetlerindeki planlı değişiklikler ve insan kaynaklarına dönük değişikliklerin sonuçları konusunda bilgiye ihtiyaç duyacaklardır. Aynı zamanda, mevcut işgücünün sahip olduğu yetenek, beceri ve tecrübe türleri hakkında da bilgi sahibi olmayı isterler (DeNisi ve Griffin, 2001). Temel olarak İK planlaması işlevi, kurumun bugün ve geleceğe dönük nitelik ve nicelik açısından *en uygun* işgücü ihtiyacını analiz etmeyi kapsar (Şimşek ve Öge, 2004).

İK planlaması faaliyetinin zor ve karmaşık bir süreç olması nedeni ile kurumların doğru kararlar alabilmesi büyük ölçüde sahip oldukları bilgiye ve bu bilginin nitelik ile niceliğine bağlı olacaktır. Etkin bir İKBS'nin, İK planlaması sürecinde şu

nitelikteki bilgileri ilgililere sağlaması gerekir (Kaynak, 1998); iş analizi bilgileri, işgücü envanteri, eğitim ve geliştirme programları, personel temin kaynakları, işgücü piyasası analiz bilgileri, ücret planları, yasal zorunluluklar, işgücü devir oranları ile emeklilik planları. Bu nedenle, örneğin ister birkaç yüz, ister birkaç bin personeli olan bir kamu kurumu düşünüldüğünde, günümüz insan kaynakları planlaması doğal olarak bilgisayar desteğini gerektirecektir. Bilgisayar yardımı ile gerçekleştirilecek bir planlama çalışması ilgili kuruma sağlayacağı yararlar (Werther ve Davis, 1993):

- İK faaliyetleri ile kurum amaçları arasındaki uyumu sağlamak ve etkinleştirmek,
- İK etkinliğini arttırmak,
- Yeni insan kaynaklarının sağlanmasında ekonomik davranmak,
- İKBS'nin İK faaliyetleri ile diğer birimlerin bilgi açısından desteklenmesini sağlamak,
- Diğer tüm İK faaliyetleri arasındaki eşgüdümü sağlamak olacaktır.

1.1.2. İnsan Kaynakları Temin ve Seçimi

İK temin ile seçimi, bilgisayarlardan en fazla yararlanılan işlevlerden birisidir. Amacı, kurumun amaçlarına uygun ve insan kaynakları planlarının etkin biçimde yerine getirilmesi için gerekli insan kaynaklarını bulmak ve kuruma kazandırmaktır. Web tabanlı olarak sunulan İK uygulamaları arasında tüm dünyada ve Türkiye’de en yaygın olarak işe alım gelmektedir. İnternet üzerinden işe alım sistemleri ile kurumlar, zaman ve iş gücü kaybını en aza indirerek açık pozisyonları için doğru adaylara “*en kısa ve en kolay yoldan*” ulaşabilmektedirler.

İK planlaması çerçevesinde ihtiyaç duyulan insan kaynakları ya iç ya da dış kaynaklara müracaat edilerek karşılanmakta ve süreç tamamlanmaktadır. İKBS, ilgili yöneticilere yol gösterici bir görev (misyon) üstlenir. İş analizinden elde edilen veriler ile oluşturulan iş gerekleri ile kurum içi potansiyel adayların niteliklerinin sistem içerisinde karşılaştırılması dış kaynaklara başvuru gereğinin olup olmadığını ortaya koyacaktır. Dış kaynaklara yönelinmesi durumunda ise iş için başvuran adayların mevcut nitelikleri doğrultusunda bir aday havuzu oluşturulacak ve iş gereklerinin adayların özellikleri ile karşılaştırılması söz konusu olacaktır. Dolayısıyla sistem, insan kaynaklarının temini, seçimi ve işe yerleştirilme sürecine tarafsızlık (objektiflik) kazandırarak kurumun performansını olumlu yönde etkileyebilir (Kaynak, 1998). İşe alımda diğer bir yol profesyonel olarak bu işi yapan firmaların kurumsal web sitelerinden yararlanmaktır (Anbar, 2002). İK temini ve seçimi için İKBS’ne başvurulması kuruma ayrıca şu faydaları da sağlayabilir (Ceriello ve Freeman, 1992):

- Başvuran adaylar ve yeni işe alınanlar ile etkin bir iletişimin kurulması,
- Sistem, adayların geçmiş performanslarının analizini yaparak insan kaynaklarının çok daha etkin ve verimli olarak bulur ve uygun yerlere yerleştirir,
- Önemli nitelikte ve nicelikte insan kaynağına ihtiyaç duyulması durumunda sistem hız sağlayacaktır ve zaman kayıpları önlenir,
- Pozisyonların boşalması ile doldurulması arasındaki süreyi kısaltarak uygun adayın uygun işe yerleştirilebilir,
- Kurum içi terfilerin kurumsal politikalarla tutarlı ve çalışanlara eşit iş fırsatları yaratarak gerçekleştirilebilir,
- İK'nın seçim ve yerleştirme sürecinde öz-denetim (oto-kontrol) sağlanır,
- İK birimlerinin etkin ve profesyonel bir birim olması desteklenir, seçim ölçütlerinin ve seçim sürecinin tutarlı olması sağlanabilir.

1.1.3. Eğitim ve Geliştirme

Kurumlar, ağır rekabet koşulları ve hızlı teknolojik gelişmeler karşısında ekonomik ve/veya toplumsal varlıklarını korumak için, insan kaynaklarını güncel bilgiler ile donatmak zorundadırlar. Bu durum eğitim faaliyetlerinin dikkatli bir biçimde ele alınmasını ve sistematik uygulamalara yönelmeyi gerektirmektedir. Sistem, çalışanların eğitim durumlarına dönük değişik nitelikteki bilgileri içerir. Bu bilgiler doğrultusunda personelin mevcut işi ile geleceğe dönük kariyeri için hangi konularda eğitilip geliştirilmeleri gereği ortaya çıkacaktır (Kaynak, 1998). Özellikle son yıllarda yaşanan yazılım programlarındaki artış ile gelişmeler İKBS sistemi yardımı ile eğitim ve geliştirme uygulamalarını gündeme getirmiştir.

Kurumlar İKBS yardımı ile gerçekleştirecekleri eğitim ve geliştirme programlarından şu yararları sağlayabileceklerdir (Ceriello ve Freeman, 1992):

- Çalışanların ihtiyacı olan uygun eğitimi almaları sağlanır,
- Eğitim programları ve içerikleri ile katılımcılar kolaylıkla belirlenir,
- Çalışanlara bugüne kadar verilen eğitim belirlenebilir,
- Uygulanan eğitim ve geliştirme programları neticesinde yapılan değerlendirme çalışmalarında eğitime katılanlar hakkında çok daha doğru bilgilere sahip olunabilecektir. İKBS'nin bu konuda sağlayacağı destek eğitim ile geliştirme faaliyetlerinin zaman, maliyet ve içerik açısından planlanmasını ve uygulamaya geçirilmesi sağlam, somut ve gerçekçi temellere dayanacaktır.

1.1.4. Ücret Yönetimi

Ücret yönetimi, kurumlara maliyetlerinin kontrolünde, performans ile verimliliklerini arttırmalarında, nitelikli personelin bulunmasında ve elde tutulmasında yardımcı olacaktır. Gerek bedensel gerekse de zihinsel emek harcayan çalışanlar açısından önemli bir gelir kaynağını oluşturan ücret, kurum açısından ise önemli bir gider kalemini oluşturur. Bunlara ek olarak ücretin çalışanlar açısından önemli bir özendirme aracı oluşu ile toplumsal itibar sağlaması boyutuyla özenli ücret yönetiminde (Werther ve Davis, 1993):

- İhtiyaç duyulan nicel analiz ve çalışmalar hızlı ve doğru bir biçimde yapılarak ücret miktarının belirlenmesi sürecinde hız ile doğruluk sağlanacaktır,
- Kurum içi ücret araştırmaları liyakate, göreve, zamana ve yıla göre yürütülerek çok daha gerçekçi ücret politikaları saptanabilecektir,
- Diğer insan kaynakları uygulamalarına dönük bilgilerden yararlanılarak kurum içi çalışma gruplarına göre ücret tip ile oranlarını gösteren iş sınıflandırmaları oluşturulur,
- Ücret yönetiminin önemli bir parçasını oluşturan çalışanlara dönük ücret dışı maddi yardımların -sigorta, sağlık, emeklilik v.b.- finansal açıdan etkili yönetilmesi, doğru ve etkin denetimlerinin yapılması söz konusu olacaktır.

Sonuçta, kurumların etkinliği açısından önemli olan ücret yönetiminin konuya ilişkin tüm unsurları kapsayacak tarzda bilimsel temellere dayalı, sistematik olarak gerçekleştirilmesi gerekir. Sürecin başarısında İKBS'nin ihtiyaç duyacağı veriler; görevin kodu ve unvanı, işe dönük ödeme türü, ödenen ikramiyeler, ortalama ücretler, yasal zorunluluklar, normal ve fazla çalışma süreleri v.b. bilgiler içerir. Bu bilgilerle, yöneticiler, uygun istatistik programları yardımı ile geleceğe dönük ücret seçeneklerini değerlendirerek ücret planları oluşturmak, ücret maliyetlerini belirlemek, bölümlere dönük bütçeler yapmak gibi ücret yönetimi sürecine katkıda bulunacak faaliyetleri de gerçekleştirebilirler (Kaynak, 1998).

1.1.5. Yönetim Çalışan İlişkileri

İKBS içerisinde yönetim-çalışan ilişkilerine yer verilmesi şu hususların yerine getirilmesinde yardımcı olacaktır (Ceriello ve Freeman, 1992):

- Çalışanların beklentilerine uygun iş ortamlarının oluşturulması,
- İşe gelmeme ve devamsızlık sorunlarının çözümü,

- Çalışma kurallarının oluşturulması,
- Ücret tahakkuku ve ödemesi ile ilgili kuralların oluşturulması,
- Sendikalar ile ve sendikalar arası yapıcı ilişkilerin sağlanması,
- Çalışanların maddi ve ailevi sorunlarının çözümünde desteklenmesidir.

1.1.6. Sağlık ve Güvenlik

Kurumlar sahip oldukları insan kaynaklarının sağlık ve güvenlikleri ile yakından ilgilenmek, tehlike doğuran risk unsurlarını en aza indirmek zorundadırlar. Çeşitli önlemlerin ve çalışanların sağlık ile güvenliklerine ilişkin düzenli kayıtların tutulması şart olacaktır (Kaynak,1998).

1.1.7. Performans Değerleme

Çalışanların performanslarını değerlendirme, İKY'nin önemli bir işlevini oluşturur. Performans değerlendirme çalışması ile ulaşılan sonuçlar, ücret yönetimi, stratejik planlama, eğitim geliştirme ihtiyacının saptanması, kariyer planlaması, işten çıkarma ile çalışanlara dönük diğer programların geçerliliğini belirlenmesi gibi farklı alanlarda kullanılabilir. Performans değerlendirme sonuçlarından insan kaynaklarına dönük kararların alınması, İKBS içerisindeki performans alt sisteminin önemini vurgulamaktadır (Kaynak, 1998).

1.2. Türkiye’de Kamu Kesiminde İnsan Kaynakları Bilgi Sistemlerinin Değerlendirilmesi

Ülkemizde kamu personel sistemimizin gelişiminde (Öktem, 1992) kendine özgü sorunları hem genel hem de yerel yönetim (Güler ve Öktem, 1989) birimlerinde çeşitli biçimlerde gözlemlenebilmektedir. Kamu kurum ve kuruluşlarında şube ve daire başkanlığı bazında bilgi sistemleri birimleri bulunmaktadır. Bu birimler kendi kanun ve yönetmeliklerinin çerçevesinde tanımlı işlerinin otomasyona geçirilmesi işlevini çeşitli evrelerden ve deneyimlerden geçerek gerçekleştirmiş ya da gerçekleştirmektedirler. Uzun yıllar kendine dönük kapalı sistemleri ile önce kendi kurumlarının işlerini kolaylaştıran sistem ve yapılar kurulmuş, daha sonra gelişen teknolojik altyapı ve bileşenlerini de kullanarak, o zamana kadar kâğıt ortamında yaptıkları bilgi alışverişini elektronik ortama aktarmışlar, geçirilen birkaç süreç sonunda da vatandaşa dönük hizmetlerinde kısmen ya da tamamen elektronik ortamda hizmet vermeye başlamışlardır. Bu çalışmalarda ortak sorunlara zaman zaman birlikte çözüm bulunulmaya çalışılmış ancak birlikte yan yana çalışarak kazanılacak bilgi, personel gücü, bilgisayar altyapısı ve bileşenleri ve zaman gibi getirileri tam tersi kayıp olarak hanelerine kaydetmiş dolayısıyla da ‘vatandaşa eksik ve geciken hizmet’ olarak yansımaya sebep olmuşlardır.

Bu birimlerin her biri kendi kurumları içerisinde de dağınık yapıda bulunabilmektedirler. Her kurumun kendi projeleri arasında da ortak veri yapısı, ortak veritabanları olmadığı görülmektedir. Bunun yanında ulusal veritabanı ve işletim sistemi olmaması, lisanslamanın her kurum ve hatta kurum içi birimler tarafından ayrı yapılması toplam maliyeti arttırmaktadır.

Kamu hizmet birimlerine bilgisayar yerleştirmek ve onlar için web siteleri oluşturmak yolu ile kamu yönetiminde kendiliğinden bir dönüşüm gerçekleşeceğini ve bilgi toplumu standartlarına ulaşılacağını düşünmek iyi niyetli bir beklenti olmaktan öteye gidememektedir. Çünkü e-Devlet dönüşümü, devlet görevlilerinin düşünce, davranış, işlerini algılayış, diğer birimler, özel kesim kuruluşları ve vatandaşlar ile bilgiyi paylaşma şeklinde bir değişimi de içermektedir (Leblebici, D.N., Öktem, M.K., Aydın, M.D., (2003a). 2005 yılında yapılan bir çalışmada BT dönüşümü için “4 temel öneri” sunulmuştur. İlk ve en önemli öneri kamu kurumları arasında eşgüdümü sağlamak, ortak strateji üretmek ve BT dönüşümünü yönetmekle görevli bir birimin kurulması olmuştur. Diğer öneri ise ortak veritabanı oluşturulması ve “Kamu Yönetimi Bilgi Sistemi”nin kurulmasıdır. Daha sonra akıllı kart uygulaması ve tek portal uygulamaları ile e-Devlet kapısı oluşturulabilecektir (Öktem ve Aydın, 2005: 274). Günümüzde bu önerilerin gerçekleştirilmesi için çalışmalar bürokrasinin ağır çarkları içerisinde devam etmektedir. Kurumsal önderlik (Öktem, 1993a) gerektiren bir konu olduğu düşünüldüğünde, üst yöneticilere yine görevler düşmektedir.

Kamu kesiminde bilgi sistemlerine yönelik olarak dış kaynak kullanımının son zamanlarda arttığı gözlenmektedir. Kurumlar bilgi işlem alt yapısına ve uygulamalarını otomasyonuna yönelik projeleri özel kurumlara verebilmektedirler. Bilgi işlem personelinin temin ve idame sürecinin maliyeti düşünüldüğünde projelerde dış kaynak kullanımının kamu açısından maliyet bazında, özel sektör açısından özellikle Ülkemizin yazılım sektöründe gelişmesini teşvik edeceği değerlendirildiğinden faydalı bulunabilir.

2. Kamu Performans Yönetimi

Mali kaynakların, mal ve hizmetlerin, fikirlerin, bilgilerin ve insan kaynaklarının işletme ve üretim anlamında ulusal sınırları aşması anlamına gelen küreselleşme olgusu, birçok ulusal ekonomiye olan olumsuz etkilerine bakıldığında, olumsuz etkilenmemek için getirdiği değişikliklere göre uyum sağlama veya yeniden yapılanma gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum, örneğin OECD üyesi ülkelerde halkı, devletin ekonomideki rolünü tartışmaya ve kamu sektörüne sunulan hizmetlerde, kamu kuruluşlarının verimlilik ve etkililik açısından performanslarını yeniden düşünmeye sevk etmiştir (Arem, 2007). Bilgi sistemlerinin, en azından, zaman unsurunu daha etkili kılmada katkısı olabilir (Öktem, 1993b). Ayrıca, kültürel normların da kurumsal verimliliğe (Öktem, 1987) etkileri dikkate almak gerekebilir.

Bu çerçevede Kamuda Performansın artırılması gereği, kamu kurumlarının, kamu yönetimi olgusu dışındaki kişi ya da kurumlardan etkilenmesi, yönetişime açılması ve bazen rekabetin olduğu ortamlarda stratejik kararlar almaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak, kamuda yaratılmak istenen sistemin performansa dayalı ücret sistemi olması durumunda, kamu görevlisinin kamu hizmetini sadece emeğini sattığı bir iş olarak görüp, genel kamu yararı yerine, bireysel çıkarlarını gözeteyeceği, bunun ise, memur kişiliği ile makam kişiliği arasındaki bağın tümüyle kopmasına neden olacağı tartışılmaktadır (Bilgin, 2004).

Kamu performans yönetimi açısından bakıldığında ise, mülkiyet esasına göre rekabet ortamının varlığı, özel kurumların yanı sıra kamu kurum ve kuruluşları için de giderek önemini artırmıştır. Çünkü rekabet şartları kurumları, karar ve eylemlerinde daha stratejik davranmaya ve performanslarını yükseltmeye zorlamaktadır. Bu nedenle, kamu hizmetleri alanında performans yönetimine baktığımızda, aslında, iktidara gelen her ulusal hükümet tarafından farklı açılardan da olsa düşünülmeyle birlikte, uygulanabilmesi için kamu bürokrasisinin ve halkın desteğine gereksinim vardır. Buna karşın, “kamu sektöründe performans yönetimi uygulanabilir mi?” sorusu her zaman akla gelen bir sorudur. Ancak, bu soruya yanıt arayışı sürerken; kamu yönetiminde performansı artırıcı rasyonel stratejiler geliştirmek tercih edilebilir. Çünkü bu stratejiler performans yönetiminin kamu yönetiminde ne derece başarıyla uygulanabileceğinin göstergeleri olacaktır.

Kamu performans yönetiminin önemi en çok, Personel Yönetimi anlayışından İKY anlayışına geçişte ortaya çıkmaktadır. Çünkü kamu yönetimindeki söz konusu değişimlerin insan kaynaklarına bakış açısı, performansa dayalı bir yönetim anlayışına yöneliktir. Yönetimin başarısına etkisi açısından bir kurumsal performansın artırılabilceği en önemli kaynak ise, insan kaynağıdır. Kısaca, kuruluşun etkililiği, üyesi olan bireylerin performanslarının bir türevidir.

Kamu Performans yönetimi anlayışının Türk Kamu Yönetiminde uygulanmasına yönelik reform çalışmalarına Türkiye’de, OECD’nin 1997 yıllık raporundaki tavsiyelere uygun olarak, başlanmıştır. Kayırmacılığın, yolsuzluğun ve rüşvetin önlenmesi; eşitlik ve tarafsızlığa, liyakate, kariyere ve verimliliğe önem verilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmalardaki ilk girişim, kamu personeli olmak için giriş sınavının, 1999 yılında merkezileştirilmesi olmuştur. İkinci reform ise, kamu personelinin yükselmesinde eğitim ve sınav şartının getirilmiş olmasıdır. 2000 yılında çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararıyla (2000/1658), ülkedeki 110 merkez, 101 özerk, 37 KİT ve 3328 yerel yönetim birimi olmak üzere toplam 3.576 kamu kuruluşunun performans yönetimine göre, yeniden yapılanıp en uygun insan kaynağı standart kadrolarını oluşturmaları istenmiştir. Kalkınma Planlarında ise, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında verimlilik, etkinlik ve tutumluluğun dolayısıyla performansın artırılması, çalışanlarının performansını etkin ölçen bir sisteme kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir. Buna bir de, personelin verimlilik ve etkililik gibi konularda duyarlılık eğitiminin eklenmesi tartışılabilir (Öktem, 1990b).

2.1. Kamu Performans Yönetimi İlkeleri

Kamu Performans Yönetimi, aslında performans yönetimi anlayış ve uygulamalarının kamuya uyarlanmış halidir. Kamu performans yönetiminin ilke ve özelliklerini, performans yönetimi ilke ve özellikleri ile koşut olarak ele aldığımızda, bunların Kamu Performans Yönetimini betimlemeye yöneldiğini görebiliriz. Buna göre, Kamu Performans Yönetimi ilkelerini şu şekilde belirleyebiliriz (Bilgin:2004):

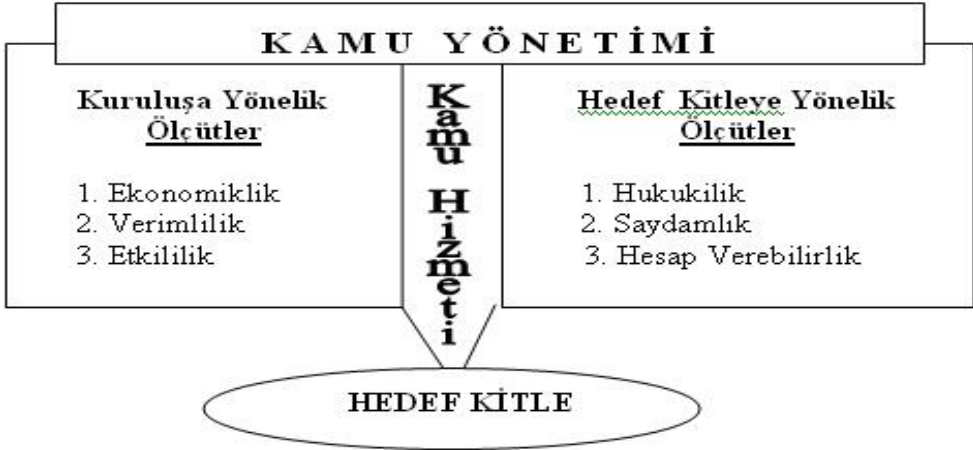
- Performans Anlayışının Kabulü İlkesi,
- Kurumsal Performansın Oluşturulması İlkesi,
- Bireysel Performansın İzlenmesi İlkesi,
- Sayılabilir Performans Hedefleri İlkesi,
- Ölçülebilir Performans Ölçütleri İlkesi,
- Açıklık İlkesi,
- Hukukilik İlkesi,
- Hesap Verebilirlik İlkesi.

2.2. Kamu Performans Yönetimi Süreci

Kamu Performans Yönetim süreci, klasik süreç yaklaşımına göre yürütülmektedir. Buna göre, önce performans planlanır, sonra uygulanır, daha sonra değerlendirilir, son olarak da geliştirilir. Bu sürecinin ilk aşamasında performans ölçütlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu ölçütlerin, kamu yönetimine özgü temel değerlerden olan ekonomiklik, verimlilik, etkililik ölçütlerinden oluştuğu görülmektedir (Bilgin:2004): Bu ölçütler performansın belirlenmesinde temel ölçütler olmakla birlikte, kamu yönetimi ilke ve esasları açısından bakıldığında, kamu yönetimine özgü başka ölçütlere de ihtiyaç duyulmaktadır. Daha da ötesi, yeni ve çağdaş kamu yönetimi anlayışı açısından bakıldığında, bu ölçütleri artırmak gerekmektedir.

Yeni kamu yönetimi anlayışı kamu hizmetlerinde önemli bir değişiklik getirmiş, geleneksel yönetim anlayışı yerini iyi yönetişim anlayışına bırakmıştır. Bu gelişmeler sonucu, kamu kurum ve kuruluşlarının sadece ekonomik, verimli ve etkili olmaları değil, insan haklarına saygılı, kararlarını almadan önce “Düzenleyici Etki Analizi” çerçevesinde sorgulayan; aldıktan sonra ise bunları saydamcı bir anlayışla halka açıklayan; karar ve eylemlerini gereği, sonuçları, etkisi ve karşılaşılan sorunlarıyla birlikte gerektiğinde hesap verebilen kamu kurumları olmaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Kamu performans yönetiminde bu üç ölçüte, Şekil 1’de görüleceği üzere, hukukilik, saydamlık ve hesap verebilirlik ölçütleri eklenmiştir (Arem, 2007).

Şekil: 1
Kamu Performans Ölçütleri Şeması

Kaynak: Arem, 2007.

2.3. Kamu Performans Yönetimi Çeşitleri

Kamu Performans Yönetimiyle aslında kamu kurum ve kuruluşlarının tüm üretim girdilerinin performansa etkisi anlatılmak istenmektedir. Çünkü yönetim temel olarak söz konusu üretim girdilerinin mal ve hizmet üretimi sürecine katkısıyla ve faydasıyla ilgilenir. Oysa yönetim tarafından bireysel performans geliştirme tekniği olarak kullanılan performans değerlendirme, belki de en eski yönetim tekniğidir. Buna göre, sermaye, doğal kaynaklar, araç gereç ve teknolojinin yanı sıra insan kaynakları girdisinin de genelde performansa etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, Kamu Performans Yönetiminin konusu olmaktadır. Ancak, bu üretim girdileri içinde ilk üç girdi için büyük ölçüde denetim ve sayısal girdi-çıktı analizi yapabilmek mümkün iken, insan kaynakları girdisinin üretime katkısını ölçmek, her zaman istenilen düzeyde olamamaktadır. Kamu yönetiminde değerlendirilmesi gereken performansın odaklandığı üç nokta; kurumsal performans, takım performansı ve bireysel performanstır.

Kurumun stratejik bir planlama yaparak, önceliklerini belirlemesi ve bu öncelikleri üst yönetimden alt birimlere ve insan kaynağına kadar yayması ve istenen sonuçlara ulaşılması sürecidir. Kurumsal performans yönetimi, bir taraftan hesap verebilirliğin ve saydamlığın sağlanması, diğer taraftan da kurumun verimlilik ilkelerine göre yönetilmesinde uygun bir araçtır. Kurumsal Performans yönetiminde kullanılan bazı ölçütler, aynı zamanda kamu hizmetlerinde rekabet unsurları olarak görülebilmektedir. Buna göre, rekabetin 6 boyutunu da oluşturan performans ölçütleri ve önem dereceleri, yapılan bir araştırmaya göre Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo: 1
Kurumsal Performans Ölçütleri Tablosu

Kurumsal Performans Ölçütleri	Önem Dereceleri %
Kalite	20
Maliyet	20
Zaman	20
İşgücü	15
Güvenilirlik	15
Hizmet	15

Kaynak: Arem, 2007.

Takım performansı, takımın, kendisini oluşturan bireylerden farklı olarak performansının yönetilmesidir. Farklı beklenti, alt yapı, uzmanlıkları olabilen birden çok insan kaynağının, belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir çalışma biriminde bütünleşmeleri; kamu personel yönetimine uygulanması durumunda, Kamu Performans Yönetiminin en önemli konusunu oluşturabilir (Arem, 2007).

Bireysel performans yönetiminin, kurumun diğer kaynaklarının performansını artırmak veya ölçmekten çok, kurumun insan kaynaklarının performansını yönetmek anlamında bir tanımını yapmak gerekirse, İKY açısından performans yönetiminin tanımına göre; “Bireysel Performans Yönetimi”, gerçekleştirilmesi gerekli kurumsal amaçlar bağlamında insan kaynağının ortaya koyması gereken performansa ilişkin ortak bir anlayışın kurumda yerleştirilmesidir. Ortak çabalara katkıyı artırıcı biçimde yönlendirilmesi, değerlendirilmesi, ücretlendirilmesi ya da ödüllendirilmesi ve geliştirilmesidir (Arem, 2007).

3. İnsan Kaynakları Bilgi Sistemi Uygulamaları

BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) ile verimlilik artmakta, yeni iş modelleri geliştirilmekte, ürün ve hizmetlerin üretim ve dağıtım süreçleri daha etkin yönetilmekte, yeni iletişim kanalları, yeni hizmetler ve yeni kurum biçimleri ortaya çıkmaktadır. İşgücü kalitesi yaşamboyu öğrenim ve profesyonel eğitim sistemleri sayesinde artmaktadır. Teknolojik gelişmeler sonucunda kurumlar, yeni hizmet geliştirme ve kullanıma sunma sürelerini azaltmakta ve bu sayede diğer kurumlardan farklılaşabilecekleri fırsatlara sahip olmaktadır.

Artan küresel rekabetle, yöneticiler BİT’i iş değerini artırma, işleri yeniden tasarlama ve dönüştürme fırsatı olarak görmektedirler. BİT alanındaki teknolojik yenilikler önemli yapısal değişikliklere neden olmakta, işlevleri daha kolay ve verimli hale getirerek

süreçleri uyarlamıştır. “Fortune dergisinin” ilk 500 kategorisinde bulunan üst düzey yöneticilerin iletişim teknolojilerine olan tutumlarını değerlendiren bir çalışma, çoğunluğun interneti takip ettiğini ortaya koymuştur. İnternet günümüz iş dünyasının devamlılığının anahtarı gibi görünmekte ve her geçen gün büyümektedir. E-postanın 1 numaralı iletişim teknolojisi olması beklenmektedir. 200 işletmenin yetkilileriyle görüşülmüş ve aşağıdaki teknolojilerin bir kurumun başarısında önemli olduğu tespit edilmiştir (Telephony, 2000: 34):

İnternet	%90
Kurum ağ ve intranet	%78
e-Mail	%75
Kablosuz İletişim	%64
Taşınabilir Bilgisayar	%60
Ses, veri ve imgelerin yöndeşmesi	%54
Fax	%11

Web temelli uygulamalar, özellikle de intranet ve ekstranet gibi uygulamalar kurumsal başarıda önemli ve stratejik bir etkiye sahiptir. İnternetler ve ekstranetler, kurumlara sistem güvenliği sağlarken iç ve dış kurumsal bilgiyi yaymak ve çalışanlar arasında iletişimi artırmak için kullanılan internet teknolojisinin avantajlarını sunmaktadır. İnternet ve ekstranetin en önemli özelliği işletmeyi daha hızlı, daha tepkisel ve daha yaygın yapmalarıdır. İnternetlerin işletmeler üzerinde iki olumlu etkisi vardır (Hills, 1996):

- Faaliyetlerin etkinlik ve verimliliklerinin sürekli güncellenen bilgilere erişim, maliyet ve zaman kazanımları, vatandaş ihtiyaç ve isteklerine daha ileri düzeyde tepki verebilme, yetkilendirilmiş çalışanlar, artan beyin gücü, yeni iş fırsatları ve artan hizmetlerle üstünlüğe yol açması.
- Artan iletişim, bilginin paylaşımı ve işbirliği artışı, daha yetkili çalışanlar, kurumsal öğrenmenin kolaylaşması, iş hayatının artan kalitesi nedeniyle geleneksel duvarların yıkılması; paylaşım ve işbirliği kültürünün oluşturulması.

“Ford firması” kullanılan intranet işletme süreçleri ile tarihindeki en büyük değişimi yaşamaktadır. Bu intranet, dünya genelindeki 80.000’den fazla çalışanın önceden mümkün olmayacak bir şekilde işbirliği yaparak verimliliği arttırmalarına, hataları azaltmalarına ve sonuçta pazara daha kısa sürede araçların sürülmesi hedefine ulaşmasına olanak sağlamıştır. (McCreary, 1997).

E-İKY sistemi aşağıdaki uygulamalar yoluyla işletme maliyetlerini düşürür, verimi artırır (Alayoğlu, 2007). Bunlar;

- Evrak işini azaltma ve iş akışını modernize etmek,
- Fazla zaman alan İK işlerini otomatikleştirmek,
- Çalışanlara “self-servis” İK sisteminden yararlanabilme olanağı,
- Çalışanların tüm önemli İK meseleler ve kurumsal olaylara ilişkin bilgilenmeleri,
- İK sistemlerinin cevap verme süresinin azaltılması,
- Daha fazla bilgilendirilmiş kararların alınması,
- Zaman yönetiminin geliştirilmesi,
- Artan bir şekilde farklılaşan ve küreselleşen iş gücünün değişen ihtiyaçları için esnek bir İK modeli sunmaktır. Bilişim teknolojileri kurumsal yapıları ve iç kontrol sistemlere etkisiyle; stratejik kurumsal birleşmeleri yaygınlaştıracak ve değişik işbirliklerini önemli ölçüde etkileyecektir.

3.1. İnsan Kaynakları Bilgi Sistemlerinin Değerlendirmesi

Dünya çapındaki birçok kurum üzerinde yürütülen bir araştırmada, İK faaliyetlerinin web ortamına aktarılmasına yönelik öncelik sıralaması şöyle belirlenmiştir (Erdal, 2004): Web sitelerinde yapılan araştırmada, İKBS yazılımlarının, artan ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak modüler yapıda tasarlandığını görmekteyiz. Kurumlar İK birimlerinin ihtiyaçları ile diğer birimlerin ihtiyaçlarını bütünsel olarak değerlendirmekte, gerekli gördükleri modülleri sistemlerine ilave ederek bilgi sistemlerini yenilemektedirler.

Tablo: 2
İKY Faaliyetlerinin Ağ Ortamına Aktarım Oranları

Süreç	Ağ Ortamına Aktarılma Oranı
Kurumsal Politika ve Usullerin Yayınlanması	%70
İş Alanları	%63
İşe Alma	%56
Çalışanların Eğitimi	%49
Personel Seçimi ve Terfi	%43
Yetenek Beceri Değerleme	%37
“e-Eğitim” Programlarının Yayımı	%36
Ücretlendirme Planlaması ve Yönetimi	%35

Kaynak: Hay Group, 2002.

Bazı kurumların dış kaynak (outsourcing) kullanımını tercih ettikleri de gözlenmektedir. Dış kaynak kullanımının tercih edilme sebepleri; maliyeti azaltmak (devam eden harcamalar), sermaye giderlerinden kaçınma (genellikle maliyet azaltmaktan daha çok önem verilmektedir), sabit giderleri değişken giderlere dönüştürme (işgücünde bir azalma olduğunda insan kaynakları harcamaları azalacaktır) olarak değerlendirilmektedir (Kovancı, 2005: 69). British Telecom, Accentura HR Services ile yaptığı anlaşma doğrultusunda işe alım, işten çıkarma ve işgücü veri tabanı faaliyetlerini dış kaynak kullanarak sağlama yoluna gitmiştir. Bunun sonucunda insan kaynakları harcamalarını %20 oranında azaltmıştır. Bu maliyetler dış kaynak kullanımından önce bir iç dönüşüm programı ile kısılmaya çalışılmaktaydı (www.washingtontechnology.com).

4. Genel Değerlendirme ve Öneriler

Kamu kesiminde gelişimin sağlanması için verimliliğin artırılmasını hedefleyen, süreçleri iyileştirmeye yönelik, sorumluluk-yetki ve azami katılım ilkelerini yönetsel sürecin işlevleri haline getiren, performans odaklı, toplumsal kalite anlayışını ön planda tutan bir dönüşümün hayata geçirilmesi gerekli hale gelmiştir. Gelişmiş bir ülke olmak ve bilgi toplumunu oluşturmak için, bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami düzeyde yararlanmak ve onları iyi kullanmak gerekmektedir. Teknolojinin hayatın her aşamasında yer alması, ülkenin kalkınmasına birinci derecede etkindir. Kalkınan bir ülkenin güç kazanacağı, elde ettiği güç ile dış politikada etkin olacağı ve ülke içinde refah sağlayacağı bilinmektedir, ancak bilinmesinden öte hayata geçirilmesi daha önemlidir.

Bürokrasi mümkün olan en düşük düzeye çekilmelidir. İş süreçleri tekrar gözden geçirilmeli, sadeleştirilmeli ve gereksiz iş süreçleri ortadan kaldırılmalıdır. Kurum tabanlı iş süreçleri yerine, *hizmet temelli iş süreçlerine* geçilmeli ve bu süreçler arasında gerekli *anlık etkileşim* sağlanmalıdır. Kamu kurum ve kuruluşlarının ana ve temel faaliyeti dışındaki işlerini mümkün olabildiğince hizmet alımına kaydırması ve kurumların kendi öz işlerine odaklanması seçeneği iyi değerlendirilmelidir. Kamu kurumlarının kendi aralarında ve iş dünyası ile yapılacak projelerde vatandaşlara hizmetin hızlı ve en iyi şekilde ulaştırılabilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanılması ve ilgili tarafların veri iletişimi konusunda oluşabilecek dirençleri bertaraf etmesi gerekmektedir.

E-insan kaynakları ve performans değerlendirme sistemi, kamu ihtiyaçlarına uygun, merkezi veri tabanının oluşturulması ile gerekli yazılımların oluşturulması için kurulacak bir merkezde tek elden kamu ihtiyaçlarına uygun olarak çağın ihtiyaçlarına ve teknolojinin ilerlemesine bağlı olarak geliştirilmesi ile gerçekleşecektir. Kamu kesiminde kullanılan ve her kurumun ayrı ayrı geliştirdiği yazılımlar, yazılımların üzerinde çalıştığı donanımlar, yazılım geliştiricilerin temin ve yetiştirme süreci, yazılımların ayrı ayrı analiz ve geliştirme süreci düşünüldüğünde, *merkezi yapının* sağlayacağı ekonomik kazanç beklenenin çok üzerinde olabilir. Yenilenen “*Sosyal Güvenlik Kurumu*” yasası ile değişen çalışma şartları özellikle bilgi sistemleri personelinin çalışma, yetiştirme, ilerleme süreçlerini etkileyecektir.

Gelişen İKBS'lerinde performans değerlendirmesi; diğer değerlendirme yöntemlerine göre kurumlarda insan gücü, zaman ve kaynak tasarrufu ile süratli, nesnel ve anlaşılabilir bir değerlendirme sistemi sağlayacaktır. Ancak oluşturulacak sistem güvenli yerel alan ağı üzerinden geliştirilecek yazılım ile kullanılmalıdır. Sistem şeffaf olmalı, geri bildirim esasına dayanmalıdır. Sistem, samimi ve dürüst bir iletişime dayanmalı, mutlak amir etkinliği üzerine tesis edilmemeli, işgörenlerin haklarını arayabilecek başvuru mekanizmalarını da içermelidir. Değerlendirme sonuçları ile elde edilen veriler geleceğe dönük planlamalarda kullanılmalıdır. İşgörenlerin gelişim süreçleri paralelinde hak ettiği görevlere yerleştirilmeleri esas alınmalıdır.

E-İKBS çalışmalarına taban oluşturacak etkin bir e-kamu sistemi için;

1. Kurumlar arası diyalog ve iletişim iyileştirilmeli ve kurumların mükerrer yaptıkları işler tespit edilerek tekrarlar ortadan kaldırılmalıdır. Kurumlar arası saydamlık ve şeffaflık ile veri ve bilgi paylaşım zemini oluşturulmalıdır.
2. Kamu kurum ve kuruluşları bütünleşmiş E-Devlet uygulamaları oluşturabilmek için çalışmaya başlamadan önce mutlak suretle tüm birimlerin uyması gerekli standartları belirlemelidir.
3. “Ulusal Veri Sözlüğü” çalışmaları kamu projelerinin ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayacak şekilde hızla sonuçlandırılmalıdır.
4. Her kurum paylaşıma açacağı veriyi belirlemeli ve sürekli açık tutarak güncelliğini sağlamalıdır. Temel bir ilke olarak, her türlü bilginin kamuoyunun kullanımına açık ve erişilebilir olması sağlanmalıdır. Yasal zeminde açık olarak çerçevesi belirlenmek kaydıyla; ülke çıkarları, ulusal güvenlik, ticarete haksız rekabet ve kişisel haklar ile ilgili bilgilerin gizliliği korunmalıdır.
5. Verilerini ve bilgilerini her geçen gün daha hızlı ve büyük oranlarda birbirleriyle paylaşmakta olan kurumlar günümüzde hepimiz için hayati önem taşıyan verilerin ve bilgilerin korunması için gereken birinci öncelikli önlemlerini almalı, felaket kurtarma planları geliştirilmelidir.
6. e-Devlet modellerine hızlı ve kolay geçişteki ana unsurlardan belki de en önemlisini uygulanacak modelin, uygulayacak kurum çalışanları tarafından kabul görmesi ilkesi oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında değişen kurum içinde tüm çalışanları kapsayan bir değişim yönetimi programı oluşturmak kaçınılmaz görünmektedir.
7. Kurumlar arası birlikte proje geliştirmenin başarılı bir şekilde sürdürülmesi doğru eğitim politikaları ile desteklenmelidir. Gelişmeyi sağlayacak ve sürdürecektir olan insan faktörünün önemi ve eğitilmesi bilgi toplumuna dönüşüm ülküsüne göre planlanmalıdır.

8. Kurumsal hafıza kaybı birçok kamu kurumumuzda bulunmaktadır. Kurumlar geçmiş bilgi birikimini kullanamaması ve ulaşamaması nedeniyle alacağı kararlar yönünden olumsuzluklar yaşamaktadır. Bilgi, yön verdiği kararlar ile değerlendirilebilir. İyi ve doğru bilgi etkinlik ve verimliliği yanında getirecektir. Bu amaçla paylaşıma açık kurumsal bilgi bankaları kurulmalıdır.
9. Bilgi ve bilgi değişiminin korunabilmesi için gerekli kimlik denetimi ve yetki işlemlerinin yapılabilir olması gereklidir. Güvenli veri iletişim yöntemleri ve teknolojileri belirlenmeli ve kurumlar arası bilgi paylaşımı ortak çalışılabilirlik altyapı mekanizmaları oluşturulması gerekmektedir. Veri değişimi sırasında kimlik doğrulama işlemi için e-imza kullanımının zorunlu kılınması gerekli olmaktadır.
10. Kurum içerisinde düzenli ve süratli bilgi akışı ile işlemlerde basitliğin sağlanabilmesi ve kurumlarda kırtasiyeciliği önleme, evrak, dosyalama ve arşiv sorunlarına köklü çözümler getirmek amacıyla her kurumda elektronik bilgi yönetimine önem gösterilmelidir.
11. Ülkemizde bilinçli ve eğitimli bilgisayar kullanıcılarına olan talebin karşılanmasındaki başlangıç noktası bilişim okur-yazarlığıdır. Ayrıca, bilişim kültürünün yaygınlaştırılması çalışmalarındaki temel noktalardan biri geniş toplum kesimlerinde bilgisayar okur-yazarlık becerisinin yaratılması ve bunun belgelendirilmesidir.
12. Bilişim teknolojisinin hızlı gelişimi kişilerin sahip olduğu bilgi ve becerilerin yetersiz kalmasına neden olmakta ve güncellenmesini gerektirmektedir. Bu koşullarda “yaşam boyu eğitim” bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilişim alanındaki eğitilmiş personel açığının giderilmesine yönelik olarak oluşturulacak olan sürekli eğitim modeli, üniversitelerin bu alanla ilgili bölümleri, özel sektörde bu eğitimi veren kuruluşlar ve konu ile ilgili sivil toplum kurumlarının işbirliği ile sağlanmalıdır.
13. E-Devlet’in önündeki büyük sorunlardan biri e-kültürün yaygınlaşmamasıdır. E-Devlet çalışmalarının etkinlik ve verimliliğinin artırılması için belli koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Beraberinde bir dizi yeni değer getiren e-devlet kavramının vatandaş tarafından kabul görmesi ve etkin kullanılması için bilinçlenme önemlidir. Bilişim teknolojileri ve e-hizmetlerdeki değişim süreçlerinin yenilenmesi, çalışma ortamının yeniden şekillendirilmesi ve etkinlik artırımı faydalarını sağlamaktadır. Bu nedenle devlet birimleri içerisinde ve toplumda e-kültür geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.
14. Devlet, yeni modelleri ortaya koymadan önce maliyet hesaplarını iyi oluşturmalıdır. Temel olarak devletlerin yatırımlarından elde ettikleri

kazancı arttırmalarının karşısında iki engel vardır: Devletin merkezi teknolojik kurumunun bulunmaması ve devletin kurumları içinde finansman döngülerinin uzun sürmesi olarak belirtilebilir. Bu noktaları dikkate alan devlet kurumlarının bir bütün olarak politik açıdan kabul edilebilir ve ekonomik açıdan ise sürdürülebilir model stratejisi geliştirmeleri şarttır.

15. Türkiye’de e-devlet çabalarının olumlu bir katkı yaratabilmesi için toplumda sanal bilgi ve hizmetlere talep duyulması, bu faaliyetlerin finansmanı sorununun aşılması, stratejik planlama kapasitesi ve bu kapasiteyi yaratacak merkezi bir birim ve en önemlisi politikacıların ve kamu yöneticilerinin e-devleti sahiplenmesi gerekmektedir. İnternetin yaygınlaştırılması ve ucuzlatılması için gerekli yatırım ve öncelikler ortaya konmalıdır.
16. Vatandaşların; devletin hizmet ve bilgilerine en hızlı, en kolay ve en etkin şekilde ulaşabilmelerini sağlayacak en düşük maliyetli dağıtım kanalları devlet tarafından tespit edilerek, halkın kullanımına açılması sağlanmalıdır.
17. Teknolojinin hızla ilerlemesine bağlı olarak teknolojik alt yapı eksiklikleri tespit edilmekte ve bu eksikliklerin giderilmesinde sadece devletin kendi kaynaklarından değil, devlete göre daha rahat hareket edebilen özel sektörün kaynaklarından da faydalanma esasları belirlenmelidir.

Kamu kurum ve kuruluşlarında bilgi sistemleri, veritabanı ve uygulama yazılımlarının satın alınmasında ortak olarak hareket edilmeli, tek tek satın alma yerine *tüm kamu için* tek merkezli ve sınırsız kullanıcı alım yapılmalıdır. Gelişen teknoloji içersinde açık kaynak kodlu yazılımların kullanımı esasları belirlenmeli, açık kaynak kodlu yazılımların kullanımı hedeflenmelidir. Kamu maliyetlerinin azaltılması için çok önemli olan açık kaynak kodlu yazılımlar güvenlik ve güvenilirlik açısı ile belirlenerek kullanıma alınmalıdır. Açık kaynak kodlu yazılımların kullanımı sadece parasal tasarruf olarak değil rekabetçiliğin önünü açan üretim felsefesi olarak değerlendirilmelidir. Bu amaçla tüm kamu kuruluşlarının ortak ihtiyaçları belirlenmeli ve açık kaynak kodlu yazılım kullanımı tek merkezden yönetilmelidir.

Kaynakça

- Alayoğlu, Nihat (2007), *E-İnsan Kaynakları Yönetimi*,
<<http://www.ekocerceve.com/egitimGelisim/detay.asp?i=20>>, 18 Mart 2007.
- Anbar, A. (2002), “Yeni Ekonomi ve E-Ticaretin İstihdam, Çalışanlar ve İnsan Kaynakları Üzerindeki Etkileri”, *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2.
- Bilgin, K.Ufuk (2004), *Kamu Performans Yönetimi*, TODAİE, Ankara.

- Canman, Doğan ve M.K. Öktem (1992), “Kamu Yönetiminde İnsan Kaynağının Geliştirilmesinde İnsangücü Planlaması”, *Amme İdaresi Dergisi*, 25, 4, Aralık: 31–55.
- Ceriello, V. R., Freeman, C. (1992), *Human Resource Management Systems: Strategies, Tactics and Techniques*, New York: Lexington Books.
- Denisi, A. S. ve Griffin, R. W. (2001), *Human Resource Management*, Houghton Mifflin Company, Boston.
- Ganascia, Jean-Gabriel (2006), “Bureacracy is Going to its End. Up to Electrocracy”, 6th *European Conference on e-Government*, 27-28 April, Marburg, Germany, Academic Conferences Ltd., 153-159.
- Garson, David G. (1983), “Microcomputers Applications in Public Administration”, *Public Administration Review*, 43, 5, September/October: 453-458’den; Türkçeye Çeviren: M. K. Öktem (1988), “Yönetimde Mikrobilgisayar Uygulamaları”, *Bakış: Bilgisayar Teknolojisi Dergisi*, Sayı 8, Ocak-Mart 1988, 28–31.
- Güler, B. ve M. K. Öktem (1989), “Belediyelerimizde Personel Sistemi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 22, 2, Haziran: 25–39.
- Hay Group (2002), e-HR: A New Source of Value-Creation, *Working Paper*, <www.haygroup.com/downloads/ww/e-HR_Working_Paper_Booklet_12-17-01.pdf>, 10 Mayıs 2007.
- Hills, Mellanie (2007), *How Intranets Are Changing You And Your Organization*, <www.intranetjournal.com/features/idm0597-mhills.shtml>, 11 Mayıs 2007.
- Kaynak, T., Adal, Z., Ataay, İ., Uyargil, C., Sadullah, Ö., Acar, A. C., Özçelik, O., DüNDAR, G., Uluhan, R., (1998), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul Üniversitesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kovancı, Ahmet, Ecerkale, Kubilay (2005), “İnsan Kaynaklarında Dış Kaynak Kullanımı”, *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, Temmuz, Cilt: 2, Sayı: 2.
- Leblebici, D.N., Öktem, M.K., Aydın, M.D. (2003a), “Türkiye’de Kamu Kesiminde Bilgi Teknolojileri Uygulamaları ve E-Bürokrasi: Kurumsal Dönüşüm Üzerinde Etkiler”, *Kamu Yönetiminde Kalite 3. Ulusal Kongresi*, Ankara: TODAİE, 501-12.
- Leblebici, D.N., Öktem, M.K., Aydın, M.D., Pekgözlü, İ. (2003b), “Polis Bilgi Sistemlerinin Etkililiği Üzerine Bir Değerlendirme” (Poster Bildiri), *1. Polis Bilişim Sempozyumu*, Ankara 2003, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı: 309-312.
- McCreary, Lew (1997), “Superior Interiors” *Webmaster Magazine*, August 1997.
- Mondy, R.W., Noe, R.W. (1987), *Personnel: The Management of Human Resources*, Third Edition, New York: Allyn and Bacon Inc.

- Öktem, M.K., Aydın, M.D. (2005), “Bilgi Teknolojileri ve Türk Kamu Yönetiminde Dönüşüm”, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Aralık: 257-282.
- Öktem, M.K. (2004), “Bilgi Teknolojileri ve Kamu Yönetimi”, *Kamu Yönetimi: Gelişimi ve Güncel Sorunları*, (Ed. M. K. Öktem ve U. Ömürgönülşen), Ankara: İmaj Yayın: 139-186.
- Öktem, M.K. (1993), “Zaman Yönetimi: Örgütsel Etkililiği Arttırmada Zaman Faktöründen Yararlanılması”, *Amme İdaresi Dergisi*, 26, 1, Mart: 217-237.
- Öktem, M.K. (1992), “Türk Kamu Personel Yönetiminin Gelişimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 25, 2, Haziran: 85-105.
- Öktem, M.K. (1991a), “Personelin Seçimi ve Başarı Güdüsü”, *Amme İdaresi Dergisi*, 24, 4, Aralık: 107-129.
- Öktem, M.K. (1991b), “Güdüleme Kuramları ve Yetişen Kamu Yöneticilerimiz”, *Amme İdaresi Dergisi*, 24, 3, Eylül: 47-62.
- Öktem, M.K. (1991c), “Türk Kamu Yönetiminde İnsangücü Planlaması Uygulamaları”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl 63, 390, Mart: 163-197.
- Öktem, M.K. (1990a), “Kamu Yönetiminde İnsangücü Planlamasının Kuramsal Temelleri Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 24, 4, Aralık: 71-90.
- Öktem, M.K. (1990b), “Grup Dinamiği Seminerlerinin Gereği ve Uygulanması Üzerine Notlar”, 8, 1: 33-45.
- Öktem, M.K. (1989) “Kamu Yönetiminde Ofis Teknolojisi Üzerine” (Çev.), *Amme İdaresi Dergisi*, 22, 2, Haziran: 77-89.
- Öktem, M.K. ve U. Ömürgönülşen (1989) “Türkiye’de İş Çözümlemesi Çalışmaları Üzerine”, *Verimlilik*, 3: 27-46.
- Öktem, M.K. (1988), “Yöneticilerin Üst Düzey Görevlere Hazırlanması” (Çev.), *Amme İdaresi Dergisi*, 21, 3, Eylül: 23-37.
- Öktem, M.K. (1987), “Türkiye’de Kamusal Örgütlerde Çalışma Verimliliği Açısından Kültürel Normların Önemi”, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5, 1-2: 59-68.
- Ömürgönülşen, U. ve Öktem, M.K. (2004a), “Bürokratik Davranışı Anlama ve Açıklama Yolundaki Çelişkiler: Bürokrat Efendi mi, Hizmetkâr mı?”, *II. Kamu Yönetimi Forumu 7-8 Ekim 2004*, Hacettepe Üniversitesi, Beytepe, Ankara: 243-248.
- Ömürgönülşen, U. ve Öktem, M.K. (2004b), “Kamu Sektöründe Norm Kadro Çalışmaları: Kamu Görevlilerinin Bu Çalışmalara Karşı Tutumları”, *Kişisel Gelişimde Çağdaş Yönelimler Sempozyumu 27-28 Nisan 2004 Bildiriler Kitabı*, Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, Ankara: 259-266.
- Sabuncuoğlu, Z. (2000), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Şimşek, M.Ş. ve Öge, S. (2004), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ders Notları, Konya: Yelken Basım-Yayın-Dağıtım A.Ş.

- Tonus, H. Z. (2004), *Temel İnsan Kaynakları Fonksiyonlarında İnsan Kaynakları Bilgi Sistemi Kullanımı ve Önemi*, <<http://www.bilgiyonetimi.org>>, 08 Ekim 2006.
- Werther, W. B. ve Davis, K. (1993), *Human Resources and Personnel Management*, Fourth Edition, New York: McGraw-Hill Book Company.
- _____ (2000), *Briefly; E-Mail Made Easier.(Company Business and Marketing)*, <http://telephonyonline.com/mag/telecom_email_made_easier>, February, 20 Mayıs 2007.
- Arem, *Mülki İdare Amirlerinin Performans Kriterlerinin Belirlenmesi Araştırması*, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüdler Merkezi, Yönetimi Geliştirme Projeleri, <www.arem.gov.tr/proje/yonetim/miaper.htm>, 1 Şubat 2009.
- _____ (2003) *İnsan Kaynakları 'nda Outsourcing*, <www.insankaynaklari.com/cn/ContentPrint.asp?BodyID=133>, 13 Mayıs 2005.
- BRIEFLY; E-MAIL MADE EASIER.(Company Business and Marketing)
<http://telephonyonline.com/mag/telecom_email_made_easier> February, 2000,
Erişim Tarihi: Mayıs 2007.
- GOVERNMENT OUTSOURCING GROWS FASTEST OF ALL SECTORS; Patience WAIT, <<http://washingtontechnology.com/articles/2002/02/28/government-outsourcing-grows-fastest-of-all-sectors.aspx>>, 1 Şubat 2009.

Sermaye Kontrolleri: Nedenleri, Türleri ve Ülke Deneyimleri

Nagehan KESKİN

nagehan.keskin@deu.edu.tr

Capital Controls: The Reasons, Types and Country Experiences

Abstract

In the 1980s many developing countries that have removed the restrictions on the capital movements by adopting financial liberalization policies to eliminate the source shortages have experienced severe financial crises which are becoming frequent at intervals. These crises occurred in developing countries and the problems they created raised the arguments about the capital flows to developing countries. Therefore the opinions emphasizing the necessity of taking measures to restrict these movements have become a current issue. The purpose of this study is to analyze and make a general evaluation of capital controls that come into question in order to remove the effects of the international capital movements causing instability on economies of developing countries after consecutive financial crises that occurred in the 1990s from the perspective of reasons, types and various country experiences.

Key Words : Capital Controls, Financial Crises, Tobin Tax, Malaysia, Chile.

JEL Classification Codes : F30, F32, G15, G18.

Özet

1980'li yıllarda, kaynak sıkıntılarını giderebilmek amacıyla finansal serbestleşme politikalarını benimseyerek, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldıran birçok Gelişmekte Olan Ülke (GOÜ), 1990'lı yıllardan sonra, sıklaşan aralıklarla ortaya çıkan şiddetli finansal krizlerle karşılaşmıştır. GOÜ'lerde yaşanan krizler ve bu krizlerin yaratmış olduğu sorunlar, GOÜ'lere yönelik sermaye akımlarının giderek daha fazla sorgulanmasına ve bu akımların kısıtlanmasına yönelik tedbirler alınmasının gerekliliğini vurgulayan görüşlerin yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, 1990'lı yıllarda GOÜ'lerde ard arda yaşanan finansal krizler sonrasında, uluslararası sermaye hareketlerinin GOÜ ekonomileri üzerinde istikrarsızlık yaratan etkilerini önlemek amacıyla gündeme gelen sermaye kontrollerini; nedenleri, türleri ve çeşitli ülke örnekleri açısından inceleyerek genel bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Sözcükler : Sermaye Kontrolleri, Finansal Krizler, Tobin Vergisi, Malezya, Şili.

1. Giriş

Son yıllarda ekonomi ve finans literatüründe en çok tartışılan konulardan birisi, 1970’li yılların sonunda gelişmiş ülkelerde başlayan ve 1980’li yıllarla birlikte GOÜ’leri de kapsayacak biçimde yaygınlaşan finansal serbestleşme politikaları ve onun bir parçası olarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesi olgusudur.

1970’li yılların ortalarına kadar tüm dünyada, özellikle de GOÜ’lerde, Keynesci iktisadi düşüncenin de etkisiyle, finansal politikalar korumacı ve müdahaleci bir seyrizlemiştir. Ancak 1970’li yılların sonlarında birçok GOÜ’de yaşanan iktisadi bunalım ve borç krizleri, o döneme kadar uygulanmakta olan korumacı ve müdahaleci politikaların eleştirilmesine ve ekonomik serbestleşmeyi ekonomik gelişme ile özdeş tutan görüşlerin yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, dış borçlarını ödemekte ve dış kaynak bulmakta zorlanan bu ülkelerin, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının da baskı ve telkinleriyle, yurtiçi finansal kaynakların artırılması ve durgunluktan çıkış için finansal serbestleşmeyi benimsemelerine neden olmuştur (Mihçı, 2000: 84; Kara ve Kar, 2005: 96).

Uygulanan finansal serbestleşme politikaları ile önce yurtiçi finans piyasaları, ardından da sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Sermaye hareketlerinin önündeki tüm engellerin kaldırılması, iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birleşince, uluslararası finans piyasalarında bir ülkeden diğerine kolaylıkla hareket edebilen finansal akımlar hızla artarak büyük boyutlara ulaşmıştır. Yaşanan bu süreçte uluslararası sermaye hareketleri de, giderek geleneksel işlevinden uzaklaşarak farklı bir konuma gelmiştir. Hızla büyüyen hacminin yanı sıra görece daha kısa vadeli ve spekülative bir niteliğe bürünen ve resmi kanallardan özel piyasalara kayan sermaye hareketlerinin bileşimi de değişmiş ve GOÜ’lere yönelik sermaye hareketleri içinde, finansal sermaye olarak nitelendirilen portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin payı hızla artmıştır (İnsel ve Sungur, 2003: 1-3; Berksoy ve Saltoğlu, 1998: 1).

GOÜ’lerin yurtiçi tasarruf açıklarını kapatmak ve bu yolla ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için dış finansal kaynaklara duydukları ihtiyaç, bu ülkelerin, finansal sermayeye, diğer ülkelerde elde edebileceklerinden daha yüksek getiriler sunmalarını gerektirmiş ve bu bağlamda uygulanan yüksek faiz-düşük kur politikası, sermaye akımlarının GOÜ’lere yönelmesini hızlandırmıştır. Ayrıca, gelişmiş ülke yatırımcılarının GOÜ’lerdeki cazip yatırım olanaklarını değerlendirme istekleri ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine yönelik politikaların genel kabul görmesi de, GOÜ’lere yönelik sermaye akımlarının artarak sürmesine neden olmuştur (Öztürk, 2001: 14; Şengönül vd., 2007: 27).

GOÜ'lere yönelen finansal sermaye akımları, bir yandan ekonomik büyüme için gerekli olan dış finansmanı sağlarken, diğer yandan da ani giriş-çıkışları ile söz konusu ülkelerin ekonomik performanslarının, sermaye hareketlerine karşı aşırı duyarlı bir nitelik kazanmasına yol açarak, bu ülkelerin finansal şoklara karşı kırılganlığını arttırmıştır. Nitekim birçok GOÜ'de, finansal serbestleşme uygulamalarının hız kazandığı 1990'lı yıllar, bir taraftan uluslararası sermaye hareketlerinde önemli artışların gerçekleştiği, diğer taraftan da sıklaşan aralıklarla ortaya çıkan ve bir ülkeden diğer ülkeye kolaylıkla yayılabilen şiddetli finansal krizlerin yaşandığı bir dönem olmuştur (Bedestenci ve Kara, 2004: 267; Işık, 2005: 83). Bu bağlamda; Meksika'da (1994), Güneydoğu Asya'da (1997), Rusya'da (1998), Brezilya'da (1999), Türkiye'de (1994, 2001) ve Arjantin'de (2001) ortaya çıkan krizler, dikkatleri sermaye hareketleri ile finansal krizler arasındaki ilişkiye yönelterek, konunun yoğun olarak tartışılmasına neden olmuştur. Kriz yaşayan ülkelerin ekonomik yapılarında farklılıklar olmasına rağmen, hepsinin finansal serbestleşme politikaları çerçevesinde sermaye hareketlerini serbestleştirmiş olmaları, sermaye hareketlerinin yaşanan krizlerin sorumluluğunu taşıdığı yönündeki görüşlerin ağırlık kazanmasına yol açmıştır.

Yaşanan krizler ve bu krizlerin yaratmış olduğu sorunlar, gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere birçok ülkede ve uluslararası finans çevrelerinde, sermaye hareketlerinin serbestliğini savunan politikaların sorgulanmasına ve alternatif politika uygulamalarının gerekliliğini ve önemini vurgulayan görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşler doğrultusunda, üzerinde en çok tartışılan alternatif politika uygulaması olarak, sermaye hareketlerinin kısıtlanması fikri öne çıkmıştır (Ay ve Mangır, 2007: 123). Uluslararası sermaye hareketlerinin kısıtlanması ve kontrolüne yönelik öneriler, özellikle; hem büyüklüğü hem de bulaşıcılık özelliği nedeniyle birçok GOÜ'yi etkisi altına alan Asya krizi ile birlikte yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Asya krizinden sonra; Rusya, Brezilya, Türkiye ve Arjantin'de yaşanan finansal krizler ise, GOÜ ekonomileri üzerinde istikrarsızlık yaratan sermaye hareketlerinin kısıtlanmasına yönelik tartışmaların daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, 1990'lı yıllarda GOÜ'lerde yaşanan finansal krizlerden sonra, istikrarsız sermaye hareketlerinin GOÜ'ler üzerinde yarattıkları olumsuz etkileri gidermek amacıyla ortaya atılan ve gerek akademik çevrede gerekse politika çevrelerinde yoğun olarak tartışılan sermaye kontrollerini; nedenleri, türleri, etkinliği ve çeşitli ülke örnekleri açısından inceleyerek genel bir değerlendirme yapmaktır. Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, sermaye kontrollerinin kısa bir tarihçesi verilmektedir. Üçüncü bölümde, sermaye kontrollerinin nedenleri ve etkileri incelenmektedir. Dördüncü bölüm, sermaye kontrollerinin türlerinin açıklanmasına ayrılmıştır. Beşinci bölüm, farklı sermaye kontrol yöntemleri uygulayan Malezya ve Şili'nin deneyimlerini içermektedir. Altıncı bölümde, sermaye kontrollerinin etkinliği tartışılmakta, sonuç bölümünde ise konuya ilişkin genel değerlendirmeler yer almaktadır.

2. Sermaye Kontrollerinin Tarihçesi

Modern sermaye kontrolleri, I. Dünya Savaşı'na katılan ülkeler tarafından savaş harcamalarını finanse etmek için gerekli vergi tabanını sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Sermaye kontrolleri savaştan sonra ortadan kalkmaya başlamış ancak 1929'daki büyük buhran ile tekrar geri gelmiştir. Bu yıllarda amaç, sermaye kaçıışı olmadan bu ülkelerin durgunluktan çıkabilmelerini sağlamak olmuştur (Neely, 1999: 13).

I. Dünya Savaşı sırasındaki olağanüstü koşullara özgü kontroller sayılmazsa, barış zamanında geniş ve yoğun sermaye kontrollerinin uygulanmasını başlatan olay, 1929 uluslararası finansal krizi olmuş ve o yıl birçok Avrupa ve Latin Amerika ülkesi döviz kontrolü uygulamıştır. Öte yandan 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yaşanan yoğun döviz ve sermaye kontrollerinin fikir babası ya da baş savunucusu, sermaye hareketlerinin ülke ekonomilerinde yarattığı gereksiz hasar ve bağımsız iktisat politikaları yürütebilmek gerekçeleriyle, Keynes olmuştur. Kıta Avrupası'nda sermaye hareketlerinin kontrolünde başrol oynayan ülke ise Almanya olmuştur. Almanya'da 1929 uluslararası finansal krizi ile birlikte, geçici bir önlem olarak uyulamaya konulan döviz kontrolleri, Nazi Almanya'sının ekonomi yönetiminin temel politika araçlarından birisi olmuş ve Nazi sonrası dönemde de süreklilik kazanarak yaklaşık 30 yıl varlığını sürdürmüştür. Almanya ile ticari ilişkileri olan birçok Avrupa ülkesi de kendi ihracatlarını korumak için çeşitli sınırlamalara başvurmışlardır.

Kısacası, I. Dünya Savaşı, Büyük Dünya Bunalımı ve II. Dünya Savaşı gibi olağanüstü durumlarda uygulamaya konulan sermaye kontrolleri, son savaşın ardından gerek Doğu Bloğu Ülkelerinde gerek birçok Batı Avrupa ülkesinde merkezi iktisadi planlamanın popüler olması ile birlikte, iktisadi politikanın temel araçlarından birisi olmuştur. Savaş sonrası uluslararası para sistemi 1944 yılında Bretton Woods Sistemi ile oluşturulmuş ve Dünya Bankası uzun dönem sermaye hareketleri üzerinde yoğunlaşırken, IMF üye ülkeler arasındaki finansal işlemleri düzenleme görevini üstlenmiştir. 44 ülke dalgalı döviz kurunun istikrarsızlık kaynağı olduğu ve uluslararası ticarete zarar vereceği düşüncesi ile sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru sistemini benimsemiştir (Yay, 2003: 18).

Bretton Woods Konferansı'ndaki IMF antlaşması, açıkça sermaye kontrollerine izin vermekteydi. Antlaşmada, eğer gerekliyse, üye ülkelerin uluslararası finansal akımları düzenlemek amacıyla sermaye kontrollerini kullanabilecekleri belirtilmekle birlikte, hiçbir ülkenin bu kontrolleri cari işlemlerdeki ödemeleri kısıtlamak ya da taahhüt edilen fon ödemelerinin transferini erteleyecek şekilde kullanamayacakları açıkça vurgulanmaktaydı. Bretton Woods dönemindeki sabit kur sisteminde, pek çok ülke ödemeler bilançosu sorunlarını aşabilmek amacıyla sermaye kontrollerini uygulamışlardır. Ancak 1970'lerin ilk yıllarında Bretton Woods sisteminin dağılmasıyla birlikte, sermaye kontrollerinin yol açtığı maliyet ve bozulmalar, gelişmiş ülkelerde bu kontrollerin kademeli olarak kaldırılmasına yol açmış ve finansal piyasalarda serbestleşme hareketleri yaygınlaşmıştır (Neely, 1999: 13).

1944'den 1970'li yılların başına kadar süren Bretton Woods Sisteminde sabit kurlu rejim sermaye hareketlerinin kontrolünü de içerirken, sistemin çöküşünden sonra, ülkelerin kendilerinin belirlediği farklı kur rejimlerinin uygulandığı, sermaye kontrollerinin minimuma indiği, sistemsiz ya da çok sistemli bir dönem başlamıştır. Bretton Woods sistemi çöküp döviz kurları dalgalanmaya başlayınca; bu durumdan kar sağlama olanağı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda artan spekülasyon sermaye hareketleri karşısında, bu sermaye akımlarını kontrol altına almaya yönelik düzenlemeler hem etkinliğini yitirmeye, hem de ülkelerin çıkarlarına uygun olmamaya başlamıştır. Sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri sürdürmek isteyen ülkeler, hem yabancı yatırımcıların kendilerinden uzak durduğunu görmüşler hem de bu kontrollerin olmadığı europa piyasalarına doğru sermaye çıkışları riskiyle karşılaşmışlardır (Eroğlu, 2002: 15; Çağlar, 2003: 44,50).

Bu bağlamda, sermaye kontrollerini ilk olarak 1973'de Kanada, Almanya ve İsviçre kaldırılmış ve bu ülkeleri 1974 yılında ABD, 1979'da İngiltere, 1980'de Japonya, 1990'da Fransa ve İtalya, 1992'de ise İspanya ve Portekiz izlemiştir (Somçağ, 2001–2002: 155). Örneğin 1974 yılında pek çok sınırlamayı ortadan kaldırarak finansal serbestleşmeye yönelik adımlar atan ABD'de, banka faiz oranları üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, bankacılık ve sermaye piyasalarını birbirinden ayıran sınırlar gevşetilmiş ve sadece yetki aldığı eyalette bankacılık yapabilme zorunluluğu getiren bölgesel bankacılık düzenlemelerinden ulusal bankacılığa geçilmiştir. İngiltere ise 26 Ekim 1986'da yürürlüğe koyduğu “Bing Bang” olarak bilinen kararlarıyla Londra Borsasını uluslararası işlemlere açmış, yabancı bankaların İngiliz aracı kurumlarının tümüne sahip olabildiğini olanaklı kılmıştır (Eroğlu, 2002: 20). 1980 ve 1990'larda, gelişmiş ülkeleri izleyerek, GOÜ'ler de sermaye kontrollerini kaldırmaya başlamışlardır. Bugün gerek miktar gerekse çeşitlilik olarak, sermaye kontrolleri önemli ölçüde azalmış olmakla birlikte, bazı ülkelerin hükümet politikalarında yer almaktadır.

3. Sermaye Kontrollerinin Nedenleri ve Etkileri

Sermaye kontrolleri, uluslararası sermaye hareketlerinin hacmini, yönünü, niteliğini veya zamanlamasını değiştirmeye yönelik resmi düzenlemelerdir (Vergil, 2002: 20). GOÜ'lere yönelik sermaye hareketlerinin kontrolüne yönelik önerilerin en önemli gerekçesi, sermaye hareketlerinin oldukça büyük hacimli ve ani bir şekilde piyasalara girip çıkmaları nedeniyle, ülkelerin makroekonomik dengeleri üzerinde yarattığı tahribattır.

Sermaye kontrollerinin nedenleri ve sonuçları üzerinde iktisatçılar arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Sermaye kontrollerine olumlu yaklaşan iktisatçılara göre bir ülke, eğer spekülasyon bir saldırı ya da panik nedeniyle dış ödemelerinde bir bunalımla karşılaşır ve standart politikalar bu durumdan çıkmak için etkisiz kalırsa, ekonomiyi istikrara kavuşturmak için sermaye kontrollerine başvurulabilir. Malezya ve Şili örnekleri, ekonomik krizlerin spekülasyon sermaye akımlarıyla derinleştiği durumlarda sermaye

kontrollerinin makroekonomik dengeler üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini göstererek sermaye kontrolü yanlısı görüşlere destek sağlamıştır.

Sermaye kontrolleri ile ilgili ikinci görüş ise daha çok uzun vadeli sonuçlar üzerinde durmakta ve sermaye kontrollerinin uzun vadede, ülkeye yabancı sermaye girişlerini caydırıcı bir rol oynayarak ülkenin uzun dönemli büyüme performansını olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürmektedir. Bu görüşü savunanlar, sermaye kontrollerinin yapısal reformların yapılmasını geciktirerek ya da engelleyerek ülkedeki çarpık ekonomik yapının sürmesine ve yolsuzlukların artmasına yol açabileceği kaygısını dile getirmektedirler. Ayrıca, sermaye kontrollerinin, günümüzde oldukça çeşitlenen ve kullanımı artan yeni finansal araçlar nedeniyle etkin olarak uygulanamayacağını belirtenler de bulunmaktadır (Ankara Sanayi Odası,2001). Her ülkenin ekonomik ve finansal koşulları farklı olmakla birlikte, ülkelerin sermaye hareketlerine kısıtlama ve kontrol getirmelerinin nedenleri genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Uzunoğlu vd., 1995: 40):

- 1) Kısa vadeli sermaye hareketlerinin artması ile oluşabilecek döviz kuru istikrarsızlıkları ve ödemeler dengesi krizlerinin önlenmesi,
- 2) Yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımlarda kullanılmasını sağlamak ve yabancıların yurtiçi üretim faktörlerine sahip olmalarını sınırlamak,
- 3) Yurtiçi finansal aktifler, gelir ve servet üzerinden kamu yetkililerine vergileme olanağı sağlamak,
- 4) Yurtdışına çıkabilecek sermaye akımlarını önlemek,
- 5) Yurtiçi ekonomik dengeleri, uluslararası faiz ve kur dalgalanmalarından yani dış şoklardan korumak.

4. Sermaye Kontrollerinin Türleri

Literatürde sermaye kontrolleri doğrudan (idari) kontroller ve dolaylı (piyasa temelli) kontroller olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde, doğrudan ve dolaylı kontrol yöntemleri ile küresel düzeyde uygulanabilecek bir kontrol yöntemi olan Tobin vergisi ele alınmaktadır.

4.1. Doğrudan (İdari) Kontroller

Doğrudan kontroller; açıkça belirlenen miktar kısıtlamaları ya da onay koşulu koymak yoluyla sermaye işlemlerinin veya ilgili ödemelerin ve fon transferlerinin kısıtlanmasıdır. İdari kontroller, ilgili ülkelerin sınır ötesi finansal işlemlerinin hacmini etkilemeyi amaçlamaktadır. Finansal işlemlerin gerçekleştirilmesinde en fazla kullanılan mekanizma bankalar olduğundan, bu tür kontrollerin temel özelliği, sermaye akımlarının kontrolü için bankacılık kesimine idari yükümlülükler getirmesidir (Ariyoshi vd., 2000: 7;

Yay, 2003: 24). Bu tür kontroller, genellikle ani sermaye çıkışlarından dolayı, döviz kurunda meydana gelen dalgalanmaların önlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Doğrudan kontrollerin yaptırım gücü, dolaylı kontrollere göre çok daha fazladır.

1990'lı yıllarda birçok GOÜ, uluslararası sermaye akımlarındaki aşırı dalgalanmaların etkilerini azaltmak amacıyla çeşitli kısıtlamalar uygulamışlardır. Örneğin Şili'de yabancı portföy yatırımcılarından paralarını en az bir yıl ülkede tutmaları istenmiştir. Kolombiya, yabancı yatırımcıları, daha az likit olan doğrudan yatırımlara yönettiren, yurtiçi tahvil piyasalarına girmelerini yasaklamıştır. Endonezya ise, özel işletmelerin yurt dışından borçlanmalarını yavaşlatmak için sıraya girme sistemini gündeme getirmiştir (Esen, 1997: 41).

4.2. Dolaylı (Piyasa Temelli) Kontroller

Dolaylı kontroller, sermaye hareketlerini daha maliyetli hale getirerek caydırmayı amaçlamaktadır. Bu tür kontroller; ikili ya da çoklu döviz kuru sistemleri, sınır ötesi finansal akımların açık ya da gizli vergilendirilmesi (Tobin vergisi) ve diğer piyasa temelli önlemlerden oluşmaktadır. Dolaylı kontroller, yalnızca fiyatı ya da hem fiyatı hem de işlemin hacmini etkileyebilmektedir.

İkili ya da çoklu döviz kuru sistemlerinde, ticaret ve sermaye işlemleri için farklı döviz kurları uygulanır. Yetkililer, ticari işlemlerde döviz kurlarını sabit tutmaya çalışırken, finansal işlemlerde ise kurun dalgalanmasına izin vermektedir. Bu sistemde, genellikle yüksek kısa vadeli faiz oranlarının yurtiçi yerleşikler üzerinde büyük bir yük oluşturduğu durumlarda parasal yetkililer, finansal kuruluşların spekülasyon amaçlı krediler vermesini yasaklayarak, yurtiçi piyasayı bölümlere ayırmaktadır. Ticaret akımlarına dayalı olarak yapılan döviz işlemleri, hisse senetleri ile ilgili işlemler ve doğrudan yabancı yatırımlar bu sınırlamanın dışında tutulmaktadır. Esas olarak, ikili piyasa, yurtiçi piyasada yerli kredi gereksinimi olan spekülasyonların maliyetini yükseltirken, spekülasyon olmayan kredi talebinin normal piyasa fiyatından karşılanmasını sağlamaktadır. İkili sistemde, aynı zamanda aşırı sermaye girişlerinin cari işlemler döviz kurunu olumsuz etkilemesi önlenmeye çalışılmaktadır. Bu tür önlemler, sermaye işlemlerinin hem miktarını hem de fiyatını etkilemeyi amaçlamaktadır. İdari kontrollerde olduğu gibi, bunlar da belirli kurallara uymayı zorlayarak, cari işlemler ve sermaye işlemlerini ayırmak için, yerleşiklerin döviz kuru işlemleri ile yerleşik olmayanların yerli para işlemlerinin yönetimi anlamına gelmektedir. Bu sisteme yöneltilen temel eleştiri ise, bu uygulamanın bireyleri dolambaçlı yollardan bu engellerden kaçmaya yöneltmesidir (Ariyoshi vd., 2000: 7; Esen, 1997: 41).

Sınır ötesi akımların açıkça vergilendirilmesi ise, yerleşiklerin yabancı finansal aktif, yerleşik olmayanların ise yerli finansal aktif tutmalarının çekiciliğini ve elde ettikleri getiriyi sınırlamayı ve böylece getiri oranlarının düşürülmesi ya da maliyetlerin artırılması ile bu yatırımların caydırılmasını amaçlamaktadır.

Sermaye kontrolleri, sermayenin dolaylı yoldan vergilendirilmesi yoluyla da yapılabilmektedir. Sınır ötesi akımların dolaylı vergilendirilmesi, faizsiz zorunlu rezerv/mevduat karşılığı ayrılması yöntemiyle en çok başvurulan piyasa temelli sermaye kontrollerinden birisidir. Bu uygulamada, banka ya da banka dışı kurumların kendi hesaplarındaki sermaye girişlerinin ya da yabancı para net pozisyonlarının belirli bir oranını, yerli para ya da döviz cinsinden, merkez bankasına faizsiz mevduat olarak yatırmaları şart koşulmaktadır. Kazançsız rezerv zorunluluğu olarak adlandırılan bu uygulamanın amacı, kısa vadeli sermaye girişlerini uzun vadeye yayarak ülkeyi spekülative sermayenin zararlarından korumaktır.

Diğer dolaylı düzenleme ve kontroller, para piyasası ve bankacılık sistemine ilişkin fiyat ve miktar temelli önlemler olup, işlem ve yatırımcılar arasında farklılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu tür kontroller, yerleşik ve yerleşik olmayanların durumlarını farklılaştırmak için ticari bankaların yabancı para pozisyonlarına ya da açık pozisyonlarına konulan limitleri, dışarıdan borçlanabilmek için kuruluşların belirli rating koşullarını sağlamaları gerektiğini ifade etmektedir (Ariyoshi vd., 2000: 7; Yay, 2003: 25).

4.3. Küresel Düzeyde Sermaye Kontrolü: Tobin Vergisi

Uluslararası finansal sistem küresel olduğundan, uluslararası sermaye akımlarına karşı getirilecek en iyi çözüm de küresel nitelikte olmalıdır. Bugünkü uluslararası finansal sistem içinde, tek bir ülkede uygulanan sermaye kontrollerini hem uzun süre uygulamak güç olmakta hem de idari olarak maliyetli olabilmektedir. Bu durum ülkelerin bireysel olarak sermaye kontrolleri uygulayamayacakları anlamına gelmemekle birlikte, küresel düzeyde uygulanacak sermaye kontrollerinin amaca ulaşmak bakımından daha etkin olacağını söylemek mümkündür. Küresel düzeyde işbirliğine dayalı kontrollerden en önemlisi, Tobin vergisi olarak bilinen, döviz işlemlerinden alınacak vergidir (Esen, 1997: 40). Günümüzde hacmi gittikçe artan finansal sermaye hareketlerinin finansal krizlerin tetikleyicisi haline gelmesi, James Tobin'in 1972 yılında gündeme getirdiği dolaylı vergi önerisinin, çekici bir alternatif olarak giderek daha fazla tartışılmasına neden olmaktadır.

Tobin vergisinin kökleri Keynes'in bu konudaki düşüncelerine kadar uzanmaktadır. Keynes 1936 yılında, finansal piyasalarda uygulanacak işlem vergilerinin kısa vadeli spekülasyonu engelleme ve uzun vadeli yatırımları özendirme konusundaki potansiyel rolüne dikkat çekmiştir (Saraçoğlu ve Şahan, 2007: 72). James Tobin, 1978 yılında, dış ticaret ve uzun dönemli yatırımları olumsuz yönde etkilemeksizin, sadece kısa vadeli spekülative sermaye hareketlerini önlemek amacıyla uluslararası düzeyde tüm döviz işlemlerini kapsayacak genel bir verginin uygulanmasını önermiştir. Tobin vergisi, esas olarak, uluslararası ölçekte krizlerin durdurulmasını değil, spekülative saldırıları besleyen kitlesel sermaye hareketleri ve bunların aşırı dalgalanmasını azaltarak, gelecekteki finansal krizleri önlemeyi amaçlamaktadır (Işık, 2004: 290–291). Tobin'in kendi deyişiyle, “fazla

yağlanmış olan uluslararası döviz spekülasyonu çarkının dişlileri arasına bir miktar kum serpilmesi” olarak ifade edilen Tobin vergisi, spot döviz alım satım işlemleri üzerine getirilen sabit fakat düşük oranlı ad valorem bir vergidir. Tobin ilk çalışmalarında vergi oranının %0,1 ile %0,5 arasında olmasını önermiş, daha sonra vergi oranının %1’e kadar çıkabileceğini belirtmiştir (Yılmaz, 2004: 183–190).

Günlük yaklaşık 2 trilyon dolar civarında olan döviz değişimlerinin %0,1 gibi çok düşük oranda vergilendirilmesi durumunda bile, her değişim işleminde bu vergi alınacağından, insanların sık değişim yapmaktan kaçınacakları öngörülmüştür. Tobin’in önerdiği oranlar uzun vadeli yatırımlarda çok küçük bir maliyet oluşturacak, ancak saatlik, günlük ve haftalık döviz hareketlerinde önemli bir yük getirecek ve döviz kaybı riski doğuracaktır. Bu yönüyle de, kısa vadeli sermaye hareketleri üzerinde caydırıcı bir etkiye bulunurken, uzun vadeli sermaye hareketlerini engelleyici bir etki oluşturmayacaktır (Akdiş, 2004: 9). Ayrıca, ulusal ekonomileri dışsal şoklara karşı daha dirençli hale getirerek, küreselleşme sürecinde elindeki makroekonomik politika araçları giderek azalan hükümetlerin, ulusal ekonomiler üzerinde politika belirleme olanaklarını arttıracaktır.

Amaç bu olmasa da, tüm ülkeler tarafından uygulanacak olan Tobin vergisinin, kısa vadeli ve özellikle spekülatif amaçlı sermaye hareketlerini sınırlayıcı etkisinin yanı sıra önemli miktarda bir vergi geliri sağlayacağı da belirtilmektedir. İlk önerisinde Tobin, sağlanacak vergi gelirinin IMF ya da Dünya Bankası gibi uluslararası bir kuruluşa ödenmesi gerektiğini savunmuş ancak daha sonra, vergi gelirinin bu uluslararası kuruluşlar ile vergiyi fiilen toplayan ulusal hükümetler arasında paylaştırılabileceğini belirtmiştir. Ancak bu dağıtımın ülkelerin mali durumları ile orantılı olması gerektiğini; küçük ya da yoksul ülkelerin, topladıkları Tobin vergisi gelirinin büyük bir bölümünü, hatta tümünü bünyelerinde tutabileceklerini söylemiştir (Yılmaz, 2004: 182,194). Tobin vergisinin temel amacı, kısa vadeli sermaye hareketlerinin üzerine düşük oranlı bir vergi koymak suretiyle, bu sermaye hareketlerinde spekülasyonun çekiciliğini azaltarak önlemektir. Ancak bu verginin amacına ulaşabilmesi için, bütün ülkelerde aynı anda ve aynı oranda uygulanması gerekmektedir. Eğer bazı ülkeler bu vergiyi uygulamaz veya diğer ülkelere göre daha düşük oranda uygularlarsa, bu durumda finansal sermaye o ülkelere yönelecek ve vergi kendisinden beklenen işlevi yerine getiremeyecektir (Sabır, 2002: 138).

Tobin vergisinin uygulanacağı işlemlerin neler olduğu en çok tartışılan konulardan birisidir. Prensip olarak verginin sadece spot döviz işlemleri üzerine konulması önerilmiştir. Ancak var olan finansal sistemde çok çeşitli türev araçların bulunması nedeniyle, Tobin vergisinin kapsamı en azından future, opsiyon ve swap işlemlerini kapsayacak kadar genişletilmediği takdirde, bu tür işlemler yoluyla vergiden kaçınma olanakları her zaman söz konusu olabilecektir. Nitekim son yıllarda türev piyasaların dünya genelinde oldukça hızlı bir gelişme göstermesi, türev işlemlerin de vergi kapsamına alınması için önemli bir gerekçe oluşturmaktadır. Ayrıca vergi konulduğunda, vergi kapsamına girmeyen yeni türev ürünler oluşturulabileceği düşüncesi ile verginin kapsamının, ileride ortaya çıkabilecek menkul kıymet veya türev piyasa aracı ürünleri de

kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Akdiş, 2004: 9). Bu bağlamda, vergiye konu teşkil eden işlemleri gerçekleştirenlerin vergi dışı kalma istekleri nedeniyle, vergiden kaçınmayı sağlayıcı yeni finansal araçlar geliştirme ihtimalleri, Tobin vergisinin uygulanmasını engelleyen teknik sorunlardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Tobin vergisi önerisi, her ne kadar günümüzde uygulama yönündeki çeşitli engeller (vergi oranının kaç olacağı, uygulama alanının genişliği gibi) sıralanarak bazı çevrelerce kabul görmese de aslında bu tepkinin, verginin uygulanması sırasında karşılaşılabilecek olan teknik sorunlardan çok politik kaygılardan kaynaklandığı yönünde görüşler mevcuttur. Uluslararası işbirliğinin sağlanamaması, dünya çapında finansal sektörün sahip olduğu politik güç ve vergi karşıtı lobiler, Tobin vergisinin uygulanmasındaki politik engeller olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, verginin uygulanması nedeniyle ortaya çıkabilecek olumsuz etkilerden çekinen ülkeler, liderlik etmekten ve inisiyatif almaktan kaçınmaktadır. Tüm bu sorunlar nedeniyle, Tobin vergisinin evrensel bir uygulama olarak gerçekleştirilebilmesi için, verginin uygulanması konusunda IMF'nin ya da yeni bir uluslararası kuruluşun görevlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Ancak, IMF'nin, üye ülkelerin tüm sermaye işlemlerini serbestleştirmelerini istediği bir düzenle, sermaye hareketleri üzerine vergi konulmasını isteyen yaklaşımın birbiriyle uyumlu olmadığı da bir gerçektir (Işık, 2004: 293; Arıkboğa, 2001: 2; Ay ve Mangır, 2007: 134).

5. Sermaye Kontrollerine İlişkin Çeşitli Ülke Deneyimleri

Günümüzde bütün ülkeler özellikle de GOÜ'ler sermaye hareketlerinin serbestleşmesin yol açtığı bazı risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Risklerin kaynağında ise hacmi gittikçe artan finansal sermaye hareketleri bulunmaktadır. Sermaye hareketlerinin neden olabileceği istikrarsızlıları önleyebilmek için bazı ülkeler sermaye hareketlerini kısıtlayıcı önlemler uygulamaktadırlar. Her ülke için uygulanabilecek tek bir sermaye kontrol önlemi olmadığına göre, farklı ülkeler farklı türde sermaye kontrolleri uygulayarak ekonomilerini uluslararası sermaye hareketlerinin neden olabileceği çeşitli risklere karşı korumaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde, sermaye çıkışlarına yönelik kontrol uygulayan Malezya ile sermaye girişlerine kontrol uygulayan Şili'nin deneyimleri ele alınmaktadır.

5.1. Sermaye Çıkışları Üzerindeki Kontroller: Malezya

Sermaye çıkışları üzerinde iki tip kontrol uygulamasına rastlamak mümkündür. Birinci tip kontroller krizi “önleyici” nitelikli kontrollerdir. Bu tip kontroller, ülke, önemli bir ödemeler dengesi açığı ile karşı karşıya ise fakat bir devalüasyon krizi yaşanmamış ise uygulanmaktadır. Bu tip önleyici kontroller, yurtdışından gelen fonlara konan vergiler, ikili döviz kuru uygulaması ve fonların ülke dışına transferinin yasaklanması şeklindeki kontrollerdir. Bu tür kontrollerin uygulanmasının arkasında yatan temel düşünce, kontrollerin uluslararası rezervlerin erimesini yavaşlatması, düzeltici politika

uygulamalarını gerçekleştirebilmeleri için yetkililere zaman kazandırması ve spekülasyonları önlemesidir.

Sermaye çıkışları üzerindeki kontrollerin ikinci türü, “tedavi edici” niteliktedir. Bu durumda krizle karşı karşıya olan ülkenin kısa dönemli sermaye çıkışları üzerine kontrol uygulaması ya da var olanları arttırması söz konusudur. Son dönemlerde sermaye çıkışlarına konan ikinci tür kontrol, bazı akademik çevreler ve politika yapıcılar tarafından destek görmüştür. Örneğin Krugman (1998), krizle karşı karşıya olan ülkelerin bile sermaye çıkışlarına konan geçici kontrollerden yarar sağlayabileceklerini belirtmektedir. Sermaye çıkışlarına konan sınırlamalar, kriz yaşayan ülkenin finansal sektörünü güçlendirebilmesi için yetkililere ek bir süre vermektedir (Edwards, 1999: 6–8). Ancak, sermaye çıkışlarına yönelik kontrollerle ilgili dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, bu tür kontrollerin belirli bir süre boyunca geçerli olması ve yabancı yatırımcılar tarafından negatif piyasa algılamasına yol açmaması yani ülkede yabancı yatırıma düşman bir görünüm sergilenmemesi için, ekonomi rayına girdikten sonra uygulamadan kaldırılmasıdır.

Sermaye çıkışları üzerine kontrol uygulanması aslında genel kabul gören bir uygulama değildir. Bunun nedeni ise kontrollerin, ekonomide yapılması gerekli reformların gecikmesine ve söz konusu piyasaya olan güvenin kaybedilmesine yol açabileceği endişesidir. Ayrıca bu kontrollerin ülkeye giren sermaye akımlarının kesilmesine yol açabileceği gibi, sermayenin ülke dışına çıkmasını durdurmakta da etkisiz kalabileceği savunulmaktadır. Bunların dışında, büyük bir krizle karşılaşıldığında, özel sektörün fonlarını ülke dışına çıkarmanın yollarını arayarak kontrollerden kaçmaya çalıştığı, bunun da kontrollerin etkinliğini azalttığı öne sürülmektedir (Edwards, 1999: 6; Balseven ve Erdoğan, 2005: 224–229).

Asya Krizi’nden en çok etkilenen üç ülke olan Tayland, Güney Kore ve Endonezya, finansal krizi aşmak için IMF tarafından oluşturulan ve desteklenen programları uygulamak zorunda kalmışlardır. IMF’nin sağladığı finansal yardımlara karşılık, bu ülkeler, döviz kurlarını dalgalanmaya bırakmayı, faiz oranlarını arttırmayı, maliye politikalarını daraltmayı, finansal piyasalarını yabancılara açmayı, sorunlu banka ve finans kurumlarını kapatmayı ve diğer alanlardaki yapısal reformları gerçekleştirmeyi taahhüt etmişlerdir (Kaplan ve Rodrik, 2001: 1). Malezya ise, 1997 yazında patlak veren Asya Krizi’ne tepki olarak başlangıçta IMF programlarına benzer bir politika izlemiştir. Ancak kısa bir süre sonra, bu politikaların sonuç vermemesi nedeniyle 1 Eylül 1998’de Malezya hükümeti, IMF politikalarından tümüyle farklı olarak, sermaye akımları ve kur işlemleri üzerinde geniş kapsamlı sıkı kontroller uygulamaya başlamıştır.

Geçici olarak kullanılıp, yaklaşık bir yıl içerisinde uygulamadan kaldırılan bu kontrollerin amacı, kısa dönemli, spekülatif amaçlı sermaye hareketlerini sınırlandırmaya yönelik olup, uzun vadeli finansal yatırımlar ile doğrudan yabancı yatırımları kapsam dışında tutarak, bu tür faydalı yatırımların devamlılığını sağlamak olmuştur (Işık, 2003:

12). Bu doğrultuda, ulusal para birimi olan Ringgit, 3.80 Amerikan Dolarına sabitlenmiştir. Kıyı bankalarında (off-shore hesaplarda) Ringgit cinsinden tutulan tüm mevduatların bir ay içerisinde ülkeye getirilmesi ve yabancılara da Ringgit cinsinden gelirlerinin dövizle çevrilebilmesi için oniki ay bekleme zorunluluğu getirilmiştir. Beş ay sonra bu uygulama, bekleme zorunluluğu yerine vergi alımına dönüştürülmüştür. Bu önlemlerin yanı sıra, Malezya vatandaşlarının yurt dışına sermaye transfer etmesine sıkı sınırlamalar getirilmiş ve yabancı portföy yatırımlarının oniki ay süreyle ülkeye girişi durdurulmuştur. Ayrıca, sıkı para politikasından vazgeçilerek faizlerde indirimle gidilmiştir. Ringgitte karşı spekülasyon girişimleri engellemek için Ringgit cinsinden yapılan tüm işlemlerin yetkili yerli kurumlar tarafından yapılması zorunluluğu getirilmiştir (Balseven ve Erdoğan, 2005: 225; Ankara Sanayi Odası, 2001).

Malezya'nın uygulamış olduğu bu kontroller sonucunda, yabancı yatırımcıların gerçekleştirmiş oldukları yatırımları geri çekmeleri ve yerleşiklerin de yurt dışında yatırım yapmaları zorlaştırıldığından, net sermaye çıkışları sınırlandırılmış ve spekülasyon döviz hareketleri büyük ölçüde azaltılarak döviz kuru istikrarlı hale gelmiştir. Malezya deneyimi, kriz koşullarında bile uygulanabilecek politika seçeneklerinin sanıldığı kadar az olmadığını göstermek bakımından dikkat çekici bir örnek olmuştur (Suvanto vd., 2000: 40, Balseven ve Erdoğan, 2005: 226).

Malezya'nın uygulamış olduğu sermaye kontrollerinin etkinliğini değerlendirdikleri çalışmalarında Rodrik ve Kaplan (2001), Malezya'nın, Asya Krizi sonrasında IMF politikaları uygulayan Tayland ve Güney Kore'den daha hızlı bir biçimde toparlandığını ve daha başarılı sonuçlar elde ettiği bulgusuna ulaşmışlardır (Rodrik ve Kaplan, 2001). Kriz ile mücadele kapsamında, sermaye kontrolleri uygulamış olan Malezya ile IMF programlarına başvuran Türkiye, Brezilya ve Rusya'nın kriz sonrasında, kısa dönem toparlanma sürecindeki performanslarını karşılaştıran Işık (2003)'a göre de, Malezya'nın uyguladığı sermaye kontrollerinin, kısa dönemdeki toparlanma sürecine katkısı, IMF programları uygulayan ülkelere göre daha hızlı ve başarılı olmuştur (Işık, 2003).

5.2. Sermaye Girişleri Üzerindeki Kontroller: Şili

Sermaye girişleri üzerindeki kontroller, özellikle karmaşık mali kontrol sistemleri uygulayacak kapasiteleri olmayan GOÜ'lerde, finansal sermaye girişlerinin neden olabileceği aşırı oynaklık gibi olumsuz etkileri azaltarak, uzun dönemli yatırımları özendirme gibi olumlu etkileri arttırmayı amaçlamaktadır (Balseven ve Erdoğan, 2005: 221). Sermaye girişlerini kısıtlamaya yönelik uygulamalar, aşırı sermaye girişlerinin reel döviz kurunu değerlendirerek ülkenin rekabet gücünü azaltması ve makroekonomik dengesizliğe sebep olmasından duyulan endişe nedeniyle uygulanmaktadır (Bird ve Rajan, 2000: 9).

Asya Krizinin olumsuz sonuçlarından sonra, gelecekte ortaya çıkacak finansal krizleri önlemek amacıyla sermaye girişlerine kontrol konulması fikri büyük bir destek görmüştür. Sermaye girişlerine konan kontrollerin, GOÜ'leri uluslararası spekülasyon saldırılarından koruyarak, döviz kurunun oynaklığını sınırlaması ve aynı zamanda bu ülkelerin bağımsız para politikaları uygulamalarına olanak vermesi beklenmektedir (Edwards, 1999: 10). Sermaye girişlerine yönelik kontrollerle ilgili önemli bir nokta, bu tür kontrollerin kriz esnasında değil, ekonominin görece istikrarlı bir dönemde uygulamaya konulmasıdır. Aksi halde bu tür kontroller, piyasada güven kaybına yol açarak, likiditeye ihtiyaç duyulduğu kriz sürecinde mevcut sermayenin de ülkeden kaçmasına, dolayısıyla da krizin derinleşmesine yol açabilir (Balseven ve Erdoğan, 2005: 228–229).

Sermaye girişlerine sınırlama koyan ülkelerin bazıları Brezilya, Şili, Kolombiya ve Çek Cumhuriyeti'dir. Ancak ekonomistler tarafından en çok dikkat çeken ülke deneyimi Şili'ninkidir. Şili'nin sermaye girişlerine uyguladığı kontroller, kısa dönemli sermayeyi olumsuz yönde etkilerken, uzun dönemli fonları kendisine çekmeyi başarak ülkenin istikrara kavuşmasına katkıda bulunmuştur (Edwards, 1999: 10). Şili'nin uygulamaya koyduğu piyasa odaklı sermaye kontrollerinin amacı; sermaye girişlerinin daha uzun vadeli olmasını sağlamak, aşırı değerli ulusal paranın değerini düşürmek, Merkez Bankasının bağımsız para politikası sürdürmesini sağlamak ve krizler karşısında, iç piyasanın kırılganlığını azaltmak için kısa vadeli sermaye akımlarının ülkeye girişini yavaşlatmaktır (Suvanto vd., 2000: 39).

Şili, 1990 sonrasında, uzun dönem ve kısa dönem sermaye akımları için farklılaşan şekilde sermaye girişleri üzerinde piyasa bazlı kontroller uygulamıştır. Şili'de uygulanan en önemli sermaye kontrol tekniği, kazançsız rezerv/mevduat zorunluluğudur. Şili'de, 1991 yılında tüm portföy yatırımlarına %20 oranında kazançsız rezerv zorunluluğu getirilmiştir. Buna göre, ülkede bir yıldan daha az kalacak olan yatırımların bu rezervi ülkede kaldığı süre boyunca, bir yıldan uzun kalanların ise sadece bir yıl boyunca tutacakları karara bağlanmıştır. Haziran 1992'de bu oran %30'a çıkarılmış ve rezervin ekonomide kalış süresi ise paranın çıkış zamanına bakılmaksızın bir yıl olarak belirlenmiştir. Asya krizinin ekonomideki likidite gereksinimini arttırması nedeniyle, Haziran 1998'de zorunlu rezerv oranı %10'a indirilmiş, Kasım ayında da sıfırlanmıştır (Ökten ve Yıldırım, 2006: 10).

Şili'de uygulanan bu kontrollerin, sermaye girişlerin hacmini kısıtlamaktaki etkisi sınırlı ve kısa süreli olmuştur. Ancak uygulanan politikalar, kısa dönemli akımları caydırmak ve sermaye girişlerinin yapısını değiştirmek açısından başarılı olmuştur. Yani ülkeye giren toplam sermaye miktarı azalmamış, uygulanan kontroller sonucunda, kısa vadeli akımlardaki azalma tümüyle uzun vadeli sermaye girişlerindeki artışlarla giderilmiştir. Ülkeye giren toplam sermaye içerisinde kısa vadeli sermaye hareketlerinin payı %73 iken, bu oran 1998 yılında %3'e düşmüştür. Kısa vadeli sermaye girişlerinin azalması döviz kurunun aşırı değerlenerek cari işlemler dengesini bozmasını ve kurun çökmesine yol açabilecek bir yabancı sermaye kaçışını zorlaştırarak ekonominin

kırılganlığını, dolayısıyla da finansal kriz riskini azaltmıştır (Suvanto vd., 2000: 39; Balseven ve Erdoğan, 2005: 224).

6. Sermaye Kontrollerinin Etkinliği

Sermaye kontrolleri ile ilgili olarak literatürde en çok tartışılan konulardan birisi, bu kontrollerin etkin olup olmadığı ile ilgilidir. Sermaye kontrollerinin etkinliği, ülkeye, uygulanan döneme ve kullanılan ölçüte göre değişmekte birlikte literatürde sermaye kontrollerinin etkinliği genellikle; döviz kuruna istikrar kazandırma, bağımsız para politikasını sağlama ya da yurtdışı makroekonomik ve finansal istikrarı sağlama gibi politika amaçlarını gerçekleştirip gerçekleştirmediği ile ölçülmektedir (Ariyoshi vd., 2000: 5). Ayrıca, sermaye kontrollerinin sermaye akımlarının niteliğini veya büyüklüğünü değiştirip değiştirmediği ve eğer sermaye akımları üzerinde kontrol olmasaydı, sermaye akımlarının düzeyinin ne olacağı da sermaye kontrollerinin etkinliğini değerlendirmede dikkate alınan hususlardır (Neely, 1999: 26).

Sermaye kontrollerinin etkinliği ile ilgili olarak iktisatçılar arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Örneğin Rudiger Dornbush, sermaye kontrollerinin krizden çıkış için etkili bir yöntem olmadığını öne sürmektedir. Paul Krugman (1999) ve onun gibi düşünen bazı iktisatçıların görüşü ise, finansal küreselleşmenin artık haddini aştığı ve sermayenin bu kadar serbest dolaşmasının uluslararası finansal sistemi zayıf, tehlikelere açık ve dengesiz hale getirdiğidir (Işık, 2003: 11). Krugman (1999), parasal birliğe ya da serbest dalgalanmaya uygun olmayan ülkelerin, er ya da geç sermaye akımlarını sınırlandırmak zorunda kalacaklarını söylemektedir. Krugman'ınine paralel görüş savunan bir başka isim, Dünya Bankası eski baş ekonomisti olan Joseph Stiglitz'e (1999) göre, dalgalanan piyasalar kaçınılmaz bir gerçektir. GOÜ'ler bununla baş etmek ve ekonomilerini istikrara kavuşturacak politikalar üretmek zorundadırlar. Bu tür politikalara örnek olarak da Şili usulü sermaye kontrolleri önerilmektedir (Edwards, 1999: 1). Literatürde genel olarak, sermaye girişleri üzerindeki kontrollerin, sermaye çıkışı üzerinde konan kontrollere göre daha etkin olduğu ileri sürülmektedir. Bunun nedeni ise, sermaye girişlerine konan kontrollerden kaçınma konusunda daha düşük bir eğilimin söz konusu olmasıdır.

Sermaye kontrollerinin amacı, ülkelerin makroekonomik politika oluşturmalarında bağımsız olmalarını sağlamak ve aşırı şekilde oynaklığa yol açtığı düşünülen sermaye akımlarından ülkeleri korumaktır. Literatürde sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalara karşı üç temel itiraz bulunmaktadır. Bunlar; etkin olmama, kısıtlamaların maliyetinin yüksek olması ve olası bir panik durumunda ekonomiyi tam olarak koruyamamasıdır.

Sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar dolaylı olarak, bu akımların yasal olarak denetlenebileceğini varsaymaktadır. Ancak sermaye akımlarının kontrolünün kolay

olmadığını gösteren kanıtlar mevcuttur. Özel sektör, bu tür kısıtlamalardan kurtulmak için çeşitli yollara başvurmaktadır. Örneğin, ticarete fatura düzenlememe, bazı akımları kısıtlamaların dışında gibi göstermek ve rüşveti de içeren yasal olmayan yollar bunlar arasında sayılabilmektedir. Sermaye kontrollerinden kurtulma çabaları aynı zamanda finansal türev araçların da artmasına yol açmıştır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, özel sektörün sermaye kontrollerinden kaçmak amacıyla birtakım yöntemler geliştirmesinin, kontrollerin etkinliğini azalttığı ileri sürülmektedir (Blöndal ve Christiansen, 1999: 5; Rodrik ve Velasco, 1999: 24). Bu bağlamda, ekonomik birimler uzun dönemde kontrolleri nasıl aşabileceklerini öğrendiklerinden, sermaye kontrolleri kısa dönemde etkili olsa bile, uzun dönemde etkisi zayıflamaktadır.

Sermaye kontrollerinin etkinliğini zayıflatan nedenlerden bir diğeri ise, uluslararası sermaye hareketlerini kolaylaştıran ve onları izlemeyi daha zor hale getiren finansal piyasalardaki teknolojik ilerlemedir. Özellikle iletişim teknolojisindeki ilerlemenin sermaye kontrollerini neredeyse imkânsız kılacağı yönünde görüşler mevcuttur. Ancak, uluslararası sermaye akımlarını kolaylaştırarak, uluslararası finans sisteminin küreselleşmesine yol açan aynı iletişim teknolojisinin, gerektiğinde bu akımların kontrolünü de kolaylaştırabileceğini öne süren görüşler de mevcuttur (Esen, 1997: 39–40; Delice, 2000: 103). Sermaye kontrollerinin ekonomik bir maliyeti olduğu kesindir. Ancak, sermaye kontrollerinin tamamen etkinsiz olduğu yönündeki görüşler de oldukça abartılıdır. Kontrollerin zamanla etkinliği azalsa bile, bazı dış finansal işlemleri engellemekte, bazı kişilerin veya kurumların uluslararası finansal piyasalara girişlerini sınırlandırmakta bir dereceye kadar etkili oldukları kabul edilmektedir (Delice, 2000: 105).

IMF de, genel anlamda sermaye hareketlerine getirilecek kontrollerin maliyetinin yüksek olduğunu ve ekonomileri etkinlikten uzaklaştıracağını düşünmektedir. Ancak birbiri ardına yaşanan krizlerden sonra, makroekonomik yapının ve finansal sektörün güçsüz olduğu ekonomilerde sermaye hareketlerini tümüyle serbestleştirmenin bazı tehlikeleri olduğunu da kabul etmektedir. Bu bağlamda IMF, makroekonomik yapı ve finansal sektör güçlenene kadar piyasaya dayalı bazı kontrollere olumlu yaklaşmaktadır. Piyasaya dayalı kontroller ile vurgulanmak istenen, yabancı sermayeye miktar kısıtlaması getirmek yerine, mesela yabancı mevduat için gerekli karşılık oranının artırılması ya da bankaların açık pozisyonlarına sınırlamalar getirilmesi şeklindeki uygulamalardır (Akman, 1998: 51–52).

7. Sonuç

1990'lı yıllarda GOÜ'lerde sıklaşan aralıklarla ortaya çıkan finansal krizler sonrasında, yoğun olarak tartışılmaya başlanan sermaye hareketlerinin kontrolüne yönelik öneriler bağlamında, literatürde üzerinde en çok durulan sermaye kontrol yöntemi olarak Tobin vergisi ve uygulanabilirliği ile ilgili çalışmalar öne çıkmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada, Tobin vergisi dışındaki sermaye kontrol yöntemleri ile uyguladıkları farklı

sermaye kontrol yöntemleri ve bunların sonuçları açısından dikkat çeken Malezya ve Şili'nin deneyimlerine de yer verilerek, sermaye kontrolleri ile ilgili genel bir bilgilendirme ve değerlendirmede bulunulması amaçlanmıştır.

Sermaye kontrollerinin etkinliği, ülkeden ülkeye, uygulanan döneme ve kullanılan ölçüte göre değiştiğinden, tüm ülkeler için tek ve en iyi sonucu verebilecek bir sermaye kontrol yöntemi bulunmamaktadır. Bu nedenle, sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerini gidermeye yönelik politikalar belirlenirken, her ülkenin kendi ekonomisinin özelliklerini ve küresel ekonominin durumunu göz önünde bulundurarak hareket etmesi ve buna uygun olarak, bazen tek bir sınırlayıcı önlem yerine birden fazla yöntemin aynı anda uygulanması gerekebilmektedir. Bu bağlamda, Şili'nin sermaye girişleri, Malezya'nın sermaye çıkışlarına kısıtlama getiren uygulamaları, literatürde farklı görüşler olmakla birlikte, sermaye kontrollerinin ülkeler tarafından bireysel olarak başarıyla uygulanabileceği konusunda birçok iktisatçıyı ikna etmiştir. Ancak, uluslararası finans piyasalarının giderek bütünleştiği günümüzde, ülkeler tarafından bireysel olarak uygulanacak sermaye kontrollerinin ancak kısa dönemde etkili olduğu, uzun dönemde ise etkisinin azaldığı yönünde bir görüş birliği mevcuttur. Bu nedenle de, ülkelerin bireysel olarak uygulayacakları kontrollerinden ziyade, küresel düzeyde uygulanacak sermaye kontrollerinin amaca ulaşmak bakımından daha faydalı ve etkin olacağı ifade edilmektedir.

Küresel düzeyde bir işbirliğine dayanan kısıtlamalardan en önemlisi, Tobin vergisidir. Tobin, dış ticaret ve uzun dönemli yatırımları olumsuz yönde etkilemeksizin, sadece kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketlerini önlemek amacıyla, uluslararası düzeyde tüm döviz işlemlerini kapsayacak genel bir verginin uygulanmasını önermiştir. Tobin vergisine, uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek teknik sorunlar nedeniyle bazı çevreler tepki göstermekte ve şüphe ile yaklaşmaktadır. Ancak literatürde, bu tepkilerin teknik sorunlardan çok, politik tercihlere dayandığı yönündeki görüşler ağır basmaktadır. Bu bağlamda, Tobin vergisinin dünya çapında uygulanabilmesi için en azından gelişmiş ülkeler arasında tam bir mutabakatın olması gerekmektedir. Ancak, sermaye sahibi gelişmiş ülkeler, böyle bir verginin uygulanmasına sıcak bakmamaktadırlar.

Malezya'nın sermaye çıkışlarını, Şili'nin ise sermaye girişlerini kısıtlamaya yönelik uygulamaları, sermaye kontrollerinin; sermaye hareketlerinin GOÜ'ler üzerinde istikrarsızlık yaratan etkilerini azaltmakta etkili olabileceğini göstermekle birlikte, sermaye hareketlerini kısıtlamaya yönelik uygulamaların, ülkeleri finansal krizlerden koruyacak bir garanti sağlamadığı da unutulmamalıdır. Finansal piyasaların giderek bütünleştiği günümüz dünyasında, tüm olumsuz etkilerine rağmen, sermaye hareketlerinin tamamen kısıtlanması mümkün olmayacağına göre, spekülasyon sermaye hareketlerinin neden olduğu problemleri azaltmakta, sermaye kontrollerinin kısa dönemli ve geçici bir süre için uygulanması, özellikle GOÜ'ler açısından faydalı olabilmektedir.

Özellikle oynak ve aniden tersine dönme özelliği yüksek olan finansal sermaye akımlarının, GOÜ'lere ani giriş çıkışlarının, istikrarsızlık yaratarak veya var olan

istikrarsızlıkları besleyerek, bu ülkelerdeki finansal kriz riskini arttırdığı bir gerçektir. Ancak, finansal kriz riskini önleyebilmek açısından asıl önemli olan, sermaye kontrollerinden çok, sürdürülebilir makroekonomik politikalar ile sağlam bir finansal sisteme sahip olabilmektir. Ayrıca, gerekli olduğunda geçici bir süre için uygulanabilecek sermaye kontrollerinin de, güçlü makroekonomik göstergelere sahip olan GOÜ’lerde daha başarılı sonuçlar vereceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akdiş, Muhammed (2004), “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi”, *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 36, Mayıs-Haziran, <<http://maksis.pamukkale.edu.tr/Mak21.htm>>, 21.09.2006.
- Akira, Ariyoshi, Karl Habermaier, Bernard Laurens, İnci Otter-Robe, Jorge Ivan Canales-Krilenko and Andrei Krilenko (2000), “Capital Controls: Country Experiences With Their Use and Liberalization”, *IMF Occasional Paper*, No:190, <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/op/op190/>>, 25.11.2006.
- Akman, Vedat (1998), *Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz, Asya Krizi Sonrası ve Muhtemel Etkileri*, Rota Yayınları, İstanbul.
- Ankara Sanayi Odası (2001), “Malezya Sermaye Kontrolleri”, *ASOMEDYA Dergisi*, Ağustos, <<http://www.aso.org.tr/html/TUR/asomedy/agustos2001-ft.html#buyutec>>, 17.10.2006.
- Arıkoğlu, Aysel (2001), “Tobin Vergisi Önerisi”, *Maliye Güncesi*, (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü Bülteni), Sayı: 7, Ekim.
- Ay, Ahmet ve Fatih Mangır (2007), “Uluslararası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayenin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 153, Temmuz-Aralık, 123–141.
- Balseven, Hale ve M. Mustafa Erdoğan (2005), “Mali Krizleri Önlemede Sermaye Kontrolleri: Malezya ve Şili Deneyimlerinden Türkiye İçin Dersler”, *2004 Türkiye İktisat Kongresi Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar Tebliğ Metinleri I*, DPT, Ankara, 207–235.
- Bedestenci, H. Çetin ve M. Akif Kara (2004), “Sermaye Hareketleri ve Kalkınma” Sami Taban ve Muhsin Kar (der.), *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular* içinde, Ekin Kitabevi, Bursa, 257–278.
- Berksoy, Taner ve Burak Saltoğlu (1998), *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998–58, İstanbul.
- Bird, Graham ve Ramkishan S. Rajan (2000), “Restraining International Capital Movements: What Does It Mean?”, *Centre for International Economic Studies Policy Discussion Paper*, No: 0014, University of Adelaide, Australia, March.

- Blöndal, Sveinbjörn ve Hans Christiansen (1999), “The Recent Experience With Capital Flows to Emerging Market Economies”, *OECD Economic Department Working Paper*, No: 211, February.
- Çağlar, Ünal (2003), *Döviz Kurlarının Belirlenmesi: Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Delice, Güven (2000), *Uluslararası Finansal Entegrasyon ve Gelişmekte Olan Ülkeler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Edwards, Sebastian (1999), “How Effective Are Capital Controls”, *NBER Working Paper*, No: 7413, National Bureau of Economic Research, November, <<http://www.nber.org/papers/w7413.pdf>>, 20.02.2007.
- Eroğlu, Nadir (2002), “Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri”, Alkan Soyak (der.), *Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar* içinde, Om Yayınevi, İstanbul.
- Esen, Oğuz (1997), “Finansal Piyasaların Küreselleşmesi ve Sermaye Kontrolleri”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 27, 31–45.
- Işık, Gözde (2003), “Finansal Krize Karşı Politika Tepkileri: IMF Programlarına Alternatif Olarak Sermaye Kontrolleri”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 209, Ağustos, 9–20.
- Işık, Sayım (2004), *Para Finans ve Kriz*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Işık, Nihat (2005), “Finansal Krizlerin Ortaya Çıkmasında Sermaye Hareketlerinin Rolü: Rusya, Türkiye ve Arjantin Krizleri”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 83–97.
- İnsel, Aysu ve Nesrin Sungur (2003), “*Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği, 1989:III – 1999:IV*”, TEK Tartışma Metni, No: 2003/8, Aralık , <<http://www.tek.org.tr/dosyalar/serhar0303.pdf>>, 30.01.2007.
- Kaplan, Ethan ve Dani Rodrik (2001), “Did The Malaysian Capital Controls Work?”, *NBER Working Paper*, No: 8142, National Bureau of Economic Research, February, <<http://www.nber.org/papers/w8142.pdf>>, 25.12.2006.
- Kara, M. Akif ve Muhsin Kar (2005), “Yabancı Sermaye Çeşitlerinin Yatırımlar ve Tasarruflar Üzerine Etkilerinin Ekonometrik Analizi”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 228, Mart, 93–108.
- Mihçı, Sevinç (2000), “Finansal Serbestleşme Sonrası Türkiye Ekonomisi”, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 83–107.
- Neely, Christopher J. (1999), “An Introduction To Capital Controls”, *Review*, November-December, 13–30, <<http://research.stlouisfed.org/publications/review/99/11/9911cn.pdf>>, 06.10.2006.

- Ökten, Zeynep ve Mehmet Yıldırım (2006), “Sermaye Hareketleri ve Tobin Vergisi”, *TEK Uluslararası Ekonomi Konferansı*, Ankara, 11–13 Eylül, 1–26.
- Rodrik, Dani ve Andres Velasco (1999), “Short-Term Capital Flows”, *NBER Working Paper*, No: 7364, National Bureau of Economic Research, September, <<http://www.nber.org/papers/w7364.pdf>>, 12.05.2007.
- Öztürk, Salih (2001), *Kısa Süreli Sermaye Hareketleri ve Para Politikasına Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sabır, Hasan (2002), “Küreselleşme Sürecinde Ekonomik Kriz ve Tobin Vergisi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 170.
- Saraçoğlu, Fatih ve Özgür Şahan (2004), “Tobin Vergisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:55, Ekim-Aralık, 71–82.
- Somçağ, Selim (2001–2002), “Küreselleşmenin Ekonomik Anlamı”, *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 17, Kasım-Aralık-Ocak.
- Suvanto, Antti, Seppo Honkapohja, Tom Berlund ve Anne Mikkola (2000), “Promoting The Stability of International Capital Movements”, *Ministry of Finance Finland Research Report*, No:1/2001, Helsinki, November, <http://www.vm.fi/vm/en/04_publications_and_documents/01_publications/07_financial_market/20010131Promot/3505.pdf> , 10.01.2007.
- Şengönül, Ahmet, Metin Altıok ve Rana Gürbüz (2007), “Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Makroekonomik Etkileri”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl: 22, Sayı: 252, Mart, 26–48.
- Uzunoglu, Sadi, Kerem Alkin ve Can Fuat Gürlesel (1995), *Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye*, İMKB Araştırma Yayınları, No: 6, İstanbul.
- Vergil, Hasan (2002), “Sermaye Hareketlerinin Kontrolü ve Özel Yatırımlar Üzerine Etkileri”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1.
- Yay, Turan (2003), “Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansal Entegrasyonu Üzerine Bir Değerlendirme”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 438, Haziran.
- Yılmaz, Celali (2004), “Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi”, *Geleneksel Finans Sempozyumu 2004 Bildirileri CD’si*, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü & Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, 27–28 Mayıs, İstanbul, 182–201.

Yolsuzluk Olgusunun Ortaya Çıkmasında Asimetrik Bilginin Rolü: Teorik Bir Bakış Açısı

Enver Alper GÜVEL
guvela@cu.edu.tr

Ahmet Yılmaz ATA
atayil@cu.edu.tr

The Role of Asymmetric Information on the Cause of Corruption: A Theoretical Point of View

Abstract

Difference of information among economic agents leads one side to have more information relatively to the other side in economic transactions. The issue of asymmetric information may cause market failure like corruption. In this framework, the existence of asymmetric information could lay the groundwork for opportunism in economic transactions and increase transaction costs. Therefore the circumstances of corruption come out. Economic agents make a benefit of information superiority because of their institutions of self-interested. In this paper, the effect of asymmetric information in economic structure on the issue of corruption is analyzed. In this context, this effect is evaluated in the framework of two kind of microeconomic methods such as “Principal-Agents Model” and “Game Theory”.

Key Words : Corruption, Asymmetric Information, Game Theory.

JEL Classification Codes : D02, D40, D72, D73, D82.

Özet

Ekonomik birimler arası bilgi farklılığı, ekonomik işlemlerde birimlerden birinin diğerine oranla daha fazla bilgi sahibi olmasına yol açmaktadır. Ortaya çıkan asimetrik bilgi durumu, yolsuzluk gibi piyasa başarısızlıklarına neden olmaktadır. Bu çerçevede bilgi asimetrisinin varlığı, ekonomik aktivitelerde fırsatçılık ve işlem maliyetinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum ise, yolsuzlukların oluşması için uygun bir ortamın oluşmasına yol açmaktadır. Ekonomik bireyler sahip oldukları bilgi avantajlarını kişisel çıkar güdüsü sayesinde kendi lehlerine dönüştürmektedirler. Bu çalışmada, ekonomik yaşamda mevcut olan asimetrik bilginin yolsuzluk olgusu üzerine etkisi ele alınacaktır. Bu çerçevede asimetrik bilginin yolsuzluk olgusuna olan etkisi, iki temel mikro iktisadi analiz yöntemi olan; “Asil-Vekil Modeli” ve “Oyun Kuramı” çerçevesinde açıklanacaktır.

Anahtar Sözcükler : Yolsuzluk, Asimetrik Bilgi, Oyun Kuramı.

1. Giriş

İktisat bilimi her şeyden önce analitik düşünme yöntemidir ve bu yöntem, bireysel ve sosyal yaşamın her alanına uygulanabilmektedir. İktisat öncelikli olarak, “insan” ile ilgilidir; bir “sosyal bilim”dir. Birey ve toplum ile ilgili her konu, iktisadın inceleme ve araştırma kapsamına girmektedir. Son dönem iktisatçıların çalışmaları incelendiğinde, iktisadın inceleme konularının çeşitliliği göze çarpmaktadır. İktisat bilimi günümüzde, spordan sağlığa, göçten hukuka, anayasal düzenden politik düzene, siyasetten dine, dil’den eğitime, evlilikten aile yapısına kadar çok değişik konularda çalışmalarını sürdürmektedir (Güvel, 2004b: 3). İşte iktisadın inceleme alanına giren bu değişik konulardan bir tanesi de “yolsuzluk” olgusudur. Literatürde yolsuzluk olgusu henüz yeni gelişen bir kavramdır. Son zamanlara kadar bu olgu, sosyolojinin, politik bilimin ve kamu yönetiminin bir çalışma alanı olmuş iken günümüzde iktisat bilimi de ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle Becker (1968), Rose-Ackerman (1975), Klitgaard (1988) ve Tanzi (1998) yolsuzluğu iktisat bilimi çerçevesinde ele almış ve incelemişlerdir. Ekonomistler çoğunlukla yolsuzluğun ekonomik sonuçları üzerine odaklanmışlardır. Bununla birlikte birkaç çalışma yolsuzluğun nedenleri üzerine yoğunlaşmıştır (Abed and Davoodi, 2000: 3).

Yolsuzluğun ekonomik analizi, Becker’in 1968 de yaptığı “suç ve ceza” modeli ve “*principal-agent*” teorisi ile başlar (Gurgur and Shah, 2000: 6; Bowles, 1999: 464). Becker (1968)’in modeli, fayda-maliyet analizine dayanmaktadır. Burada rasyonel tercihler neticesinde oluşan bir fayda maksimizasyonu amaçlanmaktadır. Bu modele göre birey davranışını yönlendiren etmenler; yasal yollardan ve yasadışı yollardan elde etmeyi planladığı geliri ile yasadışı faaliyetin yakalanması neticesinde karşılaşacağı ceza miktarıdır. Bireyin yasal olmayan bir eylem sonucu elde edeceği gelir, faydasını; yakalanma olasılığı sonucuna göre yakalandığında alacağı ceza ise maliyetini oluşturacaktır. Temel olarak, yasadışı faaliyet, bu faaliyetten elde edilecek kazançla doğru orantılı, bu faaliyetin cezası ile de ters orantılıdır. Burada bireylerin yasal işlerden elde edeceği gelirin düşük olması, kişilerin yasal olmayan alternatiflere yönelmesine temel teşkil edebilir. Çünkü bu durumda yasal olmayan bir faaliyetin alternatif (fırsat) maliyeti (yasal gelir) düşüktür. Bu yasal gelirin yüksekliğinin fırsat maliyetini artıracacağı anlamına da gelir. Sonuç olarak, Becker (1968), suç işleyenlerin bir fayda ve maliyet analizi sonucu (eğer fayda maliyetten büyük ise) suç işlemeye karar verdiklerini ifade etmektedir¹. Principal-agent modeli ise, Rose-Ackerman ve Klitgaard’ın bilgi problemi sonucunda ifade ettikleri bir model olup (Gurgur and Shah, 2000: 6), kamu görevlisi ile bu kamu görevlisini görevlendiren otorite arasındaki ilişkilerdeki bilgi ve fayda farklılığını temel alan bir modeldir.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: G. S. Becker (1968), “*Crime and Punishment: An Economic Approach*”, *Journal of Political Economy*, Vol. 76.

Hazırlanan bu çalışmada; ekonomik yaşamda mevcut olan asimetrik bilginin yolsuzluk olgusu üzerine olan etkisi ve süreci ele alınacaktır. Bu çerçevede asimetrik bilginin yolsuzluk olgusuna olan etkisi, iki temel mikro iktisadi analiz yöntemi olan; “Asil-Vekil Modeli (Principal-Agent)” ve “Oyun Kuramı (Game Theory)” çerçevesinde açıklanacaktır.

2. Yolsuzluğu Ortaya Çıkaran Temel İktisadi Koşullar

Yolsuzluğun çok çeşitli bilimsel tanımları yapılmıştır. Yaygın bir tanıma göre, yolsuzluk “kamu gücünün özel çıkarlar amacıyla kötüye kullanılmasıdır.” Daha kapsamlı yolsuzluk tanımı ise “kamu gücüyle” sınırlı olmayan “herhangi bir görevin özel çıkarlar için kötüye kullanılması” içerir. Kaynakların kullanılmasında tekeli yetkiye sahip olan, görevleriyle ilgili konularda tek başlarına karar alma yetkilerini kötüye kullanan ve hesap verme mekanizmaları bulunmayan görevlilerin bu süreçte kendi çıkarlarını gözetmeleri yolsuzluğa neden olmaktadır. Böylece, yolsuzluğun dinamikleri aşağıdaki formülle açıklanabilmektedir (Klitgaard, 1998: 75):

$$\text{YOLSUZLUK} = \text{TEKELCİ YAPILAR} + \text{İHTİYARİ KARAR ALMA YETKİSİ} - \text{HESAP VERME GÜCÜ}$$

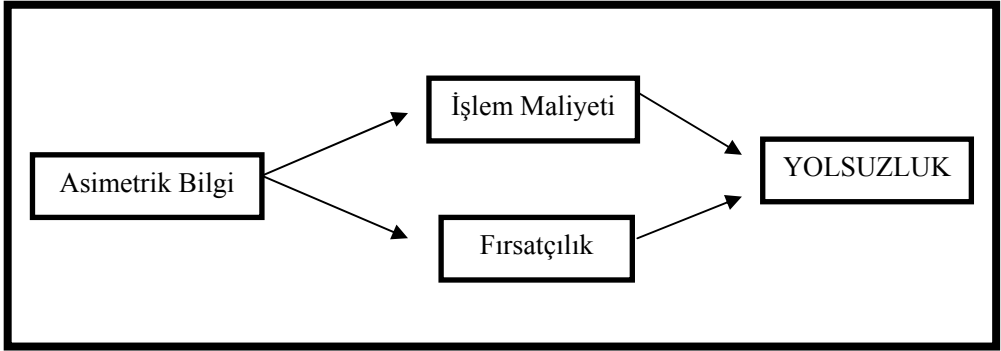
Tilman’ göre yolsuzluk, kamusal hizmet piyasasında gerçekleşen bir olgudur (Güvel, 1998: 27). Bu çerçevede kamusal hizmet piyasasını kapsayan iki temel özellik-aksak rekabet ve bilgi yetersizliği- yolsuzluğun oluşmasına yol açmaktadır.

Yolsuzluk olgusunun oluşmasına yol açan en temel faktör, piyasanın rekabetçi durumudur. Yolsuzluk çoğunlukla aksak rekabet koşullarında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda piyasanın özelliği, yolsuzluk olgusunu açıklamak için göz önünde tutulması gereken en önemli kriterlerden biridir. Yolsuzluk olgusunu açıklamak için kullanılan diğer önemli bir kavramda bilgi yetersizliği kavramıdır. Zira yolsuzluk ancak ve ancak bir tarafın, belli konularda bir takım bilgi avantajlarına sahip olduğu durumlarda gerçekleşebilir. Bu çerçevede yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran temel iktisadi koşulları; “aksak rekabet piyasaları” ve “bilgi yetersizliği” olarak özetleyebiliriz.

3. Bilgi Yetersizliği Sonucu Oluşan Yolsuzluk

Neo-klasik iktisat teorisinin temel varsayımlarından birisi alıcı ve satıcıların piyasa hakkında tam bilgiye sahip olmalarıdır. Fakat gerçek hayatta alıcı ve satıcıların piyasa hakkında tam bilgiye sahip olmadıkları (sınırlı rasyonellik) ve taraflardan birinin diğerinden daha fazla bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Asimetrik enformasyondan kaynaklanan bu durum tam rekabet şartlarını ortadan kaldırarak piyasa başarısızlıklarına neden olmaktadır (Ünsal 2001: 542). Aynı zamanda asimetrik bilginin varlığı, ekonomik hayatta işlem maliyetinin ve fırsatçılığın da ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Şekil: 1
Asimetrik Bilgi-Yolsuzluk Sarmalı

Sınırlı rasyonellik ve işlem maliyeti kavramları, yolsuzluk olgusunu açıklamada önemli bir role sahiptirler. Çünkü yolsuzluk, işlem maliyetinin ve ekonomide belirsizliğin olduğu durumlarda çok daha fazla bir şekilde gerçekleşmektedir (Gray and Kaufman, 1998: 8).

Şekil 1’de şematik olarak gösterildiği gibi; sınırlı rasyonellik, sistem içerisinde bilgi asimetrisinin varlığını ortaya çıkarır. Bilgi asimetrisinin olduğu yerde ise işlem maliyeti ve fırsatçılıktan söz edilebilir (Oğuz, 2003: 41) ve bu kavram veri değil değişken bir unsur olarak algılanmalıdır. Böylelikle, ekonomik aktivitelerdeki bilgi asimetrisinin ve işlem maliyetinin varlığı, bireyleri bir takım yolsuz davranışlara yönlendirebilmektedir. Çünkü bireyler sahip oldukları bilgi avantajlarını kişisel çıkar güdüsü sayesinde kendi lehlerine dönüştürmeye kalkışmakta ve toplumsal yozlaşmaya zemin hazırlamaktadırlar (Lambsdorff, 2003: 5; Lambsdorff ve Teksöz, 2005: 141; Shah, 2006: 11).

Sonuç olarak bilgi avantajına sahip olan tarafın- ki bu çoğu zaman kamu görevlisi konumundaki kişi ya da kişilerin- bu avantajını kullanarak bir takım kazançlar elde etmesi olan yolsuzluk olgusunun, oluşumunda iki temel mikro iktisadi analiz yönteminden yararlanılmaktadır. Bunlar; “Asil-Vekil Modeli” ve “Oyun Kuramı”dır.

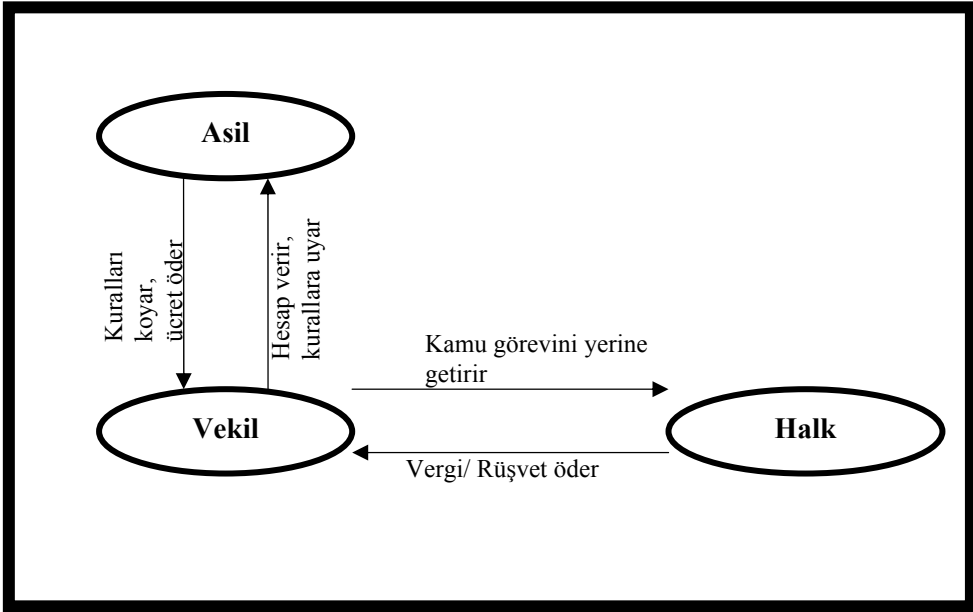
3.1. Asil-Vekil (Principal-Agent) Modeli ve Yolsuzluk Olgusu

3.1.1. Modelin Temel Özellikleri ve Varsayımları

Yolsuzluk olgusunu açıklamak için sosyal bilimlerde birçok görüş ve modeller kullanılmaktadır. Ekonomi bilimi kapsamında genellikle, kamu görevlisinin yolsuzluk faaliyetinde bulunmasına yol açan dürtüleri hedef alan görüşler ele alınmakta ve incelenmektedir. Bu görüşlerden bir tanesi, “Asil-Vekil” olarak Türkçe ifade edebileceğim,

“Principal-Agent”², modelidir (Morgan, 1998: 12). Bu model, ilk olarak özel sektördeki yönetici ile işveren arasındaki ilişkilerde kullanılmış daha sonraları kamu yönetiminde bürokrat ile siyasetçi arasındaki ilişkilerde kullanılmıştır (Ararat, 2008: 27; Lambsdorff, 2007b: 125). Rose-Ackerman, Jain ve Klitgaard yaptıkları çalışmalarda kamu sektöründeki yolsuzluk olgusunu bu model kapsamında incelemişlerdir (Lambsdorff, 2007a: 63). Johnston (1996: 13), bürokratik yolsuzluğu açıklayan ey uygun görüşün bu model olduğunu ifade etmiştir Özellikle Klitgaard’ın 1988’deki çalışmasında³ ortaya koyduğu “*Asil-Vekil-Halk (Principal-Agent-Client)*” modeli, az gelişmiş ülkelerdeki yolsuzluğu açıklamak için yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Yolsuzluğu mikro ekonomi açısından açıklamaya çalışan bu modelde, kamu görevlilerinin, yolsuzluk faaliyetinde bulunmaları için gerekli dürtü ve teşviklerin neler olduğu ortaya konulmaktadır (Andving ve Diğerleri, 2000: 103).

Şekil: 2
Asil-Vekil-Halk İlişkisi

Kaynak: Lambsdorff, J. G. (2007a), *The Institutional Economics of Corruption and Reform*, Cambridge University Press, s.19.

² Asil, başta hükümet olmak üzere, işveren, özel firma sahibi anlamına gelmektedir. Vekil ise, kamu ve özel sektör çalışanları anlamındadır. Fakat bu çalışmada Principal-Asil (hükümet), Agent-Vekil (kamu görevlisi), Client ise Halk anlamında kullanılmaktadır.

³ R. Klitgaard, (1988), *Controlling Corruption*, University of California Press, England, s. 69–74.

Bu modelin temel hareket noktası, hükümet ile kamu görevlisinin çıkarlarının ayrışmasıdır (Groenendijk, 1997: 208; Lambsdorff, 2007b: 126). Bununla birlikte modelin bir takım önemli varsayımları vardır. Bunlardan en önemlisi hatta bu modelin temel noktası, kamu görevlilerinin, bilgi avantajına sahip olmaları (yani asimetrik bilgi durumu) ve ihtiyari karar alma güçlerinin varlığıdır. Bu ihtiyari karar alma davranışları, hükümet tarafından bilinmemektedir (Lambsdorff, 2007a: 63; Gürgür and Shah, 2000: 7). Başka bir ifade ile hükümet, kamu görevlisinin yaptığı davranışları gözlemleyememektedir. Yine bu modelin temel varsayımlarından bir tanesi de, hükümetin iyi niyetli (benevolent), kamu görevlilerinin ve halkın ise faydalarını maksimum yapmayı amaçlayan rasyonel bireyler olduğudur (Teksöz, 2002: 15).

İyi niyetli hükümet (benevolent principal) varsayımı üzerine kurulu olan bu modele göre, hükümetler, yolsuzlukla mücadelede büyük önem vermekte ve bu konuda gereken önlemleri hiç koşulsuz yerine getirmektedir. Oysa bu durum gerçek hayatta çok da rastlanan bir durum değildir. Zira gerçek hayatta, iyi niyetli hükümetler yerine, iyi niyetli olmayan (non-benevolent) hükümetlerin varlığı söz konusudur. Bu tür hükümetler de yolsuzlukla mücadelede gereken önemi vermemektedir. Çünkü çoğu zaman kendileri de bu tür faaliyetlerin içerisinde bilfiil bulunmaktadır. İşte bu durum neticesinde, birçok düşünür, gerçek yaşamda Asil-Vekil modelinin, yolsuzluk olgusunu açıklamada yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Ama yine de bu duruma rağmen, bu model bazı varsayımlar temel alındığı zaman (iyi niyetli hükümetin varlığı gibi), yolsuzluk olgusunu anlatan ey iyi model olarak görülmektedir (Teorell, 2007: 4).

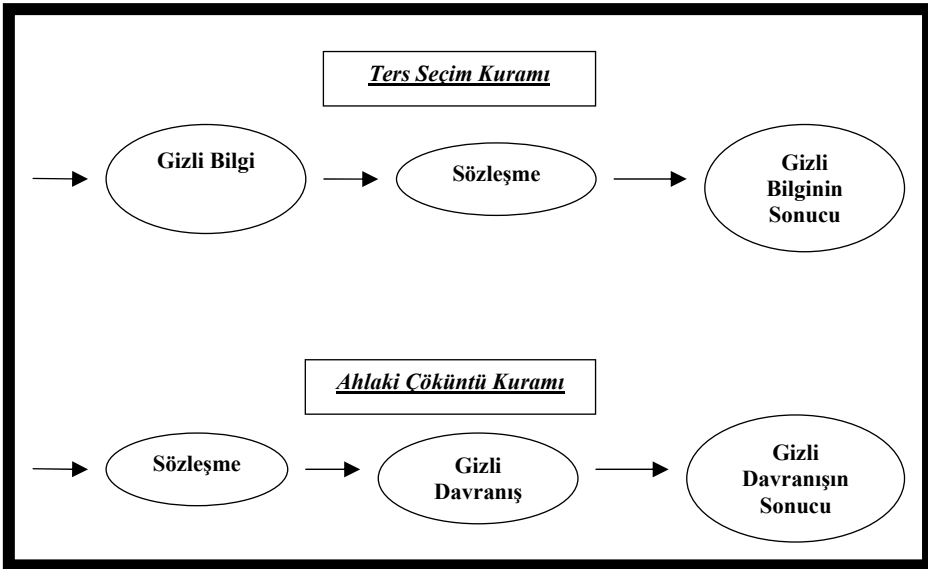
3.1.2. Yolsuzluğa Asil-Vekil Modeli Açısından Bakış

En basit anlatımla bu modelin yolsuzluk olgusu ile arasındaki bağlantı şu şekilde ifade edilir: Burada hükümet, kamu görevlisine belli bir sözleşmeye dayalı olarak iş havale etmekte ve kendi adına hareket etme yetkisi vermektedir. Bu yetki devrini içeren sözleşmedeki eksik ve yanlış bilgilendirme, tahmin edilemeyen koşullulukların varlığı ve hükümet ile kamu görevlisi arasındaki bilgisel asimetri temel problemi oluşturmaktadır. Sözleşme ile sağlanan yetki devri kamu görevlisi tarafından hükümet aleyhine ve kendi lehine çıkar sağlamak amacıyla kullanılması yolsuzluğu ortaya çıkarmaktadır (Çelen, 2007: 27). Örneğin şirketlerin daha düşük bir vergi ödemek için çalıştırdığı kişi sayısını, olduğundan az gösterip bunun karşılığında belli bir rüşvet bedelini kamu görevlisine ödemeye razı olması durumu (ki bu bedel kaçırıldığı vergi miktarından az olmalıdır). Böyle bir durum, hükümetin yeterli denetim ve kontrol sisteminin olmadığı, kamu görevlilerinin bilgi avantajına sahip oldukları koşullar çerçevesinde gerçekleşebilir. Birçok yolsuzluk olayının gerçekleşmesi de bu örneğe benzemektedir ki bu örnek bir anlamda, asil-vekil ilişkisinin gerçek yaşamda tatbikatıdır (Acemoğlu and Verdier, 2000: 195).

Bilgi asimetrisinin varlığı, hükümetin iki sorunla yüz yüze gelmesine yol açar: “*Ters Seçim Kuramı*” ve “*Ahlaki Çöküntü Kuramı*” (Andvning ve Diğerleri, 2000: 105; Lambsdorff, 2007b: 128).

Eksik bilginin yol açtığı bu iki durum Şekil 3’de özetlenmiştir. Buna göre her iki durumunda temelinde hükümetin, bir takım görevler için görevlendirdiği kamu görevlisi ve bunun yaptığı iş hakkında eksik bilgiye sahip olması unsuru yer almaktadır. Buna göre Ters Seçim Kuramı; hükümetin, kamu görevlisini işe almadan önce onun ve yapacağı iş hakkında eksik bilgiye sahip olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda kamu görevlisi, sahip olduğu bilgi avantajını ya da gizli bilgiyi (Hidden knowledge) kullanarak, kendi çıkarını artırmayı amaçlayabilir. Bunun sonucunda da kendi çıkarı için kamu çıkarını göz ardı etmiş olabilir. Ahlaki Çöküntü kuramının da ise; kamu görevlisi işe alındıktan sonra, yaptığı iş ve bu işin kendisine sağladığı fırsatlar hakkında daha fazla bilgi edinir ve bu bilgileri kullanarak gizli davranışlarda bulunur. Hükümetin bu gizli davranışlardan bir bilgisi söz konusu olmamaktadır. Hükümet ahlaki çöküntü sorununu ortadan kaldırmak için iki yönetim başvurur. Bunlar; mükâfat ve cezadır. Mükâfat ile kamu görevlilerinin dürüst olmaları teşvik edilmektedir. Ceza yöntemi ise, yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesi durumunda karşılaşılabilecek maliyetin artmasına yol açmaktadır. Ters seçim kuramı, yolsuzluğu açıklamada önemli bir role sahip değildir. Daha çok yolsuzluk davranışının yayılmasına yol açar. Oysa ahlaki çöküntü kuramı, yolsuzluğu açıklamada direkt olarak kullanılan bir problemdir. Kısacası, belli kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için, hükümetler tarafından görevlendirilen kişilerin hakkındaki (Ters Seçim) ve yaptıkları görevlerle (Ahlaki Çöküntü) ilgili eksik bilgi, yolsuzluk olgusunun gerçekleşip gerçekleşmesine yol açmaktadır (Andving ve diğerleri, 2000: 106).

Şekil: 3
Asimetrik Bilgi Problemi

Kaynak: Andving J. C. ve Diğerleri (2000), *Research on Corruption: A Policy Oriented Survey*, Commissioned by NORAD, Final Report, December, Oslo, s.106.

Asil-Vekil Modeli, yolsuzluğun ekonomik analizinde kullanılan önemli bir yöntemdir. Kısacası bu model, yolsuzluk olgusunu, bu olgunun gerçekleşmesi için gereken dürtü ve gerçekleşmemesi için gereken caydırıcı etkileri bir arada değerlendirerek açıklamaya çalışmaktadır (Andving ve diğerleri, 2000: 103). Bu modele göre, birey, yolsuzluk faaliyetinde bulunması halinde katlanacağı maliyet ile elde edeceği fayda arasında bir değiş-tokuş durumundadır (Boehm, 2007: 9). Eğer kamu görevlileri, yolsuzluk eyleminden elde edecekleri faydaları bu eylemi gerçekleştirerek katlanacakları maliyetlerden fazla ise, yolsuzluk davranışında bulunacaklardır. Rasyonel birey oldukları farz edilen, kamu görevlileri iki tür davranış içerisinde bulunacaklar: ya yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirecekler ya da yolsuzluk faaliyetinde bulunmayacaklardır. Eğer yolsuzluk faaliyetinde bulunmaz ise; kamu görevlisinin elde edeceği fayda, düzenli olarak elde ettiği gelir artı yolsuzluk eyleminde bulunmadığı için elde edeceği ahlak tatmininden ibaret olacaktır. Eğer yolsuzluk faaliyetinde bulunursa elde edeceği fayda, rüşvet miktarı ile yolsuzluk faaliyetinde bulunması dolayısıyla katlanacağı ahlaki maliyetin arasındaki farktan ibaret olacaktır. Bu ahlaki maliyet, kişinin içinde bulunduğu toplumun etik, kültürel, bölgesel koşullarına göre farklılık gösterebilmektedir (Klitgaard, 1998: 69). Yukarıda açıklanan bu basit durum gerek Klitgaard'ın 1998'de ortaya koyduğu, "Potansiyel yolsuzluk eyleminde bulunacak vekilin (kamu görevlisi) karar ağacı" şeması ile gerekse matematiksel olarak gösterilebilir.

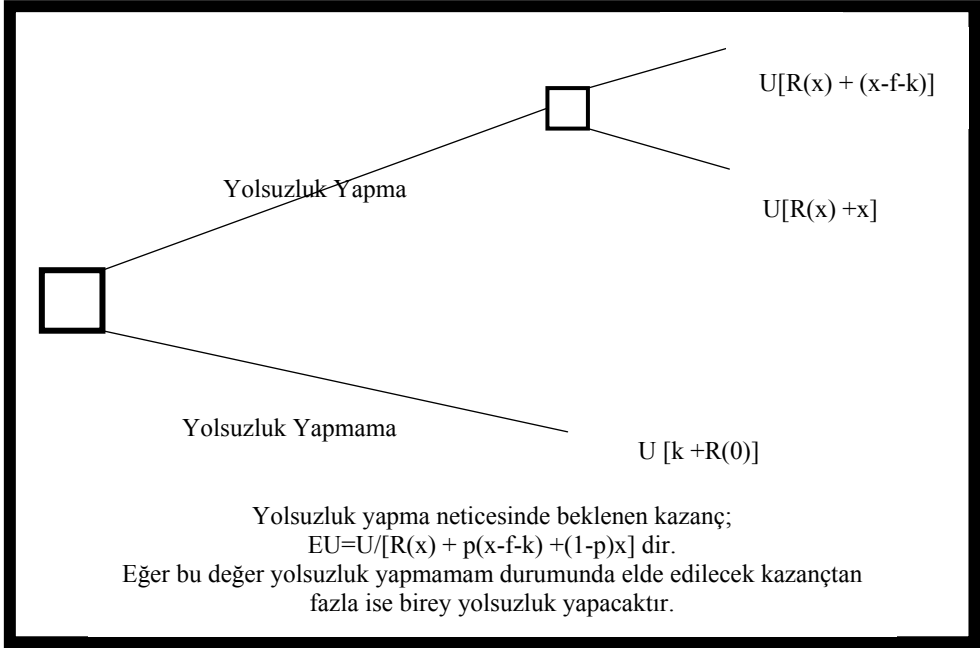
- Karar Ağacı Şeması

Klitgaard'ın 1998'de ortaya koyduğu, "Potansiyel yolsuzluk eyleminde bulunacak vekilin (kamu görevlisi) karar ağacı" şeması, Şekil 4'de gösterilmiştir.

Buna göre; vekil (kamu görevlisi), yolsuzluk eyleminde bulunmayarak, düzenli olarak elde ettiği gelirini yani ücretini (k) ve ahlaki tatmini (R_0) elde eder. Yolsuzluk eyleminde bulunması halinde ise, belli bir rüşvet (x) geliri elde eder. Ayrıca yolsuzluk eylemini gerçekleştirme durumunda kamu görevlisinin yakalanma (p), yakalanmaması ($1-p$) ve belli bir cezai müeyyideye (f) maruz kalma ihtimali vardır. Diğer taraftan kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirdiği için ahlaki bir maliyeti (R_x) söz konusu olmaktadır. Kişinin fayda fonksiyonu ise (U) olarak gösterilmektedir. Bu durumda kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirip gerçekleştirmemesi şu koşula bağlı olacaktır: Eğer kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği beklenen fayda ($[R_x + p(x-f) + (1-p)x]$); yolsuzluk eyleminde bulunmayarak elde edeceği faydadan ($[k + R_0]$) fazla ise yolsuzluk eyleminde bulunacaktır. Bu durum aşağıdaki 1'nolu denklemde gösterilmiştir (Klitgaard, 1988, 71).

$$EU = U[R_x + p(x-f) + (1-p)x] \geq U[k + R_0] \quad (1)$$

Şekil: 4
Potansiyel Yolsuzluk Eyleminde Bulunacak Vekilin Karar Ağacı

Kaynak: Klitgaard, R. (1988): Controlling Corruption, University of California Press, England, s. 69.

- Matematiksel Gösterim

Basit bir Asil-Vekil modeline göre; Vekil (A)'in x ve y olmak üzere iki tür davranış içerisinde bulunabileceğini farz edelim. x 'i tercih etmesi halinde, X sonucunu; y 'yi tercih etmesi halinde ise Y sonucunu elde edecektir. A, bu iki alternatiften hangisini tercih ederse etsin, Asil (P)'e, karşı olan sorumluluğunu yerine getirmek zorundadır. Eğer P, A'nın davranışları hakkında eksik bilgiye sahip ve kontrol gücü zayıf ise, A'nın hangi davranışta bulunduğuna değil kendisine karşı olan sorumluluğu yerine getirip getirmediğine bakacaktır. Bu doğrultuda A'nın sorumluluğu, kendisine yüklenilen görevi yerine getirmekten ibaret olacak ve bunu nasıl yerine getirdiği dikkate alınmayacaktır. P'nin, A hakkında değerlendirmesi de, yapılan eylemin nasıl gerçekleştiği ile değil sonucu doğrultusunda olacaktır. Diğer taraftan X veya Y sonucunun tercih edilmesi, A'nın değil P'nin etkisiyle olacaktır. Kısacası X ve Y 'den hangisinin gerçekleşeceğine P, bu sonucun nasıl elde edileceğine ise A karar verecektir. Bu modeldeki temel varsayım P ile A'nın fayda fonksiyonlarının farklılığı durumudur. Buna göre:

P'nin fayda fonksiyonu; $U_p = U(a.b.c)$

A'nın fayda fonksiyonu; $U_A = U$ (d.e.f) olsun.

P'nin amacı refahını maksimum yapmaktır ve bunu uygun olarak X ve Y sonuçlarından elde edeceği U_P^X ve U_P^Y faydaları arasında tercihte bulunacaktır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ise; P, X sonucunu tercih edecektir.

tercih edilecek sonucun ne olacağına karar verecek kişi P olduğundan,

$$U_A^X > U_A^Y \text{ ve } U_A^X < U_A^Y$$

koşullarında bile A, x davranışını tercih etmek zorunda kalmaktadır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X > U_A^Y$ ise;

P, X sonucunu, A'da x davranışını tercih edecek ve ortada bir yozlaşma ya da görevi kötüye kullanma olmayacaktır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ durumu mevcut ise;

P, X sonucunu tercih edecek, A ise kendi fayda maksimizasyonu için y davranışını tercih edecektir ki bu durum yozlaşmaya ya da görevi suiistimale yol açacaktır. (Groenendijk, 1997: 211).

Çünkü

$U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ durumu;

A'nın sorumlu olduğu görevleri ile çıkarları arasında bir çatışma ortaya çıkmasına yol açar. Görevlerini yerine getirme sorumluluğu davranışlarını yönlendiren önemli bir güdü olmakla birlikte, ne tek ne de belirleyici ve etkin güdüdür. Böyle bir durumda, A'nın amacı, kişisel çıkar maksimizasyonuna ulaşmak ise, P'ye hizmet etmek, A açısından yalnızca bir yan kısıt olacaktır. Kişisel çıkar önderliği ilkesine göre hareket eden A mevcut yasaların getirdiği belli belirsiz kısıtlar altında görevlerini, faydalarını maksimum yapmak için kullanacaklardır. Böyle bir durumda A, P'nin kendinden beklediği sorumlulukları yapmak koşulu ile kendi faydasını artıracak (rüşvet, adam kayırmacılık, zimmet gibi) yolsuzluk faaliyetlerinde bulunabilecektir. (Telatar, 2004: 195).

Yine aynı şekilde Johnson da 1975'de yaptığı bir çalışmada Asil-Vekil ilişkisi çerçevesinde yolsuzluğun ortaya çıkmasını fayda maliyet analizi çerçevesinde ele almıştır. Ona göre kamu görevlileri yolsuzluk faaliyetinden elde edecekleri fayda, yolsuzluk yapmayarak elde edeceği getiriden fazla ise yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirecek yoksa gerçekleştirmeyecektir. Johnson, kamu görevlisinin, kamu görevlisinin yolsuzluk faaliyeti içerisinde bulunması halinde elde edeceği bir birim faydayı, MU_c ; yolsuzluk faaliyeti içerisinde olmayarak elde edeceği faydayı da, MU_h olarak göstermiş ve yolsuzluktan

vazgeçme oranını, MU_c / MU_h olarak belirtmiştir. Bu oran sıfırla bir arasında bir değerdir ($0 \leq MU_c / MU_h \leq 1$). Eğer bu oran sıfır olursa kamu görevlisi, yolsuzluk eyleminde bulunacak, 1 olursa ise yolsuzluk eyleminden vazgeçecektir (Johnson, 1975: 48).

Rijckeghem ve Weder yaptıkları ortak bir çalışmada, Asil-Vekil modeli çerçevesinde yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesinin üç faktöre bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu faktörlerden birincisi; teklif edilen rüşvetin değeridir. İkinci faktör; rüşvet alındığı zaman bunun yakalanma olasılığıdır. Bu olasılık ülkelerin saydamlık derecesine göre değişebilmektedir. Üçüncü faktör ise; yakalanma durumunda katlanılacak maliyettir ki buda yasal ücretin miktarına, cezaların yaptırım gücüne göre değişebilmektedir (Rijckeghem ve Weder, 2001: 293).

Huther ve Shah (2000: 2) da yukarıda Rijckeghem ve Weder tarafından belirtilen durumu formülleştirerek, hangi durumda yolsuzluk eyleminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ortaya koymuşlardır. Buna göre 2'nolu denklemde de gösterildiği gibi;

$$E\{B\} = N \times E\{G\} - \text{Prob}\{P\} \times \{P\} > 0 \quad (2)$$

ise; kamu görevlisi yolsuzluk faaliyetinde bulunacaktır.

Burada;

$E\{B\}$: Yolsuzluk faaliyetinden beklenen toplam faydayı,

N : Yolsuzluk işlem sayısını,

$E\{G\}$: Yolsuzluk faaliyetinden beklenen kazanç,

$\text{Prob}\{P\}$: Yolsuzluk faaliyetinin ortaya çıkarılması olasılığını,

$\{P\}$: Yolsuzluk faaliyetinin cezasını, göstermektedir.

3.1.3. Asil-Vekil Modeli Açısından Yolsuzlukla Mücadele

Asil-Vekil Modeli, yolsuzluğun ekonomik analiz açısından bazı önemli ipuçları vermektedir. Her şeyden önce bu modelin dayanak noktası daha öncede ifade edildiği gibi, hükümet ile kamu görevlisinin çıkarlarının ayrışmasıdır. Hatta Klitgaard (1998: 24), “Asil-Vekil” modeli ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi bu özellik doğrultusunda açıklamıştır. Ona göre, yolsuzluk olgusunun oluşmasında bu iki aktörün (hükümet ve kamu görevlisi) çıkarlarının farklılaşması gerçeği yatmaktadır. Amacı faydasını maksimum yapmak olan kamu görevlisi, sahip olduğu bilgi avantajını da kullanarak, hükümetin farkında olmayacağı bir takım faaliyetlerde bulunur. Bu çerçevede iyi niyetli hükümetlerin öncelikli amacı, kamu görevlilerinin bu tür bir çıkar ilişkisi içinde olmalarına engel olmaktır. Bunun içinde hükümetler, kamu görevlilerinin yolsuzluk eylemi içerisinde bulunmamaları için bir

takım tedbirler almaktadırlar. Bu tedbirler, bir takım dürtüler, cezalar ve ikna etme yöntemlerinden oluşmaktadır (Groenendijk, 1997: 211–212) ki bunlar piyasaların yapısı, hukuk sistemi, seçim ve yönetim sistemi gibi kurumsal özelliklerden oluşmaktadır (Toerell, 2007: 8).

Buna göre daha öncede anlatıldığı gibi Asil (A) ve Vekil (A)'nın fayda fonksiyonları ve kısıtları altında yolsuzluğun gerçekleşmesi; $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ koşuluna bağlı idi. Eğer burada A'nın fayda fonksiyonunu $U_A^X > U_A^Y$ şekline dönüştürecek politikalar uygulanırsa, yolsuzluk ortadan kaldırılabılır. Bunlar üç şekilde olabilir (Groenendijk, 1997: 211–212):

Birincisi çeşitli *dürtüler*: Eğer A'nın x eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği faydayı artıracak dürtüler mevcut ise fayda fonksiyonu; $U_A^{x+D} > U_A^Y$ olur ve A yolsuzluk eyleminde bulunmayabilir.

İkinci Yöntem: *cezalar*; Eğer A'nın y eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği faydayı azaltacak cezalar mevcut ise fayda fonksiyonu; $U_A^X > U_A^{y+C}$ olur ve A yolsuzluk eyleminde bulunmayabilir.

Üçüncüsü *ikna* yöntemi: Eğer A'nın fayda fonksiyonu, P'nin fayda fonksiyonuna yakınlaştırılırsa (ortak çıkarların oluşturulması), yolsuzluk engellenebilir. Yani;

P'nin fayda fonksiyonu; $U_P = U(a,b,c)$

A'nın fayda fonksiyonu; $U_A = U(d,e,f)$

koşulu altında A'nın fayda fonksiyonu; $U_{\underline{A}} = U(a,b,e,f)$

şekline dönüştürülürse;

$U_{\underline{A}}^X > U_A^X$ olur ve $U_{\underline{A}}^X > U_A^Y$

koşulu elde edilir. Bu durumda, yolsuzluğun azaltılmasına ya da ortadan kaldırılmasına yol açabilir.

Sonuç olarak Rose-Ackerman ve Klitgaard'ın bilgi problemi sonucunda ifade ettikleri bu Asil-Vekil modeli (Gürgür and Shah, 2000: 7), yolsuzluk açısından bazı önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Her şeyden önce, Kamu görevlileri, yolsuzluk faaliyetinde bulunmaları halinde elde edecekleri fayda ile katlanacakları maliyet arasında bir değiş-tokuş yapmakta ve buna göre karar vermektedir. Ayrıca kamu görevlisi, tekel gücüne ne kadar çok sahip, ihtiyari karar verme durumu ne kadar yüksek ve hesap verilebilirliği ne kadar düşük ise yolsuzluk faaliyetini çok daha fazla bir şekilde gerçekleştireceklerdir (Klitgaard, 1988: 74; Xin and Rudel, 2004: 295). Bu bağlamda kamu sektöründe yukarıda

anlatılan varsayımları içerisinde barındıran Asillik-Vekillik modelinin yaygınlığı, yolsuzluğun da yoğun bir şekilde gerçekleşmesine yol açacaktır (Rose-Ackerman, 1999a: 91).

3.2. Oyun Kuramı ve Yolsuzluk Olgusu

3.2.1. Oyun Kuramının Temel Özellikleri ve Mahkûmlar Çıkmazı

Oyun teorisi, kendine has yöntem ve özellikleri ile insan davranışlarını ve bu davranışların ne tür sonuçlar doğuracağını analiz etmeyi amaçlayan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Bu anlamda oyun kuramı, iki ya da daha fazla kişinin (grubun) aldıkları karar neticesinde elde edecekleri kazançlarının, diğerlerinin kararları tarafından belirlendiği karşılıklı karar almanın gerçekleştiği durumları inceleyen bir kuramdır. Oyun teorisi karmaşık etkileşimli karar alma sürecinde çözüm için bir başlangıç sağlaması açısından güçlü bir yönetsel araçtır. Bu yönetsel araç, ekonomi, politika gibi birçok sosyal bilimlerin alanında kullanılan bir araştırma yöntemi konumundadır. Oyun teorisinin, iktisat bilimi ile yakınlaşması 1960 ve 1970’li yıllarda, genel denge, piyasalar (özellikle de oligopol piyasalar), firma ve tüketici kararları gibi konularla olmuş iken günümüz de çok daha fazla alanlarda oyun kuramından yararlanmaya başlanmıştır (Morrow, 1994: 1).

Oyunları, farklı özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Burada gerçekleşen oyun; tek zamanlı, işbiriksiz ve tikel bilgili bir özellik arz etmektedir. Buna göre; tek zamanlı oyunlar, veri bir zaman dilimi içerisinde tüm kararların eş zamanlı olarak alındığı ve tekrarlanmayan oyunlardır. Ardışık oyunlar ise bir defaya mahsus olmayan tekrarlanan oyunlardır. İşbirlikçi oyunlarda oyuncular arasında bir işbirliği sağlanır ve oyundan elde edilecek sonuçlar önceden her iki tarafça bilinir. İşbiriksiz oyunlarda ise oyuncular arasında bir ilişki söz konusu değildir bu tür oyunlarda, oyuncular arası işbirliğini kesin olarak yasaklayan ya da karşılıklı olarak rakiplerin birbirlerine karşı güvenlerinin olmadığı türde oynanan oyunlardır. Tümel bilgili oyunlar, oyuncuların kendi kişisel stratejilerini ve sonuç fonksiyonlarını diğer oyuncular gibi bildiği bir oyun şeklidir. Ayrıca bu tür oyunlarda her oyuncu diğer oyuncuların tüm bilgiye sahip olduğunu bilmektedir. Tikel bilgili oyunlarda ise oyuncular, oyunun kurallarını ve kendi kişisel tercihlerini bilmekte, ancak diğer oyuncular sonuç ve tercih fonksiyonunu bilmemektedir. (Morrow, 1994: 3–5).

Tek zamanlı, işbiriksiz ve tikel bilgili oyunların en bilineni, meşhur “Mahkûmlar Çıkmazı (Prisoner’s Dilemma)” oyunudur. Bu oyunun ismi, oyuna yol açan orijinal senaryonun iki mahkûmun hayali hikâyesine dayanması kaynaklıdır. Buna göre bir soygun soruşturması sonucu iki şüpheli yakalanmış ama yeterli delil elde edilememiştir. Dolayısıyla şüphelileri, bankayı soyacaklarını itiraf ettirecek bir yöntemle sorgulamak gerekmektedir. Bu doğrultuda şüpheliler ayrı ayrı odalarda sorgulanır ve kendilerine bir anlaşma paketi önerilir. Bu öneriye göre ikisi de suçu itiraf ederse 5 yıl, ikisi de reddederse

birer yıl hapis cezası yiyeceklerdir. Eğer birisi itiraf, diğeri reddederse itirafçı serbest kalacak ve arkadaşı on yıl hapis cezası yiyecektir. Oyunun tanımı bu bilgilere göre yapılabilir. Bu bilgilere göre oyunun matrisi şu şekilde kurulur;

2. Mahkûm

	<i>İtiraf</i>	<i>İnkâr</i>
<i>İtiraf</i>	5, 5	0, 10
<i>İnkâr</i>	10, 0	1, 1

Burada satırlar birinci şüphelinin, sütunlar ise ikinci şüphelinin alma hakkına sahip olduğu kararları göstermektedir. Bu kararların doğurduğu sonuçların oyunculara olan etkisini de, kararların kesiştiği bölgelerde gösterilmiştir. 1. Oyuncu itiraf eylemi sabit tutulursa, 2. Oyuncunun yapabileceği en iyi seçim itiraf etmektir. Çünkü itiraf ederse 5, etmezse 10 yıl yatacaktır. 2. oyuncu Red eylemi sabit tutulduğunda, 1. oyuncunun en iyi seçimi yine İtiraf olacaktır. Çünkü birinci oyuncu serbest kalmayı, bir yıl hapse yeğleyecektir. Yani, 2. oyuncu ne yaparsa yapsın itiraf etmek birinci oyuncu için dominant bir stratejidir. 2. oyuncu için de aynı durum söz konusudur. Akılcı oyuncular ayrı odalarda, birbirlerinin nasıl davranacaklarını düşünürken ulaştıkları sonuç olan (itiraf, itiraf) gerçekten oyunun Nash dengesini verir, çünkü ne birinci ne de ikinci oyuncu rakibin itiraf stratejisi karşısında kendi itiraf stratejilerini değiştirmek istemezler. Oysa her ikisi de, beşer yıl yerine birer yıl hapis yatmayı tercih ederler. Bu tercihlerine rağmen, akılcı oldukları ve akılcılığın genel bilgi olduğu için işbirlikçi sonucu (Ret, Ret) elde edemezler. Oyunun ismindeki çıkmaz sözcüğü buradan kaynaklanmaktadır (Morrow, 1994: 78).

3.2.2. Yolsuzluğa Oyun Kuramı Açısından Bakış

David C. Kang, 2002 yılında yaptığı “*Crony Capitalism: Corruption and Development in South Korea and The Philipinnes*” isimli çalışmasında yolsuzluk olgusunu, oyun kuramı çerçevesinde incelemiştir⁴. Kang bu çalışmasında yolsuzluğu kamu sektörü orijinli ele alıp, oyunun taraflarını “devlet” ve “iş âlemi” olarak belirlemiştir. Modelde devlet, uyumlu (güçlü) ya da uyumsuz (güçsüz) pozisyonda olmaktadır. İş âlemi ise, az sayıda yoğunlaşmış ya da çok sayıda dağılmış durumdadır.

⁴ Bu bölüm; E. A. Güvel’in, *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması* isimli kitabından özetlenerek alınmıştır. **Kaynak:** E. A. Güvel, (2004a), *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması*, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs, s.77-80.

İş âleminin yoğunlaşmış olması, iş grubunun çeşitli alanlarda faaliyet gösteren ve ekonominin birçok sektörünü kapsayan organize firmalardan oluşması anlamına gelmektedir. Üretim imkânlarını geniş bir alana yayan ve aktif büyüklüğü fazla olan bu tür firmalar, ekonomi içerisinde görece olarak ne kadar büyük olursa, politik etkisi de o kadar büyük olur ve gerektiğinde piyasayı yönlendirebilir. Ayrıca bu tür firmalar, devlet müdahalesine ve dışsal güçlere karşı direnci güçlü olacaktır. Diğer taraftan genel ekonomi içerisinde görece olarak küçük olan, düşük aktif büyüklüklerine sahip olan firmalar ise, devlet ve dışsal müdahalelere karşı direnci daha güçsüz olacaktır.

Devletin uyumlu (güçlü) olması, politik otoritenin, iktidarın, sosyal etkilerden bağımsız olarak karar alabilmesini; politik liderlerin bürokratlar ve politik organizasyonların üzerinde tam bir kontrole sahip olmaları anlamına gelmektedir. Parçalanmış (güçsüz) devlet ise, politik otoritenin ancak yumuşak politikalar güderek ayakta kalabildiği, devletin biçimi ve işleyişi konusunda politik organizasyonuyla çatışmalar içerisinde olduğu; bürokratların ise kendi çıkarları için kamu çıkarlarına zarar verecek davranışlar içerisinde olduğu politik ortamı ifade etmektedir. Kısacası, uyumlu devlet, kontrol gücüne sahip olan, parçalanmış devlet ise kontrol gücüne sahip olmayan devlettir.

Uyumlu ya da parçalanmış devlet ile yoğunlaşmış ya da dağılmış iş âlemi arasındaki etkileşim Tablo 1’de gösterilen matriste analiz edilmektedir. Bu matriste görüldüğü gibi, devlet ile iş âlemi arasındaki etkileşim dört grup altında değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak dört yolsuzluk tipi elde edilmiştir.

- I. Güçlü Devlet-Güçlü İş Âlemi:** *Karşılıklı Rehine Modeli*; Tarafların eşit güce sahip oldukları bu modelde, devlet ve iş âlemi “*Mahkûmlar çıkmazı (Prisoner’s Dilemma)*” oyununu oynamaktadırlar. Her iki taraf da rantların tamamını ele geçirme gücüne sahip olmakla birlikte, bir ‘gelir Çekişmesi’ne girmek yerine işbirliğini tercih edecektir. Sonuçta, karşı tarafın verebileceği zarardan kaçınma kaygısıyla her iki tarafın da avantajlarını ortadan kaldıran, tarafların elde edebileceği rantların diğeri tarafından sıfırlanmadığı ama sınırlandırıldığı, rantların görece olarak eşit dağıtıldığı bir zımnî antlaşma gerçekleşecektir. Bu modelde rantların miktarı, taraflardan sadece birinin güçlü olduğu II. ve III. modelden daha az; iki tarafın da güçsüz olduğu IV. modelden ise daha yüksektir.
- II. Güçsüz Devlet-Güçlü İş Âlemi:** *Rant Kollama modeli*; Devlet tarafından yaratılan rantlar iş âlemine akmaktadır. Bu modelde rantların ya da yozlaşmanın miktarı görece olarak diğer durumlara göre yüksektir.
- III. Güçlü Devlet-Güçsüz İş Âlemi:** *Yağmacı Devlet Modeli*; Bu modelde devlet zayıf ve dağının iş âleminin avantajlarını ele geçirmekte; politika otoriteleri rantları zorla ve yağmacı bir anlayışla talan etmektedir. Bu olguya “güçlü devletin paradoksu” da denilir. Güç ne kadar fazla ise

istismarı da o kadar fazla olur. Tek bir tarafın güçlü olduğu II. ve III. modeller, yozlaşmanın da en fazla olduğu modellerdir.

IV. Güçsüz Devlet-Güçsüz İş Âlemi: *Laissez Faire Modeli*; Devlet içinde çeşitli çıkar grupları ve dağınık bir iktidar yapısı söz konusudur. Hiçbir grup tek başına etkili olamayacak ve politik piyasa şeffaf ve temiz olacaktır. Ne devlet ne de iş âlemi diğerinin avantajlarını ele geçirme gücüne sahip sahiptir. Sömürü ve istismar son derece zordur; yozlaşma en düşük seviyededir (Güvel, 2004a: 77–80).

Tablo: 1
Yozlaşmanın Dört Tipi

Devlet İş Âlemi	Uyumlu (Güçlü)	Parçalanmış (Güçsüz)
	I. <u>Karşılıklı Rehin (Bağlı)</u> Yozlaşma Tipi: <i>Mahkûmlar Çıkmazı</i> Yozlaşma Miktarı: Orta	II. <u>Rant Kollayıcı</u> Yozlaşma Tipi: <i>Aşağıdan yukarıya</i> Yozlaşma Miktarı: Büyük
Az Sayıda- Yoğunlaşmış		
Çok Sayıda-Dağılmış	III. <u>Yağmacı Devlet</u> Yozlaşma Tipi: <i>Yukarıdan aşağıya</i> Yozlaşma Miktarı: Büyük	IV. <u>Laissez Faire</u> Yozlaşma Tipi: <i>Kalıntı, Artık</i> Yozlaşma Miktarı: Az

Kaynak: E. A. Güvel, (2004a), *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması*, Roma Yayınları, Ankara, s.79.

Sonuç itibariyle yozlaşmayı bu şekilde oyun kuramı şeklinde analiz eden bu çalışma, Lord Acton'un meşhur "*Her güç bozar; mutlak güç mutlak bozar*" sözünde öngörüldüğü gibi "devletin elindeki gücün yüksekliği oranında gücün kullanımı da bozulacak ve yolsuzluk miktarında artış olacak" (Güvel, 2004a: 76), sonucunu da doğrular niteliktedir.

3.2.3. Yolsuzluk ile Oyun Kuramı Arasındaki İlişkiye Kamu Yönetimden Bir Örnek

Oyun kuramı ile yolsuzluk olgusu arasındaki ilişkiyi başka bir örnek üzerinde de göstermek mümkündür. Buna göre; sunulan kamu hizmetinin birbirini tamamlayıcı birçok bağımsız kamu otoritesi tarafından üretildiği bir durumu düşünelim (örneğin bir yerde eczane açabilmek için, Sağlık Bakanlığından, ecza odasından, valilikten, belediyeden, itfaiyeden, v.b. birçok kamu otoritesinde izin almak gerekmektedir). Böyle bir durumda, sağlık bakanlığında ve valilikteki kamu görevlileri, bu hizmetin sunulması karşısında iki tür davranış tercihi ile karşı karşıyadır. Bu iki kamu kurumunda çalışan ve birbirinden bağımsız ve habersiz olan kamu görevlileri (oyuncu), görevleri ile ilgili olarak, bu kamu hizmetini talep eden kişiden rüşvet ya da rüşvet almama arasında karar verecektir. Eğer her iki kamu görevlisi rüşvet almaya razı olurlarsa bu hizmeti elde etmek için yapılması gereken toplam harcama bedeli, hizmetin fiyatı artı rüşvet miktarı olacaktır. Eğer rüşvet talep edilmez ise bu hizmeti elde etmek için yapılması gereken toplam harcama sadece, hizmetin fiyatından ibaret olacaktır. Diğer taraftan bu kamu hizmetini talep eden kişi/kişiler, bu hizmetin kendilerine olan toplam masrafını ve bütçe kısıtını göz önünde tutarak, bu hizmeti talep edip etmeyeceğine karar verecektir. Eğer toplam harcama masrafı, bu hizmeti satın almak için düşündüğü ver planladığı tutarın üstünde gerçekleşirse, bu hizmeti talep etmekten vazgeçecektir. Buna göre bu kamu hizmetini talep eden kişinin bu hizmet için ayırdığı toplam bütçe kısıtı; 30 birimdir ve bu 30 birimi, her iki kamu kurumunun sunduğu kamu hizmeti ve rüşvet miktarı için kullanmayı amaçlamaktadır. Bu kurumlarca sunulan kamu hizmetinin bedeli (her kurum için ayrı olarak) 10 birim talep edilebilecek rüşvet miktarı ise 10 birimdir.

Bu bağlamda kamu kurumlarından her hangi biri (sağlık bakanlığı), sunduğu kamu hizmeti için, kişiden rüşvet talep edebilir ya da etmeyebilir. Aynı şekilde, diğer kamu kurumu (Valilik) de bu kamu hizmeti için kişiden, rüşvet talep edebilir ya da etmeyebilir. Eğer her iki kamu kurumu, sundukları hizmet için herhangi bir rüşvet talebinde bulunmaz iseler, bu hizmetin kişiye maliyeti 20 birim (10 birim sağlık bakanlığı artı 10 birim valilik) olacaktır. Sadece kamu kurumlarından biri (örneğin valilik) rüşvet talep eder ve diğer kurum (sağlık bakanlığı) rüşvet talep etmez ise, bu hizmetin kişiye maliyeti 30 birim (valilik 20 birim artı 10 birim sağlık bakanlığı) olacaktır. Eğer her iki kamu kurumu da rüşvet talep ederse, bu hizmetin kişiye maliyeti 40 birim olacak ki bu tutar, o kişinin bu hizmet için harcamayı düşündüğü maksimum tutarı aşacaktır. Böyle bir durumda o kişi böyle bir kamu hizmetinden yararlanmak istemeyecek ve her hangi bir

talepte bulunmayacaktır. Bunun sonuncunda ne sağlık bakanlığına nede valiliğe her hangi bir ödeme gerçekleşmeyecektir.

Buna göre bu oyunu kurarsak;

- 1 *Oyuncu sayısı ve oyuncular tanımlanır:* $I = \{\text{Birinci kamu kurumundaki görevli, İkinci kamu kurumundaki görevli}\}$
- 2 *Oyunun Stratejileri tanımlanır:* $A_i = \{\text{Rüşvet talep etmeme, rüşvet talep etme}\}$, $i = \text{Birinci kamu kurumundaki görevli, ikinci kamu kurumundaki görevli}$
- 3 *Bu oyunun her olası sonucu için elde edilecek getiriler, bir kazanç matrisi ile gösterilir:*

2. Kamu Görevlisi

1. Kamu görevlisi

	<i>Rüşvet Alma</i>	<i>Rüşvet Almama</i>
<i>Rüşvet Alma</i>	0, 0 (A)	20, 10 (B)
<i>Rüşvet Almama</i>	10, 20 (C)	10, 10 (D)

Mahkûmlar çıkmazı gibi 2x2 bir kazanç matrisi olan oyunlarda, denge noktasını bulmak çok kolaydır. Bunun için matrisin hücrelerine tek tek bakarak, *baskın ya da hâkim strateji (Domination Strategies)*⁵, saptanır ve optimal çözüme ulaşılır. Matriste, satırlar, birinci oyuncunun, sütunlar ise ikinci oyuncunun alma hakkına sahip olduğu kararları göstermektedir. Bu kararların ortaya çıkardığı sonuçların oyunculara etkisi de, kararların kesiştiği hücrelerde gösterilmektedir.

Bu oyunda her iki oyuncu açısından da temel amaç, rüşvet gelirini maksimum yapmaktır. Bu doğrultuda; 1. oyuncu açısından kazanç matrisini yorumlayalım. Eğer birinci oyuncu, ikinci oyuncunun rüşvet alacağını tahmin eder ve kendi de rüşvet alırsa, elde edeceği kazanç sıfır birim olacaktır (A hücresi), rüşvet almaz ise elde edeceği kazanç 10 birim olacaktır (C hücresi). İkinci oyuncunun rüşvet almaması durumunda, birinci oyuncu, rüşvet alırsa 20 birim bir kazanç elde edecek (B hücresi), yok rüşvet almaz ise 10

⁵ *Baskın strateji; başka bütün seçenekleri geride bırakan, en çok kazanç sağlayan ve diğer oyuncuların hareketlerinden bağımsız olan bir hareket stratejisidir (Dixit and Nalebuff, 2003: 60).*

birim kazanç elde edecektir (D hücresi). Dolayısıyla ikinci oyuncu nasıl davranırsa davranırsın, rüşvet almak, birinci oyuncu için baskın stratejidir. Aynı durum ikinci oyuncu için geçerlidir ve burada da baskın strateji, rüşvet alma stratejisidir. Sonuç olarak her iki oyuncu için baskın strateji, rüşvet alma stratejisidir. Bunun neticesinde her iki kurum da, rüşvet almayı tercih edecek ve matrisin A bölgesinde görülen biçimde her biri sıfır birim bir kazanç elde edecektir.

Oysa bu çözüm pareto etkin bir çözüm değildir. Zira bireysel anlamda baskın olan strateji, her iki kurum tarafından da uygulandığında elde edilen kazanç (A hücresi), baskın stratejinin her iki kurum tarafından da uygulanmadığı durumda elde edilen kazançtan (D hücresi) daha azdır. Yani, $D > A$ durumu. Kendi kazançlarını artırmak için en uygun stratejiyi (baskın strateji), seçecekleri düşündüğümüz rasyonel bireyler, bu tür bir davranış içerisinde olmakla, kendi kazançları için en optimal sonuca ulaşmamış olacaklardır. Oysa her bir oyuncu, işbirliği içerisinde olsaydı (yani D hücresi), optimal faydalarını maksimum yapma yoluna gideceklerdi. Fakat bir defalık oynanan bu tür oyunlarda işbirliğine gitmek mümkün değildir. Çünkü karşılıklı olarak oyuncuların birbirine güvenleri tam olarak sağlanamaz ve bir oyuncunun sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda diğer oyuncunun yaptırımı söz konusu olmayacaktır. İşte oyuncular arasında işbirliğinin söz konusu olmadığı, tek anlı bu tür oyunlarda bireysel davranmakla işbirliği yapmak arasındaki muhtemel çelişkileri ortaya koyan bu ikilemin, literatürdeki ismi, daha öncede ifade edildiği gibi “*Mahkûmlar Çıkmazı*” olarak bilinmektedir.

Mahkûmlar çıkmazı, bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarların her zaman örtüşmeyeceğini de göstermektedir (Aktan, Sanver ve Sanver, 2006: 101). Yukarıda anlatılan bu olayda da, bu durum gösterilmiştir. Bireysel çıkarını ençoklaştırmak isteyen kamu görevlileri, bu amaç doğrultusunda davrandıklarında, toplumsal faydayı artırıcı değil aksine azaltıcı yönde bir sonuca yol açmaktadır. Bir anlamda bireysel çıkarlar için toplumsal çıkarların göz ardı edilmesi olan bu durum, yolsuzluk olgusunun da özünü oluşturmaktadır.

4. Sonuç

Kişisel çıkarlar için, yasalardan veya etik değerlerden sapma durumunu ifade etmekte olan yolsuzluk olgusu, önemli bir ekonomik ve sosyal sorundur. Yolsuzluk için uygun bir ortam hazırlayan sistemin niteliklerini incelemek ve yolsuzluğu kolaylaştıran faktörleri belirlemek, sebep sonuç ilişkilerini incelemek sorunun çözümünde ilk ve en önemli basamaktır.

Yolsuzluk tek bir nedene bağlı olmayan karmaşık bir olgudur. Bu olguyu besleyen ekonomik, politik, hukuki, sosyo-kültürel olmak üzere farklı faktörler söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte yolsuzluğu besleyen ekonomik koşullar denildiğinde çoğu

zaman, makro ekonomik unsurlar göz önüne alınmaktadır. Oysa yolsuzluk olgusunu besleyen mikro eksenli ekonomik unsurlar da söz konusudur. Bu mikro unsurların temelinde piyasanın rekabet koşulları ve bilgi asimetrisi gibi iki önemli unsur yer almaktadır.

Yolsuzluk olgusunun oluşmasına yol açan en temel faktör, piyasanın rekabetçi durumudur. Yolsuzluk çoğunlukla aksak rekabet koşullarında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda piyasanın özelliği, yolsuzluk olgusunu açıklamak için göz önünde tutulması gereken en önemli kriterlerden biridir. Yolsuzluk olgusunu açıklamak için kullanılan diğer önemli bir kavramda bilgi yetersizliği kavramıdır. Zira yolsuzluk ancak ve ancak bir tarafın, belli konularda bir takım bilgi avantajlarına sahip olduğu durumlarda gerçekleşebilir.

Bilgi asimetrisinin olduğu yerde ise işlem maliyeti ve fırsatçılıktan söz edilebilir. Böylelikle, ekonomik aktivitelerdeki bilgi asimetrisinin ve işlem maliyetinin varlığı, bireyleri bir takım yolsuz davranışlara yönlendirebilmektedir. Çünkü bireyler sahip oldukları bilgi avantajlarını kişisel çıkar güdüsü sayesinde kendi lehlerine dönüştürmeye kalkışmakta ve toplumsal yozlaşmaya zemin hazırlamaktadırlar.

Hazırlanan bu çalışmada asimetrik bilgi durumunun, yolsuzluk üzerine olan etkisi, “Asil-Vekil Modeli” ve “Oyun Kuramı” çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmada gerek Asil-Vekil gerekse Oyun Kuramı kapsamında iade edildiği gibi, ekonomik yaşamda, taraflar arasında bilgi asimetrisi söz konusu ise bu durum bilgi avantajına sahip olan tarafın, bu avantajını kullanarak bir takım çıkar mücadelesi içinde yer almasına yol açmaktadır. Böyle bir süreç ise toplumsal olarak yozlaşmanın ve çürümenin dinamikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Abed, G. T. and H. R. Davoodi (2000), “Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in The Transition Economies”, *IMF Working Paper*, WP/00/132.
- Acemoğlu, D. and T. Verdier (2000), “The Choice Between Market Failures and Corruption”, *American Economic Review*, Vol. 90, N0. 1, March, s. 194–211.
- Aktan, C. C., İ. Ö. Sanver ve M. R. Sanver (2006), “Oyunlar, Kurallar ve Düzen, OyunTeorisi Perspektifinden Kuralların Rasyonelliği”, *Kurallar, Kurumlar ve Düzen*, Ed. C. C. Aktan, SKP Yayınları, No. 193, Ankara.
- Andrew W. G. and D. Stasavage (1997), “Corruption: The Issues”, *OECD Development Centre Working Paper*, No. 122, January.

- Andving, J. C. vd. (2000), “Research on Corruption: A Policy Oriented Survey”, Commissioned by NORAD, *Final Report*, December, Oslo.
- Ararat, O. (2008), “Methodology of Research on Corruption in Education”, *MPRA Paper*, No. 8473, Posted 26 April. <<http://mpra.ub.uni-muenchen.de/8473>>, 17.05.2008.
- Becker, G. S. (1968), “Crime and Punishment: An Economic Approach”, *Journal of Political Economy*, Vol. 76, ss. 169–217.
- Boehm, F. (2007), “Anti-Corruption Strategies as Safeguard for Public Service Sector Reforms”, *Anti Corruption Training and Consulting (ACTC) Working Paper*, September.
- Bowles, R. (1999), *Corruption*, <<http://encyclo.findlaw.com/8500book.pdf>>, 15.8.2007.
- Çelen, M. (2007), *Yolsuzluk Ekonomisi*, İSMMMO Yayını, Yayın no 77, İstanbul.
- Dixit, A. K. and B. J. Nalebuff (2003), *Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life*, Çev. N. Arık, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Gray, C. W. and D. Kaufman (1998), “Corruption and Development”, *Finance and Development*, Vol. 35, No. 1, March, ss. 7–11.
- Groenendijk, N. (1997), “A Principal-Agent Model of Corruption”, *Crime, Law and Social Change*, No.27, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, ss. 207–229.
- Gürgür, T. and A. Shah (2000), “Localization and Corruption: Panacea or Pandora’s Box?”, World Bank Policy Research, *Working Paper*, 3486, November.
- Güvel, E. A. (2004b), *Suç ve Ceza Ekonomisi*, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs.
- Güvel, E. A. (2004a), *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması*, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs.
- Güvel, E. A. (1998), “Bürokratik ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Analizi”, *İşletme Finans Dergisi*, Mayıs.
- Huther, J. ve A. Shah (2000), “Anti-Corruption Policies and Programs: A Framework for Evaluation”, *Policy Research Working Paper*, No. 2501, The World Bank, Development Research Group, Public Economics, December.
- Johnson, O. E. G. (1975), “An Economic Analysis of Corrupt Government with Special Application to Less Developed Countries”, *Kyklos*, Vol.28, No. 1, ss. 47–61.
- Johnston, M. (1996), “The Search for Definitions: The Vitality of Politics and Issue of Corruption”, *International Social Science Journal*, XLVIII, ss. 310–326.
- Klitgaard, R. (1988), *Controlling Corruption*, University of California Press, England.
- Lambsdorff, J. G. (2007a), *The Institutional Economics of Corruption and Reform*, Cambridge University Press.

- Lambsdorff, J. G. (2007b), “Invisible Feet and Grabbing Hands: The Political Economy of Corruption and Welfare”, *The Economics of Transparency in Politics*, Ed. A. Breton ve Diğerleri, Ashgate Publishing Ltd.
- Lambsdorff, J. G. (2003), *What Nurters Corrupt Deals? On The Role of Confidence and Transaction Cost*, <<http://www.transparency.org>>, 23.07.2007.
- Lambsdorff, J. G. and S. U. Teksöz (2005), “Corrupt Relational Contracting”, *The New Institutional Economics of Corruption*, Ed. J. G. Lambsdorff, M. Taube and M. Schramm, Routledge Pres, ss. 371–398.
- Morgan, A. L. (1998), “Corruption: Causes, Consequences and Implications”, The Asia Foundation, *Working Paper Series*, No: 9, October.
- Morrow, J. D. (1994), *Game Theory: For Political Scientists*, Princeton University Press.
- Oğuz, F. (2003), *Mülkiyet Hakları “Bir Ekonomik Analiz*, Roma Yayınları, Kasım, Ankara.
- Rose-Ackerman, S. (1999a), *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*, Cambridge University Press.
- Rose-Ackerman, S. (1975), “The Economics of Corruption”, *Journal of Public Economics*, Vol. 4, ss. 397–417.
- Rijckeghem, C. and B. Weder (2001), “Bureaucratic Corruption and The Rate of Temptation: Do Low Wages in The Civil Service Cause Corruption?”, *Journal of Development Economics*, Vol. 65, ss. 307–331.
- Shah, A. (2006), “Corruption and Decentralized Public Governance”, World Bank Policy Research, *Working Paper*, 3824, January.
- Tanzi, V. (1998), “Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No. 4, December.
- Teksöz, S. U. (2002), “The Economics of Corruption: Causes, Consequences and Extent”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Haziran, İstanbul.
- Telatar, F. (2004), *İktisat Politikası*, İmaj yayınları, Ankara.
- Teorell, J. (2007), “Corruption as an Institution: Rethinking The Nature and Origins of The Grabbing Hand”, *The Quality of Government Institute Working Paper Series*, No. 2007:5, Department of Political Science, Göteborg University, November.
- Ünsal, M.E. (2001), *Mikro İktisat*, 4. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Xin X. and T. K. Rudel (2004), “The Context for Political Corruption: A Cross-National Analysis”, *Social Science Quarterly*, Vol. 85, No. 2, June, ss. 294–330.

Yazarlar Hakkında

Murat DEMİR

Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Erşan SEVER

Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Serpil AĞCAKAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Mehmet KARAKAŞ

Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Halit ÇİÇEK

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Fatih YÜCEL

Niğde Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Selim BAŞAR

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Ali Çağlar GÜLLÜCE

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında doktora öğrencisi olarak eğitimini sürdürmektedir.

Şaduman YILDIZ

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında doktora öğrencisi olarak eğitimini sürdürmektedir.

Ahmet Atilla UĞUR

Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Pelin KARATAY

Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Ercüment AYDIN

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda görev yapmaktadır.

Mustafa Kemal ÖKTEM

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Nagehan KESKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Enver Alper GÜVEL

Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Ahmet Yılmaz ATA

Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

About the Authors

Murat DEMİR

He is assistant professor in Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance.

Ersan SEVER

He is assistant professor in Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

Serpil AGCAKAYA

She is assistant professor in Suleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance.

Mehmet KARAKAS

He is assistant professor in Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance.

Halit CICEK

He is assistant professor in Gaziosmanpasa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance.

Fatih YUCEL

He is assistant professor in Nigde University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

Selim BASAR

He is associate professor in Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

Ali Caglar GULLUCE

He is PhD student in Ataturk University, Institute of Social Sciences, and Department of Economics.

Saduman YILDIZ

He is PhD student in Ataturk University, Institute of Social Sciences, and Department of Economics.

Ahmet Atilla UGUR

He is assistant professor in Gaziantep University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

Pelin KARATAY

She is research assistant in Gaziantep University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

Ercument AYDIN

He is working at the Turkish Naval Forces.

Mustafa Kemal OKTEM

He is associate professor in Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Politics and Public Administration.

Nagehan KESKIN

She is research assistant in Dokuz Eylul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

Enver Alper GUVEL

He is professor in Cukurova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

Ahmet Yilmaz ATA

He is research assistant in Cukurova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

YAZARLARA DUYURU

1. Sosyoekonomi dergisinde sadece Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Yazılar A4 boyutunda kâğıdın bir yüzüne bir buçuk aralıkla, *Times New Roman* karakterinde, 12 punto ile ve 25 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. E-posta dışındaki gönderiler kabul edilmemektedir.

3. Yazının ilk sayfasında şu bilgiler yer almalıdır: (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar) ın adı; (iii) yazar(lar)ın bağlı bulunduğu kurumun adresi; (iv) en çok 100 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet, (v) anahtar sözcükler ile (vi) çalışmanın JEL kodları. Aynı bir sayfada yazarın adı, adresi, e-mail adresi, telefon ve faks numaraları ile akademik ilgi alanları belirtilmelidir.

4. Tablo, şekil ve grafiklere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler virgül ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın en sağında ve parantez içinde yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.

5. Yazılarda yapılan atıflara ilişkin dipnotlar sayfa altında yer almalıdır.

6. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metin içinde, sayfa numaralarını da içererek, aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yapılmalıdır:

.....belirtmiştir (Alkin, 1982: 210-5).

.....Griffin (1970a: 15-20) ileri sürmektedir.

(Gupta vd., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz ve Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, sayfa numaraları ile birlikte, kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyularak belirtilmelidir:

Kitaplar: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Dergiler: Langeheine, B. ve U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", P. King (der.), *International Economics and International Economic Policy : A Reader* içinde, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001), *2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler*, Basın Duyurusu, 2 Ocak, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Kaynakça'da web sitelerine yapılan atıflar muhakkak, gün, ay, yıl olarak alındığı tarih itibarıyla ve tam adresleriyle birlikte belirtilmelidir. Örneğin:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. Articles not published or submitted for publication elsewhere are accepted either in Turkish or English.

2. Manuscripts should be typed on one side of a A4 sized paper and should not exceed 25, 1,5-spaced pages with the *Times New Roman* 12-font character size. Only e-mail posts are welcomed for article submissions.

3. The first page should include (i) the title of the article; (ii) the name(s) of the author(s); (iii) institutional affiliation(s) of the author(s); (iv) an abstract of not more than 100 words in both English and Turkish; (v) keywords; (vi) JEL codes. The name, address, e-mail address, phone and fax numbers and academically sphere of interest of the author(s) should be indicated on a separate page.

4. Tables, figures and graphs should be numbered consecutively and contain full references. The titles of the tables, figures and graphs should be placed at the heading of them; the references of tables, figures and graphs should be placed at the bottom of them. Decimals should be separated by a comma. Equations should be numbered consecutively. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. The full derivation of the formulae (if abridged in the text) should be provided on a separate sheet for referee use.

5. Footnotes should be placed at the bottom of the page.

6. All references should be cited in the text (not in footnotes), and conform to the following examples:

It has been argued (Alkin, 1982: 210-5)....

Griffin (1970a: 15-20) states....

(Gupta *et.al.*, 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz and Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. References should appear at the end of the text as follows:

Books: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Periodicals: Langeheine, B. and U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Articles in edited books: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", in P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy : A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Other sources: Central Bank of the Republic of Turkey (2003), *Financial Stability*. Press Release. March 24. Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>. Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Cited web pages should exist at the References with their full address and certain cited date as follows:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.